گۈلىستان

（گلستان سعدی）

مىللەتلەر نەشرىياتى

封面设计：

ISBN 7—105—0150(
民 文（维 56） 平装

شەيخ سەئدى

گۈلستان

(گۈلستان سعدى)

تەرجىمە قىلغۇچى: رەھمتۇللا جارى

مەسئۇل مۇھەررىرلىرى: خوجائابدۇللا ئوسمان
تېيىپجان ئېلىيوپ

مىللەتلەر نەشرىياتى

مۇندەرىجە

سوز بېشى 1

دىباچە 1

بىرىنچى باپ پادىشالارنىڭ خۇلقى - ئادىتى توغرىسىدا..... 24

ئىككىنچى باپ دەرۋىشلەرنىڭ ئەخلاقى توغرىسىدا..... 90

ئۈچىنچى باپ قانائەت قىلىشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا.....146

تۆتىنچى باپ سۈكۈت قىلىشنىڭ پايدىسى توغرىسىدا.....189

بەشىنچى باپ ئىشق ۋە ياشلىق توغرىسىدا.....201

ئالتىنچى باپ زەئىپلىك ۋە قېرىلىق توغرىسىدا.....227

يەتتىنچى باپ تەربىيىنىڭ تەسىرى توغرىسىدا.....237

سەككىزىنچى باپ ئۆزئارا مۇناسىۋەت قائىدىلىرى توغرىسىدا

..... 274

خاتىمە.....328

سوز بېشى

پارس خەلقىنىڭ 13-ئەسىردە ئوتكەن ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شائىرى شەيخ سەئدىنىڭ① «گۈلىستان» ناملىق مەشھۇر ئەسىرى يالغۇز پارس كىلاسسىك ئەدەبىياتىدىلا ئەڭ قىممەتلىك بايلىق ۋە مۇھىم يادىكارلىقلاردىن بىرى بولۇپ قالماستىن، بەلكى جاھان مەدەنىيەت غەزنىسىدىمۇ ئوزىگە مۇناسىپ ھورمەتلىك بىر ئورۇننى ئىگىلىگەن.

«گۈلىستان» قاپىيىلىك سوزلەردىن تۇزۇلگەن قىسقا ھىكايىلەر، ھىكمەتلەر، ئىبرەتلىك سوزلەر توپلىمىدىن ئىبارەت بولۇپ، ھەر بىر ھىكايە ئاربىلىرىغا مۇۋاپىق شېئىر مىسرالىرى قىستۇرۇلغان. سەككىز باپلىق بۇ نادىر ئەسەردە شۇ زامانىدىكى ئىجتىمائى تۇرمۇشنىڭ ئەڭ مۇھىم تەرەپلىرى، بولۇپمۇ 13-ئەسىردىكى فېئودالىزىم جەمئىيىتىنىڭ تۇرلۇك قاتلاملىرىدىكى ھاياتنىڭ رېئال مەنزىرىسى ئاجايىپ تولۇق سۈرەتلەپ بېرىلگەن، ئادالەت، ئىنسانپەرۋەرلىك، ۋەتەنپەرۋەرلىك، خەلقنى سۆيۈش، ساداقەت، ۋاپا، مېھرى-مۇھەببەت، سېخىلىق، ئالىجانابلىق ۋە باشقا گۈزەل ئەخلاق-پەزىلەتلەر مەدھىيىلەنگەن. قالاقلىق، جاھالەت، رېياكارلىق، يالغانچىلىق، ئالدامچىلىق، ئاچكۆزلۈك، زالىملىق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش جەمئىيەتتىكى چىرىكلىك-

---

① تولۇق ئىسمى شەيخ مۇسلىھىددىن سەئدى شىرازى.

لەر ھەجۇى تىل بىلەن كەسكىن تەنقىت ئاستىغا ئېلىنغان.

شائىرنىڭ ھاياتى توغرىسىدا مەخسۇس ماتېرىيال يوق، پەقەت ئاپتور ئوز ئەسەرلىرىدە زىكرى قىلغان بەزى پاكىتلار بىزگە ئۇنىڭ تەرجىمھالى توغرىسىدا ئومۇمى چۈشەنچە بېرەلەيدۇ.

سەئدى 1203-يىلى ئوپچورىسىدە ئىرانىنىڭ شىراز شەھىرىدە ئوتتۇرا قاتلامغا مەنسۇپ ئوقۇمۇشلۇق ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. تەخمىنەن 20 ياش ۋاقتىدا ئوتتۇرا شەرقنىڭ مەدەنىيەت مەركىزى ھىساپلانغان قەدىمىي شەھەر باغداتقا بېرىپ، مەشھۇر «نىزامىيە» مەدرىسىسىدە ئىلىم تەھسىل قىلغان. ئۇ كىچىك چېغىدىلا ئوز ۋەتىنىدىن كوپ قېتىم سەپەرگە چىقىپ، چەت مەملىكەتلەردە ۋە شەرقنىڭ بىرمۇنچە شەھەرلىرىدە ساياھەتتە بولغان، ئون توت قېتىم ھەج قىلغان؛ غەربتە شىمالىي ئافرىقىغا قەدەر بارغان، ئەرەپ سەھرالىرىنى كەزگەن، مىسىر، ھەبەشىستان، تۈركىيە قاتارلىق مەملىكەتلەردە بولغان، دەمەشق، ئىروسالىم، تىرىپولى، ھەلەب قاتارلىق شەھەرلەرنى كورگەن؛ شەرقتە ئافغانىستان، ھىندىستان، ئوتتۇرا ئاسىيا رايونلىرىدا سەپەر، زىيارەتتە بولغان، ئېلىمىزنىڭ قەدىمىي شەھرى بولغان قەشقەرغىمۇ كېلىپ كەتكەن.

شائىر دەرۋىشلىك ھاياتىنىمۇ باشتىن ئوتكوزگەن. ئەھلى سەلىپ ئوروشى ۋاقتىدا، ئۇ فەرەڭلەرنىڭ ئەسىرلىگىدىمۇ بولغان، چوڭ شەھەرلەردە ئالىملارنىڭ مۇنازىرىلىرىگە قاتناشقان، چەت يۇرتلاردا نوزغۇن ئىشلارنى، ئاجايىپ ۋەقەلەرنى ئوز كوزى بىلەن كورگەن، ئاچچىق ئەلەملەرنى، ئولوم خەۋپى، ئاچلىق، مۇھتاجلىق دەردىنى تارتقان، 30 يىلچە چەتئەلدە يۇروپ، ھەر بىر جايدا ئىجتىمائى تۇرمۇشنى ئوزىگە خاس زېرەكلىك ۋە ماھارەت بىلەن كوزەتكەن.

ۋە ئوگەنگەن. سەئدى ئاخىرى ئوز ئانا يۇرتى شىرازغا قايتىپ كېلىپ (1257-يىل) يېرىم ئەسىرلىك تۇرمۇش تەجرىبىسى ئاساسىدا ئاۋال «بوستان» ناملىق شېئىرىي ھىكايىلەر توپلىمىنى، ئوندىن كېيىن (1258-يىل باھاردا) «گوللستان» ناملىق ئولمەس ئەسىرىنى ياراتقان. شائىر بو ئىككى ئەسىرنى يېزىشتا خەلقە پەندى-نەسىھەت ۋە تەربىيە بېرىشنى مەقسەت قىلغان. ئاپتور «گوللستان»نىڭ خاتىمىسىدە مۇنداق دەيدۇ:

بىز نەسىھەتنى جايىدا يەتكوزدوق،
بو بىلەن بىر بولوك چاغنى ئوتكوزدوق.
بىراۋلار مەيلى قىلمىسا رىغبەت،
ئەلچىنىڭ بوزچى خەۋەر بېرىشلا پەقەت.

سەئدى ئوز زامانىسىدە يوكسەك ئەخلاقنىڭ ئالىجاناپ كوىچىسى، ئادالەتنىڭ قىزغىن ھىمايىچىسى بولغان ئىدى. ئۇ دوندىكى قارىمو-قارشىلىقلارنى، ئادەملەر ئوتتوروسىدىكى تەكسىزلىكنى چوكقور چوشىنىپ يەتكەچكە، بو قارىمو-قارشىلىقلارنى ئوز ئەسەرلىرىدە دانالىق بىلەن ئەكس ئەتتورگەن. ئۇ دونياغا، ئوز ۋەتىنگە، كىشىلەرگە مۇھەببەت بىلەن قاراشنى تەرغىپ قىلغان، خەلقلەرنىڭ قېرىنداشلىغى ۋە باراۋەرلىگىنى ياقلىغان. شائىر تەخمىنەن 1292-يىلى 90 يېشىدا ۋاپات بولغان.

«گوللستان» يوكسەك بەدىئى قىممەتكە ئىگە زور ئەدەبىي ئەسەر بولوپلا قالماستىن، بەلكى نوزغونلىغان تارىخ، جوغرافىيىگە ئائىت

باي مەلۇماتلارنى ئوز ئىچىگە ئالغان مەنبە سۇپىتىدىمۇ پايدىلىنىشقا تېگىشلىك مۇھىم بىر ئەسەردۇر، شۇنىڭدەك پارىس كىلاسسىك ئەدەبىي تىلىنىڭ ئەڭ قىممەتلىك يادكارلىقىدۇر.

شائىر بۇ ئەسىرىنى خەلق ئىجادىيىتى، خەلق كوزقارىشى ۋە خەلق تىلى ئاساسىدا يېزىپ چىققانلىقتىن، بۇ ئەسەر بارلىققا كەلگەن كۈندىن تارتىپلا يېقىن ۋە ئوتتۇرا شەرقنىڭ ھەممە يېرىگە، ئوتتۇرا ئاسىياغا تېزلا مەشھۇر بولغان ۋە خەلق ئىچىدە كەڭ تارقالغان. ئۇنىڭدىكى نۇرغۇنلىغان ئىبرەتلىك سوزلەر ۋە ھىكمەتلەر خەلق ماقال-تەمسىللىرىگە ئايلىنىپ كەتكەن بولۇپ، تا ھازىرغا قەدەر خەلق ئارىسىدا تارقىلىپ كەلمەكتە.

شۇنىمۇ ئېيتىپ ئوتۇش كېرەككى، شەيخ سەئدى فېۋدالىزىم دەۋرىدە ياشىغان، ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان كىشى بولغانلىقتىن، بۇ ئەسەردە بەزىبىر پاسسىپ پىكىرلەرنىڭ ئىپادىلىنىپ قېلىشى تەبىئى ئەھۋال.

«گۈلىستان» مەيدانغا كېلىش بىلەن ئىران، ئوتتۇرا ئاسىيا، تۇركىيە، مىسىر، ھىندىستانلاردا ۋە باشقا مەملىكەتلەردە قايتا-قايتا كوچۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ نۇرغۇن قوليازما نۇسخىلىرى بارلىققا كەلگەن، مانا شۇ قوليازمىلار ئاساسىدا بۇ ئەسەر، شەرقتە بولسۇن، شۇنىڭدەك غەربتە بولسۇن، تەكرار-تەكرار نەشر قىلىنغان، ھازىرقى ۋاقىتتا ئىران، ئوتتۇرا ئاسىيا، تۇركىيە، مىسىر، ئافغانىستان، كاپكازلاردا ۋە ياۋروپادا ھەرقايسى دەۋرلەردە تاش باسما ۋە مىخ مەتبەدە بېسىلىپ چىققان ھەر خىل نۇسخىلىرى 200 گە يېتىدۇ.

شۇنى قەيت قىلىپ ئوتۇش كېرەككى، بۇ ئەسەردە ھەرقايسى

مەملىكەتلەردە قايتا-قايتا كوچۇرۇلۇش ۋە بېسىلىش جەريانىدا كاتىپلارنىڭ نادانلىقى ۋە بىپەرۋالىقى تۈپەيلىدىن، نۇرغۇن سەھۋەنلىك-خاتالىقلار كورۇلۇپ كەلگەن، ھەتتا ئاپتور ئوزى ئېيتىپ مىغان يات سوزلەر، يات جۇملىلەر، شېئىرلار بۇ ئەسەرگە كىرگۈزۈپ قويۇلغان. بەزى كاتىپلار كوچۇرۇش جەريانىدا شائىرلىق ئىلھامى تۇتۇپ كېتىپ، مەزمۇنسىز، ئاددى شېئىرلارنى يېزىپ قوشۇپ قويغان. ھازىرغىچە ساقلىنىپ كەلگەن ھەر خىل نۇسخىلاردا بۇ ئىپلىشمانچىلىق، بۇلغىنىش كوزگە ياقىقال چېلىقىدۇ. ھەر بىر ھىكايىنى ئوقۇغاندا، سوز-جۇملىلەردىكى كېلىش قوشۇمچىلىرىنىڭ ئوخشاشماسلىغى، ئالمىشىپ كەتكەن سوزلەر ياكى ئوشۇق سوزلەر ئۇچراپ تۇرىدۇ. ھازىرقى ۋاقىتتا ئەڭ موتەۋەر ھىساپلانغان بىرقانچە نۇسخىلاردىمۇ بەزى پەرقلەر بار.

بۇ ئەسەردە يۇز بەرگەن قالايمىقانچىلىق-خاتالىقلارنى تۈگىتىش ۋە ئەسەرنىڭ ئەسلى تېكىستىنى تۇرغۇزۇش يۇزىسىدىن 16-ئەسىر-دىن باشلاپ ئىران، تۇركىيە ۋە باشقا مەملىكەتلەردە كوپلىگەن ئالىملار بىرمۇنچە ئىلمىي ئىشلارنى قىلدى ۋە بۇ ساھەدە مۇئەييەن نەتىجىلەرگە ئېرىشتى.

«گۈلىستان»نىڭ تۇركچە تەرجىمىسى 15-ئەسىردىلا مەيدانغا كەلگەن. 16-ئەسىردە تۇركىيىلىك مەشھۇر تىلشۇناسلاردىن سۇرۇرى، شەمئى ۋە سۇدى ئارقىمۇ-ئارقا «گۈلىستان»نىڭ شەرھىنى يېزىپ چىقتى، ھەر بىرى ئوز ئەسىرىگە «شەرھى گۈلىستان» دەپ نام قويغان. سۇرۇرى بۇ ئەسەرنى تولۇق ئەرەپ تىلىغا تەرجىمە قىلىپ، ئەسلى پارىسچە تېكىستى بىلەن بىللە باستۇرغان. ئۇنىڭدىن كېيىن

ئىران، تۈركىيە، ھىندىستان ۋە باشقا مەملىكەتلەردە نۇرغۇنلىغان شەرقىي نۇسخىلار بارلىقتا كەلگەن بولسىمۇ، سۇدىنىڭ «شەرقى گۈلىستان»ى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئالايىتەن ئورۇن تۇتىدۇ.

«گۈلىستان» خېلى بۇرۇنلا ياۋروپادىكى تىلشۇناسلارنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلپ قىلغان. 17-ئەسىردە گوللاندىيىلىك مەشھۇر ساياھەتچى ئادام ئولېئارى بۇ ئەسەرنى نېمىسچىغا تەرجىمە قىلغان، 1651-يىلى گېئورگى گېنتسىي لاتىنچىغا تەرجىمە قىلىپ، پارىسچە تېكىستنى بىلەن بىللە نەشر قىلدۇرغان.

ئىنگلىزچە تەرجىمىسىنى 1791-يىلى خارىنگتون، 1806-يىلى گىلادۇين، 1807-يىلى جەيمىس دىيۇمۇلىن، 1827-يىلى جون كوكس، 1850-يىلى ئېستۇنىڭ ئىشلىگەن ۋە تولۇق نەشر قىلدۇرغان. كېيىنكىلىرى ئالدىنقىلىرىنىڭ خاتالىق-كەمچىلىكلىرىنى تۈزەتكەن. ئەڭ كېيىنكى ئىنگلىزچە تەرجىمىسىنى ۋېنگرىيىدە تۇغۇلۇپ، ھىندىستاندا قىرىق يىل ھايات كەچۈرگەن ئالىم ئىدۋارد رېھاتسېك (E·Rehatsek) ئىشلىگەن. بۇ تەرجىمە ئىران تىلشۇناسلىرىنىڭ نەزىرىدە مۇكەممەل ۋە موتۇەر تەرجىمە ھىساپلانماقتا.

رۇسچە تەرجىمىسى 18-ئەسىردە ئولېئارىنىڭ نېمىسچە تەرجىمەسىگە ئاساسەن تەرجىمە قىلىنغاندىن تارتىپ تاكى 1922-يىلىدىكى پىروفېسسور بېرتېلسنىڭ تەرجىمىسىگىچە بىرنەچچە نۇۋەت نەشر قىلىنغان. كېيىنكى يىللاردا بۇ ئەسەرنىڭ رۇسچە تەرجىمىسى ئۇستىدە ئازەربەيجانلىق ئالىم رۇستەم ئەلىيوپ مەخسۇس ئىلمىي ئىش ئېلىپ بارغان بولۇپ، ئەسەرنىڭ ئەڭ توخىتالغان مەتنى (تېكىستى)نى ئىلمىي ۋە بەدىئى جەھەتتىن پۇختا بولغان تەرجىمىسى بىلەن بىللە نەشر قىلدۇرغان.

«گۈلىستان» خېلى بۇرۇندىن تارتىپ جۇڭگو ئالىملىرىنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتقان ئىدى. بۇ ئەسەرگە بولغان قىزىقىش كېيىنكى يىللاردا يەنىمۇ كۈچەيدى. 1927-يىلى تارىخچى ۋە ئەدەبىياتشۇناس جېن جىندۇ «ئەدەبىيات پۈروگراممىسى» دېگەن كىتابىنىڭ ئىككىنچى قىسمىدا شەيخ سەئدى توغرىلىق ئالايىتەن توختالغان. ئۇنىڭدىن كېيىن ئايرىم ھىكايەتلەر خەنزۇ تىلىغا ئۇزلۇكسىز تەرجىمە قىلىنىپ تۇردى. 1958—1959-يىللىرى تولۇق تەرجىمىسى نەشر قىلىندى. بۇ ئەسەرنى يەنە 1980-يىلى خەلق ئەدەبىياتى نەشرىياتى تولۇق نەشر قىلدى. بۇ نەشرنىڭ خەنزۇچە تەرجىمىسىنى يولداش شۇي جيەنفۇ ئەنگلىيلىك ئىرانشۇناس ئالىم ئېستۇنىڭ (E·B·Eastwick) نىڭ ئىنگلىزچە تەرجىمىسىگە ئاساسەن ئىشلىگەن.

«گۈلىستان» شىنجاڭدا قانچە ئەسىرلەردىن بۇيان مەدرىسەلەردە دەرسلىك سۈپىتىدە ئوقۇلۇپ كەلگەن. پارىس تىلى ۋە ئەدەبىياتىنى ئۆگەنگۈچىلەر بۇ كىتابنى بىرىنچى قەدەمدە قولغا ئالماي بولمىكىن ئەمەس ئىدى. «گۈلىستان»نىڭ ئىران، ھىندىستان، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە باشقا جايلاردا تاش باسمىدا بېسىلغان ھەر خىل نۇسخىلىرى ئۇزاق يىللاردىن بۇيان قەشقەر ۋە باشقا شەھەرلىرىمىزدە كەڭ تارالغان. مۇشۇ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا تاشكەنتلىك مۇراد خوجا ئىشان «گۈلىستان»نى تۈركىچىگە تەرجىمە قىلغان بولۇپ، «شەۋقى گۈلىستان»① دەپ نام قويغان. بۇ كىتابمۇ خەلقنىڭ قولىدا ئانچە-مۇنچە

① «شەۋقى گۈلىستان» — 1910-يىل ئوپچورىسىدە تاشكەنتتە تاش باسمىدا بېسىلىپ چىققان. مۇراد خوجا ئىشان «گۈلىستان»نى چاغاتاي تىلى ئاساسىدا سوزمۇ-سوز تەرجىمە قىلغان بولۇپ، ئەسلى تېكىستنىڭ ئاستىغا

ساقلىنىپ قالغان.

ئازاتلىقنىڭ هارپىسىدا غۇلجىدا چىققان «ئىتتىپاق» ژورنىلىنىڭ ئايرىم سانلىرىدا بەزى هىكايەتلەرنىڭ تەرجىمىسى بېسىلىپ چىققان.

بۇ قېتىم كەڭ كىتاپخانىلارنىڭ ئېهتىياجىنى كوزدە تۇتۇپ، بۇ ئەسەرنى تەرجىمە قىلىشقا جاسارەت قىلدىم. تەرجىمە جەريانىدا بىرقانچە نۇسخا سېلىشتۇرۇپ چىقىلدى، مېنىڭ قارىشىمچە، «گۈلىستان»نىڭ ئەڭ توختالغان تېكىستى 1971-يىلى تېهرانىدا مۇهەممەد هۇسەين تەسبىهى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان پارسچە-ئىنگلىزچە نۇسخىسىدىكىسى بىلەن 1959-يىلى موسكۋادا نەشر قىلىنغان پارسچە-رۇسچە نۇسخىسىدىكىسى هىساپلىنىدۇ. بۇ ئىككى كىتاپنىڭ تېكىستى بىر بىرىدىن ئانچە پەرق قىلمايدۇ. بۇ ئەسەر ئاشۇ ئىككى كىتاپتىكى تېكىستلەرگە ئاساسەن تەرجىمە قىلىندى.

بۇ تەرجىمە بىرىنچى قېتىمقى ئەمگەك بولغانلىقتىن، سەھۋەنلىك-خاتالىقلارنىڭ كورۇلۇشى تەبىئى. كىتاپخانىلارنىڭ تۇزىتىش پىكىرلىرىنى قارشى ئالىمەن.

ر.جارى

1982-يىل، يانۋار.

قۇرمۇ-قۇر ئورۇنلاشتۇرغان. كىتاپنىڭ هاشىيىسىدە بېرىلگەن شەرهى خېلى تولۇق، مەدرىسەدە تەهسىل كورگەن كىشىلەر بۇنىڭدىن خېلى ئوبدان پايدىلىنالايدۇ.

دىباچە

(مۇقەددىمە)

بسم الله الرحمن الرحيم

(شەپقەتلىك، مېهرىۋان ئاللانىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن)

1

قۇدرەتلىك ۋە ئۇلۇغ خۇداغا مىننەتدارلىق بولسۇنكى، ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىش يېقىنلىققا سەۋەپ بولىدۇ، شۈكرىنى بەجا كەلتۈرۈش بىلەن نېئمەت كوپىيىدۇ؛ هەر نەپەس بەدەنگە سۇمۇرۇلگەندە، ئۇ ئومۇرنى ئۇزارتىدۇ، سىرتقا چىقىرىلغاندا تەنگە هوزۇر بېغىشلايدۇ. شۇنداق ئىكەن، هەر نەپەسته ئىككى نېئمەت مەۋجۇت ۋە هەر بىر نېئمەت ئۈچۈن شۈكۈر لازىم.

كىمنىڭ بار قولى هەم تىلىدا ئىمكان،
چىققىلى شۈكرىنىڭ ئەهدىدىن ئاسان؟

"ئەي داۋۇد خانىدانى! شۈكۈر قىلىڭلار، هالبۇكى، بەندىلىرىم ئىچىدە شۈكۈر قىلغۇچىلار ئاز."①

---

① قۇرئان 34-سۈرە، 13-ئايەت.

ياخشىدۇر بەندىگە ئوز قۇسۇرى ئۇچۇن
كەچۈرۈم سورىسا خۇدا ئالدىدا.
ئۇنداق بولمىغاندا خۇداغا لايىق
شۈكرىنى ھېچ ئادەم قىلالماس ئادا.

ئۇنىڭ ھىساپسىز رەھمەت يامغۇرى ھەممە يەرگە تەڭ چۈشىدۇ؛ مول نېمەتلىك سېخى داستىخىنى ھەممە جايغا سېلىنغان. ئۇ بەندىلىرىنىڭ نومۇس پەردىسىنى قاتتىق گۈنا سەۋىۋى بىلەن يىرتىپ تاشلىمايدۇ، كۈندىلىك رىزقى-نەسۋىسىنى نالايىق خاتالىقلار سەۋىۋى بىلەن توختىتىپ قويمايدۇ.

ئەي كەرەم ئىگىسى، غايىپ غەزىنەگىدىن
بەھرىمەن قىلسەن گەبر، تەرسانى.①
دوشمەنلەرگىمۇ نەزىرىڭ چۈشەر،
قەھرۇڭ قويمايسەن دوست-ئاشنانى.

ئۇ تاڭ شامىلى—فەرراشقا② زۇمرەت گىلەملەر سېلىشنى بۇيرۇدى ۋە ئىنكىئانا—باھار بۇلۇتىغا زىمىن بوشۇگىدىكى ئوسۇملۇكلەر قىزلىرىنى (ياش مايسىلارنى) پەرۋىرىش قىلىشنى تاپشۇردى؛ دەرەخلەرنى نوروزلۇق كىيىم بىلەن—يېشىل ياپراق تون بىلەن كىيىندۈرۈپ، ئۇششاق بالىلىرىنىڭ—شاخ-پوتاقلىرىنىڭ بېشىغا

① گەبر—ئوتقا چوقۇنىدىغان بۇتپەرەس؛ تەرسا—خرىستىيان.
② فەرراش—يەر سۈپۈرگۈچى ھەم توشەك سالغۇچى خىزمەتكار.

باھار پەسلىنىڭ قەدەم تەشرىپ قىلىشى مۇناسىۋىتى بىلەن گۈلتاجلارنى قويدى: ھەسەل ھەرىسىنىڭ ئاغزىدىن ياسىغان قۇسۇق ئۇنىڭ قۇدرىتى بىلەن ئەڭ ياخشى ھەسەلگە ئايلىنىدۇ: خورما ئۇرۇغىنى ئۇنىڭ تەربىيىسى بىلەن ئىگىز دەرەخ بولۇپ قەد كوتىرىدۇ.

بۇلۇت، شامال، ئاي، كۈن، ئاسمان سائا خىزمەتتە،
ئەگەر بىر نان كەلسە قولغا، يېمە غەپلەتتە.
ئەتراپىڭدا فەرمانبەردار ھەممە سەن ئۈچۈن،
ئىنساپسىزلىق، ھەق ئەمىدىن قاچساڭ، ئەلۋەتتە.

رىۋايەت قىلىنىشىچە، كائىناتنىڭ باشچىسى، مەۋجۇداتنىڭ پەخرى، ئالەم خەلقىنىڭ شەرەپ-شانى، ئادەملەرنىڭ سەرخىلى، زامانىنىڭ كامالەتكە تولغان كىشىسى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامدىن—

شاپائەتچى، ئەلچى، سەخى، بىغۇبار،
كەرەملىك، ئۇلۇغۋار، ئەزىز، موھرىدار.①

* * *

نەغەم ئۇممەتكە قورغاندىن سېنىڭدەك باشپانا تۇرسا؟
دېگىز دولقۇنلىرى خەۋپسىز، ئەگەر نۇھ كېمە باشقۇرسا.②

① موھرىدار—ئەرەپچە "ۋەسىم" — دۇمبىسىگە پەيغەمبەرلىك موھرى بېسىلغان دېگەن مەنىدە بولۇپ، بۇ مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ بىر سۈپىتى.
② رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، نۇھ پەيغەمبەر ئادەم ۋە ھاۋانلارنى كېمىگە سېلىپ توپان سۇيىدىن قۇتقۇزۇپ قالغان.

* * *

يەتتى يۈكسەككە ئوز كامالى بىلەن،
يەڭدى زۇلمەتتىن نۇر جامالى بىلەن.
نەپس ھەم كوركەم ئۇندا بار خىسلەت،
دۇنيا قىلىڭ ئاڭا، ئەھلى ئايالى بىلەن.

ــ بىزگە يېتىپ كەلگەن ھەدىستە مۇنداق دېيىلىدۇ: قاچاندا بولمىسۇن، تۇرمۇشى پەرىشان گۇناكار بەندىلەردىن بىرى قوبۇل قىلسا دېگەن ئۇمىت بىلەن ئۇلۇغ ۋە بۈيۈك خۇدانىڭ دەرگاھىدا توۋىغا قول كوتەرسە، ئەمما ئالىلاتائالا ئۇنىڭغا نەزەر قىلمىسا، ئۇ يەنە كەچۈرۈم سورايدۇ، ئالىلاتائالا ئىككىنچى قېتىم رەت قىلسا، ئۇ ئادەم يىغا-زارى بىلەن يەنە يالۋۇرىدۇ. شۇندىن كېيىن ئاللاتائالا ئېيتىدۇ:

"ئەي پەرىشتىلىرىم، بەندەمدىن راستىنلا ئۈيالدىم، چۈنكى ئۇنىڭ مەندىن باشقا پەرۋەردىگارى يوق؛ شۇنداق ئىكەن، ئۇنىڭ گۇناھىدىن ئوتتۇم، ئۇنىڭ دۇئاسىنى قوبۇل قىلدىم، ئۇنى ھاجەتتىن چىقاردىم، چۈنكى بەندىنىڭ كوپ دۇئا ۋە يىغا-زار سىدىن ئۈيىلمەن".

قارا، بۇ خۇدا قانچىلىك رەھمدىل،
گۇنانى قىلار بەندە، ئەمما ئۇ خىجىل.

ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇق كەيپىسىدە مۇقىم رىيازەت چەككۈچىلەر ئوز-لىرىنىڭ تولۇق ئىبادەت قىلالمىغانلىغىنى ئېيتىراپ قىلىپ: "ساڭا

لايىقىدا ئىبادەت قىلالمىدۇق" دېيىشىدۇ. ئۇنىڭ جامالىنى تەسۋىر قىلغۇچىلار ھەيرەتتە قېلىپ: "بىز سېنى تېگىشلىك دەرىجىدە تونۇ-يالمىدۇق" دېيىشىدۇ.

گەر كىشى ۋەسپىنى مەندىن سورىسا،
نىمەدەر بىر دىلسىز، بولمىسا نىشان؟①
ئاشىقلار مەشۇقىنىڭ قۇربانى تۇرسا،
ئولۇكتىن كەلمەيدۇ ئاۋاز ھىچقاچان.

بىر تەقۋادار② بەشىنى ياقىسىغا چوكۇرۇپ ھەقىقەت دېڭىزىغا غەرق بولغان ئىدى، ئۇ بۇ ھالەتتىن ئوزىگە كەلگەندە دوستلىرىدىن بىرى چاقچاق قىلىپ: "سەن سەيرە قىلغان بوستاندىن بىزگە نىمە تۇھپە-كارامەت ئېلىپ كەلدىڭ؟" دەپ سورىدى. "ئېسىمدىكى، ــ دىدى تەقۋادار، ــ گۇلنىڭ قېشىغا بېرىش بىلەنلا ئىتىگىمنى (گۇل بىلەن) تولدۇرۇپ، دوستلىرىمغا ھەدىيە قىلاي دېگەن ئىدىم. ئەمما يېتىپ بارغىنىمدا گۇلنىڭ ھىدى مېنى شۇنداق مەس قىلدىكى، ئىتىگىم قولۇمدىن چىقىپ كەتتى".

---

① بۇ مىسرا: "كۆڭلىدىن ئايرىلغان ئاشىق خۇدانىڭ بەلگە-نىشانى بوامسا، ئۇنىڭ ھەققىدە نىمە دەپ بېرەلەيدۇ؟" دېگەن مەزمۇندا.

② ئەسلى تېكىستتە "صاحبدل" (دىل ئىگىسى). بۇ سوز "پاكدىل"، "تەقۋادار"، "دانىشمەن" دېگەن كوچىمە مەنىلەردە قوللىنىلماقتا. بىزمۇ ئورنىغا قاراپ قوللاندۇق.

ئەي سەھەرنىڭ بۇلبۇلى ئىشقنى ئۇگەن پەرۋاندىن،
ئۇ كويۇپ ئايرىلدى جاندىن، يوق ئۇندىن ھېچ ئەسەر.
ئىشقنى دەۋا قىلغۇچىلار ماھىيەتتىن بىخەۋەر،
تەھتىگە يەتكەن كىشىدىن كەلمىگەي قايتا خەۋەر.

* * *

خىيال، قىياس، ئوي-پەرەزدىن ئۇستۇنسەن خۇدا،
ئېيتىلغاندىن، ئاڭلىغاندىن، ئوقۇغاندىن ھەم.
مەجلىس تۇگەپ، ئومرىمىزمۇ ئاخىرغا يەتتى،
ۋەسپىگە بىز باشلانغۇچتا قالدۇق تا بۇ دەم.

2

ئىسلام پادىشاسى ئاتابەك ئەبۇ بەكر ئىبنى سەئىد ئىبنى زەنگى (ئۇنىڭ سەلتەنتى ئەبەدى بولسۇن) نىڭ ياخشى سۆيەتلىرى بايانىدا

سەئىدىنىڭ ياخشى گېپى ئەل ئاغزىدا جاراڭلىماقتا، ئۇنىڭ سوزىنىڭ شوھرىتى يەر يۈزىگە پۇر كەتكەن، ھىكايىلىرىنىڭ شىرىن مۇئىلىرىدىن خەلق خۇددى شېكەر يىگەندەك لەززەتلەنمەكتە، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ ئايرىم قوليازمىلىرى ئالتۇن ئاقچىدەك قولدىن قولغا ئوتمەكتە. مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ كامالىتى، ئىستىداتى ۋە بالاغەتلىلا باغلىق ئەمەس، بەلكى شۇنىڭغىمۇ باغلىقكى، جاھانىنىڭ ئىگىسى، زامان دائىرىسىنىڭ ئوق مەركىزى، سۆيەمانىنىڭ① ئىزباسارى، دىن ئەھلىنىڭ ھىمايەتكارى ئۇلۇغ شەھەنشاھ ئاتابەك مۇزەففەرەددىن ئەبۇبەكر ئىبنى سەئىد ئىبنى زەنگى② (خۇدانىڭ يەر يۈزىدىكى سايىسى—ئەي پەرۋەردىگار، ئۇنىڭدىن رازى بول ھەم ئۇنى رازى قىل!) سەئىدىغە غەمخورلۇق كوزى بىلەن قارىدى، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى تولۇق ياقتۇردى ۋە سەممى ئىلتىپات كورسەتتى. نەتىجىدە خاس-ئاۋام ھەممە كىشى سەئىدىگە مۇھەببەت بىلەن قارايدىغان بولدى، چۇنكى "خالايىق ئوز پادىشالىرىنىڭ كوزقارىشىغا ئەگىشىدۇ".②

مەن مىسكىنگە نەزىرىڭ چۇشكەندىن بۇيان،
ئەسەرلىرىم بولدى كۇندىنمۇ ئايان.
گەرچە كوپ مەن قۇلدا كەمچىلىك-نۇقسان،
ھەر ئەيىبىمۇ ھۇنەردۇر، ياقتۇرسا سۇلتان.

* * *

قولۇمغا بىر كۇنى ھاممامدا بەردى
ئاجايىپ خۇشپۇراق بىر گىلنى③ دوستۇم.
دىدىم بۇ گىلگە: "سەن ئىپارمۇ-ئەنبەر؟
ھىدىڭدىن مەس بولۇپ شادلاندى كوڭلۇم!"

---

① سۆيەمان—سۆلەيمان پەيغەمبەر، داۋۇد پەيغەمبەرنىڭ ئوغلى. بەزى رىۋايەتلەردە ئىبتىلىشچە، پارىس زېمىنى سۆلەيمان پادىشالىغىنىڭ مەركىزىي قىسمى بولغان.

② مۇزەففەرەددىن ئەبۇ بەكر ئىبنى سەئىد ئىبنى زەنگى (1226 — 1258) پارىس ھوكۇمدارى، سەئىدنىڭ ھىمايىچىسى.

③ گىل—قىزىل توپا. قەدىمقى چاغلاردا كىشىلەر ھاممامدا يۇيۇنغاندا گىلدىن ياسالغان چالمىنى بەدىنىگە سۈرتەتتى.

دېدى ئۇ: "مەن ئىدىم بىر پارچە چالما،
ۋە لېكىن بىر مەھەل گۈل بىرلە تۇردۇم.
ماڭا يۇقتى ئۇنىڭ خىسلەت-كامالى،
بۇ خىسلەت يۇقمىسا، تۇپراقتا ئورنۇم".

ئەي ئاللا، ئۇنىڭ ئومرىنى ئۇزۇن قىلىش ئارقىلىق مۇسۇلمان-لارنى بەختيار قىل؛ ئۇنىڭ ياخشى قىلىقلىرى ۋە ياخشى ئىشلىرد-نىڭ ساۋاۋىنى نەچچە ھەسسە كۆپەيتكىن؛ دوستلىرى ۋە ئەمەلدار-لىرىنىڭ مەرتىۋىسىنى يۇقۇرى كوتەرگىن؛ قۇرئاندا ئوقۇلغان ئايەتلەر ھەققى-ھورمىتى، ئۇنىڭ دۇشمەنلىرىنى ۋە قارا نىيەت رەقىبلىرىنى يەر بىلەن يەكسان قىل؛ ئەي خۇدا، ئۇنىڭ مەملىكىتىنى ئامان قىل، بالا-چاقىلىرىنى ئۇز پاناھىڭدا ساقلا.

ئۇ بىلەن دۇنيا گۈزەل، كۆلسۇن ئۇنىڭ بەختى ئەبەت،
ھەقتائالا ئۇنى كۆچلۈك ئەيلىسۇن نۇسرەت بىلەن.
بولسا يىلتىز ئۇ ئەگەر، ئاينىيدۇ تېزلا ياش كوچەت،
ئۇرۇغى بولسا ئىسىل، ئوسكەي گىيا زىننەت بىلەن.

ئۇلۇغ ۋە مۇقەددەس تەڭرى شىرازنىڭ① پاك تۇپرىغىنى ئادىل ھاكىملارنىڭ تەسىر كۈچى بىلەن ھەمدە ئىشچان ئالىملارنىڭ ھىممىتى بىلەن قىيامەت كۈنىگىچە ئامانلىقتا ساقلىسۇن!

① شىرازــئىراندىكى قەدىمقى بىر شەھەر، سەئدىنىڭ يۇرتى.

يوق زاماننىڭ ئاپىتىدىن پارىس ئىقلىمىدە غەم،
ئۇستىدە بولسا سېنىڭدەك بىر ئىلاھىي سايىۋان.
يەر يۇزىدە ئۇشبۇ كۇن ھېچكىم بېرەلمەيدۇ نىشان،
ئىشىك ئالدىڭدىن بولەك ھېچىيەردە يوق دارىلئامان.
ئاسرىماق زىممەڭدەدۇر بىچارىلەرنىڭ كۆڭلىنى،
شۇكرى بىزدىن، ئەجرى بەرمەك ھەقتائالادىن ھامان.
ساقلا، تەڭرى، پىتنە-جۇدۇندىن پارىس تۇپراغىنى،
تا جاھاندا بار ئىكەن تۇپراق بىلەن شامال-بوران.

3

كىتاپنىڭ يېزىلىش سەۋەبى

بىر كېچە ئوتۇپ كەتكەن كۇنلىرىمنى ئويلاپ، زايا بولغان ئۇمرۇمگە ئېچىندىم-دە، دىل سارايچىسىنىڭ تاشلىرىنى كوز يېشىم-نىڭ ئالماسلىرى بىلەن تەشتىم ۋە ئوز ھالىمغا مۇناسىپ مۇنۇ بېيىت-لارنى ئېيتتىم:

ئۇمۇرنى تۇگىتەر ھەر نەپەس، ھەر ئان،
قارىسام، ئۇنىڭدىن كوپى قالمىغان.
ئەي كىشى ئۇيقۇدا كەتتى ئەللىك يىل،
بۇ قالغان بەش كۇننى سەن غەنىمەت بىل.
شۇ كىشى خىجىلدۇر، كەتسە ئىش قىلماي،
كوچۇش ۋاقتى يەتسە يۇكى ئارتىلماي،①

① ئەسلى تېكستتە: "كوچۇش دۇمبىغى چېلىنسا، يۇكى تېخى ئارتىلمىسا".

هارغان چاغ شىرىندۇر ئۇيقۇ سەھەردە،
ياياقنى قالدۇرار يولدىن سەپەردە.
كىمكى يېگىدىن سالسا ئىمارەت،
ئۇ كېتىپ، باشقىسى كۆرىدۇ راھەت.
ۋە لېكىن باشقىدا يەنە شۇ ھەۋەس،
ھېچكىم بۇ بىنانى پۈتتۈرگەن ئەمەس.
بۇ ئاپا دوست بىلەن بولمىغىن ئاشنا،
بۇ خائىن دوستلۇققا يارىماس ئەسلا.
ياخشىمۇ، يامانمۇ ئۆلەر ئاقىۋەت،
ياخشى ئىش قىلغانلار تاپار سائادەت.
لازىملىقنى گۈرگە سەن ئۈزەك ماڭدۇر،
ئارقاڭدىن ئەۋەتمەس. ماڭغۇزغىن بالدۇر.
ئۇمۇر قار گۈياكى تومۇز كۈندە—
ئاز قالدى، ئىگىسى مەغرۇر كۈلكىدە.
ئەي كىشى بازارغا بارسەڭ پۇل يوق،
قورقمەڭ ياغلىغىك قايتارمۇ قۇرۇق.
ئاشلىقنى خام ئۈرۈپ يەپ بولسا ھەركىم،
خامانىڭ ۋاقتىدا باش تېرىش لازىم.

ئاشۇ بېيىتلارنىڭ مەنىسىنى مۇلاھىزە قىلىپ كۈرگەندىن كېيىن مەن خىلۋەت بىر جايغا ئۈرۈنلىشىۋېلىپ، كىشىلەر بىلەن باردى-كەلدى قىلىشنى توختىتىشنى، دەپتەرنى بىھۇدە گەپ-سۆزلەردىن تازىلاشنى ۋە مۇندىن كېيىن بىھۇدە سۆزلىمەسلىكنى ماقۇل كۆردۈم.

بىر بۇلۇڭدا ئۇندىمەي تۇرغان كېسەك تەل. گاس قۇلاق،
تىلىنىڭ تىزگىنى يوق ۋاتـۋات ئادەمدىن ياخشىراق.

(شۇ پەيتتە) بىر كاجۇدا مۇڭداش① ۋە بىر ھوجىدا ساۋاقداش بولۇپ ئولتۇرغان دوستلىرىمدىن بىرسى ئىشىگىمدىن كىرىپ كەلدى-دە، بىردىنلا چاقچاق باشلاپ، قىزىقچىلىق بىساتىنى يايدى. مەن ئۇنىڭغا جاۋاپ بەرمىدىم. ئىبادىتىمنى داۋاملاشتۇرۇپ، بېشىمنى تىزىمدىن ئالمىدىم. ئۇ رەنجىگەن ھالدا ماڭا قاريدى-دە، دېدى:

گەپ ئاچقىن بۇرادەر خوشاللىق بىلەن،
بۇگۈن سوز قىلىشقا بار ئىمكان ساڭا.
تىلىڭنى يىغارسەن بولۇپ نائىلاج،
ئەجەل يەتسە ئەتە پۇشايمان ساڭا.

يېقىن كىشىلىرىمدىن بىرسى بۇ ۋەقەنىڭ ئەسلى ماھىيىتىنى چۈشەندۈرۈپ: "بۇ ئادەم قالغان ئومرىنى ئېتىكافتا ئولتۇرۇش② بىلەن ئوتكۈزۈشكە قارار قىلدى ۋە سوز ئاچماسلىققا نىيەت قىلدى. قولۇڭدىن كەلسە، سەنمۇ ئەقلىڭنى تېپىپ، كىشىلەر بىلەن ئارىلاشماسلىق يولىنى تۇتقىن!" دېدى، دوستۇم مۇنداق دېدى: "خۇدانىڭ

---

① بىر كاجۇدا مۇڭداش بولۇش — سەپەرداش بولۇش مەنىسىدە. بىر توگىنىڭ ئىككى يېنىغا ئىككى كاجۋا ئارتىلىپ، ئىككى ئادەم ئولتۇرىدۇ.

② ئېتىكافتا ئولتۇرۇش — مەلۇم مۇددەت جايىدىن قوزغالماي ئىبادەت قىلىش.

ئۇلۇغلۇغنىڭ ھەققى-ھورمىتى ۋە بىزنىڭ قەدىناسلىغىمىزنىڭ ھەققى ئۈچۈن (قەسەم قىلىمەنكى)، تاكى بۇرۇنقى ئادىتىمىز بويىچە ۋە قەدىمدىن كېلىۋاتقان قائىدىگە مۇۋاپىق بىرەر سوز ئېيتىلمىغىچە دېممىنى ئالمايمەن ۋە بىر قەدەم نېرى سلجمايمەن. چۈنكى دوستلارنى رەنجىتىش نادانلىق، قەسەمنىڭ گۇناھىنى يۇيۇش ئاسان، ئەلنىڭ زۇلفىقارى① قىنىدا تۇرسۇن، سەئدىنىڭ تىلى ئاغزىنىڭ ئىچىدە بولسۇن دېيىش ئاقىلانىلىق ئەمەس ۋە دانىشمەنلەرنىڭ پىكرىگە خىلاپ".

ئەي ئاقىل، نىمەدۇر ئېغىزدىكى تىل؟
ئۇ پەن ئەھلىنىڭ غەزنە ئاچقۇچى.
ئېتىك بولسا ئىشىگى بىلەمدۇ كىشى
داريگەرمۇ ئۇندا، گوھەر ساتقۇچى؟

* * *

گەرچە دانا ئېيتۇر: سۇكۇت ساقلاش ئەدەپ،
زەرۇر چاغدا سوزلەشكە سەن ھەر دەم تىرىش.
ئىككى نەرسە ئەقىلسىزلىق: زەرۇر چاغدا—
سوزلىمەسلىك يا بىمەزگىل چەكتىن ئېشىش.

قىسقىسى، تىلىمنى سوزدىن تارتىشقا قادىر بولالمىدىم ۋە ئۇنىڭ

① ئەلنىڭ زۇلفىقارى — رىۋايەت بويىچە، مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ كۇيوغلى ئەلنىڭ قىلىچى ھەمىشە جەڭدە ئىشقا سېلىنىپ، قىنىدا تۇرمىغانلىغى بىلەن داڭ چىقارغان.

سوھبىتىدىن يۈز ئۇرۇشنى ئادەمگەرچىلىك دەپ بىلمىدىم، چۈنكى ئۇ ياخشى بۇرادىرىم ۋە سادىق دوستۇم ئىدى.

ئەگەر جەڭچى بولساڭ، كېرەك جەڭ ئېچىش،
كېرەكتۇر يېڭىش ياكى بەزەن قېچىش.

ئاخىر بولماي، ئۇنىڭ بىلەن سوزگە كىرىشىپ قالدۇق ۋە سەيلە-تاماشا ئۈچۈن شەھەرنىڭ تېشىغا چىقتۇق. بۇ باھار پەسلى بولۇپ، سوغاقنىڭ كۈچى قالمىغان ئىدى ۋە گۈللەرنىڭ سەلتەنىتى سۇرىدىغان ۋاقتى كەلگەن ئىدى.

چوكان تاللار كىيىشىپتۇ يېشىل كويىنەك،
بەختىيارلار خۇددى ھېيتقا ياسانغاندەك.

* * *

جالال ئېيى① ئۇرد بەھىشت② بېشى ئىدى،
شاخ-شاخلاردا بۇلبۇل ئەجەپ كۈيلەر ناۋا.

① جالال ئېيى — ئىرانلىقلاردا 11-ئەسىرده ئىشلەنگەن بىر خىل يىل ھىساۋى كالىندارى. بۇ كالىندارنى مەشھۇر شائىر ئومەر ھەييام يېتەكچىلىگىده بىر گۇرۇپپا ئاستىرونوملار ئىسفاھان رەسەتخانىسىدا ئىشلەپ چىققان. بۇ كالىندار سەلجوقلارنىڭ سۇلتانى جالالىدىن مالىك شاھنىڭ (1070 — 1092) تەشەببۇسى بويىچە ئۇزۇلگەچكە، ئۇنىڭ تەختكە ئولتۇرغان ۋاقتىدىن باشلىنىدۇ. شۇڭا "جالال دەۋرى"، "جالال ئېيى" دەپ ئاتالغان.

② ئۇرد بەھىشت — ئىراننىڭ كونا يىل ھىساۋى بويىچە باھارنىڭ 2-ئېيى.

قىزىل گۈلگە ئۇنچە-شەبنەم خوپ ياراشقان،
جانانلارنىڭ مەڭزىدىكى تەردەك گويا.

كېچىنى بىر دوستىمزنىڭ باغچىسىدا ئوتكۈزۈشكە توغرا كەلدى. بۇ كىشىنىڭ بەھرىنى ئاچىدىغان خۇش ھاۋالىق بىر جاي ئىدى. كوگۈلنى تارتىدىغان باراقسان دەرەخلەر بىر بىرىگە چىرمىشىپ كەتكەن ئىدى. بۇ جاينى بىر كورسەك، ئۇنىڭ تۈپرىغىغا رەڭمۇ-رەڭ شىشە پارچىلىرى توكۈلۈپتۇ، تاكلىرىغا ھۆكەر يۇلتۇزى ئېسىلىپتۇ، دىگەن بولاتتىك.

بىر باغكى، ئېرىقتا ھاياتبەخش سۇ،
شاخلاردا قۇشلار نەغمىسى ياڭراق.
چەمەنلەر لالىلارغا لىق تولغان،
خىلمۇ-خىل مۇنلەرگە باي ھەر ياق.
دەرەخلەر ئاستىدا غۇر-غۇر شامال،
گىلەمدەك بىزەلگەن گۈزەل تۈپراق.

ئەتىسى ئەتىگەن ئويگە قايتىش پىكرى تۇغۇلۇپ، بۇ پىكىر بۇ يەردە ئولتۇرۇش خاھىشىمزدىن ئۈستۈن كېلىپ قالدى. قارىسام، دوستۇم شەھەرگە ئېلىپ كېتىش ئۈچۈن ئىتىگىنى گۈل ۋە رەيھان، سۇنبۇل ۋە قىزىل چېچەكلەر بىلەن تولدۇرۇپ كەپتۇ. مەن ئۇنىڭغا دېدىم: "بوستاننىڭ گۈللىرىنى ئۈزەك بىلمەن، ئۈزۈن تۇرمايدۇ، گۈلىستان مەۋسۇمنىڭ ۋاپاسى يوق. دانالار ئېيتقانكى، 'ئۈزۈن تۇرمايدىغان نەرسىگە كوگۈل بەرمەسلىك لازىم!'" ئۇ دېدىكى: "ئەمسە، ئىشىنىڭ

يولى قانداق؟" مەن دېدىم: "كىتاپ كورگۈچىلەرنىڭ زوقلىنىشى ۋە ئارزۇ قىلغۇچىلارنىڭ ھوزۇرلىنىشى ئۈچۈن مەن گۈلىستان كىتابىنى يېزىپ چىقىشقا قادىرمەنكى، ئۇنىڭ ۋاراقلىرىغا كۈز شامىلىنىڭ رەھىمسىز قولى قەست قىلالمايدۇ، يىل پەسىللىرىنىڭ ئايلىنىپ تۇرۇشى ئۇنىڭ باھارىنىڭ پەيزىنى كۈز پەسلىنىڭ كوگۈلسىزلىگىگە ئوزگەرتەلمەيدۇ.

نە پايدا گۈلدىن ئالساڭ بىر تاۋاق؟
گۈلىستانىمدىن ساقلا، بىر ۋاراق.
گۈلنىڭ ئومرى ئۈزۈن بولمايدۇ،
بۇ گۈلىستان مەڭگۈ سولمايدۇ."

شۇ سوزنى قىلىۋىدىم، ئۇ ئېتىگىدىكى گۈلنى يەرگە توكتى-دە، پىشمىگە ئېسىلىپ: "سېخى ئادەم ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىدۇ!" دېدى. شۇ كۈنلا «مۇناسىۋەت قائىدىلىرى ۋە سوھبەت ئۇسۇللىرى ھەققىدە» دىگەن بىر باپ يېزىلىپ ئاققا كوچۇرۇلدى ۋە شۇنداق كېيىم بىلەن ياساندۇرۇلدىكى، ناتىقلارغا ئەسقاتقۇدەك ۋە يازغۇچىلارنىڭ سوز ماھارىتىنى ئاشۇرغۇدەك بولۇپ چىقتى. قىسقىسى، باغچىنىڭ گۈللىرى تېخى تۇگمەي تۇرۇپلا گۈلىستان كىتابى يېزىلىپ بولدى. ئەما بۇ كىتاپ جاھانغا پاناھى بولمىش شاھنىڭ بارگاھىدا يەنى خۇدانىڭ سايىسى، پەرۋەردىگار لۇتپىنىڭ نۇر-جۇلاسى، زامانىنىڭ مەشھۇر كىشىسى، ئامانلىقنىڭ قورغانى، ئاسماندىن كۈچ-نۇسرەت تاپقان، دۇشمەنلەر ئۇستىدىن غالىپ چىققان، قۇدرەتلىك دولەتنىڭ قول-بىلىگى، دىنىنىڭ ئەڭ روشەن چىرىغى، ئىنسانلارنىڭ ھوسنى-

جامالى، ئسلامنىڭ پەخرى، سەئد ئىبنى ئاتابەك ئەئزەم، ئۇلۇغ شەھەنشاھ، خەلقلەرنىڭ خوجىسى، ئەرەپ ۋە ئىران پادىشالىرىنىڭ ھامىسى، قۇرۇقلۇق ۋە دېڭىزلارنىڭ سۇلتانى، سۆلەيمان سەلتەنەتىنىڭ تىنىڭ ۋارىسى، موزەففەرەددىن ۋەددۇنيا ئەبۇبەكر ئىبنى سەئد ئىبنى زەنگى (ئاللا بۇ ئىككەيلەنىنىڭ بەختىنى ئىقبالىنى ئۇزۇن قىلسۇن، ئۇلۇغلۇغىنى نەچچە ھەسسە زىيادە قىلسۇن، ئۇلارنىڭ بارلىق ئىشلىرىنىڭ ئاقىۋىتىنى خەيرلىك قىلسۇن!) نىڭ بارگاھىدا ئېتىۋارغا ئىگە بولسا ھەمدە ئۇ بۇ كىتابنى شاھلارغا خاس ئىلتىپات نەزىرى بىلەن ئوقۇپ چىقسا، ئاندىن ھەقىقى پۇتكەن بولىدۇ.

بۇ كىتابقا بەرسە شاھنىڭ ئىلتىپاتى زىپ-بىزەك،
بولغۇسىدۇر چىن رەسىملەر ئويى①، ئەرژەك② نەقىشدەك.
زور ئۈمىت بار، شاھ سوزۇمدىن زېرىكىپ باش تارتمىسا،
چۈنكى ھەرگىز بۇ گۈلىستان جاي ئەمەس زېرىككىدەك.
مۇھىمى: دىباچىدە سەئد ئىبنى ئەبۇبەكر زەنگىنىڭ③
قۇتلۇق نامى قەيت قىلىندى، بۇ سائادەتتىن دېرەك.

---

① چىن رەسىملەر ئويى — جۇڭگودىكى رەسىم - ھەيكەللەرگە باي بۇددا ئىبادەتخانىسى.

② ئەرژەك — مانىلارنىڭ ئاجايىپ رەسىملەر بىلەن بىزەلگەن مۇقەددەس كىتابنىڭ ئاپتورى ۋە رەسسامى.

③ سەئد ئىبنى ئەبۇبەكر ئىبنى سەئد ئىبنى زەنگى — پارىسنىڭ ھوكۈمدارى. ئۇ ياش چېغىدا (1258 - يىل) مەلۇم كېسەللىك سەۋەبى بىلەن ۋاپات قىلغان، بار - يوقى 12 كۈن پادىشالىق قىلغان. ئاپتور گۈلىستان كىتابىنى مۇشۇ كىشىگە بېغىشلىغان.

4
ئادىل ئەمىر پەخرىددىن ئەبۇبەكر ئىبنى ئەبۇ نەسرنىڭ گۈزەل ئەخلاقى بايانىدا

يەنە (شۇنىمۇ ئېيتىش كېرەككى،) پىكرىمنىڭ كېلىنى ھوسۇن-جامالسىزلىقتىن باش كوتىرىپ تۇرالمايدۇ، ئۇمىتسىزلىك نەزىرىنى خىجىللىق ئايىغىنىڭ ئۇستىدىن ئالالمايدۇ ۋە قەلب ئىگىلىرىنىڭ جەمىيىتىدە نۇر چاچالمايدۇ، پەقەت ئۇلۇغ، ئالىم، ئادىل، غالىپ ئەمىر، زەپەر ئىگىسى، سەلتەنەت تەختىنىڭ يولەنچۇگى، دولەت ئىشلىرىنىڭ مەسلىھەتچىسى، پەقىرلەرنىڭ ھىمايىچىسى، غېرىپ-لارنىڭ باشپاناھى، ئالىملارنىڭ تەربىيىچىسى، تەقۋادارلارنىڭ دوستى، پارىس خەلقىنىڭ ئىپتىخارى، مەملىكەتنىڭ مادارى، دولەت ئەربابلىرىنىڭ باشچىسى، دولەت ۋە دىنىنىڭ پەخرى، ئىسلام ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ھامىسى، پادىشا-سۇلتانلارنىڭ تايانچى ئەبۇبەكر ئىبنى ئەبۇنەسر① (ئاللا ئۇمرىنى ئۇزۇن قىلسۇن، دولىتىنى زىيادە قىلسۇن، قەلبى-كۆكسىنى كەڭ قىلسۇن، ئەجرىنى نەچچە ھەسسە كۆپەيتسۇن!) نىڭ قوبۇل-ئىلتىپاتىدىن زىنىنەت تاپسا، ئەنە شۇ چاغدىلا ئۇ جىلۋە بېرەلەيدۇ، چۈنكى بۇ زات پۈتۈن دۇنيانىڭ ئۇلۇغلىرى تەرىپىدىن مەدھىيىلەنگەن، جەمئى گۈزەل ئەخلاق بۇ كىشىدە مۇجەسسەملەنگەن.

---

① ئەبۇبەكر ئىبنى ئەبۇنەسر — پارىس ھوكۈمدارى ئەبۇبەكر ئىبنى سەئد ئىبنى زەنگنىڭ ۋەزىرى.

هەرکىمگە ئۇنىڭدىن ئىنايەت بولۇر،
دۇشمىنى دوست، گۇناھى تائەت بولۇر.

قالغان بارلىق قوللار ۋە خىزمەتكارلارنىڭ ھەرقايسىسىغا مۇئەيـ
يەن بىر خىزمەت تەيىن قىلىنغان. ئەگەر ئۇلاردىن بىرەرسى (ئاشۇ
خىزمەتنى) ئادا قىلىشتا بىپەرۋالىق ۋە خوشياقماسلىقنى راۋا كورسە،
ئۇ چاغدا ئۇ جاۋاپكارلىققا تارتىلىپ، كايىشقا ئۇچرايدۇ. ئەمما ئۇلۇغـ
لارنىڭ نىمىتىگە شۈكرى قىلىشى، ئۇلارغا مەدھىيە ئوقۇشى ۋە
ياخشى دۇئادا بولۇشى لازىم بولغان دەرۋىشلەر① قاتلىمىغا كەلسەك،
ئۇلار بۇنداق خىزمەتنى ئۇلۇغلارنىڭ ئالدىدا ئادا قىلغاندىن كورە،
يوق چاغلىرىدا بېجىرگىنى تۈزۈك، چۈنكى ئوزى بار چاغدا دۇئا
قىلسا خوشامەت-ياسىمچىلىققا يېقىن بولىدۇ، يوق يەردە دۇئا قىلسا
رىيادىن يىراق بولىدۇ ۋە تېزرەك ئىجابەت بولىدۇ.

شادلىنىپ، رۇسلاندى مۇكچەيگەن پەلەكنىڭ دۇمبىسى،
تاكى سەندەك بىر ئوغۇل تۇققاچقا دەۋرانغا ئانا.
بۇمۇ بىر ھىكمەت، قاراڭكى، ئاممىغا مەسلەت ئۇچۇن
قىلدى تەئىين بەندىنى شەپقەت بىلەن قادىر خۇدا.
كىمكى ئوتسە ياخشى نامدا، بەختى باقىدۇر ئۇنىڭ،
ياخشىلىقتىن ياخشى نامى قالغۇسىدۇر ئەل ئارا.
سېنى ئالىم ماختىسۇن، ماختىمىسۇن، ھېچگەپ ئەمەس،
قىلمىغاي مەشىئاتە② لازىم بىر پەرى يۇز دىلرەبا.

① "دەرۋىش" سوزىنى شائىر ئىككى مەنىدە ئىشلىتىدۇ: 1) كەمبەغەل،
نامرات، يوقسۇل، سايات؛ 2) جاھان كەزىپ يۇرىدىغان سوپى دەرۋىش.
② مەشىئاتە — قىز-كېلىنلەرنى ياساندۇرىدىغان ئايال.

مېنىڭ پادىشا بارگاھىدىكى قۇسۇرۇم ۋە خىزمەتتىن ئوزەمنى
چەتكە تارتىشىم شۇنىڭغا بىنائەن بولغانكى، بىر توپ ھىندىستان
ھەكىملىرى بۇزۇرجۇمھرنىڭ① پەزىلەتلىرى توغرىلىق گەپـ
سوزدە بولۇشۇپ، ئۇنىڭ ھىچقانداق كەمچىلىگىنى تاپالمىغان، ئاخىرى
ئۇنىڭ پەقەت بىرلا كەمچىلىگىنى تىلغا ئېلىشقان، ئۇ گەپتە ئەزمە
ئىكەن، يەنى سوزنى بەك كېچىكتۇرۇپ سوزلىگەچكە، ئاكىلىغۇچىلار
ئۇ سوز ئاچقىچە ئۇزاق كۇتۇپ قالىدىكەن. بۇزۇرجۇمھر بۇنى ئاكلاپ
شۇنداق دىگەن:

"ئاپلا، بۇ سوزنى نىمىشقا دىگەندىمەن! دەپ پۇشايمان قىلـغانـ
دىن كورە، ئىمە دىسەم بولار، دەپ ئۇزۇن ئويلىغان ياخشى!"

نۇتۇقتا چىنىقىقان ياشانغان كىشى
سوز ئاچماقتىن ئالدىن پىكىردۇر ئىشى.
پىكىر قىلماي ھەرگىز زۇۋان سۇرمىگىن،
گۇزەل سوزلە، مەيلى كېيىن سوزلىگىن.
بۇرۇن پۇختا ئويلاپ، قىل سوزگە جۇرئەت،
"بەس!" دىيىشتىن ئالدىن سوزۇكنى تۇگەت.

① بۇزۇرجۇمھر — ساسانىلار شاھى نۇشىرۋاننىڭ ۋەزىرلىرىدىن بىرى.
ئۇ دانىشمەن، پەيلاسوپ دەپ داڭ چىقارغان.

ئۇلاغدىن كىشى تىل بىلەن ياخشىراق،
خاتا سوزلىسەڭ، سەندىن ئارتۇق ئۇلاغ.

بولۇپمۇ ئەتراپىغا مەرىپەت ئىگىلىرى جەم بولغان ۋە چوڭقۇر بىلىملىك ئالىملار توپلانغان پادىشا ھەزرەتلىرىنىڭ (ئۇنىڭ غەلىبىسى شان-شەرەپ قازانسۇن!) ئەمەلدارلىرى كوز ئالدىدا سوزۇمنى يورغىلىتىشقا باتۇرلۇق قىلسام، بىئەدەپلىك قىلغان بولمەن ۋە ئەر-زىمەيدىغان نەرسىلەرنى ئالى ھەزرەت ھوزۇرىغا ئېلىپ كەلگەن بولسەن؛ چۈنكى مۇنچاق جەۋھەر پۇرۇشلار بازىرىدا بىر دانە ئارپاچىلىك قىممەتكە تۇرمايدۇ، چىراغنىڭ يورۇغى ئاپتاپتا كورۇنمەيدۇ، ئىگىز مۇنار ئەلۋەند تېغىنىڭ① ئېتىگىدە پەسلا كورۇنمەيدۇ.

كىمكى كورەكلەپ سوزسا بويۇن،
بېشىغا دۇشمەن سالمىدۇ ئويۇن.
سەئدى جىم ياتقان ئازادە بىر تەن،
چېلىشماس ھېچكىم ياتقۇچى بىلەن.
ئەۋۋەل ئوي-پىكىر، ئاندىن سوڭ كالام،
دەسلەۋىدە ئۇل، ئۇندىن كېيىن تام.

باغۋەنلىك قىلىش مېنىڭ قولۇمدىن كېلىدۇ، ئەمما بوستاندا ئەمەس، مەن گۈزەللىك بىلەن سودا قىلمەن، لېكىن كەنئاندا

① ئەلۋەند — ئىراندىكى ئىگىز بىر تاغ. ھەمەدان شەھىرىنىڭ جەنۇبىدا.

ئەمەس.①
لۇقماندىن: "ھىكمەتنى كىمدىن ئۆگەندىڭ؟" دەپ سورىغاندا، ئۇ: "قارىغۇلاردىن ئۆگەندىم، چۈنكى ئۇلار ماڭمىدىغان يېرىنى سىپىلاپ بىلمۇالماي تۇرۇپ، ئاياغ باسمايدۇ" دەپ جاۋاپ بەرگەن.
"كىرىشتىن بۇرۇن چىقىشنى ئويلا"②.

* * *

(ئاۋال) ئەرلىگىنى سىناپ كور، ئۇندىن كېيىن خوتۇن ئال.

* * *

خورازلار سوقۇشتا بولسىمۇ چاقماق،
مىس تىرناق لاچىنغا قاچان جەڭ ئاچقان؟
مۇشۇك شىر بولىدۇ چاشقان تۇتۇشتا،
لېكىن ئۇ يولۋاسنىڭ ئالدىدا چاشقان.

ئەمما بىز، قول ئاستىدىكىلەرنىڭ ئەيىپ-نۇقسانلىرىغا كوز سالمايدىغان ۋە كىچىكلەرنىڭ گۇناھىنى يۇزىگە سالمايدىغان ئۇلۇغ-لىرىمىزنىڭ ئالىجانابلىقىغا تايانغان ھالدا بۇ كىتابقا نادىر ۋەقەلەر، تەمسىللەر، شېئىرلار، ھېكايەتلەر ۋە ئوتمۇشتىكى پادىشا-لارنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىغا ئائىت بىرقانچىلىغان سوزلەرنى قىسقا شەكىللەر بىلەن كىرگۈزدۇق. بۇنىڭغا قىممەتلىك ئۆمرىمىزنىڭ بىر

① كەنئان — يۇسۇپ پەيغەمبەرنىڭ يۇرتى، قۇددۇس بىلەن دەمەشق ئارىسىدا. يۇسۇپ پەيغەمبەر گۈزەللىك بىلەن داڭ چىقارغانلىقتىن، شائىر بۇ يەردە كەنئاننى تىلغا ئالغان.
② ئەرەپ ماقالى.

قسمی سەرپ قىلىندى. گۈلستان كىتاۋىنى يېزىشتىكى سەۋەپ مانا
شۇ ئىدى ــ ياردەم ئاللادىن!

بۇ نەزمە، بۇ ئەسەر ئۆزۈن يىل قالسۇن،
توپىمىز ھەر جايدا بولسىمۇ توزان.
غەرەز شۆكى، بىردىن بىر نىشان قالسۇن،
چۈنكى يوق بارلىقتا بەقا① ھېچقاچان.
دۇنيا قىلار بىر كۈن رەھمىتى بىلەن
دەرۋىشلەر ئىشىغا قەلبى پاك ئىنسان.

كىتابنىڭ تۈزۈلۈش تەرتىۋى ۋە باپلارنىڭ جايلاشتۇرۇلۇشىغا دىققەت ــ نەزىرىمىزنى تىككەندە، سوزنى مىسقا قىلىشنى لايىق كۆرۈپ، بۇ گۈزەل باراقسان باغچىغا ھەنىتەكە ئوخشاش سەككىز ئىشىك قويۇش قارارىغا كەلدۇق. ھەربىكش تۈغدۇرماسلىق ئۈچۈن مازۇلار مىسقا بولدى.

① بەقا ــ دائىملىق، تۇرغۇنلۇق، مەڭگۈلۈك.

بىرىنچى باب پادىشالارنىڭ خۇلقى ــ ئادىتى توغرىسىدا
ئىككىنچى باب دەرۋىشلەرنىڭ ئەخلاقى توغرىسىدا
ئۈچىنچى باب ئازغا قانائەت قىلىشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا
تۆتىنچى باب سۆكۈت قىلىشنىڭ پايدىسى توغرىسىدا
بەشىنچى باب ئىشق ۋە ياشلىق توغرىسىدا
ئالتىنچى باب ئاجىزلىق ۋە قېرىلىق توغرىسىدا
يەتتىنچى باب تەربىيىنىڭ تەسىرى توغرىسىدا
سەككىزىنچى باب مۇناسىۋەت قائىدىلىرى توغرىسىدا

ئۇ چاغ بىزگە ئىدى بىر ياخشى پۇرسەت،
ئىدى ئالتە يۈز ئەللىك ئالتە ھىجرەت.①
نەسىھەت ئىدى مەقسەت، ئاڭا يەتتۇق،
خۇداغا تاپشۇرۇپ قويدۇق ۋە كەتتۇق.

① بۇ يەردە كىتابنىڭ ھىجرىيىنىڭ 656 ــ يىلى يېزىلغانلىقىغا بايان قىلىنغان. مىلادىنىڭ 1258 ــ يىلىغا توغرا كېلىدۇ.

بىرىنچى باب

پادىشالارنىڭ خۇلقى - ئادىتى توغرىسىدا

ھىكايەت (1)

ئاڭلىشىمچە، بىر پادىشا بىر ئەسرنى ئولتۇرۇشكە بۇيرۇغان. بىچارە ئۇمىتسىز ھالەتتە پادىشانى ياماق تىل بىلەن تىللاشقا باشلىغان. چۈنكى كىشىلەر ئىچىدىكى كىمكى جېنىدىن ئۈمىت ئۈزسە كۆڭلىدىكى ھەممە گېپىنى ئېيتىۋالىدۇ.

ۋاقىت تار، قېچىشقا قالمىسا ئامال،
ئاجىز قول قىلىچقا ئېتىلار دەرھال.

* * *

ئۇمىتسىز ئادەمنىڭ ئۇزۇرار تىلى،
مەغلۇپ مۇشۇك ئوزىنى ئىتقا ئاتقاندەك.

پادىشا سورىدى: "نىمە دەيدۇ ئۇ؟" ئالىجاناپ ۋەزىرلىرىدىن بىرى جاۋاپ بەردى: "ئەي پادىشاھىم، ئۇ ئېيتىدۇركى، جەننەت غەزىنىسى يۈتكۈچىلەر ۋە خەلقنىڭ كەمچىلىكلىرىنى كەچۈرگۈچىلەر ئۈچۈن تەييارلانغاندۇر."①

---

① قۇرئان، 3 - سۈرە، 134 - ئايەت.

پادىشانىڭ رەھمى كېلىپ، ئەسرنىڭ خۇنىدىن ئوتتى. بايىقى ۋەزىرگە زىت بولغان يەنە بىر ۋەزىر: "بىزنىڭ خىلىمىزدىكى كىشىلەرگە پادىشانىڭ ھوزۇرىدا راست سۆزدىن باشقىنى دېيىش لايىق ئەمەس. بۇ ئەسىر پادىشاغا دەشنام بېرىپ، نالايىق سۆزلەرنى قىلدى" دىدى. پادىشا بۇ سۆزدىن بوينىنى تولغىدى-دە، دىدى: "ماڭا سېنىڭ راست سۆزۈڭدىن كۆرە، ئۇنىڭ يالغان سۆزى ماقۇل كەلگەن ئىدى، چۈنكى ئۇنىڭ يالغان سۆزى يارىشىش جەھەتتىدىن ئېيتىلغان ئىدى، سېنىڭ بۇ سۆزۈڭ يامانلىق قىلىشقا قارىتىلغان. ھالبۇكى، ئاقىللار: پىتنە تۇغدۇرىدىغان راست سۆزدىن ياخشىلىق يەتكۈزىدىغان يالغان سۆز ئەۋزەل دىگەن."

كىمكى شاھقا سۆزىنى ئوتكۈزسە،
ئەپسۇسدۇر تىلىنى يامانغا يۇرگۈزسە.

فەردۇن① سارىيىنىڭ پەشتىغا مۇنۇلار يېزىلغان ئىدى:

جاھان، دوستۇم، ھېچكىمگە باقى ئەمەس،
جاھاننى ياراتقانغا دىل باغلا، بەس.
جاھان مۈلكىگە ھېچ ئۈمىت باغلىما،
بېقىپ كۆپنى سەندەك، جان ئالدى يانا.
كېتەر بولسا پاك جان، پەرق ئەتمەك نىمە؟
زىمىندا ۋە يا تەختتە ئولمەك نىمە؟

---

① فىردەۋسىنىڭ «شاھنامە» سىدىكى شەخسلەرنىڭ بىرى.

هکایەت (2)

خۇراسان شاهلىرىدىن بىرى سۇلتان مەھمۇد ئىبنى سەبۈكتېگىننى① چۈشەپ قاپتۇ. گويا ئۇنىڭ يۈتۈن ۋۇجۇدى چىرىپ توپىغا ئايلانغانمىش، پەقەت ئىككى كوزى ساق بولۇپ، چانىغىنىڭ ئىچىدە مولدۇرلەپ تۇرارمىش. بارلىق هوكۈما بۇ چۈشكە تەبىر بېرىشتىن ئاجىز قالدى، پەقەت بىر دەرۋىش چۈشىنىڭ تېگىگە يېتىپ: "مېنىڭ پادىشالىغىم باشقىلارنىڭ قولىدا نەمە بولۇۋاتقاندۇ، دەپ هىلىغىچە قاراپ تۇرغان!" دېدى.

نۇرغۇن نامدارلار يەرگە دەپنە قىلىندى،
يەر يۈزىدە ئۇلاردىن نام-نىشان قالمىدى.
يەرگە تاپشۇرۇلغان كونا جەسەتنى
توپا يەم قىلدىكى، هەتتا ئۇستىخان قالمىدى.
نۇشىرۋاننىڭ② نامى ياخشىلىق بىلەن تىرىك،
كوپ چاغ ئوتتۇپ، دېيىلسىمۇ: نۇشىرۋان قالمىدى.
ياخشىلىق قىل، ئەي پالانى. ئومرۇڭنى غەنىمەت بىلىپ،
مۇنۇ خەۋەردىن ئالدىنراقكى: پالان قالمىدى.

---

① سۇلتان مەھمۇد ئىبنى سەبۈكتېگىن — غەزنىۋىلەرنىڭ قۇدرەتلىك سۇلالىسىنىڭ ئاساس سالغۇچى مەشھۇر بىر پادىشا.

② نۇشىرۋان — ساسانىلار شاهى (531 — 579).

هکایەت (3)

ئاڭلىشىمچە، بىر شاهزادە بويىي پاكار، كورۇمسىز بولۇپ، ئۇنىڭ ئاكا-ئۇكىلىرى ئىگىز بويلۇق، چىرايلىق ئىكەن. بىر قېتىم ئاتىسى ئۇنىڭغا يىرگىنىش ۋە پەس نەزەر بىلەن قارىغان ئىدى. ئوغۇل بۇنى پاراسەت ۋە چىچەنلىك بىلەن سېزىپ قېلىپ مۇنداق دېدى: "پاكار دانىشمەن ئۇزۇنئۇزرا ئەخمەقتىن ياخشى. قامىتى ئىگىز بولسىلا قەدرى-قىممىتى ئۇستۇن بولۇۋەرمەيدۇ. چۈنكى قوي پاكىز، پىل پاسكىنا."

يەر يۈزىدە ئەڭ كىچىك تاغ تۇرسىنا① ئەمما ئۇنىڭ
ئورنى چوڭدۇر قەدرى-قىممەتتە جۇدانىڭ ئالدىدا.

* * *

ئاڭلىدىڭمۇ سېمىز ئەخمەتتە
بىر كۈنى دېدى بىر ئورۇق دانا:
"ئورۇق بولسىمۇ ئەرەپنىڭ ئېتى،
سېمىز ئېشەكتىن بەربىر ئەلا."

ئاتىسى كۈلۈپ كەتتى، دولەت ئەرباپلىرىغا بۇ سوز ماقۇل كەلدى، ئەمما ئاكا-ئۇكىلىرى قاتتىق رەنجىدى.

---

① تۇرسىنا — يەھۇدىلار بىلەن مۇسۇلمانلار قەدىمدىن مۇقەددەس بىلىدىغان بىر تاغ.

كشى بىرەر سوز دىمىگەن بولسا،
كەمچىلىك، خىسلىتى بولۇر پىنھان.
چىپار نەرسىنى جۇۋا دىمىگىن،
بولمىسۇن يولۇاس ئۇخلاپ ياتقان.

ئاڭلىشىمچە، شۇ ئاردا كۈچلۈك بىر دۇشمەن پادىشاغا قارشى ھۇجۇم قىلىپ كەلگەن. ئىككى تەرەپنىڭ لەشكەرلىرى يۈزمۇ-يۈز سەپ تارتقاندا، جەڭ مەيدانىغا بىرىنچى بولۇپ ئات چاپتۇرۇپ كەلگەن كىشى ئاشۇ يىگىت بولۇپ، ئۇ:

مەن ئەمەسمەن ئۇ كىشى، ئارقامنى كورسەڭ جەڭ كۈنى،
شۇ كىشى مەنكى، كورەرسەن بېشى قان تۈپراق ئارا.
جەڭگە كىرسە ھەر كىشى قانى بىلەن ئوينار پەقەت،
كىمكى قاچسا جەڭ كۈنى لەشكەرگە بولغاي چوڭ بالا.

دىدى-دە، ئۇزىنى دۇشمەن قوشۇنىغا ئېتىپ، پەھلىۋانلىرىدىن بىرقانچىسىنى غۇلتۇۋەتتى. ئاتىسىنىڭ ئالدىغا قايتىپ كەلگەندە يەر ئۈپۈپ مۇنداق دىدى:

ئەي كىشى، كورۈندۈم بىچارە ساڭا،
گەۋدىلىكىنى سەن ئەمدى چوڭ بىلمە،
كارىغا كەلگەي ئورۇق ئات جەڭدە،
سەمرىتكەن كالىدىن كەلمەس ھىچنىمە.

ئېيتقىلارغا قارىغاندا، دۇشمەننىڭ ئەسكىرى بىقىياس كوپ بولۇپ، بۇلار ئاز ئىدى. شۇڭا بىر توپ ئەسكەر قېچىشقا يۈز تۇتقان. بۇ چاغدا شاھزادە نەرە تارتىپ: "ئەي باتۇرلار، غەيرەت قىلىڭلار ياكى ئاياللارنىڭ كىيىمىنى كىيىۋېلىڭلار!" دىگەن.

ئۇنىڭ سوزى بىلەن ئاتلىقلارنىڭ غەيرىتى جۇش ئۇرۇپ، ھەممە بىرلىكتە ھۇجۇمغا ئوتكەن. ئاڭلىشىمچە، ئۇلار شۇ كۈنلا دۇشمەن ئۇستىدىن غەلبە قازانغان. پادىشا ئوغلىنىڭ يۈز-كوزىدىن سويۇپ قۇچاقلىغان ۋە ئۇنىڭغا كۈندىن-كۈنگە مېھرىۋانلىق بىلەن قارىغان. ئاخىردا ئۇنى ئوزىنىڭ تەختى ۋارىسى قىلىپ جاكالىغان.

ئاكا-ئۇكىلىرى ھەسەت قىلىشىپ، ئۇنىڭ تاغامغا زەھەر سالغان. بۇ ئىشنى سىڭلىسى ھوجرىسىدا تۇرۇپ كورۇپ قېلىپ، دەرىزىنى چەككەن. يىگىت چۇشىنىپ، تاغامدىن قولىنى تارتقان ۋە مۇنداق دىگەن: "ئىش بىلەرمەنلەر ئولسۇن، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغانلار ئۇلارنىڭ ئورنىنى باسسۇن!" دىيىش ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس.

ھۇقۇش ساينىسىگە كەلمىگەي ئادەم،
ھۇما قۇش① جاھاندىن يوقالغاندا ھەم.

ئاتىسى بۇ ئەھۋالدىن ۋاقىپ بولغاندىن كېيىن، ئاكا-ئۇكىلىرىنى چاقىرتىپ، تېگىشلىك ئەدەبىنى بەرگەن. شۇندىن كېيىن ھەرقاي-

---

① ھۇما — خەلق ئېچىدە بەخت قۇشى دەپ ئاتىلىدىغان بىر قۇشنىڭ ئىسمى. رىۋايەت بويىچە ھۇمانىڭ ساينىسى بېشىغا چۈشكەن ئادەم پادىشا بولارمىش.

سسغا مەملىكەتنىڭ چېتىدىن بىردىن ۋىلايەتنى ئاجرىتىپ بەرگەن، شۇنىڭ بىلەن پىتنە-پاسات پەسىيپ، جىدەل-ماجرا بېسىقىقان، چۈنكى "ئون دەرۋىش بىر پالاستا ئۇخلايدۇ، ئىككى پادىشا بىر مەملىكەتكە سىغمايدۇ."

مەرت كىشى يېرىم ناننى ئۆزى يىسە،
يېرىمىنى نامراتقا بەخش ئېتەر.
بىر ئىقلىمغا ئىگە بولسا بىر پادىشا،
يەنە بىرنى قولغا ئالسام دەر.

ھىكايەت (4)

بىر توپ ئەرەپ قاراقچىلىرى تاغ بېشىدا ماكان تۇتۇپ، كارۋانلارنىڭ يولىنى توسىتتى. ئەتراپتىكى شەھەرلەرنىڭ ئاھالىسى ئۇلارنىڭ بۇلاڭچىلىغىدىن ۋەھىمىگە چۈشكەن، سۇلتان لەشكەرلىرى بولسا يېڭىلىپ قالغان ئىدى، چۈنكى قاراقچىلار تاغ چوققىسىدا قېيىن يوللارنى قولغا كىرگۈزۈۋېلىپ، ئۇ يەرلەرنى ئۆزىگە پاناجاي قىلۋالغان ئىدى. شۇ تەرەپتىكى ئولكىلەرنىڭ مەمۇرلىرى ئۇلارنىڭ زىيانكەشلىگىنى يوقىتىش ئۈچۈن مەسلىھەت قىلىشتى، چۈنكى بۇ گۇرۇھ شۇ تەرەپكە كېتەۋېرىدىغان بولسا، ئۇلارغا تاقابىل تۇرۇش مۇمكىن بولماي قالاتتى.

يېڭىدىن يىلتىز تارتسا ياش كۇچەت،
يۇلالايدۇ يەردىن بىر ئادەم پەقەت.

ئۇزاق يىل نەزەردىن ئۇ قالماق بىلەن،
يۇلالمايسەن ھەتتا تومۇر چاق بىلەن،
ئاساندۇر بۇلاقنى كومۇش بەل① بىلەن،
ئۇلغايسا ئوتەلمەس كىشى پىل بىلەن.

گەپ شۇنىڭغا توختالدىكى، بىر ئادەمنى چارلاشقا ئەۋەتىپ، ئەپلىك پۇرسەت كۇتمەكچى بولۇشتى.

بىركۈنى قاراقچىلار خەلقنى بۇلاشقا كېتىپ، ئۇۋۇسى خالى قالغان چاغدا، بىرقانچە ئىش كورگەن، جەڭ تەجرىبىسىگە ئىگە يىگىتلەر ئەۋەتىلدى. ئۇلار تاغنىڭ بىر ئوڭكۇرىگە موكۇپ تۇرۇشتى. كەچ كىرگەندە قاراقچىلار بۇلاڭچىلىقنى تۇگىتىپ، بۇلغان نەرسىلىرىنى كوتىرىشىپ قايتىپ كەلدى، قورال-ياراقلىرىنى يېشىپ تاشلاپ، ئولجىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى، بۇلارغا ھۇجۇم قىلغان دەسلەپكى دۇشمەن ئۇيقۇ بولدى. بىرىنچى جىسەڭ ۋاقتى ئوتكەندە،

قۇياش گەردىشى زۇلمەتكە چوككەندە،
يۇنۇس ② گويا بېلىق ئاغزىغا موككەندە.

باتۇر يىگىتلەر پىستىرمىدىن چاچراپ چىقىشتى-دە، قاراقچىلارنىڭ قولىنى بىر-بىرلەپ ئارقىسىغا باغلاپ، بامدات ۋاقتىدا پادىشانىڭ

---

① بەل — كۇرجەك مەنسىدە.

② يۇنۇس — يۇنۇس پەيغەمبەر. رىۋايەتتە ئېيتىلىشچە، يۇنۇس پەيغەمبەر بېلىقنىڭ قارنىغا كىرىپ قىرىق كۇندىن كېيىن سالامەت چىققان.

هوزۇرنغا ئېلىپ كېلىشتى. پادىشا هەممىنى ئولتۇرۇشكە بۇيرۇق قىلدى. شۇ ئاردا ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر ياش كوزگە چېلىقىپ قالدى. ئۇنىڭ ياشلىق كوچىتىنىڭ مۇڭسى ئەمدىلەتىن يېتىلگەن، جامال گۈلىستانىنىڭ مايسىلىرى يېڭىلا كوكىرىشكە باشلىغان ئىدى. ۋەزىرلەردىن بىرى پادىشا تەختىنىڭ بوسۇغىسىنى ئوپۇپ، شاپائەت يۈزىنى يەرگە قويدى-دە، دېدى: "بۇ بالا تېخى هايات بېغىدىن بىرەر مۇنىنى تېتىپ كورمىگەن ۋە ياشلىق باهارىدىن بەهرىمەن بولمىغان. شۇڭا پادىشاهىمىزنىڭ سېخىلىغى ۋە ئالىجاناپلىغىدىن ئۈمىدىم شۇكى، ئۇنىڭ خۇنىدىن ئوتۇپ، مەن بەندىسىگە بېرىۋەتسە ئىكەن."

پادىشا بۇ سوزدىن بوينىنى تولغىدى، بۇ پىكىر ئۇنىڭ يۈكسەك رەيىگە مۇۋاپىق كەلمىگەچ، مۇنداق دېدى:

ياخشىلارنىڭ نۇرى يۈقماس زاتى پەسكە هېچقاچان،
تەربىيە نائەهلىگە گۈمبەزدىكى ياڭاقسمان.

ئۇلارنىڭ ناپاك نەسلىنى قىرقىپ تاشلاپ، ئۇرۇغ-ئەۋلادىنىڭ يىلتىزىنى قومۇرۇۋېتىش ياخشىراق، چۈنكى ئوتنى ئوچۇرۇپ، چوغىنى قالدۇرۇپ قويۇش، يىلاننى ئولتۇرۇپ، تۇخۇمىنى ساقلاپ قېلىش ئاقىللارنىڭ ئىشى ئەمەس.

ئابىهايات توكسىمۇ ئاسماندىن بۇلۇت،
تال-سوگەتتىن مۇڭە يىيەلمەيسەن.
پەسكەشكە ۋاقتىڭنى زايا قىلمىغىن،
بورا قومۇشىدىن شېكەر ئالالمايسەن."

ۋەزىر بۇ سوزنى ئاڭلاپ، خالار-خالىماس ماقۇل كورگەن بولدى ۋە پادىشانىڭ گۈزەل پىكرىگە ئاپىرىن ئوقۇپ، مۇنداق دېدى:
"پادىشاهىمىزنىڭ ئىلتىپات قىلىپ ئېيتقىنى چىن هەقىقەت. ئەگەر بۇ بالا ئاشۇ يامان ئادەملەرنىڭ ئۇلپەتچىلىگىدە ئوسكەن بولسا، ئۇلارنىڭ خۇيىنى ئوزلەشتۇرۇۋالغان بولاتتى. ئەمما مەن قۇلىڭىز ئۇمتۇارمەنكى، ئۇ ياخشىلارنىڭ ئارىسىدا تەربىيە كورسە، ئاقىللارنىڭ خۇلقىنى ئوزلەشتۇرىدۇ. چۈنكى ئۇ تېخى كىچىك بالا، بۇ گۇرۇهنىڭ بۇلاڭچىلىق، توپىلاڭچىلىق ئادەتلىرى ئۇنىڭغا ئانچە سىڭگىنى يوق. هەدىسته مۇنداق دېيىلگەن:

'هەر بىر بوۋاق تۇغۇلغان چېغىدا ئىسلام بىلەن تۇغۇلىدۇ، كېيىن ئۇنىڭ ئاتا-ئانىسى ئۇنى يەهۇدى قىلىپ چىقىدۇ، يا خرىستيان قىلىپ چىقىدۇ، يا مەجۇسى① قىلىپ چىقىدۇ'

يامانغا يار بولغاچ لۇتنىڭ ② جورىسى،
بولدى پەيغەمبەرلىك خاندان ۋەيران.
ئەسهاب كەههفنىڭ③ ئىتى نەچچە كۈن
ياخشىلارغا ئەگەشكەچ بولغانتى ئىنسان."

بۇ سوزنى ئېيتقاندا، پادىشانىڭ يېقىن كىشىلىرىدىن بىر بولىگى

① مەجۇسى — ئوتپەرەس يەنى ئوتقا تاپىنغۇچى.
② لۇت — پەيغەمبەرلەرنىڭ بىرى. رىۋايەتته ئېيتىلىشىچە، لۇتنىڭ خوتۇنى يامان ئادەملەرگە يار بولغاچقا ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىك ئالىلىسى ۋەيران بولغان.
③ ئەسهاب كەهف — "غار كىشىلىرى" دېگەن مەنىدە بولۇپ، قۇرئاندا زىكرى قىلىنغان.

ئۇنىڭ شاپائتىنگە يار-يولەكتە بولۇشتى. پادىشا ئۇنىڭ خۇنىدىن ئوتتى-دە: "بوپتۇ، گەرچە بۇ ئىشنى مەسلىھەت كورمىسەممۇ كەچۈرۈم قىلدىم!" دىدى.

بىلەمسەن، رۇستەمگە زال① نىمە دىگەن؟
بولمايدۇ كىچىك دەپ قارالسا دۇشمەن.
كوپ كوردۇق، ئەسلىدە بۇلاق سۇيى ئاز،
ئۇلغايسا توگىنى ئالار يوق بىلەن.

گەپنىڭ قىسقىسى، ۋەزىر بالىنى تۇرلۇك نازو-نىمەتلەرگە كومۇۋەتتى. ئۇنىڭ تەربىيىسىگە ئۇستاز-ئەدىپلەرنى تەيىنلەپ، سوز سوزلەش ۋە گەپ قايتۇرۇش سەنئىتىنى ۋە پادىشاغا خىزمەت قىلىشنىڭ باشقا قائىدىلىرىنى ئۇگەتتى. ئەمەلدارلارنىڭ نەزىرىدە بۇ ئىش ناھايىتى ماقۇل كورۇندى. بىر قېتىم ۋەزىر پادىشانىڭ ئالدىدا ئۇ بالىنىڭ سۇپەتلىرى توغرىلىق سوز ئېچىپ، ئاقىللارنىڭ تەربىيەسى ئۇنىڭغا تەسىر قىلغانلىغىنى، بۇرۇنقى نادانلىغى ئۇنىڭ تەبىئىتىدىن كوتىرىلىپ كەتكەنلىگىنى ئېيتتى. پادىشا كۇلۇپ قويدى-دە، دىدى:

"ئاقىۋەت بورە كۇچۇگى بورە بولۇر،
گەرچە ئۇ ئادەم ئىچرە ئورە بولۇر."

① رۇستەم بىلەن زال — فىردەۋسىنىڭ «شاھنامە» سىدىكى شەخسلەر.

ئارىدىن بىر-ئىككى يىل ئوتكەندە، ئاشۇ مەھەللىنىڭ بىر توپ ئوغرىلىرى ئۇنىڭ بىلەن ئالاقە باغلاپ، ئۇلپەتچىلىك ئورناتتى. شۇنىڭ بىلەن پۇرسەت تېپىپ، ۋەزىرنى ھەم ئۇنىڭ ئىككى ئوغلىنى ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ ھەددى-ھىساپسىز مال-مۇلكىنى بۇلاپ كەتتى ۋە قاراقچىلارنىڭ غارى ئىچىدە ئاتىسىنىڭ ئورنىدا ئولتۇردى. دەمەك، ئاسى بولۇپ كەتتى. پادىشا ھەيرەت بارمىغىنى چىشلەپ، دىدى:

"ئەسكى تومۇردىن ياسالامدۇ كىشى ئوتكۇر قىلىچ،
رەزىل ئادەم تەربىيىدە، ئەي ھەكىم، بولماس ئىنسان.
گەرچە يامغۇر ياخشىلىقتا ھەممىگە ئوخشاش، بىراق
باغدا لالە ئوسىدۇ، شورلۇقتا يانتاق ھەرقاچان.

شورلۇقتا ھېچقاچان سۇنبۇل ئوسمەيدۇ،
ئۇرۇقنى، ئەمگەكنى قىلمىغىن زايا.
يامان ئادەملەرگە ياخشىلىق قىلىش،
ياخشىغا يامانلىق قىلغانلىق گويا."

ھىكايەت (5)

ئۇغلۇمىشنىڭ① ساربىيدا بىر ھەربى باشلىقنىڭ ئوغلىنى كورگەن

① ئۇغلۇمىش — ئازاربەيجان قەبىلىلىرىدىن بىر پادىشانىڭ ئىسمى (1237 — 1250). ھەمەدان ۋىلايىتىنى سورىغان.

ئىدىم، ئۇنىڭ ئەقىل-ئىدرىكى ۋە پەم-پاراسىتى تەئرىپ-تەۋسىپ-تىن ئۇستۇن تۇراتتى. باللىق چېغىدىنلا پىشانىسىدە ئۇلۇغلۇقنىڭ ئالامەتلىرى نامايەن ئىدى.

ئەقىل-ھۇش ئاسمىنى بېشىدا پارلاپ،
ئۇلۇغلۇق يۇلتۇزى تۇراتتى چاقناپ.

قىسقىسى، يىگىت سۇلتانغا يېقىپ قالدى، چۇنكى ئۇ تاشقى كۆرۈنۈشتە خوپ كېلىشكەن، مەنىۋى دۇنياسى كامالەتكە ئېرىشكەن ئىدى. دانالار ئېيتقانىكى، "بايلىق—مالدا ئەمەس، ھۇنەر-قابىلىيەتتە: ئۇلۇغلۇق—ياشتا ئەمەس، باشتا". تەكتۇشلىرى ئۇنى كۆرەلمەي، خائىن دەپ قارا چاپلاپ، ئولتۇرگۈزۈشكە تىرىشىپ باققان بولسىمۇ، پايدىسى بولمىدى.

دۇشمىنىگە نىمە چارە، دوست ساڭا بولسا ئىناق؟

پادىشا سورىدى: "بۇ كىشىلەرنىڭ سېنى مۇنچىلىك يامان كۆرۈشىدىكى سەۋەپ نىمە؟" يىگىت جاۋاپ بەردى: "ئەي پادىشاھىم، مۇلكىڭىز ئەبىدى بولسۇن! مەن دولىتىڭىزنىڭ سايىسىدا ھەممىنى رازى قىلىپ كەلدىم، پەقەت ھەسەتخورلار رازى بولۇشمىدى. ئۇلار مېنىڭ پاراۋانلىغىم ئاخىرلاشمىغىچە رازى بولۇشمايدۇ، ئىقبال دولىتىڭىز ئەبىدى بولسۇن!"

قادىرمەنكى، بەرمەيمەن ھېچكىمگىمۇ مەن ئازار،

ھەسەتخورنى نىمە قىلاي، ئۇز ئۇزىنى رەنجىتسە؟
ئولۇپ قۇتۇل، ئەي ھەسەتچى، بۇ بىر شۇنداق كېسەلكى،
ئازاۋدىن قۇتۇلغايسەن پەقەت ئەجەل يېتىشسە.

* * *

شور پىشانە تەشنالىقتا قىلار ئارزۇ:
بەختلىكلەر دولىتىگە يەتسە دەپ زاۋال.
شەپەرەڭنىڭ كۈندۈز كۈنى كوزى كورمىسە،
نىمە گۈنا، نۇرلۇق ئاپتاپ كورسەتسە جامال؟
راست گەپ شۇكى، مۇنداق كوزدىن مىڭى كور بولسۇن،
قۇياش نۇرى زۇلمەتكە بولمىسۇن پايمال!

ھىكايەت (6)

ھىكايە قىلىنىشىچە، ئىران پادىشالىرىدىن بىرى پۇقرانىڭ مال-مۇلكىگە زورلۇق قولىنى سوزۇپ، شۇنداق جەۋرى-زۇلۇم قىلىشقا باشلىغانكى، خەلق ئۇنىڭ زۇلمى دەستىدىن جاھانغا تارىلىپ كەتكەن ۋە جەۋرىنىڭ ئېغىرلىغىدىن يات يۇرتقا كېتىشكە مەجبۇر بولغان. شۇنىڭ بىلەن پۇقرالىرى ئازىيىپ، مەملىكەتنىڭ مەھسۇلاتى توۋەنلىشىشكە باشلىغان، غەزنە قۇرۇقدىلىپ قالغان، دۇشمەنلىرى ئۇستۇنلۇك قازانغان.

كىم ئېغىر كۈنلەردە تىلىسە مەدەت،
ئېيت ئاڭا، تېچ كۈندە قىلسۇن ياخشىلىق.

هالقىلىق قوۇل① قاچار ئەركىلەتمىسەك،
لۇتپ قىل.② بىگانە بولۇر هالقىلىق.

بىر كۈنى بۇ پادىشانىڭ مەجلىسىدە «شاهنامە»③ كىتاۋىدىن زەھماك④ مەملىكىتىنىڭ زاۋال تېپىشى ۋە فەرىدۇننىڭ دەۋر سۈرۈشى توغرىسىدىكى قىسسە ئوقۇلغان ئىدى. ۋەزىر پادىشادىن سوراپ قالدى: "بىلىشكە بولۇرمۇ؟ فەرىدۇندا نە غەزنە، نە مال-مۈلۈك، نە مۇلازىم ئەسكەر يوق ئىدى، قانداق قىلىپ مەملىكەت ئۈنىڭغا قارار تېپىپ قالدى؟"

پادىشا جاۋاپ بەردى: "سەنمۇ ئاڭلىغان، خەلق ئۈنىڭ ئەتراپىغا تولىمۇ ساداقەتلىك بىلەن ئۈيۈشقان ۋە قوللاپ قۇۋۋەتلىگەن، شۇڭا ئۇ پادىشالىقنى تاپقان."

ۋەزىر دېدى: "ئەي پادىشاهىم، خەلقنىڭ توپلىنىشى پادىشالىق قىلىشنىڭ مەنبەسى بولسا، سەن نېمىشقا خەلقنى هەر تەرەپكە قاچۇرۇۋېتىسەن؟ پادىشالىق قىلىش خىيالىڭدا يوقمۇ-يا؟"

هامان جان بىلەن ئاسرا لەشكەرنى سەن،
سوراڭ يۇرتنى سۇلتان قوشۇنلار بىلەن.

---

① هالقىلىق قوۇل — قەدىمقى چاغلاردا قوۇللارنىڭ قوۇلغىغا هالقا سېلىناتتى.
② لۇتپ قىل — ياخشىلىق قىل دېگەن مەنىدە.
③ «شاهنامە» — فىردەۋسىنىڭ «شاهنامە»سى كوزدە تۇتۇلىدۇ.
④ زەھماك — بىر زالىم پادىشانىڭ ئىسمى.

پادىشا دېدى: "قوشۇن بىلەن خەلقنى ئۈيۈشتۇرۇشنىڭ ئامىلى نېمە؟"

ۋەزىر جاۋاپ بەردى: "پادىشا كەڭ قوساق-ئالىجاناپ بولۇشى لازىم، شۇنداق بولغاندىلا خەلق ئۈنىڭ ئەتراپىغا ئۈيۈشىدۇ ھەمدە ئادالەتمۇ كېرەك. چۈنكى كىشىلەر ئۈنىڭ دولىتى سايىسىدا خاتىرجەم هايات كەچۈرەلەيدىغان بولىدۇ. سەندە بولسا بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى يوق!"

ئەزگۈچى زالىم بولمىسۇن سۇلتان،
بوردىن چىقماس هەرگىزمۇ چۈپان.
پادىشا سالسا زۇلۇمغا ئاساس،
دولەتنىڭ ئۇلىنى كولىغان ئوخشاش.

دانا ۋەزىرنىڭ نەسىهىتى پادىشانىڭ دىتىغا توغرا كەلمىدى، بۇ سوزگە تەتۇر قاراپ، ۋەزىرنى زىندانغا يوللىدى. ئاردىن كوپ ۋاقىت ئوتمەي، پادىشانىڭ بىر نەۋرە تۇققانلىرى توپلاڭ كوتىرىپ، لەشكەرلىرىنى جەڭگە تەييارلىدى ۋە ئاتىسىنىڭ مۇلكى-دولىتىنى قايتۇرۇۋالماقچى بولۇشتى. پادىشانىڭ زۇلمىدىن بىزار بولۇپ، هەر تەرەپكە تارىلىپ كەتكەن كىشىلەر توپلاڭ كوتەرگەنلەرگە قوشۇلۇپ، ئۇلارنى كۈچلەندۈردى، شۇنداق قىلىپ، هاكىمىيەت پادىشانىڭ قولىدىن كېتىپ، كېيىنكىلەرگە قارار تاپتى.

پادىشا پۇقرالىرىغا زۇلمىنى كورسە راۋا،
ئايلىنىپ دۇشمەنگە دوستى جەڭ كۈنى بولغاي بالا.

بول ئىناق پۇقرا بىلەن، دۇشمەن جەڭىدىن بول ئەمەس،
بولسا ئادىل پادىشا، پۇقرالىرى لەشكەر ئاڭا.

ھكايەت (7)

بىر پادىشا بىر ئەجەم غۇلام① بىلەن كېمىگە چۈشكەن ئىدى. غۇلام دېڭىزنى ھەرگىز كورمىگەن ۋە كېمە ئازاۋنىنى باشتىن كەچۈرمىگەن ئىدى، شۇڭا يىغى-زارى قىلىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ پۈتۈن ئەزايىنى تىترەك باستى. ھەرقانچە بەزلىسمۇ ئۇ تىنجىمىدى. ئۇنىڭ يىغىسىدىن پادىشانىڭ كەيپى بۇزۇلدى، ئەمما ئۇ غۇلامغا ھېچ چارە قىلالمىدى. بۇ كېمىدە بىر دانىشمەن بار ئىدى، ئۇ كىشى پادىشاغا دېدى: "ئەگەر بۇيرۇق بەرسىڭىز، مەن ئۇنى بىر ئىلاج قىلىپ تىنجىتاتتىم". پادىشا دېدى: "شۇنداق قىلسىڭىز تولىمۇ ياخشى، ئالىجاناپ ئىش بولاتتى!"

دانىشمەن غۇلامنى دېڭىزغا تاشلاشقا بۇيرۇدى. بالا نەچچە قېتىم سۇغا چوككەندىن كېيىن، كىشىلەر ئۇنى چېچىدىن تۇتۇپ كېمە تەرەپكە تارتتى، ئۇ ئىككى قولى بىلەن كېمىنىڭ ياغىچىغا ئېسىلىپ، ئۇستىگە تىرمىشىپ چىقتى-دە، بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرۇپ شۇك بولۇپ قالدى. پادىشا ئەجەپلەندى: "بۇنىڭ ھىكمىتى نىمە؟" دانىشمەن دېدى: "بۇ بالا ئىلگىرى سۇدا غەرق بولۇشنىڭ قورقۇنچىسىنى باشتىن كەچۈرمىگەچكە، كېمىنىڭ تېچ ئىكەنلىگىنىڭ قەدرىنى بىلمىگەن.

---

① غۇلام — ياش خىزمەتكار ياكى قۇل بالا؛ ئەجەم — پارىس ياكى تۈركى خەلق.

چۈنكى كىشى بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشكەندىلا تېچ-ئامانلىقنىڭ قەدرىنى بىلىدۇ."

ئەي توق كىشى، ئارپا نېنى ساڭا ياقماس،
ماڭا مەشۇقتۇر ساڭا كورۇنگەن سەت.
جەننەتنىڭ ھورلىرىگە دوزاخ بولۇر ئەگەر اق،②
ئەگەر اقنى دوزىخلار سانايدۇ جەننەت.

* * *

پەرقى بارکى، بىراۋنىڭ قېشىدا بولسا يار،
يەنە بىرى ئىشىككە قاراپ يارغا ئىنتىزار.

ھكايەت (8)

ھورمۇزدىن② سوراشتى: "ئاتاڭنىڭ ۋەزىرلىرىدە نىمە خاتالىق كوردۇڭ؟ ئەجەپ ئۇلارنى قاماقىقا بۇيرۇدۇڭغۇ؟" ئۇ جاۋاپ بەردى: "بىرەر خاتالىق سەزگىنىم يوق، لېكىن قارىسام، ئۇلار مېنى كورگەندە ئىنتايىن قورقۇشۇۋاتىدۇ، ماڭا تازا ئىشەنچ قىلمايۋاتىدۇ، ئۇلار ئۇزلىرى ئۈچۈن خەۋپسىرەپ، مېنى قەست قىلىپ ئولتۇرۇۋەتمىسۇن، دەپ قورقتۇم، شۇڭا دانىشمەنلەرنىڭ سوزى بويىچە ئىش قىلدىم، ئۇلار مۇنداق دىگەن:

---

① ئەگەر اق — جەننەت بىلەن دوزاخ ئارىسىدىكى جاي.

② ھورمۇز (578 — 590) — ساسانىلار سۇلالىسىدىن بولغان بىر ئىران شاھىنىڭ ئىسمى. نۇشىرۋاننىڭ ئوغلى.

'براؤ سەندىن قورقما، قورق ئۇندىن، ھەكسم،
يەقتساڭمۇ جەڭدە ئۇنىڭ يۈزىنى.
بۇنى كورمىدىڭمۇ ئامالسىز مۇشۇك
ئويار چاڭگىلىدا يولۋاس كوزىنى.
يىلان مالچىنى نەق ئاياغىدىن چاقار،
ئېزەر دەپ قورقۇپ، تاش بىلەن ئۇزىنى'."

ھكايەت (9)

ئەرەپ پادىشالىرىدىن بىرى قېرىلىقتىن ئاغرىپ قېلىپ، ھاياتىدىن ئۈمىت ئۈزگەن ئىدى. ئىشكىتىن بىر ئاتلىق ئەسكەر كىرىپ كەلدى-دە، خۇش خەۋەر يەتكۈزدى: "پادىشاھىمىزنىڭ دولىتى سايىسىدا پالان قەلئەنى ئالدۇق، دۇشمەنلەر ئەسىرگە چۈشتى، ئۇ تەرەپنىڭ ئەسكەر ۋە پۇقرالىرى تامامەن سىزنىڭ بۇيرۇغىڭىزغا قارايدىغان بولدى!"

پادىشا سوغاق بىر ئۇھ تارتتى-دە، دېدى: "بۇ خۇش خەۋەر ماڭا ئەمەس، بەلكى مېنىڭ دۇشمەنلىرىمگە، يەنى مەملىكەتىڭ ۋارىسلىرىغا!"

ئەزىز ئۇمرۇم ئوتتى، دەرىغ، ئاشۇ ئۇمتتە،
دېدىدا كۈنتۇم: ئارزۇيۇم كېلەر دەپ قاچان.
كۈتكەن ئۇمت كەلدى، لېكىن پايدىسى نىمە؟
ئۇمت يوقكى، ئوتكەن ئومۇر قايتماس ھىچقاچان.

* * *

چالدى سەپەر دۇمبىنى ئەجەلنىڭ قولى،
ئەي كوزلىرىم ۋىدالىشىڭ بېشىم بىلەن سىز.
ئەي ئالقىنىم، بىلەكلىرىم، بېغىش، جەڭىگىم،
خوشلىشىڭلار، بىر بىرىڭلار بىلەن ھەمىشىز.
ھۇجۇم قىلىپ كەلدى ماڭا ئەشەددى دۇشمەن،
ئەي دوستلىرىم، كاشكى مېنى يوقلاپ كەلسىڭىز.
ئوتتى مېنىڭ روزگارىم نادانلىق بىلەن،
مەن قىلمىدىم، ئەمدى سىزلار ھەزەر ئەيلىڭىز!

ھكايەت (10)

بىر يىلى دەمەشق جامەسىدە يەھيا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىسى بېشىدا ئىبادەتتە ئولتۇرغان ئىدىم. ئادالەتسىزلىك بىلەن نامى چىققان بىرئەرەپ پادىشاسى كۈتۈلمىگەندە بۇ يەرگە زىيارەتكە كېلىپ قالدى. ناماز ئوقۇدى ۋە دۇئا قىلىپ ھاجىتىنى تىلىدى.

كەمبەغەل-باي ھەممە ئادەم ئۇشبۇ يەرگە قۇل بولۇر،
قانچە باي بولسا كىشى مۇھتاجلىغىمۇ مول بولۇر.

ئاندىن ئۇ ماڭا قاراپ دېدى: "ماڭا دەرۋىشلەرگە خاس ھىممەت بىلەن ۋە ئۇلارنىڭ سەمىمى مۇئامىلىسى بويىچە بىر دۇئا قىلىپ قويىڭىزچۇ، چۈنكى كۈچلۈك بىر دۇشمەندىن ئەندىشە قىلىۋاتىمەن!"

مەن دېدىم: "ئاجىز پۇقرالارغا رەھمى-شەپقەت قىل، كۈچلۈك دۇشمەن سېنى ھىچنىمە قىلالمايدۇ!"

كۆچلۈك بىلەك، قۇدرەتلىك قول سەندە بولسا،
مسكىن، ئاجىز پەنجىسىنى يەنجىش خاتا.
باغرى تاشنىك يىقىلغانغا پەرۋاسى يوق،
ئۇ يىقىلسا ياردەم بەرمەس ھېچكىم ئاڭا!
يامانلىقنى تېرىپ كۈتسەڭ ياخشىلىقنى،
باغلىنارسەن قۇرۇق ئۈمىت، خام خىيالغا.
قۇلىغىڭدىن ئال پاختىنى، خەلقنى تىڭشا،
تىڭشىمىساڭ، بىركۈن كېلىپ بېرەر جازا.

* * *

پۈتۈن ئادەمزات تۇتاشقان ئەزا،
ئۇلار بىر جەۋھەردىن يارالغان يانا.
بىر ئەزاغا يەتكۈزسە دەرت روزگار،
تۇگەر باشقا ئەزادا سەۋرۇ-قارار.
ئەگەر باشقىلار چەكسە دەرت، سەن بىغەم،
ئاتاشقا بولۇرمۇ سېنى بىر ئادەم؟

ھېكايەت (11)

دۇنياسى ئىجاۋەتلىك بىر دەرۋىش باغداتتا پەيدا بولۇپ قالدى. بۇ توغرىلىق ھوججاج يوسۇپكە① خەۋەر قىلىشتى. ھوججاج ئۇنى قېشىغا چاقىرتىپ دېدى: "ماڭا ياخشى بىر دۇئا قىلىپ قويساڭچۇ!"

---

① ھوججاج يوسۇپ — خەلىپە ئابدۇلمۇلۇك ئىبنى مەرۋانىنىڭ مۇئاۋىنى بولغان بىر لەشكەر باشلىغى، زالىم.

دەرۋىش دېدى: "خۇدايا، ئۇنىڭ جېنىنى ئالغىن!"
ھوججاج چوچۇپ سورىدى: "خۇدا ھەققى، بۇ قانداق دۇئا؟"
دەرۋىش دېدى: "بۇ سەن ئۈچۈن ۋە بارلىق مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ياخشى دۇئا!"

ئەي زالىم، يېتەر خەلقنى ئازارلىڭ،
قاچانغىچە قايغۇ بۇ بازارلىڭ؟
سەلتەنەت سۈرمەك نە كېرەك ساڭا؟
خەلقنى ئەزگەندىن ئولگىنىڭ ئەلا!

ھېكايەت (12)

بىر ئادالەتسىز پادىشا تەقۋادار كىشىدىن سورىدى: "خۇداغا قايسى ئىبادەتنى قىلغان ياخشى؟"
تەقۋادار جاۋاپ بەردى: "ساڭا چۈشكىچە ئۇخلاش ھەممە ئىبادەتتىن ياخشى، چۈنكى شۇڭغىچىلىك خەلق سېنىڭ ئازارىڭدىن قۇتۇلۇپ قالىدۇ!"

چۈشكىچە ئۇخلىغان زالىمنى كورۇپ،
دېدىمكى، بۇ پىتنە ئۇيقۇسى ياخشى!
ئۇيقۇدا ياتقىنى ياخشى بولغانىنىڭ
تىرىك تۇرغىنىدىن ئولگىنى ياخشى.

هکایەت (13)

ئاڭلىشىمچە، بىر پادىشا پۇتۇن كېچىنى ئەيش-ئىشرەتتە ئوتكۈز-گەن ۋە راسا مەس بولغان چاغدا مۇنداق دېگەن:

"بىزگە جاھان ئىچرە بۇنىڭدىن خۇشراق دەم يوق،
ياخشى-ياماندىن ئەندىشە، كىشىدىن غەم يوق."

بىر يالىڭاچ دەرۋىش تالادا سوغاقتا ياتاتتى، ئۇ مۇنداق دېدى:

"ئەي زات، ئالەمدە سەن كەبى تەلەيلىك ئادەم يوق،
خوپ دەيلى غېمىڭ يوق، بىزنىڭ غېمىمىز ھەم يوق؟"

بۇ سوز پادىشاغا خۇش كەلدى-دە، مىڭ دىنار پۇلنى ھەمىان بىلەن دەرىزىدىن كوچىغا سۇنۇپ: "ئىشىگىڭنى تۇت، ئەي دەرۋىش!" دېدى.

دەرۋىش دېدى: "ئىتەكنى نەدىن ئالاي. كىيىم-كېچەكم بولمسا؟"

ئۇنىڭ يوقسۇزلۇغىغا پادىشانىڭ تېخىمۇ ئىچى ئاغرىپ، بىر قۇر كىيىممۇ قوشۇپ بەردى.

دەرۋىش بۇ پۇللارنى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە يەپ-ئىچىپ، بۇزۇپ-چېچىپ تۈگىتىۋەتتى-دە، يەنە كەلدى.

بىغەملەر قولىدا مال توختىمايدۇ،
ئاشىق دىلىدا سەۋر، غەلۋىرده ھەم سۇ.

پادىشا ئۇنىڭغا قاراشقا چولىسى يوق بىر چاغدا، ئەھۋالنى مەلۇم قىلغان ئىدى، پادىشا غەزەپلىنىپ، بويىنىنى تولغىدى. پاراسەت ئىگىلىرى ۋە دانالار شۇ سەۋەپتىن ئېيتقانكى، پادىشالارنىڭ قەھرى-غەزىۋىدىن ساقلىنىش لازىم، چۈنكى ئۇلارنىڭ دىققەت-ئېتىۋارى كوپىنچە دولەتنىڭ مۇھىم ئىشلىرى بىلەن بولۇپ، ئاۋام خەلقىنىڭ غەلۋىسىنى كوتەرمەيدۇ.

ھارامدۇر شۇ ئادەمگە شاھ نىئمىتى،
ئەگەر ئەپلىك پۇرسەتكە يوق دىققىتى.
ئەگەر تاپمساڭ سوزگە دەل پەيتنى سەن،
چۈشۈرمە ئوزەڭنى قۇرۇق سوز بىلەن.

پادىشا دېدى: "بۇ يۇزسىز ئىسراپخور گادای شۇنچە كوپ نىئمەتنى شۇنچىلىك قىسقا ۋاقىت ئىچىدە بۇزۇپ-چېچىپتۇ. ئۇنى ھەيدەپتىگىلار، چۈنكى دولەت غەزىنىسىدىكى بايلىق مىسكىنلەرنىڭ ئوزۇغى، ھەرگىز شەيتان بۇرادەرلىرىنىڭ توئىمسى ئەمەس."

كۈندۈزى ئەخمەق بىكاردىن ياقسا كاپۇر شام-چىراق،
تېز كورەرسەن ئاخشىمى يوق چىرىغدا تامچە ياغ.

نەسىھەتچى ۋەزىرلەردىن بىرى دېدى: "ئەي پادىشاھىم، شۇنى مەسلىھەت قىلمەنكى، بۇنداق ئادەملەرگە تىرىكچىلىك ياردىمىنى مەلۇم ۋاقىتقا يەتكۈدەكلا بېرىش كېرەك، ئۇ چاغدا ئالغان نەپىقىنى ئىسراپ قىلىۋەتمەيدۇ. ئەما سېخىنىڭ قاتتىق بولۇشى، نەرسە

بەرمەسلىك توغرىسىدىكى بۇيرۇغۇڭ ھەممەت ئىگىلىرىنىڭ خۇلقى-
ئادەتلىرىگە مۇناسىپ كەلمەيدۇ، بىراۋنى لۇتۇپ مەرھەمەت بىلەن
ئۇمتۇۋار قىلىپ قويۇپ، ئارقىدىنلا نائۇمىت قىلىش كۆڭلىنى ئاغرىتىپ
قويغانلىق بولىدۇ."

تاماخورغا ئىشكىنى ئېچىشقا بولماس،
ئېچىلغاندا قاتتىق يېپىشقا بولماس.

* * *

ھېچكىم كورمىگەنكى، ھىجاز تەشناسى①
شورلۇق سۇ لېۋىدە توپلىشىپ تۇرغان.
قەيەردە بۇلاقتا بولسا شېرىن سۇ،
ئادەم، قۇش، چۈمۈلە ئولىشىپ تۇرغان.

ھىكايەت (14)

بۇرۇنقى پادىشالاردىن بىرى مەملىكەت ئىشلىرىغا سۈس قارىدى
ۋە لەشكەرلىرىنى تەمىناتتا بەك قىسىۋەتتى. شۇڭلاشقا كۆچلۈك دۈشمەن
ھۇجۇم قىلىپ كەلگەندە ئۇلارنىڭ ھەممىسى قېچىشقا باشلىدى.

پۇلىنى ئايال قىلسا لەشكەرگە كەم،
ئايالىدۇ قولىنى قورالدىن ئۇ ھەم.

---

① ھىجاز تەشناسى — مەككىگە ھەج قىلغىلى بارغان ھاجىلارنىڭ
يولدا ئۇسۇز قالغانلىرى كوزدە تۇتۇلىدۇ.

ئاشۇ ۋاپاسىزلىق قىلغان ئەسكەرلەرنىڭ بىرى مېنىڭ دوستۇم
ئىدى. ئۇنى ئەيىپلەپ شۇنداق دېدىم: "پەسكەش، ياخشىلىقنى
بىلمەيدىغان، رەزىل ۋە تۇزكور ئادەم شۇكى، ئەھۋالدا ئازغىنا
ئۆزگىرىش بولغاندا، بۇرۇنقى خوجايىندىن يۈز ئۆرۈپ، ئۇزۇن
يىللىق نېمەتلىرىنىڭ ھەققىنى ئۇنتۇپ قالىدۇ."

ئۇ دېدى: "مېنى ئالىجاناپلىق بىلەن كەچۈرۈشۈڭ لازىمكى، بۇ
جەڭ باشلانغاندا ئېتىم ئارپىسىز قالغان ئىدى، ئىگىرى گورەدە
ئىدى، سۇلتان ئۇز ئەسكەرلىرىدىن پۇلنى ئايايدىكەن، ئۇ ھالدا
ئۇنىڭ ئۈچۈن جانپىدالىق بىلەن ئۇرۇش قىلىش مۇمكىن
ئەمەس-تە."

مەرت جەڭگە پۇل توككىن، قىلۇر جان پىدا،
پۇل توكمىسەڭ، باش ئېلىپ كېتەر يات يۇرتقا.

* * *

قوسۇنى توق بولسا باتۇر جەڭ قىلار غەيرەت بىلەن،
ئاچ قورساق قالغاندا جەڭچى قاچىدۇ شىددەت بىلەن.

ھىكايەت (15)

بىر ۋەزىر خىزمەتتىن چېكىنىپ، دەرۋىشلەر سىرۇنىغا كىرگەن
ئىدى، ئۇلارنىڭ سوھبىتىنىڭ ئۇنۇمى يۇقۇپ، كۆڭلى خاتىرجەم
بولۇپ قالدى. پادىشا ئۇنىڭغا قايتىدىن ئىلتىپات كورسىتىپ، ۋەزىر-
لىك خىزمىتىگە تەكلىپ قىلغان ئىدى، ئۇ قوبۇل قىلماستىن، مۇنداق
دېدى: "ئەمەلدارلىق قىلىشتىن ئىستىپادا بولغىنىم ياخشى!"

هەرکىم ئوزىنى چەتتە تۇتۇپ، تاپتى پاراڭەت،
ئادەم تىلىنى، ئىت چىشىنى توستى شۇ سائەت.
قەغەزنى تىتىپ، سۇندۇردى قەلەمنى نىھايەت،
غەيۋەتچى قولى ھەم تىلىدىن قالدى سالامەت.

پادىشا دىدى: "بىزگە ھەرھالدا دولەت ئىشلىرىنى باشقۇرۇش قولىدىن كېلىدىغان ئاقىل ۋە قابىل كىشى كېرەك!"
ۋەزىر دىدى: "ئاقىل ۋە قابىل كىشىنىڭ نىشانى شۇكى، ئۇ مۇنداق ئىشلار بىلەن شۇغۇللانمايدۇ!"

قۇشلار ئارا ھۆما قۇش تاپتى شەرەپ-ئېتىۋار،
ئۇستىخان يەپ ھەرقاچان، جانغا بەرمىگەچ ئازار.

قارا قۇلاقتىن① كىشىلەر سوراشقان ئىدى: "سەن نېمە سەۋەپتىن شىرغا يېقىنلىشىشنى ئىختىيار قىلىپ قالدىڭ؟" ئۇ جاۋاپ بەردى: "شۇ سەۋەپتىنكى، ئۇنىڭ ئوۋلىغان نەرسىلىرىنىڭ ئاشقان-تاشقىنىنى يەيمەن، ئۇنىڭ ھەيۋەتلىگى پاناسىدا دۈشمەنلەرنىڭ زىيانكەشلىگىدىن ساقلىنىپ، تىرىكچىلىك قىلىمەن!"
كىشىلەر يەنە سوراشتى: "سەن ئۇنىڭ ھىمايىسى ئاستىغا كىرىۋېلىپ، نېمەتلىرىگە شۈكرى ئېيتىشنى ئېتىراپ قىلىدىكەنسەنۇ، نېمىشقا ئۇنىڭ قېشىغا يېقىن بارالمايسەن؟ ئۇ سېنى يېقىن كىشىلىرىنىڭ قاتارىغا كىرگۈزۈپ، سادىق قۇللىرىدىن ھىساپلىمامدى؟" قارا

① قارا قۇلاق (پارسچە سىيەگوش) — چول چاشقىنى.

قۇلاق دىدى: "ئۇنىڭ قەھرى-غەزىۋىدىنمۇ ئەمەسمەن!"

ئاتەش پەرەس ئوت ياقسىمۇ يۇز يىل،
جۇشسە ئىچىگە شۇئان بولۇر كۈل.

شۇنداق، ئەھۋالمۇ بولۇپ تۇرىدۇكى، پادىشانىڭ يېقىن كىشىلىرى ئالتۇن تاپسىدۇ، بەزىدە بېشى كېتىپ قالىدۇ، شۇڭا دانىشمەنلەر ئېيتقانكى، "پادىشالارنىڭ كەيپىنىڭ ئوزگىرىپ تۇرۇشىدىن ھەزەر قىلىش كېرەك، چۈنكى بەزىدە سالام بەرسەڭ رەنجىيدۇ، بەزىدە تىللىساڭمۇ تون كىيگۈزىدۇ."

ئاقىللار ئېيتقانكى، تولىمۇ خۇش چاقچاق بولۇش نەدىملەر① ئۈچۈن ھۈنەر-پەزىلەت بولسىمۇ، دانىشمەنلەر ئۈچۈن بىر ئەيىپ!

ئوز قەدرىڭنى بىل، سەقلا سالماقنى،
نەدىملەرگە قوي ئۆيۈن-چاقچاقنى.

ھىكايەت (16)

دوستلىرىدىن بىرى تۇرمۇشنىڭ ئېغىرلىغىدىن ئەھۋال ئوقۇپ قېشىمغا كېلىپ مۇنداق دىدى: "كۈنلۈك كىرىمىم ئاز، بالا-چاقام كوپ، كەمبەغەللىكىنىڭ يۇكىنى كوتىرىشكە تاقىتىم قالمىدى. باشقا مەملىكەتكە كېتىپ، مەيلى قانداق تىرىكچىلىك ئوتكۈزسەم،

① نەدىملەر — ئوردا كىشىلىرى، پادىشانىڭ قېشىدىكى يېقىن كىشىلەر.

ياخشى-يامانلىغىم بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى بولمايتتى، دېگەن پىكىر نەچچە قېتىم خىيالىمدىن كەچكەن ئىدى.

كوپ كىشى ئاچ ياتسا خەلقەر كىملىگىنى بىلمىگەي،
ھەم جېنى تۇمشۇققا يەتسە ھېچكىشى غەم يېمىگەي.

ئەمما دوشمەنلەرنىڭ مەسخىرىسىدىن ئەندىشە قىلمەن، ئۇلار ئارقامدىن تىللاپ كۇلۇشىدۇ ۋە ئائىلەم توغرىسىدا قىلۋاتقان تىرىشچانلىغىمنى ئادىمىيەتسىزلىككە چىقىرىپ مۇنداق دېيىشىدۇ:

بۇنامەرت ئادەمگە ھەرگىز قارىما،
كورگۇسى كەلمەيدۇ بەخت يۇزىنى.
بالا-چاقىسىنى كۇلپەتكە قويۇپ،
تۇرمۇشتا ئويلايدۇ پەقەت ئۆزىنى.

ئۆزەڭگە مەلۇم، ھىساپ ئىلمىدىن ئانچە-مۇنچە خەۋىرىم بار، ئەگەر سېنىڭ مەرتىۋەڭ شاراپىتىدىن بىرەر ئىشقا تەيىنلىنىپ قالسام، تۇرمۇشتا خاتىرجەم بولاتتىمكى، قالغان ئومرۇمدە ساڭا قانچە تەشەككۇر بىلدۇرسەممۇ ئەدىسىدىن چىقالمىغان بولاتتىم."

مەن دېدىم: "ئەي بۇرادەر، پادىشاغا خىزمەت قىلىشنىڭ ئىككى تەرىپى بار: ھەم نان ئۇمىدى، ھەم جان قورقۇنچىسى، شۇڭا ئاشۇ ئۇمىتنى دەپ قورقۇنچىغا چۇشۇپ قېلىش ئاقىلارنىڭ پىكرىگە خىلاپ."

كەلمىگەي ھېچكىم پەقەر ئىشكىگە،
باغ-زىمىغا باج-خىراج تولە دەپ.
ياكى تەشۋىش، غەمگە رازى بول،
يا ئۇيچەي باغرىڭنى كەتسۇن قاغا يەپ.

دوستۇم دېدى: "بۇ سوزنى مېنىڭ ئەھۋالىمغا مۇۋاپىق ئېيتمىدىڭ ۋە ئىلتىماسىمغا جاۋاپ بەرمىدىڭ. كىمكى خىيانەت بىلەن شۇغۇللانسا، قولى ھىساپتا تىترەيدۇ، دېگەن ماقالنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟

راست سوزدىن ھەرقاچان خۇدامۇ رازى،
كورمىدىم تۇز يولدا گۇم بولغان قايسى.

دانىشمەنلەر ئېيتىدۇ: 'توت كىشى توت كىشىدىن ئولگۇدەك قورقىدۇ: قاراقچى سۇلتاندىن، ئوغرى پاشىپەتتىن، پاسىق چېقىمچىدىن، پاھىشە مۇھتەسىبدىن'①، ئەمما ھىساپتا توغرا بولغان كىشى ھىساپ بېرىشتىن قورقمايدۇ."

بولما ئىسراپخور ئەمەلدە② ئىشتىن ئايرىلغان كۇنۇڭ،
قالمىسۇن دىسەڭ ئەگەر دوشمەنده ھېچ ئىمكانىيەت،
توت ئۆزەڭنى پاك، بۇرادەر، ھېچكىشىدىن قورقمىغىن،
كىر كىيىمنى كىرچىلەر تاش ئۇستىدە ئۇرغاي پەقەت.

① مۇھتەسىب — شەھەر قازىلىرىنىڭ بازار باشقۇرغۇچىسى.
② ئەمەل — بۇ يەردە ئىش، خىزمەت مەنىسىدە.

مەن دىدىم: "تۇلكىنىڭ ھىكايىسى سېنىڭ ئەھۋالىڭغا مۇناسىپ كېلىدىكەن: كىشىلەر قارىسا، بىر تۇلكە يىقىلىپ-قوپۇپ، جان-جەھلى بىلەن قېچىپ كېتىۋاتقۇدەك، بىرەيلەن ئۇنىڭدىن: 'ساڭا نېمە بالا بولدى، نېمانچە قورقۇپ كەتتىڭ؟' دەپ سورىغان ئىكەن، تۇلكە: 'ئاڭلىشىمچە، توگىلەرنى سەيسىگە تۇتۇۋاتقۇدەك، دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ. ھىلىقى كىشى: 'ھوي پەس، توگە بىلەن سېنىڭ نېمە مۇناسىۋىتىڭ بار ۋە قانداق ئوخشاشلىغىڭ بولسۇن؟' دەپتەن كەن. 'توختا!—دەپتۇ تۇلكە،—ئەگەر ھەسەتخورلار غەرەزلىك ھالدا: مۇنۇ توگە، دەپ قويسا، مەن قولىغا چۇشۇپ قالىمەن، ئۇ چاغدا مېنىڭ ئەھۋالىمنى تەكشۈرۈشكە كىم كۆڭۈل بولۇپ، مېنى غەمدىن خالاس قىلىدۇ؟ ئىراقتىن تىرياق① ئېلىپ كەلگىچە، يىلان چاقىغان ئادەم ئولۇپ تۇگەيدۇ'②. سېنىڭ ئەھۋالىڭمۇ خۇددى شۇنداق. گەرچە سەندە ئارتۇقچىلىق، ھالاللىق، توغرىلىق ۋە سادىقلىق بولسىمۇ، ئەمما ھەسەتخورلار پىستىرمىدا، شىكايەتچىلەر بۇلۇڭ-پۇچقاقلاردا ئولتۇرۇشىدۇ. سەن ياخشى ئىشلارنى قىلساڭمۇ، ئۇلار پادىشاغا تەتۇرسچە يەتكۈزىدۇ، شۇنىڭ بىلەن پادىشانىڭ ئالدىدا جاۋاپقا تارتىلىسەن، ئۇ چاغدا كىم سېنىڭ تەرىپىڭنى ئېلىپ سۆزلەشكە جۈرئەت قىلالايدۇ؟ شۇنىڭ ئۈچۈن مەسلىھەتىم شۇكى، قانائەت مۇلكىنى ساقلا، ئەمەلدار بولۇش ئارزۇسىنى تاشلا.

مەنپەئەت كۆپ بولۇر دېگىز-دەريادا،

---

① تىرياق—زەھەر قايتۇرىدىغان دورا.

② بۇ—خەلق ئىچىدە كەڭ تارالغان ماقال.

ۋە لېكىن تىنچلىق ئىككى ياقادا"

دوستۇم بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، تازا ئاچچىغى كەلدى-دە، ھىكايەمدىن چىرايى ئۆڭۈپ، زەردە بىلەن سۆزلەشكە باشلىدى: "مۇشۇمۇ ئەقىللىقلىق، بىلىمدانلىق بولدىمۇ؟ مۇشۇمۇ پەم-پاراسەت بولدىمۇ؟ دانىشمەنلەر توغرا ئېيتقان ئىكەن: 'دوستلار زىندانىدا ئەسقاتمىدۇ، داستىخان ئۈستىدە ھەممە ئادەم دوست كورۇنمىدۇ.'"

دوست دىمە، كىمكى نىئمەت ئۈستىدە
يار-بۇرادەرلىكتىن ئۈرسا قانچە لاپ.
دوست شۇكى، پەرىشان، ئىغىر كۈنلەردە
ئول تۇتۇپ دوستلۇقنى قالدۇ ساقلاپ.

قارىسام، ئۇنىڭ رەڭگى ئۆڭۈپ، نەسىھەتلىرىمگە ئاچچىغى بىلەن قۇلاق سېلىۋېتىپتۇ. (نائىلاج) مەن ساھىپ دىۋانىنىڭ① قېشىغا بارىدىم-دە، ئارىمىزدىكى كونا تونۇشلۇغىمىز بويىچە ئۇنىڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ، قابىلىيەت-ئارتۇقچىلىغىنى بايان قىلىدىم، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا كىچىكرەك بىر خىزمەت بەردى.

ئارىدىن بىرنەچچە ۋاقىت ئوتتى، ئۇنىڭ مەجەزىنىڭ ئوبدانلىغىنى كورۇشتى، تەدبىرچانلىغىغا قايىل بولۇشتى، ئۇنىڭ ئىشى

---

① ساھىپ دىۋان—ۋەزىرلىك ئۇنۋانى. بۇ يەردە سەئدى زامانىدىكى پادىشانىڭ ۋەزىرى ۋە مۇشاۋىرى ئەبەك خان شەمسىدىن جۇۋايىنىي كوزدە تۇتۇلىدۇ. سەئدى «ساھىبىيە» نامىلىق بىر شېئىر توپلىمىنى مۇشۇ كىشىگە بېغىشلىغان.

ئىلگىرىلەپ، ئۇ تېخىمۇ يۇقۇرى ئورۇنغا قويۇلدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇنىڭ بەخت يۇلتۇزى بارغانسېرى يۇقۇرى ئورلەپ، شۇنداق يۇكسەك پەللىگە يەتتىكى، سۇلتان ھەزرەتلىرىگە ئەڭ يېقىن كىشىگە ئايلىنىپ، ئۇنىڭ مۇشاۋىرى ۋە ئىشەنچلىك ۋەكىلى بولۇپ قالدى. مەن ئۇنىڭ تىنچ كېتىۋاتقانلىغىغا شادىمان بولۇپ دېدىم:

"ئۆڭۈشسىزلىقتىن ھېچ قورقما، كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما،
ئابىھايات بۇلىغى قارا ئىغۇلۇق ئىچىدە.

* * *

كۆڭلۈڭنى بۇزما، ئەي كۆلپەتكە يار،
خۇدانىڭ پىنھان شەپقىتى ھەم بار.

* * *

خاپا ئولتۇرما زامان تەتۇرلۇگىدىن، سەۋىر قىل،
سەۋىر ئاچچىق غورىسىدىن ھالۋا پىشار، بۇنى بىل."

شۇ ئارىدا بىر توپ يارانلىرىم بىلەن سەپەرگە چىقىشقا توغرا كېلىپ قالدى. مەن مەككە زىيارىتىدىن قايتىپ كەلگەندە، ئۇ مېنى ئىككى مەنزىل يەرگىچە قارشى ئالغىلى چىقىپتۇ. ئۇنىڭ تۇرقى پەرىشان، كىيىم-كېچەكلىرى ۋەيران كورۇنەتتى.

مەن: "نىمە بولدۇڭ؟" دەپ سورىدىم.

ئۇ جاۋاپ بەردى: "خۇددى سەن ئېيتقاندەك بولدى، بىر گۈرۇھ كىشىلەر ھەسەت قىلىشىپ، ماڭا خائىن دەپ توھمەت چاپلاشتى، پادىشا (دولىتى ئەبىدى بولسۇن) ئىشىنىڭ ھەقىقىتىنى ئېچىش ئۈچۈن، چوڭتۇرراق تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىشنى بۇيرۇمىدى، كونا يارانلىرىم

بىلەن يېقىن دوستلىرىم ھەق سوزنى ئېيتماي، شۇڭ بولۇۋالدى ۋە بۇرۇنقى دوستلۇغىمىزنى ئۇنتۇپ قالدى.

كورەرسەن ئەمەلدار ئالدىدا كىشى
كوكسىگە قول قويۇپ، بېشىنى ئېگەر.
زامان مەنسۇبىدىن چۈشۈرسە ئۇنى،
جىمى خەلقى ئالەم بېشىغا تېپەر.

قىسقىسى، تۇرلۇك ئازاپ-ئوقۇبەتكە گىرىپتار بولدۇم، پەقەت مۇشۇ ھەپتىدە ھاجىلارنىڭ سالامەت قايتىپ كەلگەنلىگى توغرىسىدىكى خۇش خەۋەر يېتىپ كەلگەندە، مېنى ئېغىر زەنجىر-كىشەندىن ئازات قىلىشتى، بىراق مال-مۇلكۇمنى مۇسادىرە قىلىشتى."

مەن دېدىم: "ئۇ چاغدا مېنىڭ دېگەنلىرىمنى قوبۇل قىلمىدىڭ، پادىشاغا خىزمەت قىلىش دېگىز سەپىرىگە ئوخشايدۇ: ھەم خەتەرلىك ھەم پايدىلىق: يا غەزىنىنى قولغا كىرگۈزسەن، ياكى تىلسىماتتا ئولىسەن!"

ئىككى قوللاپ زەرنى ئۇسسۇيدۇ دېگىزدا باي غوجا،
يا ئۇنى ساھىلغا ئاتقاي بىر كۈنى دولقۇن راسا.

مەن تاپا-تەنە بىلەن ئۇنىڭ يارىسىغا تۈز سېپىپ، ئىچىنى ئېچىشتۇرۇشنى لايىق كورمىدىم-دە، مۇنۇ سوزلەر بىلەن چەكلەندىم:

بىلمەمتىڭ پۇتۇڭغا كىشەن چۈشۈشنى؟

قۇلاقتا ئالمىدىڭ قىلسام نەسىھەت،
قولۇڭنى سوزمىغىن ھەرگىز چاياڭغا،
گەر سەندە يوق بولسا نەشتەرگە تاقەت.

ھىكايەت (17)

بىرنەچچە دەرۋىش بىلەن باردى-كەلدى مۇناسىۋىتىم بار ئىدى. ئۇلار كورۇنۇشتە سوپىلىق كېيىمى بىلەن ياسانغان ئىدى. ئەمەلدار-لاردىن بىرى بۇ كىشىلەر ھەققىدە ناھايىتى ياخشى پىكىردە بولغاچقا، مەلۇم مىقدارىدا تۇرمۇش پۇلى بېرىپ تۇرۇشنى بېكىتكەن ئىدى. ئۇلارنىڭ بىرسى دەرۋىشلەرنىڭ ئەخلاقىغا مۇناسىپ كەلمەيدىغان بىرئىشنى قىلىپ قويغانلىقتىن، ھىلىقى ئەمەلدارنىڭ ياخشى پىكرى ئۇزگىرىپ، دەرۋىشلەرنىڭ بازىرى كاساتلاشتى.

مەن دوستلىرىمنىڭ تەمىناتىنى بىرەر يول بىلەن قۇتقۇزۇۋالماقچى بولۇپ، ئۇ كىشىنىڭ ئالدىغا باردىم. دەرۋازىسىدىن كىرگۈزمەس-تىن، مېنى ھاقارەتلىدى. شۇنداق بولسىمۇ ئېغىر ئالمىدىم. چۈنكى شۇنداق گەپ بار:

ئەمىر، ۋەزىر، سۇلتانىنىڭ بوسۇغىسىغا
تونۇشسىز ھەرگىزمۇ بارمىغىن يېقىن.
يات ئادەمنى كورسە ئىتى ئىتەكتىن،
ئىشىك باقارى ئالار دەرھال ياقىدىن.

شۇ ئەسنادا ئاشۇ ئەمەلدارنىڭ يېقىن كىشىلىرى بۇ ئەھۋالىمنى

بىلىپ، مېنى ئىززەت-ئىكرام بىلەن ئىچكىرىگە باشلاپ كىرىشتى ۋە تۇرىدىغان جاي كورسەتتى. مەن تاۋازۇ بىلەن توۋەنىرەك يەردە ئولتۇردۇم-دە، دېدىم:

"رۇخسەت ئەيلە، مەن كەمىنە بىر مالايمەن،
قۇللار بىلەن بىر قاتاردا ئولتۇرايمەن."

ئۇ دېدى: "ۋاي ئاللا، ۋاي خۇدا، نېمە دېگىنىڭ بۇ؟

كوتىرەي، باش-كوزۇمگە ئولتۇرساڭ،
چۈنكى سەن كېلىشكەن نازىنىن تۇرساڭ!"

سوزىنىڭ قىسقىسى، ئولتۇردۇم ۋە ئۇ يەر-بۇ يەردىن پاراڭ سالدىم. ئاخىرى گەپ دوستلىرىمنىڭ خاتالىقلىرى ئۇستىگە كوچتى، مەن مۇنداق دېدىم:

نېمە گۇنا كورگەندۇ سابىق ئىنئام ئېگىسى،
قۇللىرىنى خار كورۇپ، قىلماي قويدى ئېھسانىنى.
ئۇلۇغۋارلىق ھەم قۇدرەت خۇداغىلا مەنسۇپتۇر،
بەندە گۇنا قىلسىمۇ ئۇزۇپ قويماس ئاش-نانىنى.

بۇ سوزۇم ھاكىمغا بەك ياراپ كەتتى-دە، دوستلىرىمنىڭ تۇرمۇش تەمىناتىنى بۇرۇنقى قائىدە بويىچە بېرىپ تۇرۇشقا ۋە ئۇزۇپ قويۇلغان كۇنلەرنىڭمۇ تەمىناتىنى تولۇقلاپ بېرىشكە بۇيرۇق قىلدى.

مەن ئۇنىڭ ئىلتىپاتىغا تەشەككۇر بىلدۈرۈپ، يەر توپۇپ تازىم قىلدىم، بۇ ئىشتىكى جاسارىتىمگە ئەپۇ سورىدىم ۋە چىقىپ كېتىۋېتىپ مۇنداق دېدىم:

كەئىبە ــ ھاجەت قىبلىسىدۇر، بەك يىراق دىيارلاردىن
كوپ مۇساپىلەرنى بېسىپ، خەلق بولۇر ئاڭا جەم.
سېنىڭ كوتەرمىگىڭ لازىم بىزدەكىلەرنىڭ يۈكىنى،
مۇنسىز دەرەخلەرگە تاش ئاتمايدۇ ھېچ ئادەم.

ھىكايەت (18)

بىر شاھزادىگە ئاتىسىدىن نۇرغۇن غەزنە مىراس قالغان ئىدى. ئۇ مەرتىلىك ئالقىنىنى ئېچىپ، سېخىلىق نەمۇنىسىنى كورسەتتى. لەشكەر بىلەن پۇقراغا پۇل ـ مالنى ئايىماستىن توكتى.

پۇراق چاچمايدۇ تەخسىدە ئارچا،
ئوتقا قوي ئۇنى، ئەنبەر بوي چاچقاي.
ئۇلۇغلۇق لازىم بولسا ئېھسان قىل،
ئۇرۇق چاچمىساڭ ھوسۇل بولمىغاي.

كالتە پەم مۇشاۋىرلىرىدىن بىرى ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ، مۇنداق دېدى: "بۇ بايلىقلارنى بۇرۇنقى پادىشالار تەسلىكتە تاپقان ۋە مۇھىم ئىشلار ئۈچۈن قويۇپ قويغان. بۇ ھەركەتتىن قولىڭنى تارتىڭ، چۈنكى نى ئىشلار بار ئالدىمىزدا، دۇشمەن ئارقىمىزدا.

ئېھتىياجلىق پەيتتە قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالماڭ.

غەزنەڭنى تارقاتساڭ بېرىپ ئاممىغا،
ھەر ئويگە بىر گۈرۈچ تېگىدۇ ئاران.
ھەر ئويدىن ئالساڭ سەن ئارپىچە كۈموش،
كۈندە بىر غەزنە پۈتەتتى ئوبدان."

پادىشا بۇ سوزدىن بوينىنى تولغىدى، چۈنكى دىتىغا توغرا كەلمىگەن ئىدى. ئۇنى جازالاشقا بۇيرۇپ مۇنداق دېدى: "خۇدايى تائالا مېنى يەپ ـ ئىچسۇن، باشقىلارغىمۇ بەرسۇن دەپ بۇ مەملىكەتكە ئىگە قىلغان، مەن مال ـ دۇنياغا قارايدىغان قاراۋۇل ئەمەسمەن."

قىرىق غەزنە ساقلىغان قارۇنمۇ① ئولدى بىمۇرات،
نۇشىرۋان ئولمەس، ئۇنىڭكى ياخشى نامى بەرھايات.

ھىكايەت (19)

ھىكايە قىلىنىشىچە، بىركۈنى شىكار ئۈستىدە نۇشىرۋان ئادىل ئۈچۈن بىر ياۋا قۇشنى كاۋاپ قىلىشتى، تۇز يوق ئىدى. بىر غۇلام تۇز ئەپكېلىش ئۈچۈن يېزىغا ماڭغان ئىدى، نۇشىرۋان ئۇنىڭغا

① قارۇن ــ ئوزىنىڭ بېخىللىقى ۋە ئاچكوزلۇقى بىلەن يەرگە كىرگەن ئەپسانىۋى بىر باي.

تاپسلاپ: "تۆزنى ئوز باهاسى بويىچه سېتىۋال، كېيىن بۇ ئىش رەسمىيەتكە ئايلىنىپ، يېزىنى خاراپ قىلمىسۇن!" دىدى. كىشىلەر: "بۇنچىلىك نەرسىدىن قانچىلىك زىيان يېتەر؟" دەپ سورىغان ئىدى. نۇشرۇۋان دىدىكى: "ئەگەر بۇرۇن جاهان يارالغاندا زۇلۇمنىڭ ئاساسى كىچىكلىنە ئىدى. ئەمما كېيىن دۇنياغا كەلگەن ھەر بىر كىشى ئاز-ئازدىن كوپەيتكەچ مانا مۇشۇ دەرىجىگە يەتتى!"

يەي دىسە پۇقرا بېغىدىن پادىشا بىر ئالمىنى،
يىلتىزىدىن قومۇرۇپ تاشلار دەرەخنى غالچىسى.
كورسە سۇلتان بەش تۇخۇمغا زورلۇق ئەيلەشنى راۋا،
مىڭ توخۇنى زىخقا تارتقاي لەشكەرىدىن قانچىسى.

ھكايەت (20)

ئاڭلىشىمچە، بىر غاپىل ۋەزىر سۇلتانىنىڭ غەزىلىرىنى پاراۋان قىلىمەن دەپ، پۇقرانىڭ ئوي-مۇلكىنى خاراپ قىلىۋەتكەن. ئۇ دانىشمەنلەرنىڭ سوزىدىن بىخەۋەر ئىدى، دانىشمەنلەر ئېيتقانكى، "كىمكى بىرەر ئادەمنىڭ كوڭلىنى قولغا كەلتۈرىمەن دەپ، خۇدايى تائالانى رەنجىتسە، خۇدايى تائالا دەرھال خەلقنى ئۇنىڭغا قارشى ئاتلاندۇرۇپ، ئۇنى يەر يۇزىدىن سۇپۇرۇپ تاشلايدۇ."

مەزلۇملار ئاھىدىن چىققان دۇت بولەك،
چوغ، ئىسرىق ئۇنىڭدىن بېرەلمەس دېرەك.

كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، بارلىق هايۋانلارنىڭ پادىشاسى شىر، ئەڭ بىچارىسى ئېشەك، ئەمما يۇك كوتىرىدىغان ئېشەك ئادەم يەيدىغان شىردىن ياخشى.

بىچارە ئېشەك كالۋا سۇپەتلىك،
يۇك توشۇش بىلەن هامان قىممەتلىك.
يۇك كوتەرگۈچى ئېشەك ۋە كالا
زالىم ئادەمدىن مىڭ مەرتە ئەلا.

يەنە غاپىل ۋەزىرنىڭ هىكايىسىگە كېلەيلى، كۇنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاغا ئۇنىڭ يامان ئىشلىرىنىڭ ئازغىنا بىر قىسمى دەللىل-ئىسپات بىلەن مەلۇم بولغاچ، پادىشا ئۇنى قېيىن-قىستاققا ئېلىپ، تۇرلۇك ئازاپ-ئوقۇبەت بىلەن ئولتۇرغۇزەتتى.

بەندىلەر كوڭلىنى ئالمىساڭ ئەگەر،
سۇلتاندىن كەلمەيدۇ ساڭا مەرھەمەت.
خۇدادىن ئىلتىپات كورمەكچى بولساڭ،
خەلقىگە ياخشىلىق ئەيلىگىن پەقەت.

ئېيتىلىشىچە، زۇلۇم كورگەن كىشىلەردىن بىرى جازا مەيدانى يېنىدىن ئوتۇپ كېتىۋېتىپ، ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق ئولۇمى ئۇستىدە ئويلىنىپ مۇنداق دېگەن:

سەلتەنەتتە قولى ئۇستۇن، مەنسىۋى بار ھەركىشى

قىلمسۇن تاراج كىشىنىڭ مۇلكىنى ئۇ بىئامان.
يۇتمىغىڭ قانتىق سوغەكنى ئۇنچىلىكمۇ تەس ئەمەس،
كەلسە كىندىككە. لېكىن قوساقنى يىرتقاي بىگۇمان.

* * *

بۇ دۇنيادا زالىم قالالماس ئەبەت،
ئۇنىڭغا قالىدۇ مەڭگۈلۈك لەنەت.

ھىكايەت (21)

ھىكايە قىلىنىشىچە، بىر زوراۋان بىر مومىن ئادەمنىڭ بېشىغا تاش بىلەن ئۇرغان ئىدى. دەرۋىشنىڭ ئىنتىقام ئېلىشقا قۇدرىتى يەتمىگەچكە، ئاشۇ تاشنى ساقلاپ يۈردى. بىر چاغدا ھىلىقى زالىم چىرىكىگەچكە پادىشانىڭ غەزىۋى كېلىپ، ئۇنى قۇدۇقىغا تاشلىدى. ھىلىقى دەرۋىش قۇدۇقنىڭ بېشىغا كېلىپ ئاشۇ تاش بىلەن ئۇنىڭ بېشىغا ئۇردى.

چىرىك ۋاقىراپ دىدى: "سەن كىم، نېمىشقا بۇ تاش بىلەن مېنى ئۇرىسەن؟"

دەرۋىش جاۋاپ بەردى: "مەن پالانى كىشى بولىمەن، سەن پالانى چاغدا مېنى ئۇرغان تاش مانا مۇشۇ."

"ئانداق بولسا شۇنچە ۋاقىتتىن بۇيان نەدە ئىدىڭ؟" دىدى چىرىك. دەرۋىش دىدى: "ئۇ چاغدا مەن مەنسۇبۇلدىن قورقاتتىم، ھازىر سېنى قۇدۇقتا كوردۇم-دە، پۇرسەتنى غەنىمەت بىلدىم."

بىنومۇسنى كورگىنىدە بەختىيار،

زېرەك ئادەملەر ۋاقىتلىق بوي سۇنار.
بولمىغاندا تىرنىغىڭ ئوتكۇر قىلىچ،
ياخشىسى يىرتقۇچ بىلەن ئازراق ئېلىش.
كىم پولات قوللۇق كىشىگە مۇشت ئاتار،
ئۇزىنىڭ ئاجىز قولىنى ئاغرىتار.
كۇت، زامان بىركۇن قولىنى باغلىغاي،
ئەز بېشىنى، شۇندا دوستلار يايرىغاي.

ھىكايەت (22)

بىر پادىشانىڭ تىلغا ئالغىلى بولمايدىغان ئىنتايىن قورقۇنچلۇق كېسىلى بار ئىدى. بىرتوپ يۇنان تەۋىپلىرى: بۇ كېسەلگە ھېچقانداق داۋا يوق، پەقەت بىرقانچە خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولغان ئادەمنىڭ ئوتى داۋا دىگەن پىكىرگە كېلىشتى. پادىشا شۇنداق ئادەمنى تېپىڭلار دەپ بۇيرۇدى. بىر دىخانىنىڭ ئوغلىنى تېپىپ كېلىشتى، تەۋىپلار ئېيتقان سۇپەت بۇ بالىدا بار ئىدى، پادىشا ئۇنىڭ ئاتا-ئانىسىنى چاقىرتىپ، ھېساپسىز پۇل-مال بىلەن رازى قىلدى، قازى: "پادىشانىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن بىرەر پۇقرانىڭ قېنىنى توكۈش راۋا" دەپ پەتىۋا بەردى. جاللات ئولتۇرۇشكە تەييارلاندى، بالا بېشىنى ئاسمانغا قىلىپ تەبەسسۇم قىلدى. پادىشا ئۇنىڭدىن سورىدى: بۇنداق ھالەتتە كۈلۈشكە نېمە ئورۇن بار؟"

يىگىت جاۋاپ بەردى: "بالىغا مېھرى قويۇش ئاتا-ئانىنىڭ قەرزى، كىشى قازىنىڭ ئالدىغا دەۋا بىلەن كېلىدۇ، پادىشادىن بولسا ھەق-ئادالەت ئىستەيدۇ، لېكىن ھازىر ئاتا-ئانىلىرىم چىرىك

دۇنيانىڭ پۈچەك پۇلىنى دەپ خۇنۇمنى توكۇشكە رازى بولدى، قازى ئولتۇرۇشكە پەتۋا بەردى، سۇلتان ئوزىنىڭ ئامان قېلىشىنى مېنىڭ ئولۇمۇمدىن ئىزلىمەكچى بولدى. (بۇ ئەھۋالدا) خۇدايى تائالادىن باشقا ھېچ پانا كورمىدىم.

سېنىڭ دەستىگدىن كىمگە قىلاي پەريات؟
زۇلمىگدىن ئېيتاي ئوزەگگىلا دات."

بۇ سوزدىن سۇلتانىنىڭ يۈرىگى ئېزىلدى..دە، كوزىدىن ياش تامچىلىرى دومىلىدى ۋە شۇ ئاندا دېدى: "گۇناسىزنىڭ قېنىنى توككەندىن ئوزەمنىڭ ئولگىنى مىڭ ئەلا!"

ئۇ، بالىنىڭ يۇز-كوزىدىن سويۇپ، قۇچاغلىدى، ئاندىن ھىساپسىز پۇل-مال بېرىپ ئۇنى ئازات قىلىۋەتتى. ئېيتىلىشىچە، پادىشا شۇ ھەپتە ئىچىدە ساقىيىپ كەتكەن.

نىل بويىدا پىل باقار ئېيتقان مۇنۇ
ئىككى مىسرا تۇردى پادىمدا ھامان:
"بىلىمىڭ ئاستىگدا چۇمۇلە ھالىنى،
پىل ئاياغىدا ئوزۇڭ قالغانسىمان!"

ھىكايەت (23)

ئەمرۇلەيسنىڭ① قۇللىرىدىن بىرى قېچىپ كەتكەن ئىدى. بىرقانچە

① ئەمرۇلەيس — مەشھۇر پارىس پادىشاسى (879 — 900).

ئادەم ئارقىسىدىن قوغلاپ تۇتۇپ كېلىشتى. بىر ۋەزىرنىڭ ئوغلىغا ئوچ-ئاداۋىتى بار ئىدى، ئۇ، باشقا قوللار مۇنداق قىلمىسۇن، دېگەن بانا بىلەن ئۇنى ئولۇمگە بۇيرۇدى. قۇل ئەمرۇلەيسنىڭ ئالدىدا يەرگە باش قويۇپ مۇنداق دېدى:

"نېمە قىلساڭ قىل ماڭا، مەن خالساڭ ھەر ئىش راۋا،
قۇل نېمە دەۋا قىلار، گەر غوجىسى بەرسە جازا؟

ئەمما مەن مۇشۇ خانىدانىنىڭ ئاش-تۇزىنى يەپ پەرۋىرىش تاپقانلىقىمدىن قىيامەت كۇنى مېنىڭ خۇنۇمغا جاۋاپكار بولۇپ قېلىشىڭنى خالىمايمەن. شۇڭا ئىجازەت بەرسەڭ، ۋەزىرنى ئولتۇرەي. ئاندىن ئۇنىڭ قىساسى ئۇچۇن مېنىڭ قېنىمنى توكۇشكە بۇيرۇق قىل، ئۇ چاغدا مېنى ھەققانى ئولتۇرگەن بولسەن!"①

پادىشا كۇلۇپ كەتتى-دە، ۋەزىرگە دېدى: "بۇ پىكىرگە قانداق قارايسەن؟"

ۋەزىر دېدى: "ئەي پادىشاھى ئالەم، ئاتىگىزنىڭ گورىنىڭ سەدىقىسى بولاي، خۇدا ھەققى بۇ قىزىل كوزنى ئازات قىلۋېتىڭ. ئۇ مېنى بالاغا قويمىسۇن، گۇنا مەندىن ئوتتى. دانىشمەنلەرنىڭ سوزى ھەق، ئۇلار مۇنداق دېگەن:

"پالاخمانچى② بىلەن جەڭدە ئېلىشساڭ،

① شەرىئەتتە قاچقان قۇلغا ئولۇم جازاسى بېرىلمەيدۇ.
② پالاخمانچى — قەدىمقى زاماندا راگاتكىغا ئوخشاش قورال. بىلەن تاش ئاتىدىغان ئەسكەر.

بويايسەن ئوز بېشىڭنى، بىلمەي قانغا.
ئەگەر ياۋغا ئوق ئاتساڭ سەن ھەزەر قىل،
چۈشۈپ قالما يەنە ئوزەڭ بىشانغا."

ھكايەت (24)

زەۋزەن① پادىشاسىنىڭ قول ئاستىدا بىر خوجا② بار بولۇپ، ئالىجاناپ، ھىممەتلىك كىشى ئىدى. كىشىلەر كورۇشكىلى كەلسە خىزمىتىنى قىلاتتى، يوق چېغىدا كىشىلەرنىڭ ياخشى گېپىنى قىلاتتى. كۈتۈلمىگەندە بۇ خوجىنىڭ بىر ئىشى سۈلتانغا ياقماي قالدى-دە، مال-مۈلكىنى مۇسادىرە قىلىپ، ئوزىنى جازاغا ھوكۇم قىلدى.

پادىشانىڭ ھەربى باشلىقلىرى ئۇنىڭ بۇرۇنقى ياخشىلىقلىرىنىڭ قەدرىنى بىلگەچكە، ئۇنىڭغا تەشەككۈر ئېيتىشقا قەرزدار ئىدى، شۇڭا قاماقتا بولغان جەريانىدا دوستانە ۋە يۇمشاق مۇئامىلىدە بولۇشتى. قېيناش ۋە جازالاشقا يول قويمىدى.

تېچ ئوتۇشنى خالىساڭ دۇشمەن بىلەن، ھەر چاغ سېنى
يوق چېغىدا سوكسە مەيلى، سەن ئۇنى ماختا راسا.
سوز دېگەن چىققاي ئېغىزدىن، شۇڭا سەن ئازارچىدىن
ئاگلىماي دىسەڭ يامان تىل، ئاغزىنى ياغلا راسا.

---

① زەۋزەن — خۇراساندىكى بىر شەھەر.
② خوجا — بۇ يەردە مالىيە ۋەزىرى ياكى دەپتەردار مەنسىدە.

پادىشا ئوتتۇرىغا قويغان ئەيىپلەرنىڭ بىر قىسمىنى خوجا بويىنغا ئالمىدى، قالغان بىر قىسمى ئۇچۇن زىندانىدا قالدى. شۇ ئەتراپتىكى پادىشالاردىن بىرى خوجىغا مەخپى مەكتۇپ ئەۋەتىپ، مۇنۇلارنى بىلدۇرگەن ئىدى: "سىز تەرەپنىڭ پادىشالىرى سىزدەك چوڭ بىر ئەمەلدارنىڭ قەدرىنى بىلمىدى ۋە ھورمەتسىزلىك قىلدى. ئەگەر سىزدەك يۇكسەك پىكىرلىك بىر كىشى (خۇدا تېزرەك خالاس تاپقۇزسۇن) سىز تەرەپكە ئىلتىپات قىلىدىغان بولسا، كۆڭلىنى ئېلىش ئۇچۇن بار تىرىشچانلىق كورسىتىلىدۇ، بۇ مەملىكەتنىڭ كاتتىلىرى ئۇ كىشىنى كورۇشكە بەكمۇ ئىنتىزار ۋە بۇ خەتنىڭ جاۋابىنى توت كوزى بىلەن كۈتىدۇ."

خوجا خەتنىڭ مەزمۇنىدىن ۋاقىپ بولۇپ، ئىشنىڭ خەتەرلىك ئىكەنلىگىنى بىرئاز ئويلىدى-دە، دەرھال مەكتۇپنىڭ ئارقا تەرىپىگە قىسقىچە جاۋاپ يېزىشنى لازىم تېپىپ، ئۇنى ئەۋەتىۋەتتى.

پادىشانىڭ بىر ئادىمى بۇ ئىشتىن ۋاقىپ بولۇپ، پادىشاغا مەلۇم قىلدى: "سىز قاماقتا ئالغان پالان ئادەم خوشنا مەملىكەت پادىشالىرى بىلەن خەت-ئالاقىدا بولۇپتۇ."

پادىشانىڭ بەك ئاچچىغى كەلدى-دە، بۇ خەۋەرنى تەكشۈرۈپ كورۈشنى بۇيرۇدى. چاپارمەننى تۇتۇپ كېلىشتى، خەتنى ئوقۇشتى، خەت مۇنداق يېزىلغان ئىكەن:

"مەزرەتلىرىنىڭ ياخشى پىكرى بىزنىڭ پەزىلىتىمىزدىن ئۇستۇن تۇرىدۇ. بۇيرۇلغان تەكلىپنى قوبۇل قىلىش شەرىپىگە ئىگە بولۇشقا پەقىر بەندىدە ئىمكان يوق، چۇنكى مەن بۇ خانىدانىنىڭ نىئىمەتلىرى بىلەن پەرۋىرىش تاپقانمەن، شۇڭا ئىلتىپاتنىڭ ئازراق ئوزگىرىشى بىلەن ئوز شەپقەتچىمگە ۋاپاسىزلىق قىلىشىم مۇمكىن ئەمەس!"

ئاقللار مۇنداق دەيدۇ:

ساڭا ھەردەم ياخشىلىق قىلغان كىشى — شەپقەتچىنى
ئەپۇ ئەيلە ئۇمرىدە بىر مەرتە رەنجىتسە سېنى.

پادىشاغا ئۇنىڭ ھەقانىيەتچىلىگى ياراپ كەتتى-دە، ئۇنىڭغا ئالاھىدە تون كىيگۈزۈپ، مالۇ-نىئمەت ئىنئام قىلدى ۋە: "مەن ساڭا ناھەق ئازار بېرىپ خاتا قىلدىم!" دەپ ئۇزرىخالىق ئېيتتى.

خوجا دېدى: "ئەي ئاللىرى، مەن قۇلۇڭنىز بۇ ھالەتتە سىزدىن ھېچقانداق خاتالىق كورگىنى يوق، بەلكى خۇدايىي تائالانىڭ تەقدىرى شۇنداق بولۇپ، پەقىرنىڭ بېشىغا قاملاشمىغان ئىش كېلىپ قالغاندۇ. ئەمۋال شۇنداق ئىكەن، بۇنداق ئىش سىزنىڭ قولۇڭىزدىن كەلگەن بولسا مەيلى، چۈنكى ئىلگىرى ماڭا كوپ ياخشىلىق قىلدىڭىز، نىئمەتلىرىڭىزنى ئايىمىدىڭىز، دانىشمەنلەر ئېيتىدۇ:

"گەر پالاكەت كەلسە خەلقىنى رەنجىمە،
جەۋر-راھەتنى پەقەت خەلقىنى دېمە.
دوستۇ-دۇشمەن زىددىنى ھەقتىن دېگىن،
ئىككى ياقنىڭ كوڭلى چىقماس ھوكمىدىن.
چىقسىمۇ ئوق گەر كامانچە ئىچىدىن،
ئەقلى بار ئادەم بىلۇر ئوقياچىدىن."

ھىكايەت (25)

ئەرەپ پادىشالىرىدىن بىرى دىۋان① خىزمەتچىلىرىگە بۇيرۇق چۈشۈردى: پالانچىنىڭ ماڭاشىنى ئىككى ھەسسە ئۇستۇرۇڭلار، چۈنكى ئۇ ئوردىدا! ئىزچىل خىزمەت قىلىپ كەلدى ۋە بۇيرۇقىنى ئۇبدان ئورۇنلىدى. باشقا خىزمەتچىلەر بولسا ئويۇن-تاماشاغا بېرىلىپ، ئوز خىزمىتىگە سۇس قارىشىدۇ!"

بىر تەقۋادار كىشى بۇنى ئاڭلاپ دېدى: "ھەق تائالانىڭ دەرگاھىدا بەندىلەرنىڭ دەرىجىسىنى يۇقۇرى كوتىرىش خۇددى شۇنداق بولىدۇ!"

كىمكى شاھنىڭ خىزمىتىگە ئىككى بار كەلسە سەھەر،
شاھ ئۇچىنچىدە ئاڭا لۇتپى بىلەن سالغاي نەزەر.
بارچە مۇخلىس بەندىلەردە ھەرقاچان باردۇر ئۇمىت،
تەڭرىنىڭ دەرگاھىدىن ئۇ نائۇمىت قايتماس مەگەر.

* * *

پەرمانغا بوي سۇنۇش بولۇر ئۇلۇغلۇق،
پەرماندىن قاچقانىنى باسىدۇ خورلۇق.
كىمكى كورسەتەي دېسە ساداقەت،
خىزمىتى ئورنىدا بولسۇن داۋامەت.

---

① دىۋان — قەدىمقى زاماندا ھوكۇمەت كاتىۋات ئىشخانىسى.

ھكايەت (26)

ھكايە قىلىنىشىچە، بىر زالىم كەمبەغەللەرنىڭ ئوتۇنىنى ناھايىتى ئەرزان باھادا سېتىۋېلىپ، بايلارغا يۇقۇرى باھادا ساتاتتى. بىر پاكدىل كىشى ئوتۇپ كېتىۋېتىپ دېدى:

"سەن يىللانمۇ، كىمنى كورسەڭ چاقسەن ئەيلەپ ئازاپ،
يا ھۇقۇشمۇ، نەگە قونساڭ، ئۇشبۇ جاي بولغاي خاراپ؟

* * *

زورلۇغۇڭ ئوتسىمۇ گەرچە بىزگىلا،
خۇدانىڭ ئالدىدا سەن ئاجىز مەخلۇق.
خەلقلەرنىڭ دۇئاسى يەتمىسۇن كوككە،
يەر يۈزى ئەھلىگە قىلمىغىن زورلۇق."

زالىم بۇ سوزدىن خاپا بولۇپ، نەسىھەتچىدىن بويىنىنى تولغاپ، پەرۋا قىلمىدى. "ئوز غۇرۇرى ئوز بېشىغا چىقتى" دېگەن مانا شۇ: بىر كېچە ئاشخانىدىن بىر پارچە ئوت چاچراپ چىقىپ، ئوتۇن ئامبىرىغا چۈشتى-دە، ئۇنىڭ پۈتۈن مۇلكىنى كويدۇرۇۋەتتى، زالىمنى يۇمشاق توشەكتىن ئىسسىق كۇلنىڭ ئۇستىگە ئولتۇرغۇزۇپ قويدى. تاسادىپى ھىلىقى پاكدىل كىشى ئۇنىڭ قېشىدىن يەنە ئوتۇپ قالدى. قۇلاق سالسا، ئۇ ئوز دوستلىرىغا مۇنداق دەۋاتاتتى: "بىلمىدىم، بۇ ئوت ساريىمىغا نەدىن چۈشكەندۇ؟"

ئۇ كىشى دېدى: «كەمبەغەللەرنىڭ يۇرىگىدىن چىققان ئاھتىن!»

ھەزەرقىل يارىلىق كوڭۇل ئاھىدىن،
يۇرەكتىن تېشىغا چىقار ئاقىۋەت.
ئىمكان بار، رەنجىتمە بىراۋ دىلىنى،
ئاھ ئۇرسا جاھاننى تۇتار ئاقىۋەت.

كەيخۇسراۋنىڭ تاجىغا مۇنۇلار پۈتۈلگەن ئىدى:

يىللار چەكسىز، پايانى يوق، ھايات ئۇزۇن!
جاھاندا خەلق بېشىمىزدىن ئوتىمەك ئىستەر.
قولدىن قولغا ئوتۇپ شاھلىق بىزگە يەتتى،
بىزدىن يەنە باشقا قولغا شۇنداق ئوتەر.

ھكايەت (27)

بىرسى چېلىش سەنئىتىدە كامالەتكە ئېرىشكەن بولۇپ، ئۇچ يۇز ئاتمىش ھىلە-پەن ئىشلىتىشنى بىلەتتى ۋە ھەركۈنى بولەك بىر ئۇسۇل بىلەن چېلىشاتتى، شاگىرتلىرىنىڭ ئىچىدە كېلىشكەن بىر يىگىت بار ئىدى، ئۇنىڭغا كوڭلىنىڭ بىر يېرىدە مۇھەببەت ساقلايتتى. ئۇنىڭغا ئۇچ يۇز ئەللىك توققۇز چېلىش ئۇسۇلىنى ئۇگىتىپ بولۇپ، پەقەت بىر ئۇسۇلنى ئۇگەتمەستىن كېچىكتۇرۇپ كېلەتتى. قىسقىسى، شاگىرت بالا كۇچ-قۇۋۋەت ۋە سەنئەت جەھەتتە يۇقۇرى پەللىگە يەتتى. ئوز زامانىسىدە ھېچكىم ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. ھەتتا شۇ دەرىجىگە يەتتىكى، بىر كۇنى ئۇ پادىشا ئالدىدا مۇنداق دەپ قويدى: "ئۇستازىمنىڭ مەندىن ئارتۇقچىلىغى

پەقەت شۇنىڭدىكى، ئۇ مەندىن چوڭ ۋە مېنى تەربىيىلىگەن ھەقتى بار. ئۇنداق بولمىغاندا، كۇچ-قۇۋۋىتىنى ئۇنىڭدىن كەم ئەمەسمەن، سەنئەتتە بولسا ئۇنىڭ بىلەن باپ-باراۋەرمەن!"

بۇ سوز پادىشاغا قوپال تۇيۇلدى-دە، ئۇلار چېلىشىپ باقسۇن دەپ بۇيرۇق قىلدى. چوڭ سورۇن تۈزۈلدى. دولەت ئەربابلىرى، ھەزرەتنىڭ ئەمەلدارلىرى ۋە بۇ ئەلنىڭ پەھلىۋانلىرى ھازىر بولۇشتى. يىگىت مەست پىلدەك مەيدانغا كىرىپ كەلدى، ئۇ گويا بىر زەربە بىلەن تومۇر تاغنى جايىدىن يوتكىۋەتكۈدەك ئەلپازدا ئىدى. ئۇستازى يىگىتنىڭ كۇچ-قۇۋۋىتىنى ئۇزىدىن ئۇستۇن ئىكەنلىگىنى بىلدى-دە، ئۇنىڭدىن سىر تۇتۇپ كەلگەن ئاجايىپ بىر ئۇسۇل بىلەن چېلىشىشقا باشلىدى. يىگىت ئۇزىنى مۇداپىئە قىلىشنى بىلمەي قالدى. ئۇستازى ئىككى قولى بىلەن ئۇنى دەس كوتىرىپ، باش ئۇستىگە ئالدى-دە، يەرگە ئۇردى. خەلق چۇقان كوتىرىشتى. پادىشا ئۇستازغا تون كىيگۈزۈشكە ۋە پۇل-مال بېرىشكە بۇيرۇدى، شاگىرت بالىنى قاتتىق سوز بىلەن يەرگە قارىتتى:

"ئوز تەربىيىچىڭ بىلەن تەڭ كېلەلەيمەن، دەپ دەۋا قىلغان ئىدىڭ، ھىچنىمە قىلالمىدىڭغۇ؟"

شاگىرت دىدى: "ئەي پادىشاھىم، ئۇ مېنى كۇچ بىلەن يەڭگىنى يوق، بەلكى چېلىش سەنئىتىدە بىر ھىلىنى مەندىن سىر تۇتۇپ، ئۇڭايسىزلىقىمنى كەلگەن ئىكەن. بۇگۈن ئاشۇ ھىلە بىلەن مېنى يەڭدى".

ئۇستاز دىدى: "بۇ ھىلىنى مەن مۇشۇنداق كۈنلەر ئۈچۈن ساقلىغان ئىدىم. چۈنكى دانىشمەنلەر ئېيتىدۇ: 'دوستۇڭغا ئۇنچىلىك كۇچ-قۇۋۋىتىڭنى بەرمە، ئەگەر ئۇ دۈشمەنگە ئايلانسا سېنى يېڭىۋالىدۇ.' ئوز شاگىردىدىن جاپا كورگەن بىرسىنىڭ نىمە دېگەنلىگىنى

ئاڭلىماپمىدىڭ:

'بۇ دۇنيادا ياكى ھىچ ۋاپا يوق،
يا ۋاپا قىلماس كىشى بۇ زامان.
ھىچكىم مەندىن ئوق ئېتىشنى ئۇگەنمىدى،
ئاخىر مېنى قىلمىسىدى ئاڭا نىشان.'"

ھىكايەت (28)

بىر دەرۋىش قاقاس بىر يەردە تەنھا ئولتۇراتتى. بىر پادىشا ئۇنىڭ يېنىدىن ئوتۇپ قالدى. دەرۋىش ئوزەمگە ئوزەم پادىشا، ھىچكىمگە بېقىنمايمەن، دېگەن قانائەت بىلەن بېشىنى كوتەرمىدى ۋە نەزەرمۇ سالمىدى. سۇلتان بولسا سەلتەنەت-ھاكىمىيەت ئۇستىدىكى كىشىمەن دېگەن نۇقتىدىن خاپا بولۇپ مۇنداق دىدى: "جەندە كىيگەن بۇ بىرنىمىلەر خۇددى ھايۋانغا ئوخشايدۇ، ئۇلاردا ئادەمگەرچىلىك پەزىلىتى يوق!"

ۋەزىر دەرۋىشنىڭ قېشىغا كېلىپ دىدى: "ئەي مەرت كىشى، يەر يۈزىنىڭ سۇلتانى يېنىڭدىن ئوتسە، نىمىشقا ئورنۇڭدىن تۇرۇپ تازىم قىلمايسەن ۋە ئەدەپ قائىدىلىرىنى بەجا كەلتۇرمەيسەن؟"

دەرۋىش دىدى: "پادىشاغا ئېيت، ئۇنىڭ نىئىمەتلىرىدىن كىم بەھرىمەن بولۇشنى ئۇمىت قىلسا، شۇ كىشىدىن خوشامەت قىلىشنى كۇتسۇن، يەنە شۇنى بىلىپ قويسۇنكى، پادىشا دېگەن پۇقرانى ساقلاش ئۈچۈن مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، پۇقرالار ھەرگىز پادىشاغا ئىتائەت قىلىش ئۈچۈن ئەمەس!"

پادىشا كەمبەغەللەر پاسۇانى،
گەرچە شاھلىق ئۇنىڭ ئۇچۇن دولەت.
قوي دىگەن چۇپان ئۇچۇن ياشىماس،
بەلكى چۇپان ئاڭا قىلۇر خىزمەت.

* * *

بۇگۇن كورسەڭ بىراۋنى بەختلىك، شات،
كورەرسەن بىرسىنى كۆڭلى جاراھەت.
كۆتۈپ تۇر نەچچە كۈن، تۇيۇراق بىراۋنىڭ
خىيالچان بېشىنى يەيدۇ كارامەت.
تۇگەر شاھلار بىلەن قۇللارنىڭ پەرقى،
ئۇلارغا كەلسە بىر كۈن يازمىش قىسمەت.
ئۇلۇكلەر قەۋرىنى ئاچساكى بىر كىم،
كورەلمەس باي-گادايلىقتىن ئالامەت!

دەرۋىشنىڭ سوزى پادىشاغا قاتتىق تەسىر قىلدى-دە: "مەندىن نېمىنى خالىساڭ سورا!" دىدى.

دەرۋىش دىدى: "مەن سەندىن شۇنى سورايمەنكى، مېنى ئىككىنچى بىئارام قىلمىساڭ!"

پادىشا دىدى: "ماڭا بىرەر پەندى-نەسىھەت قىلساڭچۇ!"

دەرۋىش دىدى:

"بۇگۇنلا بار قولدا بايلىق، بىل غەنىمەت،
قولدىن قولغا ئوتۇپ تۇرار مۇلك-دولەت."

ھىكايەت (29)

ۋەزىرلەردىن بىرى زۇننۇن مىسرىنىڭ① ئالدىغا كېلىپ، دۇئا قىلىپ قويۇشنى ئىلتىماس قىلدى: "مەن كېچە-كۈندۈز سۇلتانىنىڭ خىزمىتى بىلەن مەشغۇلمەن، شۇڭا ئۇنىڭ ياخشىلىغىدىن ئۈمىتسىزار بولسام، يەنە بىر تەرەپتىن غەزىنىگە يولۇقۇپ، ئازاپ چېكىشتىن قورقىمەن!" زۇننۇن يىغلاپ مۇنداق دىدى: "سەن سۇلتانىدىن قورقىنچىلىك خۇدايى تائالادىن قورققان بولسام، ئۇ چاغدا مەن سادىق بەندىلەردىن بولاتتىم!"

دەرۋىشنىڭ ئايىغى كوكتە بولاتتى،
ئۈمىدى يوق بولسا راھەت-جاپادىن.
ئەڭ ئەزىز پەرىشتە بولاتتى ۋەزىر،
شاھىدىن قورقماندەك قورقسا خۇدادىن.

ھىكايەت (30)

بىر پادىشا، بىر گۇناسىز ئادەمنى ئولتۇرۇشكە بۇيرۇق قىلدى. بۇ ئادەم مۇنداق دىدى: "ئەي پادىشا، ماڭا بولغان غەزىنىڭ تۈپەيلىدىن ئۇزەڭنى كۆلپەتكە سالما، چۈنكى مېنىڭ چېكىدىغان ئازاۋىم بىر دەمچىلىك، ئەمما بۇنىڭ ئۇۋالى سەندە مەڭگۇ قالىدۇ".

---

① زۇننۇن مىسرى — مىسرلىق مەشھۇر بىر سوپى ھەم دەرۋىش.

چۆل شامالی ئوخشاش تۇرمۇش، دەۋران ئوتەر،
قايغۇ-شادلىق، ياخشى بىلەن يامان ئوتەر.
جاپا سالسا زالىم بىزگە ئوز بويىندا،
سالغان جاپا بىزدە قالماس ھامان ئوتەر.

پادىشاغا ئۇنىڭ نەسىھىتىنىڭ پايدىسى بولىدى-دە، ئۇنىڭ خۇنىدىن ئوتتى.

ھىكايەت (31)

نۇشىرۋاننىڭ ۋەزىرلىرى مەملىكەتنىڭ مۇھىم بىر ئىشى ئۈستىدە مۇھاكىمە ئېلىپ بارغان ئىدى، ھەرقايسىسى ئوز پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى. پادىشامۇ بىر تەدبىرنى ئويلىغان بولىدى. بۇزۇرجىمىھر پادىشانىڭ پىكرىگە قوشۇلغان ئىدى، ۋەزىرلەر ئۇنىڭدىن ئاستا سوراشتى: "شۇنچە دانىشمەنلەرنىڭ پىكرى ئالدىدا پادىشانىڭ رايىدا نىمە ئارتۇقچىلىق كوردۇڭ؟"

ئۇ ددى: "بۇنىڭ سەۋىۋى شۇكى، ئىشنىڭ ئاقىۋىتى تېخى مەلۇم ئەمەس، باشقىلارنىڭ پىكرى توغرىمۇ، خاتامۇ، خۇدانىڭ ئىرادىسىگە باغلىق. شۇنداق ئىكەن، پادىشانىڭ پىكرىگە قوشۇلغان ياخشىراق، چۇنكى ئەگەر توغرا بولۇپ چىقمىسا، ئۇنىڭغا قوشۇلغانلىغىم ئۇچۇن ماڭا گەپ كەلمەيدۇ."

سۇلتاننىڭ پىكرىگە زىت سوزنى ئېيتماق،
بولۇر ئوز قانى بىرلە قولىنى يۇماق.

"كېچە بۇ!" دىسە گەر كۇندۇزنى سۇلتان،
"ئەنە ئاي بىرلە يۇلتۇز!" دىگىن شۇ ئان.

ھىكايەت (32)

بىر ئالدامچى ئۇزۇن ئورۇمە چاچ قويۇپ، ئوزىنى ئەلى ئەۋلادى① قىلىپ كورسەتتى. ئۇ ھەجدىن ھازىر قايتىپ كېلىشىم دەپ ھىجاز كارۋىنى بىلەن شەھەرگە كىردى. پادىشاغا بىر قەسىدە ئېلىپ كىرىپ، بۇنى مەن ئوزەم يازدىم دىدى! پادىشا ئۇنىڭغا نۇرغۇن پۇل-مال بەردى، ئىززىتىنى قىلدى ۋە تولىمۇ مېھرىۋانلىق كورسەتتى. پادىشانىڭ قېشىدا شۇ يىلى دېگىز سەپىرىدىن قايتىپ كەلگەن يېقىن كىشىلىرىدىن بىرى بار ئىدى، ئۇ: "مەن ئۇنى قۇربان ھېيىتتا بەسرە شەھىرىدە كورگەن تۇرسام، قانداق قىلىپ ھاجى بولسۇن؟" دىدى. يەنە بىر كىشى: "ھە، توغرا، ئۇنىڭ ئاتىسى مەلەتىيەدە② ياشايدىغان خىرىستىيان تۇرسا، قانداقسىگە ئۇلۇغ ئەۋلات بولۇپ قالدۇ؟" دىدى.

ئۇنىڭ شېئىرىنى ئەنۋەرىنىڭ دىۋانىدىن③ تېپىشتى. پادىشا شۇ ئان: "ئۇ نىمشقا شۇنچە يالغان گەپلەرنى قىلدۇ؟ ئۇرۇپ قوغلاڭلار!" دەپ بۇيرۇق قىلدى.

---

① ئەلى ئەۋلاتلىرى ئۇزۇن ئورۇمە چاچ قويىدىكەن.
② مەلەتىيە — كىچىك ئاسىيادىكى بىر شەھەر بولۇپ، سەئىدى زامانىدا خىرىستىيان دىنىدىكى يۇنان خەلقى ياشىغان.
③ ئەنۋەرى — مەشھۇر پارىس شائىرى ئەلى ئىسھاق ئەنۋەرى. دىۋان — شېئىرلار توپلىمى.

كەززاپ مۇنداق دىدى: "ئەي يەر يۈزىنىڭ ھوكۇمدارى، يەنە بىر سوزۇم قالدى. بۇنى ئېيتىۋالاي، ئەگەر راست بولمىسا، ھەر-قانداق جازاغا بۇيرۇساڭ لايىقمەن." پادىشا دىدى: "ئېيت قېنى، نىمە گەپ؟" ئۇ دىدى:

مۇساپىر ئېلىپ كەلسە ئالدىڭغا دوغ،
سۈيى ئىككى ئاپقۇر، قېتىق بىر قوشۇق.
مېنىڭ يالغىنىمدىن پەقەت رەنجىمە،
جاھان كورگەن يالغاندا مەندىن ئوشۇق.

پادىشا كۈلۈپ كەتتى-دە، دىدى: "سەن ئوز ئومرۇڭدە مۇنچىلىك راست سوزنى دىمەگەن بولغىيدىڭ!" شۇندىن كېيىن بۇيرۇق قىلدى: "ئۇنىڭ سورىغان نەرسىلىرىنى بېرىڭلار، كوڭلى خوش بولۇپ قايتسۇن!"

ھىكايەت (33)

ۋەزىرلەردىن بىرى قول ئاستىدىكىلەرگە كويۇمچان ئىدى، ھەمىيلەنىڭ ئىشلىرىنىڭ ياخشى بولۇشى ئۈچۈن بىۋاستە ئارىلىشىپ ياردەم كورسىتەتتى. كۈتۈلمىگەندە ئۇ كىشى پادىشانىڭ بۇيرۇغى بىلەن قولغا ئېلىندى، ھەمىيلەن ئۇنى قۇتقۇزۇشقا تىرىشتى، نازارەتچىلەر جازا جەريانىدا ئۇنىڭغا يۇمشاق مۇئامىلە قىلدى، ئەمەلدارلار ئۇنىڭ ياخشى خۇلۇقلۇق كىشى ئىكەنلىگىنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەي سوزلەشتى، نەتىجىدە پادىشا ئۇنىڭ گۇناھىدىن ئوتتى.

بىر پاكىتل كىشى بۇنىڭدىن ۋاقىپ بولۇپ دىدى:

"تېپىش ئۈچۈن دوستلىرىڭنىڭ كوڭلىنى سەن،
ئاتا مىراس باغ-ھويلاڭنى ساتقىنىڭ خوپ.
ياخشىلارنىڭ قازىنىنى قاينىتىشچۈن،
بىساتىڭنى ئوچاقتا سەن ياققىنىڭ خوپ.
يامان نىيەت كىشىگە ھەم ياخشىلىق قىل،
ئىت ئاغزىغا ھەردەم لوقما ئاتقىنىڭ خوپ."

ھىكايەت (34)

ھارۇن رەشىدنىڭ① ئوغۇللىرىدىن بىرى ئاتىسىنىڭ ئالدىغا غەزەپلەنگەن ھالدا كىرىپ كەلدى-دە، دىدى: "پالان لەشكەر بېشىنىڭ بالىسى مېنى قاتتىق تىللىدى!"

ھارۇن دولەت ئەربابلىرىدىن سورىدى: "بۇنداق ئادەمگە قانداق جازا بېرىمىز؟" بىرى ئولتۇرۇشنى، يەنە بىرى تىلىنى كېسىپ تاشلاشنى، يەنە بىرى مال-مۈلكىنى مۇسادىرە قىلىپ، سۈرگۈن قىلىشنى تەكلىپ قىلدى...

ھارۇن دىدى: "ئوغلۇم، مەرتلىك قىلاي دىسەڭ، ئۇنى ئەپۇ قىل، ئەگەر بۇنىڭغا قادىر بولالمىساڭ، سەنمۇ ئۇنى تىللىۋال، ئەمما ئىنتىقام چەكتىن ئېشىپ كەتمىسۇن، چۈنكى ئۇ چاغدا زورلۇق سەن تەرەپتىن بولۇپ قېلىپ، قارشى تەرەپنىڭ دەۋاسىغا قالىسەن!"

---

① ھارۇن رەشىد — ئابباسىلار سۇلالىسىنىڭ ئالتىنچى خەلىپىسى.

كىم كۇچلۇك پىل بىلەن ئېلىشاي دىسە،
ئاقىللار ئالدىدا ھەرگىز مەرت ئەمەس.
ئەسلىنى ئالغاندا مەرت ئادەم شۇكى،
ئاچچىقى كەلگەندە ناچار سوز دىمەس.

* * *

بىراۋنى خۇيى سەت قىلغانتى دەشنام،
چىداپ ئېيتتى ئاكا: "ئەي ياخشى ئاشنام،
دىسەڭ سەن ھەر نىمە، ئۇندىن بەتەرمەن،
ئوزەمنىڭ ئەيۇبنى ياخشى بىلەرمەن."

ھىكايەت (35)

بىرقانچىلىغان چوڭ ئەمەلدارلار بىلەن بىر كېمىگە چۈشكەن ئىدىم. ئارقىمىزدا بىر قېيىق چوكۇپ كېتىپ، ئىككى بۇرادەر سۇنىڭ قاينىمىغا چۈشۈپ قالدى. ئەمەلدارلاردىن بىرى دېڭىزچىغا دىدى: "ئۇلارنى قۇتقۇزۇۋال، ھەر بىرى ئۇچۇن 50 دىناردىن پۇل بېرىمەن!"

دېڭىزچى سۇغا سەكرەپ چۈشۈپ، بىرىنى قۇتقۇزۇپ چىقتى، يەنە بىرى سۇدا ھالاك بولدى. شۇندا مەن دىدىم: "ئۇنىڭ ئومرى شۇنچىلىك ئىكەن-دە، شۇڭا سەن ئۇنى قويۇپ تۇرۇپ، يەنە بىرىنى ئېلىپ چىقىشقا ئالدىرىدىڭ!"

دېڭىزچى كۇلۇپ دىدى: "سېنىڭ دېگىنىڭمۇ توغرا، لېكىن يەنە بىر تەرىپى بار، مېنىڭ كوڭلۇم مۇشۇ بىرسىنى قۇتقۇزۇشقا كوپرەك مايىل ئىدى، چۇنكى بىر زامانىدا مەن باياۋانىدا قالغانىدا، بۇ

بۇرادەر مېنى توگىسىگە مىندۇرۇۋالغان، ئاۋۇ بىرىدىن بالا ۋاقتىمدا تاياق يىگەن ئىدىم."

مەن دىدىم: "خۇدا راست ئېيتقان ئىكەن: 'كىمكى ياخشى ئىش قىلسا (ساۋابى) ئوزىگە، كىمكى يامان ئىش قىلسا (جازاسى يەنىلا) ئوزىگە'".①

كىشى كوڭلىنى ھەرگىز ئاغرىتما،
ئېھتىمال، بۇ يولدا تىكەن ياتقاي.
چىقارغىن كەمبەغەلنى ھاجەتتىن،
بىر كۇنى ئۇمۇ ساڭا ئەسقاتقاي.

ھىكايەت (36)

ئىككى ئاكا-ئۇكا بار ئىدى. بىرسى سۇلتانىنىڭ خىزمىتىنى قىلاتتى، يەنە بىرى ئىككى بىلىگىگە تايىنىپ كۇن كەچۇرەتتى. بىر قېتىم باي بۇرادىرى كەمبەغەل بۇرادىرىگە دىدى: "نىمشقا سۇلتانىنىڭ خىزمىتىنى قىلمايسەن، ئېغىر ئەمگەكتىن قۇتۇلۇپ قالغان بولاتتىڭ؟"

كەمبەغەل بۇرادىرى دىدى: "سەن نىمشقا ئەمگەك قىلمايسەن، خىزمەتىنىڭ خورلۇغىدىن خالاس تاپاتتىڭ؟ چۇنكى ئاقىللار ئېيتىدۇ: 'ئوز ئېنىڭنى يەپ ئولتۇرغىنىڭ خىزمەتتە ئالتۇن كەمەر باغلىغاندىن ياخشى!'"

---

① قۇرئان، 41 - سۇرە، 46 - ئايەت.

هاك لهيىنى قىلساڭ خمر قولدا مۇجۇپ،
شاه ئالدىدا قول قوشتۇرۇپ تۇرغاندىن خوپ.

* * *

يازدا قوساق، قىشتا كىيىم-كېچەكنىڭ غېمى،
ئەڭ قىممەتلىك ئومۇر ئوتتى ئاشۇ مەقسەتتە.
بىر نانغا سەن قانائەت قىل، قوساقنىڭ قۇلى،
ئاسرا بەلنى، قامىتىڭنى پۈكمە خىزمەتتە.

ھېكايەت (37)

بىر ئادەم نۇشىروۋان ئادىلغا خۇش خەۋەر يەتكۈزدى: "ئاڭلىڭ شاھچە، خۇدايى تائالا پالانى دۇشمىنىڭنى دۇنيادىن تازىلاپتۇ."
نۇشىروۋان دېدى: "سەن مېنى قالدۇرۇپ قويىدىغانلىغىنى ئاڭلىدىڭمۇ؟"

ئولسە دۇشمەن خوش بولۇشقا ھېچبىر ئورۇن يوق،
چۈنكى بىزنىڭ ئومرىمىزمۇ ئەمەس تۇرغۇنلۇق!

ھېكايەت (38)

بىر گۈرۇھ ھەكىملەر كىسرانىڭ① ھوزۇرىدا بىر مۇھىم ئىش

① كىسرا — ساسانىلار سۇلالىسى پادىشالىرىنىڭ ئۇنۋانى بولۇپ، "خۇسراۋ" سوزىنىڭ ئەرەپچە تەلەپپۇز قىلىنىشى. بۇ يەردە نۇشىروۋان كوزدە تۇتۇلىدۇ.

ئۇستىدە مۇھاكىمە ئېلىپ بارغان ئىدى. بۇزۇر جىمھر ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ مۇھىم كىشى بولسىمۇ، جىم ئولتۇردى. بۇ يەردىكىلەر ئۇنىڭدىن سورىدى: "نىمىشقا بۇ مۇنازىرىگە بىز بىلەن تەڭ قاتناشمايسەن؟"
بۇزۇر جىمھر دېدى: "ھەكىم دىگەن تۇپىقا ئوخشاش خەلق، تۇپ بولسا پەقەت كېسەلگىلا دورا بېرىدۇ. مەن سىلەرنىڭ پىكرىڭلارنى توغرا تاپقانلىغىم ئۈچۈن، بۇ توغرىلىق يەنە سوز ئېچىشنىڭ ئەھمىيىتى يوق."

مەن كىرىشمەي، ئىش يۇرۇشسە ئۇتۇغلۇق،
بۇ توغرىلىق سوزلىشىمگە ئورۇن يوق.
ئەمما كورسەم كورنى قۇدۇق ئالدىدا،
لام-مىم دىمەي جىم ئولتۇرسام زور گۇنا.

ھېكايەت (39)

مىسر پادىشالىغى ھارون رەشىدنىڭ تەۋەلىگىگە ئوتكەنىدە، ئۇ شۇنداق دېدى: "مەن بۇ يۇرتنى مىسر پادىشالىغى بىلەن مەغرۇرلىنىپ، خۇدالىق دەۋاسى قىلغان ئاشۇ ئاسى (فىرئەۋن)① گە خىلاپ ھالدا، باشقا بىرسىگە بەرمەستىن، ئەڭ تۇۋەن قۇللىرىمدىن بىرگە بېرىمەن."
ئۇنىڭ خۇسەيىب ئىسىملىك بىر ھەبەش قۇلى بار ئىدى. ئۇ

① فىرئەۋن — ئاسلىق قىلىپ، خۇدالىق دەۋاسى قىلغان بىر پادىشا.

مىسر پادىشالىغىنى شۇنىڭغا بېرىۋەتتى. ئېيتىلىشىچە، بۇ قۇلنىڭ ئەقلى-ھوشى ۋە پەم-پاراسىتى شۇنچىلىك ئىدىكى، بىر كۈنى بىر توپ مىسر دىخانلىرى: "بىز كېڭەز تېرىغان ئىدۇق، بىمەزگىل يامغۇر يېغىپ نابۇت قىلىۋەتتى" دەپ شىكايەت قىلىپ كەلگەنىدە، ئۇ: "يۇڭ تېرىش كېرەك ئىدى!" دەپ جاۋاپ بەرگەن.

بىلىمدىن بولسا گەر تۇرمۇش پاراۋان،
قالاتتى ئەڭ قېيىن كۈنلەرگە نادان.
نادانلار ئوتىدۇ شۇنچە پاراۋان،
ئەقىللىقلار ئۈنىڭدىن بەكمۇ ھەيران.

* * *

بەختۇ-دولەت ئەمەس كامالەتتە،
بەلگىلەنگەن ئۇ كوكتە-قىسمەتتە.
كورۇلەر مۇنداق ئىش جاھاندا بىسيار:
بىئەقىل ھورمەتتە، ئەقىللىق خار.
كىمياگەر ئولۇپ كېتەر غەمدە،
دوت تاپار خارابىدىن غەزنە.

ھىكايەت (40)

پادىشالاردىن بىرىگە بىر جۈڭگو كېنىزىگى ئېلىپ كېلىنگەن ئىدى. پادىشا مەست ھالەتتە ئۈنىڭ بىلەن يېقىنلاشماقچى بولدى. كېنىزەك قارشىلىق كورسىتىپ ئۈنمىدى. پادىشانىڭ غەزىۋى كېلىپ، ئۇنى بىر ھەبەش قۇلغا بېرىۋەتتى. ھەبەشنىڭ توپە كالېۋگى بۇرنى-

نىڭ ئۇستىگە يېپىشىپ قالغان، توۋەنكى كالپۇگى ياقىسىغىچە ساڭگىلاپ چۈشكەن ئىدى. بۇ شۇنداق سەت ھەيكەل ئىدىكى، ئۇنىڭ تەلەتىنى كورگەنىدە سەخرەجىنمۇ① قورقۇپ قېچىپ كەتكەن بولاتتى. ئۇنىڭ قولتۇغىدىن سېسىق بىر سۇيۇقلۇق تامىتتى.

دەيسەن: كەلمەس تا قىيامەت ئۇنىڭدىن سەت،
يوق بولغاندەك يۇسۇپ كەبى يۇز-قىياپەت.

* * *

بۇ شۇنداق مەخلۇقكى، بەدچىراي، خۇنۇك،
بۇنىڭدىن باشقىنى بولماس سەت ئاتاپ،
خۇدا كورسەتمىسۇن ئۇنىڭ قولتۇغى
تومۇز ئاپتۇدا سېسىغان بىر تاپ.

ئېيتىلىشىچە، شۇ چاغدا ھەبەشنىڭ نەپسى تاقىلداپ، شەھۋانىلىغى ئۇستۇن كەلدى-دە، بىردىنلا تۇيغۇسى قوزغىلىپ، كېنىزەكنىڭ قىزلىغىنى كەتكۈزۈۋەتتى. ئەتىسى ئەتىگەن پادىشا كېنىزەكنى ئىزلەپ تاپالمىدى. ۋەقەنى ئېيتىپ بېرىشكەن ئىدى، پادىشانىڭ غەزىۋى كېلىپ، ھەبەش بىلەن كېنىزەكنى مەھكەم باغلاپ، قەلئەنىڭ ئۇستىدىن خەندەكنىڭ ئاستىغا تاشلاشقا بۇيرۇق قىلدى. بىر ئالىجاناپ ۋەزىر شاپائەت يۇزىنى يەرگە قويۇپ، دىدى:

"ھەبەش بىچارىنىڭ بۇ ئىشتا خاتالىغى يوق، چۈنكى بارچە

---

① سەخرەجىن — رىۋايەت بويىچە ئىنتايىن سەت بىر دىۋىنىڭ ئىسمى. ئۇ سۇلايمان پەيغەمبەرنىڭ ئۇزۇگىنى ئوغرىلىغان ئىكەن.

قۇل-خىزمەتكارلار پادىشاھىمىزنىڭ مېھرى-شەپقىتىگە ئۇگىنىپ قالغان."

پادىشا دېدى: "بىر كىچە يېقىنلاشماي، تەخىر قىلغان بولسا نېمە بولاتتى! مەن ئۇنى كېنىزەكنىڭ باھاسىدىنمۇ كوپرەك نەرسە بىلەن رازى قىلغان بولاتتىم!"

ۋەزىر دېدى: "ئەي پادىشاھىم، بۇنى ئاڭلىمىغانمىدىڭىز:

چاڭقىغان ئۇسسۇز يەتسە سۇزۇك بۇلاققا،
قورقار دەپ ئويلىما تۇرسا غالجىر پىل.
ئاچ پاسىق خىلۋەتتە داسقان ئۇستىدە،
روزىنى ئويلىسا، ئىشەنمەس ئەقىل."

بۇ لەتىپە پادىشاغا ماقۇل كەلدى-دە، دېدى: "ئەمدى بۇ ھەبەشنى ساڭا بېرەي، كېنىزەكنى قانداق قىلىمىز؟"

ۋەزىر دېدى: "كېنىزەكنى ھەبەشكە بېرىۋېتەيلى، چۈنكى ئۇنىڭدىن ئاشقان نەرسە ئۇزىگىلا لايىق!"

لايىق كورمە دوستلۇقىغا ئۇنى سەن ھەرگىز،
نالايىق جايلاردا يۇرگەن بولسا.
سۇزۇك سۇنى خالىماس يۇرىگى تەشنا،
بەد ئېغىزدىن ئاشقىنىنى كورگەن بولسا.

ھىكايەت (41)

ئىسكەندەر رۇمىدىن سوراشتى: "مەغرىپ بىلەن مەشرىق دىيارىنى قانداق قىلىپ ئالدىڭ؟ چۈنكى ئىلگىرىكى پادىشالارنىڭ غەزنە ۋە لەشكەرلىرى سېنىڭكىدىن كوپ بولسىمۇ، مۇنچىلىك غەلىبىگە ئېرىشەلمىگەن ئىدىڭمۇ؟"

ئۇ جاۋاپ بەردى: "خۇدايى تائالانىڭ ياردىمى بىلەن ھەر مەملىكەتنى ئالغاندا، شۇ مەملىكەتنىڭ پۇقرالىرىنى رەنجىتمىدىم، پادىشالىرىنىڭ نامىنى پەقەت ياخشى دەپلا تىلغا ئالدىم، باشقا ھېچ-نېمە دېمىدىم."

كىمكى ئۇلۇغلارنىڭ سوكسە نامىنى،
ئۇلۇغ دېمەس ئاقىل ھەرگىزمۇ ئۇنى.

* * *

بۇ ھەممە ئەرزىمەس، ئوتكۇنچى نەرسە:
تەختۇ-بەخت، باشقۇرۇش، ھوقۇق، ھوكۇمەت.
ئوتكەنلەر نامىنى قىلما ھاقارەت،
ياخشى نامىڭ قالسۇن دۇنيادا ئەبەت.

ئەككىنچى باب

دەرۋىشلەرنىڭ ئەخلاقى توغرىسىدا

ھكايەت (1)

بىر ئەمەلدار بىر تەقۋاداردىن سورىدى: "پالان سوپى ھەقىقىدە قانداق پىكىرده سەن، باشقىلار ئۇنىڭ يامان گېپىنى قىلىشۋاتىدىغۇ؟"

تەقۋادار دىدى: "ئۇنىڭ تاشقى كورۇنۇشىدە بىرەر كەمچىلىك كورگىنىم يوق، ئىچىدىكىسى پىنھان، شۇڭا بىلمەيمەن!"

كىمنى كورسەڭ جەندە تون ئىچىدە،
ئۇنى بىل، خۇش پىئىل، تەقۋادار.
دىلىدا نىمە بار، بىلمىسەڭ مەيلى،
چۈنكى مۇھتەسىپ① ئويدە نىم قىلار؟

ھكايەت (2)

بىر دەرۋىشنى كوردۇمكى، ئۇ كەئىبنىڭ بوسۇغىسىغا يۈز ـ كوزىنى

---

① مۇھتەسىپ ـ بازار باشقۇرىدىغان ئادەم. ئويدىكى ئىشلار بىلەن كارى يوق.

سۈرتۈپ مۇنداق دەيتتى: "ئەي مېھرىۋان، شەپقەتلىك ئاللا! مەن قارا ئادانىدىن نىمە ئىش كېلىدىغانلىغىنى ئۆزەڭ بىلىسەن.

خىزمەتتە ناچار دەپ ئۆزرە كەلتۈردۈم،
تائىتىم لۇتپىغا ئەمەس سازاۋار.
تۇۋا قىلار ئاسىلار گۇناھى ئۈچۈن،
ئارىپ تائىتىگە ئېيتار ئىستىغپار.①

سۇپىلار تائەتنىڭ ئەجرىنى سورىشىدۇ، خۇددى سودىگەرلەر مال باھاسىنى تالاشقاندەك. مەن بەندەڭ دەرگاھىڭغا تائەت بىلەن ئەمەس، ئۈمىت بىلەن كەلدىم، تىجارەت ئۈچۈن ئەمەس، خەيرـ ئېھسان ئۈچۈن كەلدىم. سەن ماڭا ئۆز شەنىگە مۇناسىپ نىمىنى قىلساڭ قىل".

خاھى ئولتۇر، خاھى كەچۈر، باشىم بوسۇغاڭدا سېنىڭ،
ئەركى بولماس بەندىنىڭ، ھەر بۇيرۇغۇڭ بۇرچۇم مېنىڭ.

* * *

كەئبە ئىشىگىدە بىر سائىل② كوردۇم،
ئاچچىق ياش توكۈپ دەيتتى ھەر دەمدە:
تائىتىم قوبۇل بولسۇن دېمەيمەن،

---

① بۇ مىسرا: تەقۋادار كىشىلەر لايىغىدا ئىبادەت قىلالمىدىم دەپ كەچۈرۈم سورايدۇ، دېگەن مەزمۇندا.

② سائىل ـ تىلەمچى؛ بۇ يەردە ئەپۇ سورىغۇچى مەنىسىدە.

گۇناھىمنى سەن ئوچۇر قەلەمدە!①

ھكايەت (3)

(كىشلەر) ئابدۇلقادىر گىلانىنى② (خۇدا ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) كەئبە ھەرەمدە كورۇشكەن ئىدى، ئۇ يۇزىنى يەرگە سۇرتۇپ مۇنداق دىگەن:

"ئەي ئىگەم، مېنى كەچۇرگىل! مەن قانداقلىكى ئازاپقا لايىق بولسام، قىيامەت كۇنى مېنى قارىغۇ قىلىپ تىرىلدۇرگىن، مەن ياخشىلارنىڭ ئالدىدا خىجالەتتە قالماي".

ئەجزىمنى③ ئېيتىمەن يەرگە يۇز قويۇپ،
ھەر سەھەر سىپىلاپ ئوتكەندە سابا:
"ئۇنۇتماسمەن ھەرگىز، ئەي ئىگەم سېنى،
كېلەمدۇ بىرەر چاغ بەندەڭ يادىڭغا؟"

ھكايەت (4)

بىر تەقۋادارنىڭ ئويىگە ئوغرى كىردى، ئۇ شۇنچە ئاختۇرۇپ، ھېچنىمە تاپالماي، ئىچى تىت-تىت بولدى. تەقۋادار بۇنى كور-

① بۇ مىسرانىڭ ئەسلى: "ئەپۇ قىلمى بىلەن گۇناھىمنى ئوچۇرگىن."
② ئابدۇلقادىر گىلانى — مەشھۇر شەيخ. "قەدرىيە" سوپىلار جەمئىيىتىنىڭ ئاساسچىسى. سەئىدى باغدادتا ئابدۇلقادىر گىلانىنىڭ شاگىرتلىرىدا ئوقۇغان.
③ ئەجزىمنى — ئاجىزلىغىمنى.

گەچ، قۇرۇق قول قايتمىسۇن دەپ، ئۇزى ئۇخلىغان پالاسنى ئۇنىڭ يولىغا تاشلاپ قويىدى.

ئاڭلىدىم، ھەق يولىدىكى كىشىلەر
ھەتتاكى دۇشمىنىنى قىلماس مالال.
بۇ ماقام ساڭا قاچان مۇيەسسەر دۇر،
چىقارساڭ دوست بىلەن ئۇرۇش-جاڭجال؟

پاكدىل كىشىلەرنىڭ ئادەملەرگە بولغان مېھرى-مۇھەببىتى، ئالدىدا بولسۇن، كەينىدە بولسۇن، بىر خىلدۇر. ئۇلار سېنى ئار-قاڭدا تىللىمايدۇ، ئالدىڭدا سەن ئۇچۇن ئولۇپ بەرمەيدۇ.

ئالدىڭدا گويا كى ياۋاش بىر قوي،
ئارقاڭدا خۇددى ئادەمخور بورە.

* * *

كىم بىراۋنىڭ ئەيبىنى ئالدىڭدا بىر-بىرلەپ سانار،
باشقىلار ئالدىدا، شەكسىز، سېنى ھەم تىنماي غاچار.

ھكايەت (5)

بىرنەچچە دەرۇش بىرلىكتە ساياھەتكە چىقىشتى، ئۇلار قېينىچە-لىق بىلەن راھەتنى تەڭ كورۇشتى. مەن ئۇلارغا قېتىلۇۋلىشنى خالىغان ئىدىم، ئۇنىماسدى. مەن دىدىم: "مىسكىنلەرنىڭ ئۇلپەتچە-لىگىدىن باش تارتىپ، ئۇلارنى پايدا-بەركەتتىن مەھرۇم قىلىش

ئالى ھىممەت كىشىلەرنىڭ سېخىلىغىغا مۇناسىپ ئىش ئەمەس.
مەن ئۇزەمدە يارانلارنىڭ خىزمىتىنى قىلغۇدەك كۈچ-قۇۋۋىتى ۋە
چاققانلىق بارلىغىنى ھىس قىلىپ تۇرۇپتىمەن، ھەرگىز ئۇلارنىڭ
كۆڭلىگە ئېغىر كېلىدىغان يۈك بولۇپ قالمايمەن.

مىنىسەمۇ گەرچە ئات-ئۇلاغقا،
تىرىشىمەن يوپۇق كوتىرىپ ماڭماقچا".

ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرسى دېدى: "سەن مۇنۇ گەپنى ئاڭلاپ خاپا
بولۇپ كەتمىگىن، مۇشۇ كۈنلەردە بىر ئوغرى دەرۋىش قىياپىتىگە
كىرىۋېلىپ، بىزنىڭ سېپىمىزگە قوشۇلۇۋالدى.

نە بىلسۇن كىشىلەر كېيىمىدە كىم بار؟
خەت يازغانلار بىلگەي خېتىدە نىم بار.

دەرۋىشلەرنىڭ روھىي دۇنياسى پاك بولغانلىقتىن ئۇنىڭدىن
گۇمانلانمىدى-دە، دوستلۇققا قوبۇل قىلدى.

سوپىلار سىماسى قۇراق تون-جەندە،
مۇشۇلا كېپايە خەلقلەر كورگەندە.
نىمە كىيسەڭ كىيگىن، تىرىش ئىشتا ھەم،
باشقا تاج قويساڭمۇ، يەلكەڭگە ئەلەم.①

① بۇ مىسرانىڭ مەزمۇنى: ياكى پادىشاھەك بېشىڭغا تاج كەي، ياكى
قەلەندەرەك يەلكەڭگە تۇغ قادا.

سوبىلىق يالغۇزلا كىيىمدە ئەمەس،
دۇنيانى، ئارزۇنى، ھەۋەسنى دېمەس.
ياراغلار مەرتلەرنىڭ قولىدا بولسۇن،
قورقاقتىكى قورالدىن نېمە نەپ كەلسۇن؟

شۇنداق قىلىپ، بىر كۈنى كەچكىچە يول يۈرۈپ، قاراڭغۇ چۈشكەندە بىر قەلئە سېپىلىنىڭ تۈۋىدە يېتىپ ئۇخلىغان ئىدۇق. نائىنساپ ئوغرى بىر يولدىشىمىزنىڭ ئۇرۇغىنى ئېلىپ، تاھارەتكە بارمەن، دېدى-دە، ئوغرىلىققا كەتتى.

سوپىنى كورگىنىكى، جەندە يېپىنغان،
كەئبە لىباسىنى ئېشەككە جۇل قىلغان.

ئۇ دەرۋىشلەرنىڭ كوزىدىن غايىپ بولۇپ، قەلئەنىڭ ئىچىگە كىرىپ، ئۇ يەردىن بىر ساندۇقچىنى ئوغرىلاپتۇ-دە، تاڭ يورۇغىچە بۇ قارا يۇز بىز تۇرغان يەردىن خېلى يىراقچە ئۇزاپ كېتىپتۇ. گۇناسىز يولداشلار بولسا جايىدا ئۇخلاۋەرگەن. ئەتىسى ئەتىگەن ھەممىزنى قەلئەنىڭ ئىچىگە ھەيدەپ كىرىپ، زىندانغا تاشلىدى... شۇ چاغدىن باشلاپ بىز ئارىمىزغا ناتونۇش ئادەمنى ئالماسلىققا قارار قىلىپ، يەككە يول يۈرىدىغان بولدۇق، چۈنكى 'تىنچلىق يالغۇزلۇقتا'.

بىر قەۋمدىن بىر ئادەم يامان ئىش قىلسا،
چوڭ-كىچىك ھەممىنىڭ قويماس قەدرىنى.

كورمىدىڭمۇ بىر كالا ئىكىنگە كىرسە،
يېزىدىكى كالىنىڭ بۇلغار بەرىنى".

مەن دېدىم: "خۇداغا شۈكۈر ۋە مىننەتدارلىق بولسۇنكى، مەن دەرۋىشلەرنىڭ دۇئاسىدىن مەھرۇم قالمىدىم، گەرچە كورۇنۇشتە ئۇلارنىڭ ئۇلپەتچىلىگىدىن سىرتتا قالغان بولساممۇ، بۇ ھىكايەگىدىن كوپ پايدا تاپتىم. بۇ نەسىھەت ماڭا ۋە ماڭا ئوخشاشلارغا ئومۇر بويى ئەسقاتىدۇ."

بىر قوپال مەنمەنچى مەجلىستە بولۇر،
نۇرغۇن ئاقىل كوڭلى ەشلىككە تولۇر.
تولدۇرۇلسا بىر كول گۈلاپ-شەربەتكە،
ئىت چۈشسە ئايلىنار شۇ دەم ئەۋرەزگە!

ھىكايەت (6)

بىر زاھىد پادىشانىڭ مېھماندارچىلىغىدا بولغان ئىدى. تاماقتا ئولتۇرغاندا، يېگۈسى بار بولسىمۇ، ئازلا يېدى. نامازغا تۇرغاندا، ئوزىنى قالتىس سوپى ئىكەن دېسۇن دەپ، ئۇرۇنۇقى ئادىتىدىن ئەتەي ئۇزۇن ئوقۇدى.

ئەي ئەئرابى،① قورقمەنكى، يېتەلمەيسەن كەئبىگە،

① ئەئرابى—تاغلىق كوچمەنچى ئەرەپ.

يۇرگەن يولۇڭ ئېلىپ بارار چۈنكى تۇركىستان سېرى.

ئۇ ئويمگە قايتىپ كەلگەندە، تاماق يېيىش ئۈچۈن داستىخان سېلىشنى بۇيرۇدى. ئۇنىڭ بىر زېرەك ئوغلى بار ئىدى، دادىسىغا دېدى: "ئاتا، سۇلتاننىڭ زىياپىتىدە تاماق يەمدىڭمۇ؟" ئاتىسى دېدى: "كىشىلەرنىڭ ئالدىدا تۇزۇك بىر نەرسە يېيەلمىدىم!" "ئانداق بولسا، ئىدىي ئوغلى، ناماز ئىكمۇ قازاسىنى ئوتە، چۈنكى ئۇنىمۇ تۇزۇك ئوقۇمىغان ئوخشايسەن!"

سەنكى ھۇنەرنىڭنى ئالقاندا تۇتۇپ،
ئەيمۇنىڭنى تىقارسەن قولتۇق تەھتىگە.
ئەي غاپىل، نېمىنى سېپتىپ ئالسەن،
ئېيغىر كۇن كەلگەندە ساختا تەڭگە؟!

ھىكايەت (7)

يادىمدىكى، بالىلىق چېغىمدا بەك سوپى ئىدىم، كېچىنى ئىبادەت بىلەن ئوتكۇزەتتىم، زوھدو-پەرھىزكارلىققا ھېرىس ئىدىم. بىر كېچىسى ئاتام (خۇدا رەھمەت قىلسۇن!) بىلەن بىللە ئولتۇرغان ئىدىم، كېچىچە كوز يۇمماستىن كالام شەرىئىتى قۇچىغىمدا تۇتۇپ چىقتىم. ئەتراپىمىزدا بىر توپ ئادەم ئۇخلاۋاتاتتى. مەن دادامغا دېدىم:

"ئۇلارنىڭ بىرەرسى بېشىنى كوتۈرۈپ، ئىككى رەكئەت نامازمۇ ئوقۇپ قويۇشمىدى، شۇنداق غەپلەت ئۇيقۇسىغا چومگەنكى،

ئولۇكتەكلا يېتىشدۇ!"
ئاتام دېدى: "جېنىم بالام، سەنمۇ ئۇخلىساڭ ياخشى بولاتتى،
كىشلەرنىڭ سېسىق گېپىگە قالغىچە".

مۇددەئى① ئۇزىدىن باشقىنى كورمەس،
مەنمەنلىك پەردىسى توسقان كوزىنى.
بەخش ئەتسە خۇدايىم ھەقنى كورەر كوز،
كورەتتى ھەممىدىن ئاجىز ئۇزىنى.

ھېكايەت (8)

بىر ئولتۇرۇشتا چوڭلاردىن بىرىنى ماختاپ كوككە كوتىرىشتى، ياخشى سۆپەتلىرىنى تازا كوپتۇرۇشتى. ئۇ كىشى بېشىنى كوتىرىپ دېدى: "مەن ئۇزەمنىڭ قانداقلىغىنى ئۇزەملا بىلىمەن!"

سانىدىكى خىسلەتلىرىمنى، شۇ ئىزا-كۇلپەتمۇ بەس.
بۇ پەقەت سىرتىم، ساڭا ئېچىكى سىرىم مەلۇم ئەمەس.

* * *

خوپ كورۇنگەي كىشلەرگە تۇرۇقۇم-شەخسىيىتىم،
ئۇيۇلۇپ باشىم ئېگىلگەن ئېچكى نۇقساندىن ھامان.
كىشلەر ماختار گۈزەللىكتە تاۋۇسنى توختىماي،
ئۇ نومۇس ئەيلەر پۇتىنىڭ سەتلىگىدىن ھەر زامان.

① مۇددەئى—دەۋاگەر مەنسىدە بولۇپ، بۇ يەردە ئۇزىگە تەمەننا قويىدىغان مەنمەنچى مەنسىدە.

ھېكايەت (9)

ئەرەپ دىيارىدا ئۇزىنىڭ ئەۋلىيالىغى بىلەن تونۇلغان ۋە كارامەتلىرى بىلەن مەشھۇر بولغان لۇقمانلىق بىر زاھىد دەمەشىق جامەسىگە كىرىپ كولنىڭ لېۋىدە تاھارەت ئېلىشقا باشلىغان ئىدى، تۇيۇقسىز تېيىلىپ كېتىپ، كولگە چۈشۈپ كەتتى-دە، ئۇنىڭدىن مىڭ تەسلىكتە قۇتۇلۇپ چىقتى. نامازدىن كېيىن يارانلىرىدىن بىرى دېدى: "مېنىڭ بىر شۇبھەم بار، ئەگەر سوراشقا ئىجازەت بولسا!" شەيخ دېدى: "قانداق شۇبھە؟" ئۇ كىشى دېدى: "يادىمدا تۇرۇپتىكى، شەيخ مەغرىب دېگىزى① يۇزىدىن بېسىپ ئوتكەندە ئايىغىنى ھول قىلمىغان ئىدى. بۇگۈن نېمىشقىدۇ، كىچىككىنە كولچەكتە ھالاك بولۇشقا تاس قالدى؟"

شەيخ بېشىنى ياقىسىغا چوكۈرۈپ، چوڭقۇر ئويغا پاتتى ۋە ئۇزاق ئويلىنىۋىدىن كېيىن بېشىنى كوتىرىپ دېدى: "ئاڭلىمىغانمىدىڭ، ئالەمنىڭ خوجىسى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن ئىدى: 'مېنىڭ ئاللا بىلەن بولغان بىر ۋاقتىم بارىكى، بۇ چاغدا قېشىمزغا ئۇنىڭ يېقىن پەرىشتىلىرى ۋە ئەلچى قىلىنغان پەيغەمبەرلىرىمۇ كېلىشكە قادىر بولالمايدۇ'. ئەمما ئۇ: 'دائىم شۇنداق بولىدۇ' دېمىدى. ئۇنىڭ مەرھەمەت قىلىپ ئېيتىشچە، بۇنداق چاغدا ئۇنىڭ جەبرائىل ۋە مىكائىل بىلەنمۇ ئىشى بولمايدىكەن. باشقا چاغدا

① مەغرىب دېگىزى—ئوتتۇرا دېگىز.

بولسا هەفسه ۋه زەينەپ① بىلەن ۋاقىت ئوتكۈزىدىكەن".
ئەۋلىيالارنىڭ (خۇدانى) كۈزىتىشى بىر نۇرلۇق جامالنىڭ كورۇ-
نۇشى، بىر يوشۇرۇنۇشى ئارىسىدا بولىدۇ؛ كورۇنىدۇ ھەم بىكىنىدۇ.

يۈز ئاچار سەن، ھەم يوشۇرۇنارسەن،
ئىشق ئوتىمزنى يالقۇنجىتارسەن.

* * *

گاھ كورەرمەن سويگىنىمنى مەن ئۇدۇللا،
گاھ يولۇمنى يوقىتارمەن بىر ھال بىلەن.
يالقۇنجىتىپ ئوتنى، سوڭرە سۇ چاچارسەن،
شۇڭا كورسەڭ، بىر ئوتتىمەن، بىر سۇدىمەن.

ھىكايەت (10)

بىرى بەردى سوئال ئوغلى يوقالغان ــ②
كىشىگە: "ئەي ئۇلۇغ دانىشمەن ئىنسان!
مىسىردىن سەزدىڭۇ كوينەك ھىدىنى،
نىمىشقا كورمىدىڭ چاھدا ئوزىنى؟"③

---

① ھەفسە ۋە زەينەپ ــ مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ خوتۇنلىرى.
② ئوغلى يوقالغان كىشى ــ ياقۇپ پەيغەمبەر.
③ قۇرئان ۋە تەۋراتتا زىكرى قىلىنىشچە، يۈسۇپ پەيغەمبەرنى ئاكىلىرى ئۇرۇپ كەتكەندىكى قۇدۇقتا تاشلىۋەتكەن، ئاتىسى ياقۇپ مىسىردا تۇرۇپ، ئوغلى يۈسۇپنىڭ كوينىگىنىڭ ھىدىنى سەزگەن. بىراق ئۇنىڭ قۇدۇقتا تاشلىۋېتىلگەنلىگىنى بىلمىگەن.

دىدى ئۇ: "ھالىمنى گويا كى چاقماق،
گاھى پەيدا بولۇش، گاھى يوقالماق.
گاھى ئولتۇرىمەن كوكتە-راۋاقتا،
پۈتۈم ئۈستىنى گاھ كورمەيمەن ھەتتا.
ئەگەر بۇ ھالدا دەرۋىش قالسا بىردەم،
كېرەك بولماس ئىدى ھەر ئىككى ئالەم."

ھىكايەت (11)

مەن بىر چاغدا بەئزىلەبەك جامەسىدە① ئىبزىلەڭگۇ، كوڭلى ئولگەن، شەكىلدىكى دۇنيادىن مەنۇى دۇنياغا يول سالالمىغان بىر توپ جامائەتكە ۋەز تەرىقسىدە سوز قىلغان ئىدىم. قارىسام، نەپسىم ئوتلۇق بولمايۋاتىدۇ، ئوتۇم ئۇلارنىڭ ھول ئوتۇنىغا تەسىر قىلمايۋاتىدۇ. ھايۋانلارغا تەربىيە بېرىش ۋە قارىغۇلار مەھەللىسىدە ئەينەك كوتىرىپ يۇرۇش ماڭا پايدىسىز كورۇندى، لېكىن پىكرىلەر ئىشىگى ئوچۇق، سوز زەنجىرى ئۇزۇن ئىدى. مەن ئۇلارغا: "بىز ئۇنىڭغا قىزىل قان تومۇرىدىنمۇ يېقىنراقمىز"② دىگەن ئايەتنىڭ مەنىسىنى چۈشەندۈردۈم. ئاندىن سوزۇمنى بىر جايغا يەتكۈزدۈم-دە، (ئادەتتىمچە شېئىر بىلەن) مۇنۇ سوزنى ئېيتتىم:

ئوز ئوزەمگە مەن يېقىن، دوستۇم ئوزەمدىنمۇ يېقىن،

---

① بەئزىلەبەك ــ لۇئاندىكى بىر شەھەر: جامە ــ چوڭ مېچىت.
② قۇرئان، 50 ــ سۇرە، 16 ــ ئايەت.

شۇنسى قىزنى ۋە لېكىن مەن ئۇنىڭدىن بەك يىراق.
نەقىلاي، كىملەرگە ئېيتاي ئۇشبۇ ھالىمنى كورۇك:
يار قۇچاغىمدا تۇرۇپ، ھىجراندا يۇرگەيمەن بىراق!

مەن بۇ سوزنىڭ شارابىدىن مەس ئىدىم، گويا قولۇمدا تېخى ئىچىلىپ بولمىغان قەدەھ بار ئىدى، شۇ ئەسنادا بىر يولۇچى بىز يىغىلغان جايدىن ئوتۇپ قالدى؛ ئۇنىڭغا سوزۇمنىڭ ئاخىرى تەسىر قىلغاچقا، ئۇ شۇنداق ۋاقىرىدىكى، باشقىلارمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ چۇقان كوتىرىشتى. جىمىپ قالغان مەجلىس قاياشقا باشلىدى. مەن دىدىم: "سۇبھانالله! قېشىمىزدىكى قەلبى كورلار يىراقتا قېلىپ، ئوزى يىراقتا بولسىمۇ خۇدادىن خەۋىرى بارلار بۇ يەردىن چىقىپ قالدى!"

ئاڭلىغۇچى يەتمىسە سوزنىڭ پەھمىگە،
ناتقىتىن ئىزدىمە ئىلھام زىيادە!
ئىرادە-خاھىشقا بولسا كەڭ مەيدان،
سوز توپىنى سوزمەن ئۇرار ئازادە!

ھىكايەت (12)

بىر كېچە مەككىنىڭ باياۋىنىدا ئۇيقۇسىزلىقتىن ماڭغۇچىلىگىم قالمىغان ئىدى. يەرگە بېشىمنى قويىدۇم-دە، توگىچىگە: "مېنى قالدۇرۇپ، ئوزەڭ كېتىۋەر!" دىدىم.

قانچىلىك يول يۇرەر مىسكىن پىيادە،
ھەتتاكى نار تۇگە كەتسە دەرماندىن؟
سېمىزنىڭ بەدىنى ئورۇقلىغىچە،
ئورۇق ھېرىپ-چارچاپ ئايرىلار جاندىن.

توگىچى دىدى: "بۇرادەر! ھەرەم ئالدىمىزدا، قاراقچىلار ئارقىمىزدا. يۇرسەڭ قۇتۇلدۇڭ، ئۇخلىساڭ ئولدۇڭ!

ئۇخلىماق راھەت مۇغلان① سايىسىدا چول ئارا،
كوچىسە ئەل شۇ كېچە، لازىم جان بىلەن قىلماق ۋىدا.

ھىكايەت (13)

دەريا بويىدا يولۇاس ياردار قالىپ قويغان بىر تەقۋادارنى كورگەن ئىدىم، ئۇنىڭ يارىسىغا ھىچقانداق دورا ئۇنۇم بەرمەيتۇ. ئۇ بىرقانچە ۋاقىت يارا ئاغرىغىنىڭ دەردىنى تارتقان بولسىمۇ، خۇدايى تائالاغا داۋاملىق شۇكرى ئېيتىپ، شۇنداق دەيتتى: "خۇداغا شۇكۇر، پالاكەتكە يولۇققان بولسامۇ، بىرەر گۇناغا گىرىپتار بولغىنىم يوق!"

گەر ئولۇمگە شۇ ئەزىز يار يوللىسا مەن زارنى،
دىمىگەيسەنكى، بېشىدا جان غېمى بار دەپ شۇ دەم.

---

① مۇغلان — ئاكاتسىيە دەرىخى.

ئېيتىمەن: مەن بەندە ئوتكەزگەندىمەن قانداق گۇنا،
رەنجىتىپ قويدۇڭمۇ ئۇنى؟ــ مەندە بار شۇ بىرلا غەم!

ھكايەت (14)

بىر دەرۋىش بەك مۇھتاجلىقتىن بىر دوستىنىڭ ئويىدىن بىر دانە پالاسنى ئوغرىلىغان ئىدى، ھاكىم ئۇنىڭ قولىنى كېسىشكە بۇيرۇدى.① پالاسنىڭ ئىگىسى بولسا: "مەن ئۇنى ئەپۇ قىلدىم!" دەپ شاپائەت قىلدى.

ھاكىم دېدى: "مەن سېنىڭ شاپائىتىڭ سەۋىۋى بىلەن شەرىئەتنىڭ ھوكمىدىن چىقمايمەن!"

پالاسنىڭ ئىگىسى دېدى: "بۇ دىگىنىڭ توغرا، لېكىن ۋەقفە مالدىن نەرسە ئوغرىلىسا، قولىنى كېسىش لازىم كەلمەيدۇ؛ چۈنكى 'پەقىرنىڭ مال-مۈلكى بولمايدۇ'، دەرۋىشلەرنىڭ قولىدىكى بارلىق نەرسە مۇھتاجلارنىڭ ۋەقفىسى!"

ھاكىم پالاسنىڭ ئىگىسىنى قايىرىپ قويۇپ، دەرۋىشنى تىللاشقا باشلىدى: "ساڭا جاھان تار كەلدىمۇ، ئاشۇنداق بىر دوستۇڭنىڭ ئويىدىن باشقا ئوغرىلىق قىلىدىغان جاي تاپالمىدىڭمۇ؟"

ئۇ ئادەم دېدى: "ئەي ئىگەم، 'دوستۇڭنىڭ ئويىنى سۈپۈرۈپ قوي، دۈشمەنىنىڭ ئىشىگىنى قاقما!' دىگەن ماقالىنى ئاڭلىمىغاندىمىدىڭ؟"

---

① شەرىئەتنىڭ ھوكمى بويىچە، ئوغرىلىق قىلغان كىشىنىڭ قولى كېسىلىدۇ.

چۈشسە گەر قاتتىقچىلىق باشىڭغا سەن تەن بەرمىگىن،
دۈشمىنىڭنىڭ پوستىنى شىل، دوستلىرىڭدىن ئال جۈۋا.

ھكايەت (15)

بىر پادىشا بىر تەقۋادارىدىن سورىدى: "مېنى يادىڭغا ئالىدىغان ۋاقتىمۇ بولامدۇ؟" تەقۋادار دېدى: "ھەئە، خۇدانى ئۇنۇتقان چاغدا!"

ھەر تەرەپكە قاتىرىلغاي دەرگاھىدىن ھەيدەلگەن كىشى،
باشقىلار ئىشىكىگە چاپماس يانغا چىرلانغان كىشى.

ھكايەت (16)

دىيانەتلىك كىشىلەردىن بىرى چۈشىدە بىر پادىشانى جەننەتتە، بىر تەقۋادارنى دوزاختا كوردى. ئۇ سورىدى: "ئۇ بىرسىنىڭ مۇنچىلىك دەرىجىگە يېتىشىنىڭ سەۋىۋى نىمە؟ نىمشقا بۇ بىرسى تۇۋەن چۈشۈپ كەتتى؟ ھالبۇكى، كىشىلەر بۇنىڭ تەتۇرسچە ئويلىشاتتىغۇ؟" نىدا كەلدى: "بۇ پادىشا دەرۋىشلەرگە كۆڭۈل بولگەنلىكتىن جەننەتكە كىردى، بۇ تەقۋادار پادىشالارغا يېقىن بولغانلىقتىن، دوزاختا كىردى!"

نىمە كارغا كېلەر ساڭا جەندە ۋە تەسۋىڭ؟
سەن ئۆزەڭنى يامان ئىشتىن ساقلىغىن ھەر چاغ.

سوپی تۇماق كىيمەكلىك نە هاجەت ساڭا؟
چىن دەرۋىش بول، مەيلى كي تاتارچە تۇماق.①

هكايەت (17)

يالاڭاياق بىر پىيادە ئادەم هىجاز كارۋىنى بىلەن كۇفە تەرەپتىن چىقىپ كەلدى-دە. بىرگە هەمرا بولدى. ئۇنىڭ هىچنىمسى يوق ئىدى، ئەمما ئۇزىنى چوڭ تۇتۇپ، مۇنداق دەيتتى:

نە مىنەرگە خىچىرىم بار، نە توگىدەك يۇكۇم بار،
نە پۇقراغا پادىشامەن، نە شاهقا غۇلام-خىزمەتكار.
بار نەرسىدىن غېمىم يوق، يوق نەرسىگە ئەمەس زار،
نەپەس ئالمەن ئەركىن، ئومرۇم ئۇتەر بىغۇبار.

توگە مىنگەن بىر ئادەم ئۇنىڭغا دىدى: "ئەي دەرۋىش، نەگە بارسەن؟ ئارقاڭغا قايت، بولمىسا جاپا-مۇشەققەتتىن ئولۇپ قالىسەن!" ئەمما ئۇ قۇلاق سالماستىن بايا‌ۋان تەرەپكە قەدەم تاشلاپ كېتىۋەردى.

بىز نەخلەئى مەهمۇد② دىگەن مەنزىلگە يەتكەندە، هىلىقى توگە

---

① تاتارچە تۇماق — بۇ تۇماقنى ئۇز ۋاقتىدا ئىسلام دىنىدا بولمىغان موڭغۇل ئىستىلاچىلىرى كىيەتتى.

② نەخلەئى مەهمۇد — مەككىنىڭ شەرقىدىكى ۋادىدا كارۋان چۇشىدىغان بىر مەنزىلنىڭ ئىسمى.

مىنگەن بايىغا ئەجەل يەتتى. دەرۋىش ئۇنىڭ بېشىغا كېلىپ دىدى: "بىر يوقسۇزلۇقتىن ئولمىدۇق، سەن توگىنىڭ ئۇستىدە تۇرۇپ ئولدۇڭ!"

بىراۋ بىمار بېشىدا چىقتى تۇن بويى يىغلاپ،
ئۇ ئولدى سەھەر، قوپتى بىمار ئورنىدىن چاچراپ.

* * *

كوپ چاغدا يۇگرۇك ئات ئارقىدا قېلىپ،
ئاقساق ئېشەك مەنزىلگە يېتىدۇ ئامان.
كوپىنچە ساقلارنى يەرگە كومەرمىز،
زەخمىلەنگەن ئادەم ساقىيار ئوبدان.

هكايەت (18)

بىر سوپىنى پادىشا هوزۇرىغا چاقىرتقان ئىدى. سوپى ئويلىنىپ، مۇنداق قارارغا كەلدى: "بىر دورا ئىچىپ ئورۇقلىۋالاي، بەلكى ماڭا بولغان ئېتىقادى ئاشسا ئەجەپ ئەمەس".

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئۇ، ئادەم ئولتۇرىدىغان دورا ئىچكەن ئىكەن، دەرهال ئولدى.

مىكسى پىستەدەك پۇتۇن دىسەم مەن،
ئەسلىدە قات-قاتكەن، گويا‌كى پىياز.
سوپىلار يۇزىنى ئاۋامغا قىلىپ،
قىبلىگە كەينىچە ئوقۇيدۇ نامаз.

* * *

خۇدانى ياد قىلماق بولسا گەر قۇلى،
خۇدادىن ئۇزگىدە بولمىسۇن دىلى.

ھكايەت (19)

يۇنان تۇپرىغىدا بىر كارۋانغا قاراقچىلار ھۇجۇم قىلىپ، ھەددى-ھىسابسىز بايلىقنى بۇلاپ كەتتى. سودىگەرلەر يىغا-زارى قىلىشىپ، خۇدا ۋە رەسۇلنى شەپى كەلتۈردى.① ئەمما پايدىسى بولمىدى.

شەپقەتسىز قاراقچى زەپەر تاپقاندا،
كارۋان زارىغا قىلامدۇ پەرۋا؟

لۇقمان ھەكىم شۇ كارۋانىنىڭ ئىچىدە ئىدى. كارۋانچىلاردىن بىرى ئۇنىڭغا مۇراجىئەت قىلدى:

"سىز ئۇلارغا نەسىھەت قىلىپ، بىر نىمە دەپ باقسىڭىز، بەلكىم، مېلىمىزنىڭ بىر قىسمىنى تاشلاپ كېتەرمىكىن، چۈنكى شۇنچە بايلىق زايا بولسا، ئۇۋال كېتىدۇ!"

لۇقمان دېدى: "ئۇلارغا ھىكمەت سوزلىسەڭ ئۇۋال كېتىدۇ!"

تومۇرنى قاتمۇ-قات دات باسقان بولسا،

---

① شەپى كەلتۈرمەك — خۇدا ۋە رەسۇلنى تىلغا ئېلىپ، ھمايىچىلىقىغا تارتماق.

سەيقەل① بىلەن ھەرگىز كەتكۈزۈپ بولماس.
ئىچقاراغا ۋەزىنىڭ پايدىسى نىمە؟
تومۇر مىخنى تاشقا كىرگۈزۈپ بولماس.

ھەر ھالدا خاتالىق بىزدىن ئۇتتى.

تېچ كۈندە دەرتمەنىڭ بېشىنى سىلا،
مىسكىننىڭ خوش قىلىش قايتۇرغاي بالا.
تىلەمچى سورىغان نەرسىنى بەرگىن،
بەرمىسەڭ، زومىگەر كۇچ بىلەن ئالار.

ھكايەت (20)

ئۇلۇغ شەيخ ئوبۇل فەرەج ئىبنى جۇزى② (ئۇنىڭغا خۇدا رەھمەت قىلسۇن) ماڭا نەغمە-ناۋا ئاڭلىماسلىقنى ۋە خىلۋەتتە يەككە ئوتۇشنى بۇيرۇغان بولسىمۇ، ياشلىق باھارىم ئۇستۇن كېلىپ، ھاۋايى-ھەۋەس مېنى قىزىقتۇراتتى-دە، بەزىدە ئىختىيارسىز ئۇستازىمنىڭ رايىغا خىلاپ ھالدا قەدەم تاشلاپ، ناخشا-ساز ئاڭلاشتىن ۋە دوستلىرىمنىڭ ئۇلپەتچىلىگىدىن بەھرىمەن بولاتتىم. شەيخىمنىڭ نەسىھىتى يادىمغا كەلگەندە مۇنداق دەيتتىم:

---

① سەيقەل — پەرداز.

② جامالىدىن ئوبۇل فەرەج ئابدۇراخمان ئىبنى مۇھەددىن يۇسۇف ئىبنى جامالىدىن ئوبۇل فەرەج ئىبنى جۇزى — سەئدىنىڭ ئۇستازى.

بىز بىلەن ئولتۇرسا قازى زوقلىنار چاۋاك چېلىپ،
مەسنى كورسە كارى بولماس، ئىچسە گەر مەي مۇھتەسىپ.

مانا بىر كېچىسى مەن بىر توپ ئۇلپەتلەرنىڭ ئولتۇرۇشىغا
سېرىپ قالدىم-دە، بىر ناخشىچىنى كوردۇم.

قان تومۇر گويا ئۇزۇلگەي غىچ-غىچلداق سازدىن،
كۇيى ھەم شۇمراق "ئاتاك ئولدى" دىگەن ئاۋازدىن.

ئاڭلىغۇچىلار بىر دەم قولى بىلەن قۇلىغىنى ئېتىۋالسا، بىر دەم
"ئۇك!" دەپ بارمىغىنى لېۋىگە تەككۈزەتتى.

قەلبىمزنى تەۋرىتەر خۇش كۇي غەزەلخانىڭ ئۇنى،
جانغا راھەت لېكىن سەندەك كۇيچىنىڭ جىم بولغىنى.

* * *

كۇيۇڭدە سېنىڭ خۇشلۇق كورمەس كشى،
كېتەر چاغ جىمقساڭ بولۇر دىل خۇشى.

* * *

بۇ چالغۇچى① ناخشىسىنى ئېيتقان چېغى،
ئېيتار ئىدىم ساھىپخانغا: "خۇدا ھەققى،
سماپ قۇيغىن② قۇلىغىمغا، مەن ئاڭلىماي،
يا ئىشكنى ئاچقىن ماڭا، سىرتقا چىقاي!"

① چالغۇچى — تېكسىتتە چىلتار چالغۇچى.
② سماپ قۇيغىن — بەزى نۇسخىدا "پاختا تىققىن" دەپ يېزىلغان.

سوزنىڭ قىسقىسى، دوستلىرىمنىڭ كوڭلىنى ئاياپ، ئۇلارغا بوي
سۇندۇم-دە، كېچىنى مىڭ مۇشەققەتتە تاڭ ئاتقۇزدۇم.

مانا مەزىن ئېيتتى ئەزان بىمەھەل چاغ،
ئۇ بىلمەسكى، بۇ كېچىدىن ئوتتى قانچە.
سورا تۇننىڭ ئۇزۇنلۇغىن كىرپىگىمدىن،
چۇنكى كوزنى يۇممىدىم مەن بىر دەققە.

ئەتىسى ئەتىگەن دۇئا ئېلىش مەقسىدىدە بېشىمدىن سەللىنى ئالدىم
ۋە بېلىمدىن بىر دانە دىنارنى يەشتىم-دە، غەزەلخانىنىڭ ئالدىدا
قويدۇم ۋە ئۇنى قۇچاقلاپ بىرمۇنچە تەشەككۇر ئېيتتىم. دوستلىرىم
ئۇنىڭغا مۇنچىلىك ئېتىۋار قىلغانلىغىمنى ئادەتتىن تاشقىرى بولۇپ
كەتتى دەپ بىلىپ، مېنى ئەخمەققە چىقىرىشتى. ئۇلارنىڭ بىرى
تىلىنى قويۇۋېتىپ، ھە دەپ تاپا-تەنە قىلىشقا باشلىدى: "بۇ قىلىغىڭ
ئاقىللارنىڭ رايىغا مۇناسىپ ئەمەس. سەن شەيخەرنىڭ خىر-
قىسىنى① ئومۇر بويى قولى بىر تىيىن پۇل كورمىگەن ۋە دېپىغا
بىرتال ئالتۇن زەررىسى چۇشمىگەن بىر غەزەلچىگە بېرىۋەتتىڭ!"

بۇ ئويدىن نەغمىچى يوقالغان ھامان،
ئىككىنچى بىر جايدا كورمىدى ھىچ جان.
شەكسىزكى، چىقىراپ كوتەرسە چۇقان،

① خىرقە — سوپىلارنىڭ پەرىجىسى ياكى جەندىسى، بۇ يەردە باش كىيىمى
ياكى سەللە مەنىسىدە ئىشلىنىغان.

بەدەندىن مويىمىز تىك تۇرار شۇئان.
قۇش ئۇچار ئاڭلىسا قورقۇپ، ئەندىكىپ،
مىڭمىزنى يەيدۇ، گېلىنى يىرتىپ.

مەن دېدىم: "مەسلىھىتىم شۇكى، تاپا-تەنە تىلىنى قىسقارتقىن، چۈنكى ماڭا بۇ ئادەمدىن بىر كارامەت نامايەن بولدى!"
ئۇ دېدى: "بۇ كارامەتنىڭ ماھىيىتىدىن مېنمۇ خەۋەردار قىلغىن، مەنمۇ ئۇنىڭغا يېقىنلىشىپ، بايىقى چاخچىغىم ئۈچۈن ئۇنىڭدىن ئەپۇ سورىغان بولاتتىم!"
مەن دېدىم: "خوپ، بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇلۇغ شەيخىم نەچچە قېتىم ماڭا نەغمە ئاڭلاشنى قويغىن، دەپ چىرايلىق نەسىھەتلەرنى قىلغان بولسىمۇ، مەن قۇلىغىمغا ئالمىغان ئىدىم. مانا بۇگۈن كېچە مۇبارەك بەختۇ-تالىيىم مېنى بۇ جايغا ئېلىپ كەلدى، مەن بۇ نەغمىچىنىڭ ياردىمى بىلەن توۋا قىلدىم، قالغان ئۆمرۈمدە نەغمە ساز بار يەرگە ھەرگىز بولمايمەن."

ھەر شېرىن ئېغىز لەۋلىرىدىن چىققا خۇش ئاۋاز،
دىللارغا ھوزۇر، قىلسا ۋە ياقىلمىسا ھەم ساز.
ئول كۇيكى "ئۇشاق" ياكى "ھىجاز" ياكى "خۇراسان"،①
ئاۋازى خۇنۇك ناخشىچىغا زادى ياراشماس.

---

① "ئۇشاق"، "ھىجاز"، "خۇراسان" — مۇقامنىڭ ئىسىملىرى. بەزى نۇسخىدا "خۇراسان" ئورنىدا "سفاھان" دەپ ئېلىنغان.

ھىكايەت (21)

لۇقمانىدىن سوراشتى: "ئەدەپ-قائىدىلەرنى كىمدىن ئۆگەندىڭ؟"
ئۇ جاۋاپ بەردى: "بىئەدەپلەردىن ئۆگەنىدىم، چۈنكى ئۇلارنىڭ قىلىقلىرىدىكى نەزىرىمگە پىسەنت كەلمىگەن نالايىق ئىشلارنى قىلىشتىن ساقلاندىم!"

ئۈيۈن-چاخچاق بىلەن ئېيتىلسا بىر سوز،
ئالار زېھرەك كىشى ئايرىمچە مەنپەت.
ھەزىلنىڭ ئورنىدا ئاڭلايدۇ نادان،
ئوقۇلسا ئالدىدا يۇز باپچە ھىكمەت.

ھىكايەت (22)

ھىكايە قىلىنىشچە، بىر سوپى ھەر كېچىسى ئون پاتمان تاماق يەپ، سەھەرگىچە نامازغا ئوتەپ، قۇرئاننى بىر ئوقۇپ تۈگىتىدىكەن. بىر پاكىدىل كىشى بۇنى ئاڭلاپ دېدى: "ئەگەر ئۇ يېرىم نان يەپ ئۇخلىغان بولسا، ئۇنىڭدىن كۆپرەك ساۋاپ تاپقان بولاتتى!"

ئىچكىنى تاماقدىن بوشراق تۇت،
ئۇندا مەرىپەت نۇرىنى كۆرىسەن.
سەندە ھىكمەت يوق، شۇ سەۋەبتىنكى،
ئاش ۋە نانىنى بۇرنۇڭغىچە ئۇرىسەن.

هکایەت (23)

ئاللانىڭ مەرھىمتى گۈناغا پاتقان بىر ئازغۇننى ھەقىقەت ئىز-دىگۈچىلەرنىڭ قاتارىغا قوشۇلۇۋالسۇن دەپ ئۇنىڭ يولىغا تەۋپىق چىرىغىنى يېقىپ بەردى. دەرۋىشلەرنىڭ يۈرۈش-تۇرۇشى ۋە پاك نەپسىلىرى تەسىرىدە ئۇنىڭ ناچار ئەخلاقى گۈزەل ئەخلاققا ئۆزگەردى. ئۇ ھاۋايى-ھەۋەستىن قولىنى تارتتى، ئەمما ئۇنىڭ ھەققىدە غەيۋەتچىلەرنىڭ تىلى ھامان داۋام قىلىۋەردىكى، گويا ئۇ ئاۋالقى پېتى تۈرىۋەرگەنمىش، ئۇنىڭ ئۆزىنى تۇتۇۋالغانلىغىغا ۋە تائەت-ئىبادىتىگە ئىشەنگىلى بولماسمىش!

خۇدا ئازاۋىدىن قۇتۇلۇش توبە بىلەن مۇمكىندۇر،
ۋەلىكىن مۇمكىن ئەمەس خەلق تىلىدىن قۇتۇلماغلىق.

ئۇ ئادەم يامان تىللارنىڭ ئەلىمگە چىدىيالماي بىر پىرى ئۇستاز-نىڭ ئالدىغا شىكايەت قىلىپ كىردى. ئۇستاز ئۇنىڭغا جاۋاپ بېرىپ مۇنداق دېدى: "سەن بۇ نىئمەتنىڭ شۈكرىسىنى قانداقمۇ ئادا قىلالارسەن؟ چۈنكى سەن كىشىلەرنىڭ ئويلىغىنىدىن ياخشىراقسەن!

قاچانغىچە دەيسەن: 'ھەسەتچى، كىنچى①
قىلماقتا مەن مىسكىن يامان گەپنى.

① كىنچى — ئاداۋەتچى، ئەيىپ تاپقۇچى.

قېنىمنى توكمەككە قەست قىلسا بىر دەم،
گاھىدا ئولتۇرۇپ سوكىدۇ مېنى!'
ياخشى بول، خەلق يامان دېسىمۇ، مەيلى،
شۇ ياخشى يامانغا چىقارسا سېنى.

لېكىن كىشىلەرنىڭ مېنىڭ ئۇستۇمدىكى ياخشى ئوي-پىكىرلىرى مېنى كامالەتكە ئېرىشتۈردى، ھالبۇكى مەن نەق كەمچىلىك-نۇقسان ئىچىدە مەن، بۇ نەرسە مېنى ئويلاشقا ۋە ئوكۇنۇشكە مەجبۇر قىلىدۇ.

ئەگەر ئىبىتقىنىمنى كەلتۈرسەم بەجا،
بولاتتىم خۇش پېئىل، پەرھىزكار دانا."

* * *

خوشنىلار كۆزىدىن گەرچە پىنھانمەن،
بار-يوقۇم ئاللاغا روشەن ئىنسانمەن.

* * *

ئەتتۇق كىشىلەرگە ئىشىگىمىزنى،
يايمىسۇن دەپ ئەلگە نۇقسانىمىزنى.
نە پايدا ئىشىكنى ئېتىپ، بىكىنمەك،
ھەق بىلگۈچى ئۆچۈق-نېھانىمىزنى.

هکایەت (24)

مەن شەيخلەردىن بىرىنىڭ ئالدىدا: "پالانچى مېنى بۇزۇق ئادەم دەپ گۇۋالىق بېرىپتۇ!" دەپ شىكايەت قىلغان ئىدىم. شەيخ

دىدى: "سەن ئۇنى ئوزەكنىڭ ياخشلىغى بىلەن خەجمل قىل!"

ئوزەڭ توغرا بول، بەدنىيەت پىتنىچى
تاپالماس قۇسۇر سەندىن، يەتمەس كۇچى.
راۋاپنىڭ ئۇنى پەدىگە بولسا ماس،
قۇلاقنى بىكار تولغماس چالغۇچى!"

ھكايەت (25)

شام① شەيخلىرىنىڭ بىرسىدىن (كىشلەر) سوراشتى:
"تەسەۋۋۇپىنىڭ② ھەقىقى ماھىيىتى نىمە؟" ئۇ جاۋاپ بەردى:
"بۇرۇن بىر توپ كىشلەر بولغان، ئۇلار تاشقى كورۇنۇشتە پەرىشان كورۇنسىمۇ، ئىچكى دۇنياسى خاتىرجەم ئىدى، ھازىر بىر توپ كىشلەر بارىكى، كورۇنۇشتە خاتىرجەمدەك تۇرسىمۇ، ئىچكى دۇنياسى پەرىشان!"

ئۇچۇپ يۇرسە كوڭلۇڭ ھەر دەم ھەر يەردە،
يەككە-يىگانىلىكتە پاكلىق كورمەيسەن.
بولسا گەر مال، زىمىن، مەنسەپ، تىجارەت،
دىلىڭ ھەقتە بولسا چىندىن دەرۇنىسسەن.

① شام — سۇرىيە.
② تەسەۋۋۇپ — سوپىزىم.

ھكايەت (26)

ئىسسمدىكى، بىر چاغدا بىز كارۋان بىلەن كىچىچە يول يۇرۇپ، سەھەردە بىر ئورماننىڭ چېتىدە ئۇخلىغان ئىدۇق. بۇ سەپىرىمىزدە بىز بىلەن ھەمرا بولغان بىر سەۋدايى ئادەم ھايلاپ بايۋاتقا قاراپ يۇگۇرۇپ كەتتى ۋە بىر دەمۇ ئارام تاپمىدى. كۇندۇزى مەن ئۇنىڭدىن: "بۇ كىچە ساڭا نىمە بولدى؟" دەپ سورىغان ئىدىم.

ئۇ جاۋاپ بەردى: "قارىسام، بۇلبۇللار دەرەخنىڭ ئۇستىدە، كەكلىكلەر تاغدا سايرىشىۋاتىدۇ، پاقىلار سۇدا كۇكراۋاتىدۇ، ھايۋانلار ئورماندا ناله-پىغان قىلىشۋاتىدۇ، شۇڭا ھەممە خۇداغا ئىبادەت قىلىۋاتسا، مەن غەپلەتتە ئۇخلىسام ئادەمگەرچىلىك ئەمەس، دىگەننى ئويلىدىم."

ئوتكەن سەھەر بىر قۇش ئەجەپ سايرىغانتى،
ئەقلۇ-ھوشۇم، تاقىتىمنى تامام ئالدى.
ئەڭ سەممى دوستلىرىمدىن بىرسى شۇ چاغ
پەقەت مېنىڭ پەريادىمغا قۇلاق سالدى.
ئېيتتى ئاندىن: "ئىشەنمەيمەن، قانداق قۇش ئۇ؟
بىر سايراشتا شۇنچە ئاسان ھوشۇڭ ئالدى."
مەن دىدىمكى، "قۇشلار سايراپ تەسبىھ ئېيتسا،①
مەن ھەم بولسام، ئادەملىگىم نەدە قالدى!"

① تەسبىھ ئېيتماق — "خۇداغا مەدھىيە ئوقۇماق" مەنىسىدە.

هکایەت (27)

بر چاغدا هنجاز سەپرىدە بر توپ پاكدىل يىگت مەن بىلەن هەمدەم-هەمسەپەر بولغان ئىدى. ئۇلار پات-پات غەزەل ئېيتاتتى ۋە روق بىلەن شېئىر ئوقۇشاتتى. يولدا بر سوپى يىگتىلەرنىڭ بۇ ئىشىنى ياراتمىدى، چۈنكى بۇ ئادەم ئۇلارنىڭ دەردىدىن بىخەۋەر ئىدى. بىز بەنى هىلال ئوتىگە يېتىپ بارغاندا، ئەرەپلەرنىڭ چەللە-بارىگىدىن قاراقۇمچاق بر بالا چىقىپ، شۇنداق غەزەل ئوقۇغلى تۇردىكى. هاۋادا ئۇچۇپ كېتىۋاتقان قۇشلار پەسكە چۈشۈپ، قېشىغا ئولاشتى. قارىسام، هىلىقى سوپىنىڭ توگىسى راسا ئۇسۇلغا چۈشتى-دە، سوپىنى يەرگە ئېتىپ ئۇرۇپ، بايا‌ۋاتان تەرەپكە چېپىپ كېرىپ كەتتى. مەن دېدىم: "هەي شەيخ، بالىنىڭ غەزىلى هايۋانغۇ تەسىر قىلدى، ئەما ساڭا بۇنىڭ هېچ پەرقى يوق ئىكەن!"

بىلەمسەنكى، بۇلبۇل ماڭا نېم دېدى سەهەر؟
"هەي... سەن ئۇزەڭ قانداق ئادەم، ئىشقتىن بىخەۋەر؟"
هەتتا توگە ئەرەپلەرنىڭ شېئىرىدىن زوقمەن،
دوت مەخلۇقسەن، سەندە زوق-شوق بولمسا ئەگەر.

* * *

قاتتىق شامال چىقسا باغدا تاپماستىن تىنىم،
تال شاخلىرى ئېگىلىدۇ، ئەما تاشلار جىم.

* * *

كورۇنگەن هەممە جان زىكرىدە① سايرار،
لېكىن بىلگەي بۇنى دىل بولسا هۇشيار.
نە بۇلبۇل گۇل شېخىدا بىر غەزەلخان،
تىكەنمۇ گۇل بولۇپ ئوقۇيدۇ سۇبهان.

هکایەت (28)

بىر پادىشانىڭ ئومرى ئاخىرلىشىپ قالغان بولۇپ، تەختىدە ئولتۇرىدىغان ۋارىسى يوق ئىدى. ئۇ مۇنداق ۋەسىيەت قىلدى: "كىمكى ئەتە ئەتىگەن شەهەر دەرۋازىسىدىن بىرىنچى بولۇپ كىرسە، شاهلىق تاجىنى شۇ كىشىنىڭ بېشىغا كىيگۈزۈپ، مەملىكەتنى ئىدارە قىلىشنى شۇ كىشىگە تاپشۇرۇڭلار."

كۇتۇلمىگەندە بىرىنچى بولۇپ كىرگەن كىشى ئومۇر بويى تىلەمچىلىك قىلغان ۋە جۇل-جۇل كىيىمىنى ياماپ كىيگەن بىر گادا‌ي بولۇپ چىقتى. دولەت ئەربا‌پلىرى ۋە ئوردا ئەمەلدارلىرى پادىشانىڭ ۋەسىيىتىنى بەجا كەلتۇرۇپ، قەلئە ۋە غەزىنىلەرنىڭ ئاچقۇچلىرىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇپ بەردى. (گادا‌ي) بىر مۇددەت شاهلىق قىلغان بولسىمۇ، كوپ ئوتمەي مەملىكەتنىڭ بەزى ئەمىرلىرى ئىتاەت قىلىشتىن بويۇن تولغىدى، ئەتراپتىكى مەملىكەتلەرنىڭ پادىشالىرى جاڭجال كوتىرىپ، گادا‌ينى ئاغدۇرۇش ئۈچۈن لەشكەر توپلىدى. قىسقىسى، قوشۇن بىلەن پۇقرالار ئوپۇر-توپۇر بولۇشتى ۋە مەملىكەتنىڭ بىر قىسمى ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدىن چىقىپ كەتتى.

---

① زىكرىدە — خۇدانىڭ يادىدا.

بۇ ۋەقه سەۋىۋى بىلەن گادای پادىشانىڭ كۆڭلى پەرىشان بولدى. دەل شۇ پەيتته كەمبەغەللىكنى كۆنلىرىده يېقىن ئوتكەن قەدىمكى دوستلىرىدىن بىرى سەپەردىن قايتىپ كەلدى-ده، ئۇنى بو قەدەر يۇقۇرى مەرتىۋىده كورۇپ، مۇنداق دېدى: "ئەي ئەزىز ۋە ئۇلۇغ ئاللانىڭ مەرھىمىتى بىلەن گۈلۈڭ تىكەندىن، تىكەن ئايىغىڭدىن چىقىپتۇ، تەلىيىڭ ئوڭدىن كەپتۇ، بەختۇ-ئىقبال يار بوپتۇ. مۇشۇ دەرىجىگه ئېرىشىپسەن: 'تەھقىق قىمىنچىلىقتىن كېيىن بىر ئوڭۇشلۇق بار'."①

گۈل-چېچەكلەر گاھ ئېچىلغاي، گاھ توكۈلگەي،
دەرەخ-ئورمان گاھ يالىڭاچ، گاھ تون كىيگەي.

گادای پادىشا دېدى: "ھەي بۇرادەر ئەزىز، ماڭا قايغۇداش بولۇپ، تەسەللى-خاتىر بەرگىنىڭ، تەبرىكلەشكه ھېچ ئورۇن يوق! ئۇزەڭ بىلسەن، بۇرۇنقى چاغلاردا بىر نانىڭ غېمىنى قىلاتتىم، ئەمدىلىكته پۇتۇن جاھانىڭ تەشۋىشى ئۇستۇمده!"

ئەگەر يوق بولسا پۇل-مال دەرت چېكەرمىز،
ئۇ بولسا، باغلىنىپ ئىشقىتا كويەرمىز.

* * *

جاھاندىن② تىنىچسىزراق بىر بالا يوق،
ئۇ بولسۇن، بولمىسۇن دىل غەمگه تولۇق.

---

① قۇرئان، 94-سۇرە، 6-ئايەت.

② جاھاندىن — جاھانىڭ مال-دۇنياسىدىن مەنسىده.

* * *

تىلىسەڭ بايلىقنى، تۇت قانائەتنى،
چۇنكى بىل، قانائەت تۇگىمەس دولەت.
ئىتىگىڭنى زەرگه تولدۇرسا غەنى،
ئۇنىڭ ئېھسانىغا كوز سالما پەقەت.
ئاڭلايتتىم چوڭلاردىن: دەرۋىشنىڭ سەۋرى
بايىنىڭ ھەدىيىسىدىن ياخشى مىڭ نوۋەت!

* * *

كاۋاپ قىلىپ بىر قۇلانىنى بەھرام① ئەيلىسه تارتۇق،
چۇمۇلىنىڭ سوغاتى-چېكەتكه پۇتى ئارتۇق.②

ھىكايەت (29)

بىر ئادەمنىڭ دېۋاندا③ خىزمەت قىلىدىغان بىر دوستى بولۇپ، ئۇلار ئۇزاق ۋاقىت بىر بىرى بىلەن كورۈشمىگەن ئىدى. بىر كىشى سوراپ قالدى: "پالان دوستۇڭ بىلەن ئۇزاق ۋاقىت كورۈشمىدىڭغۇ؟" ئۇ جاۋاپ بەردى: "ئۇنى كورگۈم كەلمەيدۇ!"

---

① بەھرام — ئوزىنىڭ قۇدرەتلىكلىگى ۋە سېخىلىغى بىلەن مەشھۇر بولغان. ئۇ مەخسۇس قۇلانىنى ئوۋ قىلغانلىغى ئۈچۈن "بەھرام گور" دەپ ئاتالغان. "گور" پارسچه قۇلان دېمەكتۇر.

② رىۋايەتته ئېيتىلىشىچه، چۇمۇله سولەيمان پەيغەمبەرگه چېكەتكىنىڭ بىر پۇتىنى سوغات قىلىپ ئەپكەلگەن ئىكەن.

③ دېۋان — ئوتتۇرا ئەسىردە شەرقتىكى مۇسۇلمان مەملىكەتلىرىنىڭ ۋەزىرلەر ئىشخانىسى، دولەت مەھكىمىسى.

دەل شۇ چاغدا ئاشۇ دوستىنىڭ قول ئاستىدىكى كىشىلەردىن بىرى كېلىپ قالدى-دە، سورىدى: "ئۇنىڭدىن نېمە خاتالىق ئوتكەندۇ، ئۇنى كورسەڭ ساڭا نېمە مالاللىق يېتىدۇ؟" "ھېچقانداق مالاللىق يوق،—دىدى ئۇ،—ئەمما دوڭاندا خىزمەت قىلىدىغان دوستنى پەقەت خىزمەتتىن چېكىنگەن چاغدىلا كورسە بولىدۇ، لېكىن مەن ئوزەمنىڭ راھىتىنى دەپ ئۇنىڭ خاپ لىق تارتىشىنى خالىمايمەن!"

مەنسۇي بار چاغدا، ئەمەل تۇتقاندا،
ئۇلار دوستلىرىدىن نېرى قاچىدۇ.
ئورنىدىن تايرىلىپ، ھالى تەڭ بولسا،
دىلدىكى ھەسرەتنى دوستقا ئاچىدۇ.

ھېكايەت (30)

ئەبۇ ھۇرەيرە① (ئاللا ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) ھەر كۇنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى يوقلاپ كېلەتتى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دىدى: "ئەي ئەبۇ ھۇرەيرە، كۇن ئارىلاپ كەلگىن، مۇھەببىتىڭ زىيادە بولىدۇ، يەنى ھەر كۇنى كېلىۋالما، مۇھەببىتىڭ ئاشسۇن!"

* * *

① ئەبۇ ھۇرەيرە — مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ ساھابىلىرىدىن بىرى. ئۇ كىشى ئوزىنىڭ ياخشى كورگەن مۇشۇگىدىن ئايرىلمىغانلىغى ئۇچۇن "ئەبۇ ھۇرەيرە" (مۇشۇكنىڭ ئاتىسى) دەپ ئاتالغان.

بىر دانىشمەنگە (كىشىلەر) دىدى: "قۇياش گۇزەل بولسىمۇ، بىرەر كىشىنىڭ ئۇنى ياخشى كورۇپ ئاشىق بولغانلىغىنى ئاڭلىمىدۇق!"

دانىشمەن دىدى: "بۇنىڭ سەۋەۋى شۇكى، ئۇنى ھەر كۇنى كورگىلى بولىدۇ. پەقەت زىمىستاندا بۇلۇتقا پۇركۇنۇۋالغاندا سويۇملۇك بولىدۇ!"

كىشىنى كورۇشكە بېرىش ئەيىپ ئەمەس،
لېكىن بولمىسۇن كوپ "يېتەر!" دېگىچە.
ئوزەڭگە پەقەتلا ئوزەڭ كايىغىن،
كىشىدىن ئورۇنسىز كايىش كۇتكىچە.

ھېكايەت (31)

ئۇلۇغلاردىن بىرىنىڭ قوسىغىدا تەتۇر يەل تولغاشقا باشلاپ، ئۇنى يېڭىشكە ھېچ ئىلاج قىلالمىدى-دە، ئىختىيارسىز قويۇۋەتتى. ئۇ كىشى دىدى: "دوستلىرىم، بۇ ئىش مەندىن ئىختىيارسىز ئوتۇلۇپ قالدى، شۇڭا ماڭا گۇناھ بولۇپ يېزىلماس، ۋۇجۇدۇم راھەت تاپتى، سىلەرمۇ ئالىجاناپلىق بىلەن كەچۇرۇڭلار!"

قوساق يەل زىندانى ئەي ئاقىل ئىنسان!
لېكىن يەلنى سولاشقا يوقتۇر ئىمكان.
قوساقتا چاپسا يەل دەرھال قويۇپ بەر،
ئېغىرلىق كەلتۇرۇر جانىڭغا بەتتەر.

* * *

خۇنۇك چىراي، قىلىغى سەت، ناباپ مېھمان،
كېتەي دىسە، تۇتما ھەرگىز، بولسۇن راۋان!

ھىكايەت (32)

(بىر چاغدا) دەمەشقتىكى يارانلىرىمنىڭ ئۇلپەتچىلىگىدىن زېرىكىپ، قۇددۇس چولگە① باش ئېلىپ كەتكەن ئىدىم. بۇ يەردە ھايۋانلار بىلەن ئۇلپەتچىلىك قىلىشقا كىرىشتىم. بىر ۋاقىت كېلىپ فەرەڭلەر-نىڭ② قولىغا ئەسىر چۈشتۈم. ئۇلار تەرابۇلىس③ خەندەكلىرىدە مېنى جوھۇتلار بىلەن بىللە توپا قېزىش ئىشلىرىغا سالدى. شۇ ئارىدا ئىلگىرى تونۇشلۇغىمىز بولغان ھەلەب شەھىرىنىڭ ئەمەلدارلىرىدىن بىرسى يېنىمىزدىن ئوتۇپ كېتىۋېتىپ، مېنى تونۇپ قالدى-دە، تۇۋلدى: "ساڭا نىمە ئەھۋال بولدى؟"
مەن دىدىم: "نىمىسىنى ئېيتاي؟

كىشىلەردىن قېچىپ كەلدىم تاغ-باياۋانغا،
ھەقتىن باشقا ھېچكىم بىلەن يوق ئىدى ئىشىم.
قىياس قىلكى، ھالىم نېچۈك ئۇشبۇ سائەتتە؟
بىر ئېغىلدا ھايۋان بىلەن ئوتەر تۇرمۇشۇم.

---

① قۇددۇس چولى — ئېرۇسالىم قېشىدىكى بىر چول.
② فەرەڭلەر — "ئەھلى سەلىپ" يۇرۇشى قىلغان فەرەڭلەر. بۇ ۋەقە، ئېھتىمال، 13 — ئەسىرنىڭ 40 — يىللىرىدا يۈز بەرگەن.
③ تەرابۇلىس — تىرىپولى شەھىرى.

* * *

دوستلار بولسا ياخشى، بولسام كىشەندە،
يات بىلەن بولغاندىن بوسنان-چىمەندە."

بۇ ھالىمغا ئەمەلدارنىڭ رەھمى كېلىپ، ئون دىنار بىلەن مېنى فەرەڭلەرنىڭ زەنجىر-كىشىندىن قۇتقۇزۇۋالدى-دە، ئۇزى بىلەن بىللە ھەلەب شەھىرىگە ئېلىپ كەلدى ۋە ئۇزىنىڭ بىر قىزىنى ماڭا نىكا قىلىپ بەردى، تېخى قىزنىڭ ھەققى-مېھرىدىن يۈز دىنار پۇلنىمۇ قوشۇپ بەردى. مەلۇم ۋاقىت ئوتكەندىن كېيىن قىزنىڭ خۇيى يامانلىشىپ، ھە دىسە جەدەل قىلىدىغان، گەپكە كىرمەيدىغان بولۇۋالدى. تىلى بارغانسېرى ئۇزىرىپ، تۇرمۇش ھالاۋىتىمنى بۇزۇۋەتتى.

ياخشى ئەر ئويىدە بىر يامان خوتۇن،
بىل، دۇنيادا دوزاخ ئەر ئۈچۈن.
ھەزەر قىل، يامان خوتۇن باشقا بالا،
بىزنى ئوت ئازاۋىدىن ساقلا ئاللا.

بىر قېتىم ئۇ ھاقارەت تىلىنى قويۇۋېتىپ: "ئاتام سېنى فەرەڭ-لەرنىڭ كىشىندىن ئون دىنارغا سېتىۋالغان ئەمەسمۇ؟" دىگەن ئىدى. مەن: "توغرا، مېنى فەرەڭلەردىن ئون دىنارغا سېتىۋېلىپ، يۈز دىنارغا ساڭا ئەسىر قىلىپ قويدى!" دەپ جاۋاپ بەردىم.

بىر قوينى بىر چاغدا ئەمەلدار ئادەم

بورىنىڭ ئاغزىدىن قۇتقازغان بەردەم.
كەچقۇرۇن بوغىزىغا پىچاق سۇرگەنتى،
قوينىڭ جېنى قاخشاپ، شۇنداق دېگەنتى:
"تارتىۋالدىڭ بورىدىن مېنى سالامەت،
ئۆزەڭ بۆرە ئىكەنسەن، بىلدىم ئاقىۋەت!"

ھېكايەت (33)

بىر پادىشا بىر سوپىدىن سورىدى: "قىممەتلىك ۋاقىتىمىز قانداق ئوتىۋاتىدۇ؟" سوپى دېدى: "پۇتۇن كېچىنى مۇناجاتتا ئوتكۈزىمەن، سەھەردە ھاجىتىمنى تىلەپ دۇئا قىلىمەن، كۈندۈزى بالا-چاقىلىرىمنى بېقىش كويىدىمەن!"

پادىشا سوپىنىڭ كىنايە سۆزىنىڭ مەزمۇنىنى چۈشەنمىدى-دە، ئۇنىڭغا تۆرمۇش يارىدىم پۇلى بەلگىلەپ، ئۇنى ئائىلە غېمىنىڭ يۈكىدىن ئازات قىلىشقا بۇيرۇق قىلدى.

ئەي ئائىلە غېمىگە پاتقان چال،
ئەمدى سەن تېچلىقنى قىلما خىيال.
سەن پەرزەنت، نان، كىيىم ئۈچۈن غەمدە،
سەير ئېتەلمەيسەن يۇقارقى ئالەمدە.①

* * *

ئويلايمەن پۇتۇن كۈن سەھەردىن تا شام:

---

① يۇقارقى ئالەم — پەرىشتىلەر دۇنياسى.

"كېچىچە پەقەتلا ھەق بىلەن بولسام".
لېكىن كەچ نامازغا كىرىشسەم ئەگەر،
يەنە غەم: "پەرزەنتىم ئەتە نېمە يەر؟"

ھېكايەت (34)

شام زاھىتلىرىدىن بىرى جاڭگالدا كۈن ئوتكۈزۈپ دەرەخ ياپراقلىرىنى يەيتتى. بىر پادىشا ئۇنىڭ قېشىغا زىيارەتكە بېرىپ، مۇنداق دېدى:

"ئەگەر ماقۇل كورسىڭىز، شەھەردە سىز ئۈچۈن بىر جاي راسلاپ بەرسەم، خاتىرجەم ئىبادەت قىلغان بولاتتىڭىز. باشقىلارمۇ نەپەسلىرىڭىز بەركاتىدىن بەھرىمەن بولۇپ، ياخشى ئىشلىرىڭىزغا ئەگەشكەن بولاتتى."

زاھىت ئۇنىمىدى. ۋەزىرلەردىن بىرى ئۇنىڭغا دېدى:

"پادىشانىڭ كۆڭلى ئۈچۈن شەھەردە بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ، بۇ جاينىڭ قانداقلىغىنى بىلىپ باقسىڭىز بولىمامدۇ. ئەگەر كېيىن ئەزىزلەر ئوتكۈزۈۋاتقان ۋاقىتىڭىز ساپلىغى بىگانە كىشىلەرنىڭ باردى-كەلدىسىدىن بۇلغىنىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا ئىختىيار ئۆزىڭىزدە!"

زاھىت شەھەرگە كەلدى، ئۇنى پادىشانىڭ خاس باغچە سارىيىغا ئورۇنلاشتۇردى. بۇ جاي شۇنداق دىلنى تارتىدىغان ۋە جانغا ھوزۇر بېغىشلايدىغان بىر جاي ئىدى.

گۈزەللەر مەكتىدەك مۇندا قىزىل گۈل،
مەھبۇبلار چېچىدەك خۇش پۇراق سۇنبۇل.

سوغاقتىن ئەندىككەن مۇندا ھەر چېچەك،
دايىنىك① سۈتىگە تەشنا بوۋاقتەك.

* * *

شاخ-شاختا قىزارغان ھەر ئانار گۈلى،
يېشىل دەرەخلەرنىڭ بىزەك مەشئىلى.

پادىشا دەرھال ئۇنىڭ ئالدىغا چىرايلىق بىر كېنىزەكنى ئەۋەتتى.

بۇ شۇنداق ئايجامالكى، جانغا ئاپەت،
سىياقى بىر مەلەك②، تاۋۇس قىياپەت.
سوپىلار تۇرقىنى بىر كورسە قالماس
تېنىدە زەررىچە ئارامۇ-تاقەت.

ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يەنە ئاجايىپ ساھىپجامال ۋە تولىمۇ كېلىشىم-كەن بىر غۇلامنى ئەۋەتتى.

ئەتراپىدا تەشنالىقتىن كىشىلەر ئولگەي،
ئۇ بىرساقى، كورۇپ تۇرۇپ سۇ ئىچۈرمىگەي.
كوزلەر ئاڭا قاراپ-قاراپ پەقەت تويماستى،
ئىستىسقانىك③ تەشناسىدەك زادى قانماستى.

---

① دايە — ئىنكائانا.
② مەلەك — پەرىشتە.
③ ئىستىسقا — سۇ كېسىلى. بۇ كېسەلگە گىرىپتار بولغان ئادەم سۇنى قانچە ئىچسىمۇ قانمايدۇ.

زاھىت لەززەتلىك تائاملارنى يېيىشكە، ئىسىل كىيىملەرنى كىيىشكە باشلىدى. شېرىن مۇڭلەر ۋە خۇش بۇي ئەتىرلەردىن ھوزۇرلىنىشقا ھەمدە غۇلام-كېنىزەكلەرنىڭ جامالىدىن زوق ئېلىشقا كىرىشتى. دانالار ئېيتقانكى، "گۈزەللەرنىڭ جىگىلىك چاچلىرى ئەقىلنىڭ ئايىغىغا زەنجىردۇر ۋە ھۇشيارلىق قۇشى ئۇچۇن توزاقتۇر!"

بىلمەمنى، دىل ۋە دىنىمنى ساڭا بەردىم تامام،
دەر ھەقىقەت ئۇشبۇ كۇندە مەن زىرەك قۇش، سەنكى دام.

قىسقىسى، زاھىتنىڭ خاتىرجەم كېتىۋاتقان دەرۋىشلىك ھاياتى ئاخىرلاشتى. چۇنكى شۇنداق گەپ بار:

مەيلى ئالىم، مەيلى بوۋاي، مەيلى مۇرىت،
قەلبى تازا، تىلى ئوتكۇر بۇيۇك دانا،
پەس دۇنياغا چۇشۇپ قالسا، ھالى شۇكى،
پۇتى ھەسەل ئىچرە پاتقان ھەرە گويا.

بىر كۇنى پادىشا ئۇنى كورۇشكە قىزىقىپ قالدى. قارىغۇدەك بولسا، زاھىتنىڭ ئاۋالقى تۇرقى ئۇزگەرگەن: مەڭزى قىزىرىپ، ئاپپاق سەمرەپ كېتىپتۇ، پەر ياستۇقتا يولىنىپ ئولتۇرۇپتۇ، پەرى سۇپەت غۇلام بېشى ئۇستىدە تاۋۇس قانىتىدىن ياسالغان يەلپۇگۇچ بىلەن يەلپۇپ تۇرۇپتۇ. پادىشا ئۇنىڭ سالامەتلىگىگە خوشال بولۇپ، ھەر توغرىلىق پاراڭلاشتى. گەپ ئاياغلىشاي دېگەندە پادىشا مۇنداق

دىدى: "مەن دۇنيادا مۇنۇ ئىككى خىل تەبىقىدىكى كىشىلەرنى دوست تۇتىمەن، بىرى ئالىملار، يەنە بىرى زاھىتلار!" بۇ يەردە جاھان كورگەن بىر پەيلاسوپىمۇ بار ئىدى، ئۇ مۇنداق دىدى: "ئەي پادىشاھىم، دوستلۇقنىڭ شەرتى شۇكى، ھەر ئىككى تەبىقىگە ياخشىلىق قىلغايسەن: ئالىملارغا پۇل بەر، ئۇلار ئىلىم بىلەن تېخىمۇ كوپرەك شۇغۇللانسۇن، زاھىتلارغا ھەچنەرسە بەرمە، ئۇلار زاھىت بولۇپ قېلىۋەرسۇن."

نە ھاجەت چىرايلىق، خۇشرۇي ئايالغا
ئۇيا-ئەگلىك، پەرداز، پىرۇزە ئۇزۇك.
تەقۋادار، نومۇسچان، ساپدىل دەرۋىشلەر
خەيرى-ئېھسان نېنىنى ئالمىغان تۇزۇك.

* * *

نەرسەم بار تۇرۇپ، بولەكنى دىسەم،
زاھىت دېمىسۇن مېنى ھېچ ئادەم.

ھېكايەت (35)

مۇشۇ سوزلەرگە تازا باپ كېلىدىغان يەنە بىر ھېكايە بار. بىر پادىشا مۇھىم بىر ئىشقا دۇچ كېلىپ مۇنداق دىدى: "ئەگەر بۇ ئىش مېنىڭ مەقسىتىمدىكىدەك بېجىرىلمىدىغان بولسا، زاھىتلارغا مۇنچىلىك پۇل سەدىقە بېرىمەن!" ئۇنىڭ ھاجىتى راۋا بولغاندىن كېيىن كۆڭلىدىكى تەشۋىش تۇگىدى. ئەمدى ۋەدىسى بويىچە ئاتىغان نەزرىسىنى بېرىشكە تورا كەلدى. پادىشا ئوزىنىڭ خاس

قوللىرىدىن بىرىگە بىر خالتا تەڭگە بېرىپ، زاھىتلارغا ئۇلەشتۇرۇپ بېرىشنى بۇيرۇدى. بۇ قول ئەقىللىق ھەم ھوشيار ئىكەن. ئۇ پۇتۇن كۈن كوچا ئايلىنىپ، كەچقۇرۇن قايتىپ كەلدى-دە، تەڭگىنى بىر سويۇپ، پادىشانىڭ ئالدىغا قويدى ۋە دىدى: "مەن زاھىتلارنى شۇنچە ئىزدىسەمۇ، تاپالمىدىم!"

پادىشا دىدى: "نېمە دېگىنىڭ بۇ؟ بۇ مەملىكەتتە توت يۈز زاھىت بارلىغى ماڭا مەلۇمغۇ!"

قول دىدى: "ئەي جاھانىنىڭ شاھى! ھەقىقى زاھىت پۇلنى ئالمايدۇ، كىمكى پۇلنى ئالىدىكەن، ئۇ زاھىت ئەمەس!"

پادىشا كۈلۈپ كەتتى-دە، ئوز يېقىنلىرىغا دىدى: "مېنىڭ تەقۋادار سوپىلارغا قانچىلىك مۇھەببەت-ھورمىتىم بولسۇن ۋە مۇنۇ قىزىل كوزنى قانچىلىك يامان كورمەي، لېكىن ھەقىقەت مۇشۇنىڭ تەرىپىدە!"

زاھىتكى، ئالسا تەڭگە-تىللا،
باشقا چىڭراق زاھىتنى قوللا.

ھېكايەت (36)

ئىخلاسى چىڭ بىر ئالىمدىن (كىشىلەر) سوراشتى: "ۋەقىپىدىن كىرگەن ئاش توغرىسىدا پىكرىڭىز قانداق؟"

ئالىم جاۋاپ بەردى: "ئەگەر بۇنداق ئاش كوڭۇلنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بولسا ھالال، ئەگەر مۇشۇ نانىنى دەپلا مەلۇم ئورۇندا ئولتۇرسا ھارام."

نانىنى تەقۋادار پەقەت ئالغاي ئىبادەت قىلسىلا،
نان ئۇچۇن ئولتۇرمىغاي ھەرگىز ئىبادەتكە ئۇلار.

ھكايەت (37)

بىر دەرۋىش بىر جايغا كېلىپ قالدى، ئۇ جاينىڭ ئىگىسى سېخى ۋە ئەقىللىق ئىدى. بىر توپ ئوقۇمۇشلۇق ۋە سوزمەن كىشىلەر ئۇنىڭ ئۇلپەتچىلىگىدە بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەر بىرى شۇ زامانىدا نازۇك پىكىرلىك چاخچاقچىلار ئارىسىدا ئادەت بولغىنىدەك بىرەردىن چاخچاق قىلىشتى، لەتىپە ئېيتىشتى. دەرۋىش بايۋاتىدا ئۇزۇن يول ماڭغاچقا ھېرىپ، ھالى قالمىغان ۋە قوسىغىمۇ ئاچ ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرسى چاخچاق تەرىقىسىدە مۇنداق دېدى. "سەنمۇ بىرەر نەرسە ئېيتىپ بىرەرسەن!" دەرۋىش دېدى: "مەندە باشقىلاردەك ئارتۇقچىلىق، چىچەنلىك يوق، مەن ھېچ نەرسە ئوقۇمىغان ئادەمەن، شۇڭا بىر بېيىت شېئىر ئوقۇپ بەرسەم، قانائەت قىلسائىلار!" ھەممەيلەن بىر ئېغىزدىن: "قېنى ئېيت!" دېيىشتى. دەرۋىش دېدى:

"ئاچ قوساقمەن نان تىزىلغان چوڭ بىر داستىخان ئالدىدا،
خۇددى بويتاق قىز-جۇۋانغا خاس بىر ھاممام ئالدىدا!"

ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى-دە، ئۇنىڭ چاخچىغىنى تولىمۇ ياقتۇرۇپ، داستىخانىنى ئۇنىڭ ئالدىغا تارتتى. ساھىپخان مۇنداق دېدى: "دوستۇم، بىر دەم تەخىر قىل، خىزمەتكارلىرىم قېيما كاۋاپ

نەيىرلاۋاتىدۇ."
دەرۋىش تاماقدىن بېشىنى كوتىرىپ دېدى:

"ئالدىمدا قېيما بولمىسا مەيلى،
ئاچ قوساقتا قۇرۇق نان ئوزى قېيما."

ھكايەت (38)

بىر مۇرىت ئوزىنىڭ پىرىگە دېدى: "قانداق قىلارمەن؟ خالايىقتىن ماڭا ھېچ ئارام يوق، ئۇلار قېشىمغا تولا كېلىۋالىدۇ، ئۇلارنىڭ كېلىپ-كېتىشىدىن مېنىڭ ئىبادەت قىلىدىغان ۋاقتىم زايا بولۇپ كېتىۋاتىدۇ!"

ئۇستازى دېدى: "ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى كەمبەغەللىرىگە پۇل قەرز بەر، بايلىرى بولسا، ئۇلاردىن نەرسە سورا، ئۇلار ئىككىنچى ئەترايىڭدا ئايلانمايدۇ."

ئەگەر ئىسلام لەشکىرىگە بولسا باشلامچى گادای،
خەۋپسىرەپ نەرسە سوراشتىن چىنغىچە كاپىر قاچار.

ھكايەت (39)

بىر قانۇنشۇناس ئالىم ئاتىسىغا دېدى: "ماڭا نەسىھەتچىلەرنىڭ بۇ ھەشەمەتلىك، يېقىملىق سوزلىرى ھېچقانداق تەسىر كورسەتمەيدۇ، چۇنكى مېنىڭ قارىشىمچە، ئۇلارنىڭ ئىش-ئەمەلىيىتى گەپ-

سوزلىرىگە ئۈيغۇن ئەمەس.

ئۇگتىپ ئەلگە تەركى دۇنيانى،
ئوزلىرى يىغار مالۇ-دۇنيانى.
ئەمەلسىز ئالىم نە دېسە دېسۇن،
سوزىگە ھەچكىشى ئەمەس مەپتۇن.
ياماق ئىش قىلمىسا، شۇدۇر ئالىم،
خەلقە دەپ، ئوزى قىلمىسا زالىم.

'كىشىلەرگە ياخشىلىق قىلىشنى بۇيرۇپ، ئوزەڭلارنى ئۇنتامسىلەر؟'①

ئالىمكى، بولسا بەخت، قوساقپەرۋەر،
ئوزى بىر ئازغۇندۇر، بولالماس رەھبەر."

ئاتىسى دېدى: "ئوغلۇم، بۇنداق قۇرۇق خىيال ئارقىسىدا نەسىھەت-چىلەرنىڭ تەرىپىسىدىن باش تولغاپ، ھەممە ئالىملارنى ئازغۇن دېيىش كېرەك ئەمەس، پاك ئالىمنى تاپمەن دەپ، ئىلىمنىڭ پايدىسىدىن قۇرۇق قېلىش شۇنداق بىر قارىغۇغا ئوخشاشكى، بىر كىچىسى ئۇ پاتقاققا يىقىلىپ چۇشۇپ: 'ئەي مۇسۇلمانلار، يولۇمغا چىراق تۇتۇپ بېرىڭلار!' دەپتۇ. بىر مازاقچى ئايال: 'سەن چىراقنى كورمىسەڭ، چىراقنىڭ يورۇغىدا نىمىنى كورەلەيسەن؟' دەپتۇ.

① قۇرئان، 2-سۈرە، 44-ئايەت.

شۇنىڭدەك، ۋەز ئېيتىلىدىغان جاي گەزمالچىلار دۇكىنىغا ئوخشايدۇ، نەق پۇل تولمەي، بۇ يەردىن رەخ ئالالمىغىنىڭدەك، بۇ يەرگىمۇ ھەقسىز مەيلى-مۇھەببىتىڭ بولمىسا، مەنسۇز لەززەتكە ئىگە بولالمايسەن."

قۇلاق سال جان بىلەن ئالىم سوزىگە،
قىلسىمۇ سوزىگە ماس ئەمەس ئىش-كار.
ۋالاقىتەككۇرلەرنىڭ سوزى بىھۇدە،
ئۇخلىغاننى ئۇخلىغان قىلالماس بىدار.
ھەركىم قۇلىغىدا تۇتسۇن نەسىھەت،
ھەتتاكى بولسۇن ئۇ تامدىكى شوتار.

* * *

خانىقادىن مەدرىسەگە كەلدى بىر دانا،
ئۇزۇپ ئەھلى تەرىقەتتىن مۇناسىۋەتنى.
سورىدىم: "قانداق ئالىم بىلەن سوپىنىڭ پەرقى،
ئۇنى تاشلاپ، خالاپ قاپسەن بۇنداق ئۇلپەتنى؟"
دېدى: "سوپى قۇتقۇزىدۇ ئوز پالاسىنى
بۇ قۇتقۇزار سۇ مەۋجىدىن ئىنسانىيەتنى."

ھىكايەت (40)

بىرسى يول ئۇستىدە مەس پېتى ئۇخلاپ قالغان ۋە ئىختىيار تىزگىنىنى قولدىن بېرىپ قويغان ئىدى. يېنىدىن بىر سوپى ئوتۇپ كېتىۋېتىپ، ئۇنىڭ قەبىھ ھالەتتە ئۇخلاپ ياتقانلىغىغا يامان نەزەر

بىلەن قارىدى. مەس يىگىت بېشىنى كوتۇرۈپ دېدى:
(ئۇلار) "ئەھمىيەتسىز نەرسىنىڭ يېنىدىن ئوتسە، ئالىجاناپلىق بىلەن ئوتۇپ كېتىدۇ."①

يىرگىنمىگىن، ئەي تەقۋادار، گۇناھكاردىن،
ئىللىق نەزەر سالغىن ئاڭا شەپقەت بىلەن.
نالايىق ئىش قىلغان بولسام ئەگەردە مەن،
ئوت يېنىمدىن مەرتلەر كەبى هېممەت بىلەن.

هىكايەت (41)

بىر توپ هاراقكەش بىر دەرۋىشكە قارشى چىقىپ، ئۇنى ئاغزىغا كەلگەنچە تىللىدى، ئۇردى ۋە رەنجىتتى. دەرۋىش تاقەت قىلالماي تەرىقەت پىرىنىڭ② ئالدىغا كېلىپ، بولغان ئەھۋالنى شىكايەت قىلدى.

پىر دېدى: "ئوغلۇم، دەرۋىشلەرنىڭ جەندىسى — چىداش، رازى بولۇشنىڭ تونىدۇر. كىمكى بۇ تونىنى كىيىپ تۇرۇپ، بەختسىز — لىككە بەرداشلىق كورسىتەلمىسە، يالغان دەرۋىش بولىدۇ، جەندە كىيىش ئۇنىڭغا هارام."

لايلانماس چوڭ دەريا بىر تال تاش بىلەن،

① قۇرئان، 25 — سۈرە، 72 — ئايەت.
② تەرىقەت پىرى — سوپىلارنىڭ پىرى، ئۇستاز.

رەنجىگەن سوپىدۇر بىر تىنىز ئىرىق.

* * *

سەۋرە قىل، يەتسە زىيانكەشلىك ساڭا،
ئەپۇ قىلساڭ يۇيۇلار بارچە گۇنا.
ئەي بۇرادەر، توپا بولغۇڭ ئاقۋەت،
توپا بولماقتىن بۇرۇن سەن بول توپا.

هىكايەت (42)

بىر قىسسە ئاڭلىغىن باغدات شەهرىدە،
تالىشىپ قاپتۇ سوز بايراق هەم پەردە.
جەڭلەردە كونارغان، چاڭ باسقان بايراق
ئوپكىلەپ پەردىگە دەر ئىدى مۇنداق:
"سەن بىلەن ئىككىمىز خىزمەتتە ئورتاق،
سۇلتاننىڭ قۇلىمىز ئوردىدا هەر چاغ.
خىزمەتتىن بىر دەممۇ يوق مەندە ئارام،
كۇن-تۇنۇم ئوتىدۇ سەپەردە① تامام.
سەن بولساڭ چەكمەيسەن جاپا هېچقاچان،
كورمەيسەن نە قەلئە، نە چول، چاڭ-توزان.
قەدىمىم ئىلگىرى سەندىن غەيرەتتە،
خوش، نەچۇن سەن ئارتۇق ئىززەت-هورمەتتە؟
ئاي يۇزلۇك غۇلاملار قۇچار بېلىگىدىن،

① سەپەردە — هەربى سەپەردە، جەڭ مەيدانلىرىدا.

ئەترە بوي كېنىزەك نۇتار قولۇڭدىن.
مەن بولسام ھەر دائىم ئەسكەر قولىدا،
ئەركىم يوق، سەرگەردان جەڭلەر يولىدا"
دىدى پەردە: "مېنىڭ بېشىم ئاستاندا،①
گىدەيمەس سېنىڭدەك ئىگىز ئاسماندا.
كىمكى بوينىنى قىلسا بىر خادا،
ئۇزنى بويىندىن قىلىدۇ جۇدا!"

ھكايەت (43)

بىر پاكىدل كىشى بىر پەھلۋاننى راسا غەزەپلەنگەن ۋە ئاغزىدىن كوپۈك ئاققان ھالەتتە كوردى. ئۇ كىشى سورىدى: "ئۇنىڭغا نىمە بولغاندۇ؟" (كىشىلەر) جاۋاپ بېرىشتى: "ئۇنى پالانچى تىلاپتۇ."

پاكىدل كىشى دىدى: "بۇ پەسكەش يۇز پاتمان تاشنى كوتىرىدۇ، بىرەر ئېغىز گەپنى كوتىرەلمەيدىكەن!"

ماختىنىپ مۇشتۇك بىلەن مەرتلىكنى دەۋا قىلمىغىن،
بىر يۇرەكسىز زاتنى پەسسەن، مەيلى ئەرسەن، يا ئايال.
گەر قولۇڭدىن كەلسە بىر ئېغىزنى شىرىن ئەيلىگىن.
ئەر ئەمەسسەن بىر ئېغىزنى مۇشت بىلەن قىلساڭ ئۇۋال.

* * *

① ئاستان — بوسۇغا.

ئەگەر يىرتسا بىراۋ پىل ماڭلىينى،
ئەر ئەمەس، ئۇندا يوق قىلچە ئادىمىيەت.
يارالغاندۇر توپا-تۇپراقتىن ئادەم،
ئادەممەس، بولمىسا كەمتەرلىك ئادەت.

ھكايەت (44)

بىر تەقۋادارىدىن "ساپا ئەھلى"① نىڭ ئەخلاقى توغرىلىق گەپ سورىغان ئىدىم. ئۇ كىشى مۇنداق دىدى: "ئۇلار ئەڭ ئاز دېگەندە دوستلىرىنىڭ كوڭلىدىكى مۇرات-خاھىشنى ئوز مەنپەئەتلىرىدىن ئۈستۈن قويىدۇ. دانالار ئېيتقانكى، 'ئوزى بىلەنلا باغلىنىپ قالغان بۇرادەر بۇرادەر ئەمەس، ئوزمۇ ئەمەس.' "

يولدا ئالدىرىغان ساڭا ھەمرا ئەمەس،
ساڭا دىلنى بەرمىگەن ئاشنا ئەمەس.

* * *

تۇققىنىڭدا بولمىسا ئىنساپ-دىيانەتتىن پۇراق،
سەن يېقىنلىق رىشتىسىنى ئۇزگىنىڭ مىڭ ياخشىراق.

ئېسىمدىكى، مۇشۇ بېيىتتىكى سوزۇمگە بىر مۇنازىرىچى ئېتىراز بىلدۇرۇپ مۇنداق دىدى: "ھەق تائالا ئوزىنىڭ مۇقەددەس كىتابىدا تۇققانلىق رىشتىسىنى ئۇزۇشنى مەنئى قىلغان ۋە ئوز تۇققانلىرىغا مېھرى-مۇھەببەت بىلەن قاراشنى بۇيرۇغان. ئەمما سېنىڭ

① "ساپا ئەھلى" — سوپىلار كوزدە تۇتۇلىدۇ.

ئېيتقانلىرىڭ بۇنىڭغا خىلاپ!"

مەن دېدىم: "گېپىڭ خاتا، (مېنىڭ سوزلىرىم) قۇرئانغا مۇۋاپىق كېلىدۇ، قۇرئاندا مۇنداق دېيىلگەن: 'ئەگەر ئاتا-ئاناڭ قانداقتۇ سەن بىلمىگەن بىر نېمىنى ماڭا شېرىك قىلىشقا سېنى مەجبۇر قىلسا، ئۇ ھالدا ئۇلارغا ئىتائەت قىلما!"①

بولسا گەر مېڭ تۇققىنىڭ ئاللاغا يات، كۆڭلى چىگىش،
بىر خۇداغا ئاشنا يات تەن بىلەن دەرھال تېگىش.

ھېكايەت (45)

باغداتتا خۇش خۇي بىر چال بار ئىدى،
ئوماق قىزنىى موزدۇزغا بەردى.
قىزنىڭ لېۋىنى باغرى تاش تەنتەك،
چىشلىدى قاتتىق، ئاقتى قان ئۇقتەك.
بۇ ھالنى كورۇپ ئەتىسى ئاتا،
كۇياۋگە بېرىپ كايىدى راسا:
"ئەي پەسكەش چىشىڭ نىمانچە يامان،
چەمۇ قىز لېۋى؟ چاپناپسەن ھايۋان!"
بۇ سوزۇم چىندۇر، قىلمىدىم مازاق،
راست ئىش دەپ بىلگىن، بولمىسۇن چاخچاق:
سىڭسە بىراۋغا بىر يامان ئادەت،
چىقماس تېنىدىن ئولگىچە پەقەت.

① قۇرئان، 29 - سورە، 8 - ئايەت.

ھېكايەت (46)

بىر ئالىمنىڭ ئىنتايىن سەت بىر قىزى بار ئىدى، ياتلىق قىلىدىغان ۋاقتى كېلىپ قالدى، ئەمما قىزنىڭ مەھرىگە نۇرغۇن مال-دۇنيا قوشۇپ بېرەي دېسىمۇ، ھېچكىم ئۇ قىز بىلەن توي قىلىشنى خالىمىدى.

بەتچىراي قىزنىڭ ئىشى ئىكەن بەك تەس،
كەلمىگەي كارغا كىمخاپ بىلەن ئەتلەس.

ئاخىر قىزنى بىر ئەئىماغا چىقىرىشقا توغرا كەلدى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، شۇ ئاردا سەرەندىپتىن① بىر تۈپ كېلىپ قالغان، ئۇ قارىغۇلارنىڭ كوزىنى ساقايتىشنى بىلىدىكەن. (كىشىلەر) ئالىمدىن سوراشقان: "نېمىشقا كۇيوغلۇڭنىڭ كوزىنى داۋالاتمايسەن؟"

ئالىم مۇنداق دېگەن: "ئەگەر كوزى كورىدىغان بولسا، قىزىمنى قويۇۋېتەرمىكىن، دەپ قورقىمەن!"

ياخشىكەن سەت ئايالغا بىر كوز ئەر.

ھېكايەت (47)

بىر پادىشا بىر توپ دەرۋىشكە ھاقارەت كوزى بىلەن قارىغان ئىدى. ئۇلاردىن بىرى پاراسەت بىلەن بايقاپ قېلىپ، مۇنداق

① سەرەندىپ — سەيلون ئارىلى.

دیدی: "ئەي پادىشا، بۇ دۇنيادا ساڭا قارىغاندا تەشۋىشىمىز ئاز-راق، تۇرمۇشىمىز خۇشراق، ئولگەندە باراۋەر، قيامەتتە سەندىن ياخشىراقمىز!"

بولسىمۇ پادىشا ئەلگە ھوكۇمران،
دەرۋىشكە لازىمى قوساقتا بىر نان.
ئۇ ھەم بۇ-ئىككىسى ئولۇم يەتكەندە،
كېتىدۇ جاھاندىن يالاڭ كېپەندە.
خالىساڭ دۇنيادىن يۇكۇڭنى تاڭماق،
شاھلىقتىن گادايلىق، شەكسىز، ياخشىراق.

دەرۋىشنىڭ تاشقى ئالامىتى-جەندە چاپان بىلەن چېچەنلىگى، قېرىلغانلىغى: ھەققى ماھىيىتى-كوڭلى تىرىك، نەپسى ئولگەنلىگى.

لېكىن دەرۋىش ئەمەس خەلقتىن نېرى دەۋادا ئولتۇرسا،
ئۇنىڭغا قارشى چىقسا كىم، شۇ ئانلا جەڭ ئۇچۇن تۇرسا.
ئەگەر تۇگىمەن تېشى تاغدىن بېشىغا دومۇلاپ چۇشسە،
ئەمەس ئۇ جىمڭ سوپى، شۇ تاش يولدىن نېرىغا قاچسا.

دەرۋىشلەرنىڭ تۇرمۇش يولى-خۇدانى ياد ئېتىش ۋە شۇكۇر قىلىش، خىزمەت، تائەت-ئىبادەت، ئوزىنى پىدا قىلىش، ئازغا قانائەت قىلىش. خۇدانىڭ بىرلىگىگە پۇتۇش، ئۇمىت باغلاش، بوي سۇنۇش ۋە سەۋرە قىلىش. كىمكى مۇشۇ سۇپەتلەرگە ئىگە بولسا ھەققى دەرۋىشتۇر، گەرچە ئىسل تون كىيگەن بولسىمۇ. ئەمما

بىكارچى، سالپا-سايياق، بىنامازلار شەھۋەتپەرەس، ھەۋەسكە بېرىلگەن ئادەملەر بارىكى، ئۇلار كۇندۇزنى شەھۋەتپەرەسلىك بىلەن كېچەدەك ئوتكۇزىدۇ، كېچىنى غەپلەت ئۇيقۇسىدا كۇندۇزگە ئۇلايدۇ، ئۇچرىغان نەرسىلەرنى يەيدۇ، ئاغزىغا كەلگەننى سوزلەيدۇ، مانا بۇلار سوپىلىق پەرىزىسىگە ئورۇلۇۋالسىمۇ، بۇزۇقلاردۇر.

ئەي ئىچى قۇرۇق تەقۋا-دىيانەتتىن،
تېشىڭغا كىيگەن تون تامام رىيا.
ئاسما ئىشىگىگە يەتتە رەڭ پەردە،
ئويۇڭگە سالغىنىڭ قومۇش بورا.

ھىكايەت (48)

نەچچە دەستە گۇل كوردۇم، ياشىنغان راسا،
بىر قۇچاق ئوت بىلەن باغلانغان ئەمما.
مەن دېدىم: "نىمە ئىش، ئەرزىمەس گىيا
گۇل بىلەن تۇرۇپتۇ ئەجەپ بىر جايدا؟"
"توختاپ تۇر،-دېدى-دە، يىغلىدى گىيا:
دوستلۇقنى ئۇنۇتماس سېخىلار ئەسلا!
رەڭ، جامال، خۇش پۇراق گەرچە مەندە يوق،
ئاخىر مەن ئالغانغۇ شۇ باغدىن ئوزۇق؟"

كەرەملىك خۇدانىڭ بىر بەندىسىمەن،
قەدىمى نىئىمەتنىڭ ئەرزەندىسىمەن.

قولۇمدىن ئىش كەلسۇن، مەيلى كەلمىسۇن،
ئۇمىدىم: ئىگەمنىڭ لۇتپى يار ئولسۇن.
مەنكى بىر قۇرۇق قول، ئاز ئىبادىتىم،
سەرمايە قىلغۇدەك يوقتۇر تائىتىم.
ھەق قىلار بەندىنىڭ ئىشغا چارە،
ئىلاجسىز قالغاندا قۇلى بىچارە.
ئادەتتۇر: غوجىسى بولسا ئەركتىن شات،
قەرىغان قۇلىنى قىلىدۇ ئازات.
ئالەمنى بىزنىگەن ئۇلۇغ خۇدايىم،
قەرىغان بەندەڭمەن، كەچۇر گۇناھىم.
رىزا كەئىبسىگە سەئىدى سەن يول تۇت،
ھەق يولىدا ماڭغىن ئەي بەندە مەزمۇت!
كىم بۇ ئىشكىتىن باش تارتسا بەختىدۇر قارا،
چۇنكى باشقا ئىشكىنى تاپالماس ئەسلا.

ھىكايەت (49)

(كىشىلەر) بىر ھەكىمدىن سوراشتى: "ساخاۋەت ياخشىمۇ، شىجائەت؟" ھەكىم دېدى: "ساخاۋەتلىك كىشى شىجائەتكە مۇھتاج ئەمەس!"

بەھرام گور① قەۋرىدە باردۇر بىر پۇتۇك:

① بەھرام گور ــ ئىرانىنىڭ ساسانىلار سۇلالىسىدىن بىر پادىشانىڭ ئىسمى.

"تومۇر پەنجىلەردىن ئوچۇق قول تۇزۇك!"

* * *

ھاتەم تائى① بۇ جاھاندىن كەتتى، لېكىن
يۇكسەك نامى، پەزىلىتى مەڭگۇ ياشار.
مېلىڭ ئاشسا، بەرگىن زاكات، چۇنكى باغۋەن
قىرقىپ تۇرسا تەكىنى، ئۇزۇم شۇنچە ئوخشار.

① ھاتەم تائى ــ سېخىلىق بىلەن مەشھۇر بولغان بىر كىشى.

ئۇچىنچى باب

قانائەت قىلىشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا

ھىكايەت (1)

مەغرىپلىك بىر تىلەمچى ھەلەبنىڭ گەزمال رەستىسىدىكى دۇكان-دارلارغا مۇنداق دېگەن: "ئەي بايلار! ئەگەر سىلەردە ئىنساپ بولۇپ، بىزدە قانائەت بولغان بولسا، ئۇ چاغدا تىلەمچىلىك ئادىتى دۇنيادىن يوقالغان بولاتتى!"

ئەي قانائەت، مېنى ئۆزەڭ باي قىل،
سەندىن ئارتۇق جاھاندا نېمەت يوق.
سەۋىر بۇلىڭى لۇقمانغا بولدى نېسىپ،
كىمدە سەۋىر يوق بولسا، ھىكمەت يوق.

ھىكايەت (2)

مىسىردا ئىككى ئەمىرزادە بار ئىدى، بىرى ئىلىم ئۆگەنىدى، يەنە بىرى مال-دۇنيا توپلىدى. ئاخىرغا بېرىپ، بىرى ئۆز زامانە-

سىنىڭ ئەللامىسى① بولدى، يەنە بىرى مىسىرنىڭ ئەزىزى② بولدى. بۇ باي بولغىنى ئالىمغا ماقارەت كۆزى بىلەن قاراپ مۇنداق دېدى: "مەن سەلتەنەتكە پېتىشتىم، سەن يەنىلا مىسكىنلىكتە قالدىڭ!" ئالىم دېدى: "ئەي بۇرادەر، مەن ئاللاتائالانىڭ نېمىتىگە سەندىن كۆپرەك شۈكۈر قىلسام بولىدۇ، چۈنكى مەن پەيغەمبەرلەرنىڭ مىراسىغا يەنى ئىلىمگە ئىگە بولدۇم، سەن بولساڭ فىرئەۋن بىلەن ھامانىنىڭ مىراسىغا يەنى مىسىرنىڭ شاھلىغىغا ئىگە بولدۇڭ!"

مەن گويا چۈمۈلە، دائىم دەپسەندە،
بىراق ئەمەس ھەرە—چاقماق گىزەندە.
بۇ نېمەت شۈكرىنى تۆگىتەي قاچان؟
بولمىدىم ئەزگۈچى ياۋۇز زوراۋان.

ھىكايەت (3)

ئاڭلىشىمچە، بىر دەرۋىش نامراتلىق ئوتىدا كۆيگەن ۋە قۇراق چاپىنىنى ياماپ كۇن ئوتكۈزگەن، شۇنداق بولسىمۇ ئۆزىنىڭ غېرىپ كۆڭلىگە ئارام بېرىش ئۈچۈن مۇنداق دەيتتى:

كۈپايە بىزگە قۇرۇق نان، جەندە چاپان،
خەقنىڭ مىننىتىدىن ئوز جاپايىمىز ئوبدان.

---

① ئەللامە — ئاكادېمىك، داڭلىق ئالىم.
② ئەزىز — ئوتتۇرا ئەسىردىكى مىسىردا مالىيە ۋەزىرى.

بىر كشى ئۇنىڭغا دېدى: "نېمە ئولتۇرىسەن؟ بۇ شەھەردىكى پالان ئادەم بەك مەرت ۋە تولىمۇ سېخى ئادەم. ئۇ ئازات ئەرلەرنىڭ خىزمىتىگە بەل باغلىغان ۋە ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى قاچان تاپارمەن دەپلا ئولتۇرۇپتۇ؛ ئەگەر سېنىڭ بۇ ھالەتتە ئىكەنلىگىڭنى بىلسە، ئەزىز كۆڭلۈڭنى تەسكىن تاپتۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولغىنى ئۈچۈن مىننەتدار بولىدۇ!"

دەرۋىش دېدى: "بۇ گېپىڭنى قوي، ئوز ھاجىتىنى سوراپ، كىشىنىڭ ئالدىغا بارغاندىن كۆرە خىلۋەت بىر جايدا ئولگەن ياخشى!"

ياخشىدۇر ياماق تىكمەك، سەۋىر بۇلۇڭىدا ئوتمەك،
چاپان تىلەپ بايلارغا ئەرز نامە يازغاندىن.
دوزاخ ئوتىنىڭ، شەكسىز، پەرقى يوقتۇر ھېچقانداق
خوشنىدىن مەدەت ئېلىپ جەننەتسېرى بارغاندىن.

ھىكايەت (4)

ئەجەم① پادىشالىرىدىن بىرى بىر ئۇستا تەۋسىنى مۇھەممەد مۇستەفا — سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم — نىڭ خىزمىتىگە ئەۋەتكەن ئىدى.

(تەۋسى) ئەرەپ دىيارىدا ساق بىر يىل تۇرغان بولسىمۇ، ھېچكىم

① ئەجەم — ئىران ۋە تۇرك مەملىكەتلىرىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ يەردە ئىران كۆزدە تۇتۇلغان.

ئۇنىڭ ئالدىغا كېسەل كۆرسەتكىنى كەلمىدى ياكى داۋالىنىش چارىلىرىنى سورىمىدى. شۇڭا ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كېلىپ شىكايەت قىلىدى: "مېنى بۇ يەرگە ساھابىلارنى داۋالاش ئۈچۈن ئەۋەتكەن ئىدى، ئەمما شۇ كەمگىچە ھېچكىم قېشىمغا كېلىپ كۆرۈنۈشنى خالىمىدى، مەن بەندە تاپشۇرۇلغان خىزمەتنى بەجا كەلتۈرسەم بولمامتى؟"

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دېدى: "بۇ كىشىلەرنىڭ ئادىتى شۇكى، ئىشتىھاسى غالىپ بولمىغىچە ھېچنىمە يىمەيدۇ ۋە ئىشتىھاسىنى پەسەيتۈرگەنگە قەدەر، تائامدىن قولىنى تارتىپ تۇرىدۇ!"

تەۋىپ: "تېنى ساق تۇرغانلىقىنىڭ سەۋىۋى ئەنە شۇ!" دېدى-دە، يەر ئۆپۈپ كېتىپ قالدى.

دانىشمەن شۇ چاغدا سوز ئاچقاي پەقەت،
يا قىلغاي نائىلاج يىمەككە ھەركەت —
سۇكۇتتىن ئوزگە يەتكەندە زىيان،
ياكى يىمەسلىكتىن چىقار بولسا جان.
شۇ چاغدا گەپ-سوزى بولۇر ھىكمەت،
يىگىنى تېنىگە بېرەر قۇۋۋەت.

ھىكايەت (5)

ئەردەشىر بابكانىنىڭ① تەرجىمھالىدا ئېيتىلىشىچە، ئۇ بىر ئەرەپ

① ئەردەشىر بابكان — ساسانىلار سۇلالىسىنى قۇرغۇچى.

هەكمىدىن: "بىر كۈندە قانچىلىك تائام يىسە بولار؟" دەپ سوراپتۇ. "يۈز دەرەم ئېغىرلىغدا يىسە كۈپايە قىلىدۇ" دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ هەكىم. ئەردەشىر سوراپتۇ: "مۇنچىلىك تائام قانچىلىك قۇۋۋەت بېرەر؟" هەكىم ئېيتىپتۇ: "مۇشۇ مىقتاردا بولسا سېنى كوتىرىدۇ، بۇنىڭدىن ئارتۇغىنى سەن كوتىرىسەن، يەنى شۇنچىلىك تائام سېنى ئۇرە تۇرغۇزىدۇ، بۇنىڭدىن ئارتۇغى ساڭا يۈك بولۇپ قالىدۇ."

تائام دىگەن ياشىماق، ئىبادەت ئۈچۈن،
سېنىڭچە، ياشىماق هالاۋەت ئۈچۈن.

هىكايەت (6)

خۇراسانلىق ئىككى دەرۋىش هەمسەپەر بولۇپ بىرلىكتە ساياهەتكە چىقتى. بىرى ئاجىز ئىدى، چۈنكى ئىككى كۈندە بىر قېتىم كەچتە ئېپتار قىلاتتى، يەنە بىرى كۈچلۈك بولۇپ، هەر كۈنى ئۈچ ۋاق تاماق يەيتتى. كۈتۈلمىگەندە، بىر شەهەرنىڭ دەرۋازىسىدا ئۇلار جاسۇس دىگەن توهمەت بىلەن تۇتۇلۇپ، هەر ئىككىسى بىر ئويغە سولاندى، ئىشىك لاي بىلەن چاپلىۋېتىلدى.

ئىككى هەپتىدىن كېيىن مەلۇم بولدىكى، بۇلار گۇناسىز ئىكەن. ئىشىكنى ئېچىپ قارىسا، كۈچلۈگى ئولۇپ، ئاجىزى تىرىك قاپتۇ. هەممە هەيران قېلىشتى. بىر دانىشمەن دىدى: "ئەگەر بۇنىڭ تەتۇرىسىچە بولغاندا، ئەجەپلىنەرلىك ئىش بولاتتى. چۈنكى ئاۋۇ بىرسى كوپ يېيىشكە ئادەتلەنگەچكە، ئاچلىققا بەرداشلىق بېرەلمەي، قېيىنلىپ ئولگەن، مۇنۇ بىرسى نەپسىنى تىزگىنلەپ كەلگەنلىكتىن،

تەبىئىكى، ئۇز ئادىتى بويىچە سەۋىر قىلىپ سالامەت قالغان!"

كىمكى ئاز يېيىشنى قىلسا ئادەت،
بېشىغا چۈشسە كۈن ئاسانلا يەڭگەي.
ئەگەر سەمرىتسە تەننى مولچىلىقتا،
ئېغىر كۈن كەلسىلا تەڭلىكتە ئولگەي.

هىكايەت (7)

هەكىملەردىن بىرى ئوغلىنى كوپ تاماق يېيىشتىن توستى، چۈنكى بەك تويۇنۇپ كېتىش ئادەمنى كېسەل قىلىدۇ. ئوغلى مۇنداق دىدى: "ئاتا! ئاچلىق كىشىلەرنى ئولتۇرىدۇغۇ. ئاڭلىمىغانمىدىڭ، ئاقىللار ئېيتىدۇ: ئاچلىققا چىداپ يۈرگەندىن توقلۇق بىلەن ئولگەن ياخشى!" ئاتىسى دىدى: "ئولچەمنى ساقلا، 'يەڭلار، ئىچىڭلار، ئەمما ئىسراپ قىلماڭلار'."①

تاماق يە ۋە لېكىن يىمە قۇسقىچە،
هەم ئازمۇ يىمىگىن جېنىڭ چىققىچە.

* * *

تائام دىگەن گەرچە هەر ئان جانغا راهەت،
چەكتىن ئاشسا كېسەل قىلار تائام بەزەن.

---

① قۇرئان، 7 ـ سۈرە، 31 ـ ئايەت.

گۈلقەن تەنگە زىيان قىلار يىسەك زورلاپ،
لايىغدا يىسەك قۇرۇق نانمۇ گۈلقەن.

ھكايەت (8)

بىر كىسەل ئادەمدىن (كىشىلەر) سوراشتى: "كۆكلۈك نىمنى خالايدۇ؟" ئۇ دېدى: "كۆكلۈم ھىچنىمنى خالىماسلىقنى خالايدۇ!"

ئاشقازان لىق بولۇپ، ئاغرىسا قوساق،
كار قىلماس ئۇنىڭغا چارە ھىچقانداق.

ھكايەت (9)

ۋاست① شەھىرىدە بىر باققالنىڭ سوپىلار گەردىنىدە بىرنەچچە تەڭگە پۇلى يىغىلىپ قالغان ئىدى. باققال ھەركۈنى پۇلنى تەلەپ قىلىپ، قوپال سوزلەرنى قىلاتتى. ئۇنىڭ قاتتىق قىستىشىدىن سوپىلارنىڭ يۈرىگى زىدە بولسىمۇ، سەۋىر قىلىشتىن بولەك چارىسى يوق ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى پاكدىل بىر ئادەم مۇنداق دېدى: "باققالغا پۇل توغرىلىق ۋەدە بېرىشتىن نەپسىنى پالان تاماقنى يەيسەن دەپ گوللاش ئاسانراق!"

باينىڭ ئېھسانىنى ئالمىغان تۈزۈك،
غالچىدىن گەپ ئاڭلاپ جاپا تارتقاندىن.

① ۋاست ــ ئىراقتىكى بىر شەھەر.

بىر ئومۇر گوش يىمەي ئولگەن مىڭ ياخشى،
قاسساپتىن گەپ ئاڭلاپ ئىزا تارتقاندىن.

ھكايەت (10)

بىر مەرت يىگىت تاتارلار① بىلەن بولغان جەڭدە قاتتىق يارىدار بولغان ئىدى. بىر كىشى ئۇنىڭغا دېدى: "پالان سودىگەردە چاپىدىغان دورا بار، سورىساڭ، بەلكىم، تاپىلماس!"

ئېيتىلىشىچە، بۇ سودىگەرنىڭ بېخىللىق بىلەن نامى چىققان ئىكەن.

بۇ بېخىلنىڭ داستىنىدا بولسا كۈن نان ئورنىدا،
تا قىيامەت ھىچكىشى كورمەس ئىدى كۈن نۇرىنى.

مەرت يىگىت دېدى: "ئەگەر مەلھەم دورىنى سورىسام، يا بېرىدۇ، ياكى بەرمەيدۇ، ئەگەر بەرسە، يا پايدا قىلىدۇ ياكى پايدا قىلمايدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئۇنىڭدىن سورىغىنىمنى بەرسە ئادەم ئولتۇرىدىغان زەھەر بولىدۇ."

پەسلەردىن يالۋۇرۇپ سورىساڭ نانىنى،
تېنىڭگە سىڭسىمۇ خورىتار جانىنى.

① تاتارلار ــ مۇئەللىپ بۇ يەردە ۋە باشقا ئورۇنلاردا موڭغۇل ئىستىلاچىلىرىنى تاتار دەپ ئاتايدۇ.

هەكىملەر ئېيتىدۇ: مەسىلەن، ئابىھايانىنى ئابروي ئۈچۈن ساتىماقچى بولۇشسا، دانا كىشى ئۇنى سېتىۋالمايدۇ، چۈنكى خورلۇقتا ياشىغاندىن كېسەل بىلەن ئولگەن ياخشى!

ياخشىدۇر خۇش خۇيدىن ئىچمەكلىك زەھەر،
بەتچىراي قولدىن ئىچكەندىن شېكەر.

ھكايەت (11)

بىر ئالىمنىڭ جان سانى كوپ بولۇپ، تەمناتى ئاز ئىدى. ئۇزى توغرىلىق ياخشى پىكىردىكى بىر باشلىققا ئەھۋال ئېيتتى. ئەمما باشلىق ئۇنىڭ ئىلتماسىنى ئاڭلاپ تەتۇر قارىۋالدى، چۈنكى ئىلىم ئەھلىلىرىنىڭ نەرسە سورىشى ئۇنىڭ نەزىرىدە قەبىھ تۇيۇلغان ئىدى.

ھال ئوقۇپ ئەزىز دوستقا بىچارە قىياپەتتە،
بارمىغىنىكى، ئوخشاشلا ئۇنىڭ كەيپىنى بۇزىسەن.
ئەگەر بارساڭ ھاجەت ئۈچۈن، خوشال-خورام بارغىن،
ئوچۇق پىشانە بىلەن ھەر ئىشىڭنى تۈزىسەن.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، باشلىق ئۇنىڭ ماڭاشىنى بىر ئاز ئوسۇتۇرگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭغا بولغان مېھرى-مۇھەببىتى كېمىيىپ كەتكەن. بىرقانچە كۈن ئوتكەندىن كېيىن ئالىم بۇرۇنقى ئىلتىپاتنى كورمىدى-دە، دېدى:

يامانداۋۇر شۇ تاماق: خارلىققا سالغان،
قازان تەييار، لېكىن قەدىمگە يوقالغان.

* * *

نان كوپەيسە، ھورمەت كېمەيدى تولۇق،
يوقسۇللۇق ياخشىكەن، تىلمەك-خورلۇق.

ھكايەت (12)

بىر دەرۋىشكە پۇل بەك لازىم بولۇپ قالغان ئىدى. بىر كىشى ئۇنىڭغا دېدى: "پالان كىشى ناھايىتى باي، ئەگەر ھاجىتىڭنى بىلسە، ئادا قىلىشنى ھەرگىز كېچىكتۈرمەيدۇ!" دەرۋىش دېدى: "مەن ئۇ ئادەمنى بىلمەيمەن." ئۇ كىشى: "مەن سېنى باشلاپ باراي" دېدى-دە، دەرۋىشنىڭ قولىدىن تۇتۇپ، ئاشۇ باينىڭ ئويىگە ئېلىپ باردى.

دەرۋىش كالپۇگى پەسكە ساڭگىلاپ قالغان توك چىراي بىر ئادەمنىڭ ئولتۇرغانلىغىنى كوردى-دە، گەپ قىلماستىن ئارقىسىغا يانىدى. ھىلىقى كىشى سورىدى: "قانداق قىلدىڭ؟" دەرۋىش دېدى: "ئۇنىڭ ئېھسانىنى شەكلى-چىرايىغا بېرىۋەتتىم!"

توك چىرايغا بارمىغىن ھاجەت بىلەن،
ئەسكى خۇيدىن ساقا يەتكەي ئازار،
دىل غېمىڭنى ئېيتساڭ ئېيت شۇ كىشىگە:
تاپسا كوڭلۇڭ چېھرىدىن ئىللىق باھار.

هکایەت (13)

قۇرغاقچىلىق بولغان بىر يىلى ئىسكەندەرىيەدە دەرۋىشلەر سەۋىر-تاقەت تىزگىننىى قولدىن بېرىپ قويغان ئىدى: ئاسمان دەرۋازىلىرى يەر يۈزىگە تاقالغان، يەردىكىلەرنىڭ پەريادى پەلەككە يەتكەن ئىدى.

ۋەھشى هايۋان، قۇش، بېلىق، چۈمۈلە-هېچ جان قالمىدى نائۇمىتلىكتىن پىغانى يەتتە كوكتىن ئاشمىغان.
شۇ ئەجەپ: خەلق ئاهىدىن چىققان تۇتۇن بۇلۇت بولۇپ،
كوز يېشى دەريادىكى كەلكۇن سۇيىدەك تاشمىغان!

مانا شۇنداق بىر يىلى بىر خۇنسا① (ئۇ دوستلاردىن يىراق بولسۇن!) بار ئىدى، ئۇنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى توغرىلىق سوز ئېچىش ئەدەپسىزلىك بولىدۇ، بولۇپمۇ چوڭلارنىڭ ئالدىدا، لېكىن پەرۋا-سىزلىق بىلەن تىلغا ئالماي ئوتكۈزۈۋېتىشمۇ مۇمكىن ئەمەس، چۈنكى بەزى كىشىلەر مۇئەللىپنى قابىلىيەتسىزگە چىقىرىشى مۇمكىن، شۇڭا ئاز نەرسە كوپكە دەلىل بولار ۋە بىرنەچچە تال دان بىر تاغار ئاش-لىققا نەمۇنە بولار دەپ، مۇنۇ ئىككى بېيىت بىلەن سوزنى بولدى قىلىمىز!

---

① خۇنسا — جانلىق تىلدا خۇمسى، ئايال مىجەز ئادەم.

ئەگەر بۇ خۇنسانى ئولتۇرسە تاتار،
كېرەكمەس ئولتۇرمەك تاتارنى هېچ هەم.
باغدات كوۋرۈگىدەك ياتار قانچە ۋاخ،
ئاستىدا سۇ ئاقسا، ئۇستىدە ئادەم؟

مانا هازىر سىلەر سۇپەتلىرىدىن ئاز بىر قىسمىنى ئاڭلاپ تۇرغان مۇشۇنداق بىر شەخس ئاشۇ يىلى هىساپسىز بايلىقىغا ئىگە ئىدى، كەمبەغەللەرگە ئالتۇن-كۈمۈش بېرەتتى، مۇساپىرلارغا داستىخان سالاتتى. يوقسۇللۇقنىڭ جەۋرىدىن جېنى تۇمشۇغىغا كېلىپ قالغان بىر توپ دەرۋىش ئۇنىڭ ئېهسانىنى ئالماقچى بولۇپ، مېنىڭ قېشىمغا مەسلىهەت سوراپ كەپتۇ. مەن قوشۇلمىدىم-دە، دېدىم:

شىر يىمەس هەرگىزمۇ ئىتتىن ئاشقانىنى،
ئولسىمۇ ئاچلىقتىن غاردا-دالدىدا.
تېنىگنى ئاچلىق هەم جاپاغا تاپشۇر،
قول سوزۇپ تۇرمىغىن پەسكەش ئالدىدا.
ئادەم دەپ سانىما بىلىمسىزنى سەن،
فەرىدۇن بولسىمۇ بايلىق بابىدا.
نائەهلى كىيسە گەر كىمخاپ ۋە تاۋار،
ئالتۇن هەل، نەقشىدۇر گويا كى تامدا.

هکایەت (14)

هاتەم تائىدىن (كىشىلەر) سورىدى: "جاهاندا ئۆزەكتىنمۇ ئالى

هممه‌تره‌ك كشنى كوردۇڭمۇ ياكى ئىشتىتڭمۇ؟" هاتەم دىدى: "هەئە، كورگەنمەن. بىر كۈنى ئەرەپ ئەمرلىرى ئۈچۈن قىرىق توگە سويغان ئىدىم. كېيىن بىر ئىش بىلەن بىر سەھرانىڭ چېتىگە چىقىشقا توغرا كەلدى. قارىسام، ئۇ يەردە بىر يانتاقچى يانتاق يىغىۋېتىپتۇ. مەن ئۇنىڭغا دىدىم: 'نىمىشقا هاتەمنىڭ مېهماندار-چىلىغىغا بارمايسەن؟ خالايىق ئۇنىڭ داستىخىنىغا توپلانىدىغۇ؟' ئۇ دىدى:

يىسە نان هەركىشى قىلىپ مېهنەت،
هاتەمنىڭ شەپقىتىگە يوق هاجەت!

شۇڭا مەن ئۇنى هممەت ۋە سېخىلىق جەهەتتە ئۆزەمدىن ئۈستۈنرەك كوردۇم!"

هكايەت (15)

مۇسا ئەلەيهىسسالام بىر دەرۋىشنى كوردى، ئۇ يالىڭاچ قالغانلىقىتىن قۇمغا كومۇلۇۋالغان ئىكەن. "ئەي مۇسا، ــ دىدى ئۇ، ــ دۇنيا قىل، خۇدايى تائالا ماڭا تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنى بەرسۇن، تاقەتسىزلىكتىن جېنىم تۇمشۇغۇمغا كېلىپ قالدى!" مۇسا ئەلەيهىسسالام دۇنيا قىلىپ، كېتىپ قالدى. بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ئۇ مۇناجاتتىن قايتىپ كېلىپ، دەرۋىشنى زەنجىر-كىشەنده كوردى. ئۇنىڭ ئەتراپىغا نۇرغۇن ئادەم يىغىلىۋالغان ئىدى.

مۇسا سورىدى: "نىمە بولۇپتۇ ئۇ؟"

كىشىلەر جاۋاپ بېرىشتى: "هاراق ئىچىپ، جىدەل چىقىرىپ، بىر ئادەمنى ئولتۇرۇپ قويۇپتۇ، ئەمدى ئۇنىڭغا ئولۇم جازاسى بېرىلىدىكەن."

ئاجىزنىڭ بىلىگى تاپسا كۈچ-قۇدرەت،
دەس تۇرۇپ ئاجىزنى مۇشتلايدۇ پەقەت.

"ئەگەر ئاللا بەندىلىرىگە رىزقىنى بەك مول قىلىۋەتسە ئىدى، چوقۇم، ئۇلار يەر يۈزىدە توپىلاڭ چىقىرىپ، چېكىدىن ئاشقان بولاتتى!"①

مۇسا ئەلەيهىسسالام جاهانىنى ياراتقۇچىنىڭ هىكمىتىگە ئىقرار بولۇپ، ئۇزىنىڭ جاسارىتى ئۈچۈن كەچۈرۈم سورىدى.

خەۋپ-خەتەرگە نىمە مەجبۇر قىلدى، ئەي مەغرۇر سېنى،
سەن هالاك بولدۇڭ، چۈمۈلە ئۈچمىسكەن بىر كۈنى.

* * *

پەسكە كەلسە پۇل ۋە مەنسەپ قوش-قەۋەت،
بىر بالا بولغاي بېشىغا ئاقۋەت،
ئاڭلىدىڭمۇ، بىر هەكىمنىڭ سوزىنى:
بولمىسۇن چۈمۈلىدە قانات پەقەت.

* * *

ئاتىسىدا هەسەل كوپ، لېكىن ئوغلىنىڭ مىجەزى تۇسسىق.

---

① قۇرئان، 42 ـ سۈرە، 27 ـ ئايەت.

باي قىلماس سېنى ئىگەم ھېچقاچان،
پايداڭنى بىلگەچ سەندىن يۇز چەندان.

ھىكايەت (16)

بەسرە شەھرىنىڭ جەۋھەرچىلىرى ئارىسىدا بىر سەھرالىق ئەرەپنى كورگەن ئىدىم، ئۇ مۇنۇنى ھىكايە قىلىۋاتاتتى: "بىر چاغدا باياۋانىدا يولۇنى يوتقۇرۇپ قويغان ئىدىم. خالىتامدا يول ئوزۇغىدىن ھېچنىمە قالمىغانلىقتىن، جاننى ھالاكەتكە تاپشۇراي دەپ تۇرغىنىمدا، توساتتىن بىر خالتا مەرۋايىت تېپىۋالدىم. بۇنى مەن قورۇلغان بۇغداي دەپ ئويلاپ چەكسىز ھاياجان ۋە شاتلىققا چومگەنلىگىمنى، ئەمما بۇنىڭ مەرۋايىت ئىكەنلىگىنى بىلگەندىن كېيىن قاتتىق قايغۇ-ھەسرەت ۋە ئۇمىتسىزلىككە چۇشكەنلىگىمنى زادىلا ئېسىمدىن چىقىرالمايمەن!"

قۇپ-قۇرۇق چولدە، چەكسىز قۇملۇقتا،
دۇر-سەدەپ بىر پۇل ئۇسسۇز-تەشنا.
ئوزۇقسىز كىشى ھالدىن كەتكەندە
ياندىكى ئالتۇن گويا كى چالما.

ھىكايەت (17)

بىر ئەرەپ چولدە تولىمۇ ئۇسساپ كەتكەنلىكتىن مۇنداق دەيتتى:

"ئولۇمدىن ئالدىن ئەرزىم خۇداغا
يەتكۇزسە مېنى مۇنۇ ئارزۇغا:
چۇشسەم تىزغىچە بىر شوخ دەريا غا،
تۇلۇم قاچامنى تولدۇرسام سۇغا!"

ھىكايەت (18)

خۇددى شۇنداقلا بىر مۇساپىر كەڭ باياۋانىدا ئېزىقىپ قالدى. ئۇنىڭ كۇچ-مادارى ۋە ئوزۇغى تۇگىدى، پەقەت بېلىدە بىرنەچچە تەڭگە پۇلى بار ئىدى. ئۇ كوپ ئايلاندى، يولنى تاپالمىدى. ئاخىر ئاچلىقتىن ئولدى. بىر توپ يولۇچىلار بۇ يەرگە يېتىپ كەلدى. ئولگۇچىنىڭ ئالدىدىكى تەڭگىلەرنى كوردى. توپىغا مۇنۇلار يېزىلغان ئىدى:

يېنىدا ئالتۇنى بولسىمۇ ئادەم،
ئوزۇقسىز باسالماس ھەتتا بىر قەدەم.
چولدە تەشنالىقتا كويگەن ئادەمگە
يامبۇدىن ئارتۇقتۇر پىشۇرغان شەلغەم.①

ھىكايەت (19)

ئوتۇپ بېرىۋاتقان زاماندىن ھەرگىز زارلانمىغان ئىدىم، پەلەك-

① شەلغەم — (پارسچە) چامغۇر.

نىڭ گەردىشىدىن يۈزۈمنى پۈرۈشتۈرمىگەن ئىدىم، پەقەت بىر چاغدا يالاڭياق قالدىم، كېيىش سېتىۋېلىشقا پۇلۇم يوق ئىدى. غەمكىن بولۇپ، كۆڭلىمدىكىنى كىرداڭ سىگە كىردىم. ئۇ يەردە بىر ئادەمنى كوردۇمكى، ئۇنىڭ پۇتى يوق ئىدى. ھەق تائالانىڭ نېئمىتىگە شۈكۈر قىلدىم - دە، كېيىشىم يوقلۇغىغا سەۋىر قىلدىم.

توقلار كوزىدە قورۇلغان توخۇ
قەدرى - قىممىتىنە كوكتاتچە يوقتۇر.
كۈچ - قۇدرىتى يوق يوقسۇللار ئۈچۈن
توخۇغا تەڭدۇر پىشۇرغان چامغۇر.

ھىكايەت (20)

بىر پادىشا ئوزىنىڭ بىرقانچە يېقىن كىشىلىرى بىلەن قىش - زىمىستاندا شىكاردا يۈرۈپ، ئوردىسىدىن يىراقلىشىپ كەتكەن ئىدى. كەچ كىرىپ قالدى، پادىشا بىر دېخانىنىڭ ئويىنى كورۈپ دېدى: "كېچىنى شۇ يەرگە بېرىپ ئوتكۈزەيلى، سوغاقنىڭ جاپاسىنى تارتمايلى." ۋەزىرلەردىن بىرى دېدى: "دېخانىنىڭ ئويىدىن پانا جاي ئىزدەش ئالى مەرتىۋىلىك پادىشاغا لايىق ئەمەس، مۇشۇ يەرگە چېدىر تىكىپ ئوت ياقايلى!"

دېخان بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ، ئوزىگە چۈشلۈق داستىخان ھازىرلاپ پادىشانىڭ ھوزۇرىغا ئېلىپ كەلدى - دە، يەر ئوپۇپ مۇنداق دېدى: "سۇلتانىنىڭ ئۇلۇغ مەرتىۋىسى بۇنىڭلىق بىلەن توۋەنلەپ كەتمەس، لېكىن ئۇلار دېخانىنىڭ مەرتىۋىسى ئوسۇپ

قالارمىكىن، دېگەننى ئۇمىت قىلمايدۇ!"

ئۇنىڭ سوزى پادىشاغا ماقۇل كەلدى - دە، كەچقۇرۇنلۇغى ئۇنىڭ ئويىگە كوچۇپ كەلدى. ئەتىسى ئەتىگەندە پادىشا ئۇنىڭغا پۇل - مال ۋە كىيىم - كېچەك ئىنئام قىلدى. دېخان سۇلتانىنىڭ ئۇزەڭگىسى يېنىدا ئۇزىتىپ كېتىۋېتىپ مۇنداق دەيتتى:

چۈشمىدى سۇلتانىنىڭ شانۇ - شەۋكىتى،
مېھمان بولسا دېخان ئويىگە بۇ كەچ.
دېخانىنىڭ كۇلاھى پەلەككە يەتتى،
سەن كەبى سۇلتانىنىڭ سايىسى چۈشكەچ.

ھىكايەت (21)

ھىكايە قىلىنىشىچە، ئەڭ پەس بىر گادای ناھايىتى نۇرغۇن بايلىق توپلىغان ئىدى. بىر پادىشا ئۇنىڭغا دېدى: "ئاڭلىشىمچە سەندە مال - دۇنيا كوپ ئىكەن. بىزدە مۇھىم بىر ئېھتىياج تۇغۇلۇپ قالدى. ئەگەر مال - دۇنيايىڭنىڭ بىر قىسمىنى بىزگە ئوتنە بېرىپ تۇرساڭ، دولەتنىڭ كىرىمى ئاشقاندا قەرزنى قايتۇراتتۇق."

گادای دېدى: "ئەي يەر يۈزىنىڭ پادىشاھى، مەندەك بىر گادانىڭ مېلى بىلەن ھىممەت قولىنى بۇلغاش پادىشالارنىڭ ئۇلۇغۋار مەرتىۋىسىگە لايىق بولماس، چۈنكى مەن بۇ بايلىقنى تىلەمچىلىك بىلەن ئاز - ئازدىن يىققانمەن!"

پادىشا دېدى: "مەن بۇ پۇللارنى كاپىرلارغا بېرىمەن — ئىپلاس نەرسىلەر ئىپلاسلار ئۈچۈندۇر!"

بولسا ناپاك نەسرانىلار① قۇدۇغى،
نە زەرەر يۇيۇلسا جوھۇت ئولۇگى؟

* * *

دىدىلەر: "پاك ئەمەس ئاھاك بىلەن لاي!"
بىز دىدۇق: "سۇۋايمىز ئۇندا خالا جاي".

ئاڭلىشىمچە، بۇ گادای پادىشانىڭ بۇيرۇغىدىن باش تارتىپ، سوز تالاشقان ۋە قوپاللىق قىلغان. بۇ چاغدا پادىشا سورىغان نەرسە-سىنى كۇچ ۋە زورلۇق بىلەن ئېلىشقا بۇيرۇق بەرگەن.

يۇمشاقلىق بىلەن پۇتمىسە ھەر ئىش،
تۇرغانلا بىر گەپ زورلۇق ئىشلىتىش.
كىمكى ئوزىنى ئوزى ئايىماس،
باشقىلار ھەم ئۇنىڭغا يۇز قارىماس.

ھىكايەت (22)

بىر سودىگەرنى كورگەن ئىدىم، ئۇنىڭ بىر يۇز ئەللىك توگىدە مال-يۇكى ۋە قىرىق قۇل-خىزمەتكارى بار ئىدى. بىر كېچىسى ئۇ مېنى كىش ئارىلىدا② ئوز ھوجىرىسىغا باشلاپ كىرىپ، تۇن بويى ئارام ئالماستىن: "تۇركستاندا مۇنچە ئامبىرىم بار، ھىندىستاندا مۇنچىلىك

① نەسرانىلار — خىرىستىيانلار.
② كىش ئارىلى — پارس قولتۇغىدىكى بىر ئارال.

مېلىم بار، مۇنۇ پالان زىمىنىڭ ۋەسىقەسى. پالان نەرسەگە پالانچى كېپىل..." دەپ قولاشمايدىغان پاراڭلارنى سېلىپ چىقتى. ئۇ بىر تۇرۇپ: "ئىسكەندىرىيەگە بارايمىكەن دەۋاتىمەن، چۇنكى ئۇ يەرنىڭ ھاۋاسى بەك ياخشى!" دەيتتى، بىر تۇرۇپ: "ياق، بارمايمەن، چۇنكى مەغرىپ دېگىزى تەشۋىشلىك! ھەي سەئدى، ئالدىمدا باشقا بىر سەپەر تۇرۇپتۇ، ئەگەر ئەمەلگە ئېشىپ قالسا، قالغان ئومرۇمنى خىلۋەت بىر بۇلۇڭدا ئوتكۇزىمەن!" دەيتتى.

"ئۇ قانداق سەپەر؟" دەپ سوريدىم. ئۇ دىدى: "پارىسنىڭ گۈڭگۇرتىنى جۇڭگوغا ئاپىرىپ ساتماقچىمەن، ئاڭلىشىمچە، ئۇ يەردە ئۇنى يۇقۇرى باھادا ئالىدىكەن، ئۇ يەردىن جۇڭگونىڭ جانان چىنىسىنى رۇمغا ئاپىرىپ ساتىمەن، رۇمنىڭ كىمخاپلىرىنى ھىندىستانغا، ھىندىستاننىڭ پولاتلىرىنى ھەلەبكە، ھەلەبنىڭ ئەينەكىنى يەمەنگە، يەمەننىڭ توقۇلمىلىرىنى پارىسقا ئېلىپ كېلىپ ساتىمەن. شۇنىڭدىن كېيىن تىجارەتنى توختىتىپ، ئوز دۇكىنىمدا ئولتۇرىمەن!"

مۇبالىغە قىلماي ئېيتسام، ئۇ شۇنچىلىك سەپسەتىلەرنى ساتتىكى، ئاخىردا سوزلەشكە ماداری قالماي، مۇنداق دىدى: "ئەي سەئدى، سەنمۇ كورگەن-بىلگەنلىرىڭنى ياكى ئاڭلىغانلىرىڭنى سوزلەپ بەرسەڭچۇ." مەن دىدىم:

"ئاڭلىدىڭمۇ دوستۇم، سەھرايى غوردا①
توگىدىن يىقىلغان سودىگەر يولدا.

① سەھرايى غور — غور سەھراسى، ئافغانستاننىڭ غەربىي قىسمىدىكى تاغلىق قاقاس بىر چول.

ئۇ ئېيتقان: 'ئاچكوزنىڭ كوزى تويمايدۇ،
قانائەت تويغۇزار، يا تويار گوردا.'"

هكايەت (23)

ئاڭلىشىمچە، خۇددى هاتەم تائى ئوزىنىڭ سېخىلىغى بىلەن تونۇلغاندەك، بىر باي ئوزىنىڭ بېخىللىغى بىلەن شۇنچىلىك تونۇلغان. ئۇنىڭ تۇرمۇشى تاشقى كورۇنۇشتە دۇنيا نېمەتلىرى بىلەن بىزەلگەنـدەك تۇرسىمۇ، ئەمـما ئىچكى دۇنياسىغا تەبىي بىر خەسىلىك چىڭ ئورناشـقان ئىدىكى، جېنى چىقسىمۇ بىر پارچە نانىنى قولدىن بەرمەس ئىـدى. ئەبۇ هۇرەيـرىنىڭ مۇشۇگـىمۇ بىر پارچە لوقـما بەرگۈسى كەلمەيتتى، ئەسھابۇلكەهفنىڭ ئىتىغمۇ بىر پارچە سوڭەك تاشـلاپ بەرمەيتتى. قىسقىسى، هېچكىم ئۇنىڭ ئويـىنىڭ ئىشىگىنىڭ ئوچۇق تۇرغانلىغىنى كورمىگەن، داستىخان سالـغىنىنمۇ كورمىگەن ئىدى.

كەلسە مىسكىن ئاش هىددىدىن باشقىنى سەزمەس ئىدى،
نان يىسە قۇشلارغا جىنىدەك ئۇۋۇنغى تەگمەس ئىدى.

ئاڭلىشىمچە، ئۇ مەغرىپ دېڭىزى ئارقىلىق مىسرغا كېتىۋاتقىنىدا كاللىسى فىرئەۋن خىيالى① بىلەن تولۇپ تاشقان ئىدى، "توساتتىن غەرق بولۇپ كەتتى"،② كىمىگە قارشى تەتۇر شامال كوتىرىلگەن ئىدى.

---

① فىرئەۋن خىيالى — ئۇچىغا چىققان تەكەببۇرلۇق خىيال.
② قۇرئان، 10 — سۈرە، 90 — ئايەت.

نەچارە دىل ماس كەلمىسە ناخۇش تەبىئىگە؟
شامال هەرچاغ كىمىلەرگە لايىق بولالماس.

ئۇ دۇئاغا قول كوتىرىپ، پايدىسىز دات-پەريات قىلىشقا باشلىغان. "ئۇلار كىمىگە چۇشكەندە، ئوزىنى ئاللاغا دىنىنىڭ مۇخلىسلىرى قىلىپ كورسىتىپ دۇئا قىلىدۇ!"①

هاجەت چۇشسە، قول كوتەرسە دۇئاغا،
هىچ پايدا يوق كەرەم چېغى قول قوشتۇرسا.

* * *

باشقىنى خوش قىل زەر، كۇمۇش بىلەن،
ئوزەڭ هەم بىللە مەنپەئەت تاپقىن.
قالدۇرماق بولساڭ ئويۇڭنى مەڭگۇ،
ئۇنى زەر-كۇمۇش خىش بىلەن ياپقىن.

ئېيتىلىشىچە، ئۇنىڭ مىسردا كەمبەغەل تۇقانلىرى بار بولۇپ، ئۇنىڭدىن قالغان مال-دۇنيا بىلەن بېيىپ كەتكەن. باي ئۇلۇش بىلەنلا هەممىسى ئوزىنىڭ كونا كىيىملىرىنى يىرتىپ تاشلاپ، ئىسىل رەختتىن جۇۋا تىكتۇرگەن. بىر هەپتىدىن كېيىن ئۇلارنىڭ بىرسىنى كورۇپ قالدىم: ئۇ ئۇچقۇر ئارغىماقىنى ئويناقلىتىپ باراتتى، بىر غۇلام ئارقىسىدىن ئەگىشىپ كېتىۋاتاتتى.

---

① قۇرئان، 29 — سۈرە، 65 — ئايەت.

ۋاھ، ئەگەر مۇردا تىرىلىپ قايتسا،
تۇققان-جەمەت ئىچىگە، ئوز يېرىگە،
تۇققىنى ئولگەندىن ئېغىر چۇشكەي
مىراسنى قايتۇرۇش ھەر بىرىگە.

مەن ئارىمىزدىكى بۇرۇنقى تونۇشلۇغىمىز بويىچە، ئۇنىڭ يېڭىدىن تارتىپ مۇنداق دېدىم:

يەپ-ئىچىپ، قەنتىگىنى چاق ئەي مەرت كىشى،
ئۇ يىمەستىن، مال يىغىش بولدى ئىشى.

ھىكايەت (24)

بىر ئاجىز بېلىقچىنىڭ تورىغا كۇچلۇك بىر بېلىق چۇشكەن ئىدى. بېلىقچىنىڭ ئۇنى تۇتۇۋېلىشقا قۇربى يەتمىدى، بېلىق غالىپ كېلىپ، بېلىقچىنىڭ قولىدىن تورىنى سۇغۇرۇۋېلىپ كېتىپ قالدى.

باردى بىر غۇلام ئوستەڭگە سۇغا،
ئۇلۇغ سۇ ئۇنى ئاققۇزۇپ كەتتى.
ئەپكېلەتتى تور ھەر قېتىم بېلىق،
بۇ قېتىم تورنى بېلىق ئەپ كەتتى.

باشقا بېلىقچىلار ئۇنىڭ ئىچىنى ئېچىشتۇرۇپ، تاپا قىلىشقا باشلىدى: "تورۇڭغا شۇنچىلىك بىر بېلىق چۇشسە، تۇتۇپ قېلىشنى

بىلمەپسەن-دە!" ئاجىز بېلىقچى دېدى: "ھەي بۇرادەرلىرىم، نىمە قىلاي، ماڭا نېسىپ بولمىغان ئىكەن، بېلىقنىڭمۇ كۆرىدىغان رىزقى-نېسىۋىسى بار ئىكەن. بېلىقچى نېسىۋىسىز بولسا، ھەتتا دەجلە① دەرياسىدىمۇ بېلىق تۇتالمايدۇ، ئەجىلى يەتمىگەن بېلىق قۇرۇقلۇقتىمۇ ئولمەيدۇ!"

ھىكايەت (25)

قول-پۇتى كېسىلگەن بىر مەجرۇھ ئادەم مىڭ پۇتلۇقنى② ئولتۇرگەن ئىدى. بىرتەقۋادار كىشى ئۇنىڭ يېنىدىن ئوتۇپ كېتىپ ۋېتىپ مۇنداق دېدى: "سۇبھانالللا! ئۇنىڭ ئەجىلى يەتكەنلىكتىن مىڭ پۇتى بار تۇرۇقلۇق بىر قول-ئايىغى يوق ئادەمدىن قېچىپ كېتەلمەپتۇ!"

جان ئالغۇچى دۇشمەن يېتىشكەن ھامان،
ئەجەل باغلار يۇگرۇك ئات پۇتنى شۇ ئان.
بېسىپ كەلسە ياۋ ئىزمۇ-ئىز توختىماي،
نە ھاجەت ئېتىشقا كېيانى كامان.③

---

① دەجلە — باغداتتىكى بىر دەريا.

② مىڭ پۇتلۇق — ئومىلىگۇچ بىر ھايۋانىنىڭ ئىسمى. ھەرقايسى خەلقلەردە تۇرلۇك ئاتىلىدۇ. بەزىسى "قىرق پۇتلۇق"، بەزىسى "يۇز پۇتلۇق" دەپ ئاتايدۇ. ئەسلى تېكىستتە "مىڭ پۇتلۇق".

③ كېيانى كامان — شاھلارغا خاس كۇچلۇك ئوقيا.

ھكايەت (26)

بىر يوغان قوساق ئەخمەقنى كوردۇم، ئۇنىڭ ئۇچسىدا قىممەتباھا تون، ئاستىدا ئەرەپ ئېتى، بېشىدا مىسرنىڭ ئىسىل رەختىدىن قىلىنغان سەللىسى بار ئىدى. بىركىشى مەندىن سورىدى: "سەئىدى، بۇ پەمسز ھايۋاننىڭ ئۇچسىدىكى كىمخاپ تونغا قانداق قارايسەن؟"

مەن دىدىم: "گويا مەزمۇنى يامان خەت ئالتۇن ھەل بىلەن يېزىلىپتۇ، خالاس!"

بىر ئېشەككى، سۇرىتى ئادەم سۇپەت،
گەۋدىسىدۇر بىر موزاي، مەرەيدۇ سەت.

گۈزەل خۇلق مىڭ كىمخاپ توندىن ياخشى.

بۇ ھايۋاننى ئادەم دېيىش ھېچ مۇمكىن ئەمەس،
چاپان، سەللە، تۇرقىنىلا ئادەم دىسەك بەس.
تەكشۇر ھەممە مال-مۈلكىنى، يوقۇ-بارىنى،
ئوز قېنىدىن باشقىسى ھالالغا كىرمەس.

* * *

ئۇلۇغ كىشى كۇچ-قۇدرەتتىن قالسا ئەگەر،
ئابرويىمۇ چۇشەر دەپ ئويلاپ قالما.
بوسۇغىسى كۇمۇش بولۇپ، قاقسا زەر مىخ،

جوھۇتنى سەن ئۇلۇغ زات دەپ پەرەز قىلما.

ھكايەت (27)

بىر ئوغرى تىلەمچىگە دىدى: "سەن بىر تىيىن ئۇچۇن ھەر بىر پىخسىقىنىڭ ئالدىغا بېرىپ قول سوزۇشتىن ئۇيالمامسەن؟" تىلەمچى دىدى:

"قول ئۇزىتىپ ئالغان ياخشى مىسقال پۇلنى،
كەستۇرگەندىن بىر يېرىم سوم پۇلغا قولنى."①

ھكايەت (28)

ھكايە قىلىنىشىچە، بىر مۇشتلاشچى پەھلىۋاننىڭ ئىشى ئوڭىدىن كەلمىگەچكە، مۇھتاجلىق تۇپەيلىدىن كەڭ بوغۇزى جېنى بىلەن خوشلىشاي دەپ قالغان ئىدى. ئۇ شىكايەت بىلەن ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كىرىپ، ئىجازەت سورىدى:

"مەن سەپەرگە چىقماقچىمەن، بەلكىم بىلگىمنىڭ كۇچ-قۇۋۋىتى بىلەن بەخت ئىتىگىنى قولغا كەلتۇرسەم ئەجەپ ئەمەس.

ئىشلەتمىسەڭ پايدا يوقتۇر ھۇنەر-پەندە،

---

① شەرىئەتنىڭ ھوكمى بويىچە، ئوغرىلارنىڭ ئوغرىلىغان نەرسىسى مەلۇم مىقدارغا يەتسە قولى كېسىلەتتى، بۇ مىسرادا شۇ ئىش ئەسلىتىلگەن.

پۇراق بېرەر ئارچا ئوتتا، مۇشـك سۇرتكەنـدە!"

ئاتىسى دىدى: "ئوغلۇم، ئەمەلگە ئاشمايدىغان خـيالنى كاللاڭـ
دىن چىقىرىپ تاشلا، قانائەت ئايىغىنى سالامەتـلىك ئىتىگـى بىلەن
ياپ، چۈنكى چوڭلار ئېيتىدۇ: بەختۇ-دولەت كۆچمىنچ قولغا كەلـ
تۇرىدىغان نەرسە ئەمەس، ئازراق ھاياجانلانغىنىڭ تۈزۈك."

ئۇشلىيالماس بەخت پېشىنى كۆچ بىلەن ھەر بىر كىشى،
قوي، كۆچەنمە، ئوسمىغا مۇھتاج ئەمەس ئەئما قېـشى.

* * *

نەقىلار پەھلىۋان، بەختـسۇر قارا؟
كۆچلۈك قولدىن، شەكسىز، قۇتلۇق قول ئەلا.

* * *

ھەر بىر تال چېچىكدا بولسا يۇز ئەقىل،
تالىيىڭ بولمىسا بىكار، بۇنى بىل.

ئۇغۇل دىـدى: "ئاتا، سەپـەرنىڭ پايدىـسى كوپ: كوڭلـۈڭنى
ئارام تاپتۇرىسەن، ھەنـپەئەت قازىنـسەن، ئاجايىـپ نەرسـلەرنى
كورىسەن، غارايىـپ نەرسـلەرنى ئاڭلايـسەن، شەھەرلەرنى تاماشا
قىلىسەن، دوستلار بىلەن سوھبەتلىشىسەن، بىلىم تەھسىل قىلىسەن،
ئەدەپ ئۇگىنىسەن، مال ۋە دارامەتنى كوپەيتىسەن، دوستلار بىلەن
تونۇشىسەن، تەلىيـڭنى سـناپ كورىـسەن. تەرىقەت يولىدىكىلەر
ئېيتىـدۇ:

'دۇككان ھەم ئويۇڭگە باغلانغان بولساڭ،
ئادەم بولالمايسەن ھەرگىز ئەي نادان!
يۈر، تۇرما، جاھان كەز، تاماشا ئەيلە،
تېنىڭدىن ئايرىلىپ كەتمەستە شۇ جان."

ئاتىسى دىدى: "ئوغلۇم، سەن ئېيتقانىدەك، سەپەرنىڭ مەنپەئەتلىرى
كوپ، لېكىن ئۇ بەش خىل كـشىگە لايـىق: بىرىنچـىسى، بايلىغى
ۋە كۆچ-قۇدرىتى بولغانلاردىن تاشقىرى، گۈزەل غۇلام ۋە كېنىزەكلىرى
ھەمدە چاققان خىزمەتكارلىرى بولغان سودىگەرلەر؛ ئۇلار ھەر كۈنى
بىر شەھەردە، ھەر كېـچىسى بىر جايـدا، ھەر دەمـدە بىر تاماشا
ئورنىدا دۇنيانىڭ نىئمەتلىرىدىن بەھرىمەن بولىدۇ:

تاغۇ دەشت-چوللەردە بايلار ھېچقاچان بولماس غېرىپ،
نەگە بارسا بىمالال قۇرغاي قونالغۇ، باربگاھ.
بۇ جاھان نىئمەتلىرىدىن بىنەسىپ بولغان كىشى
بولغۇسى ئۇز يۇرتىدا نامسىز غېرىبى بىنەۋا.

ئىككىنچـىسى، شـېرىن سوزلۈك، گەپكە چېـچەن، نەپـس سوز
سەرمايىسىغا ئىگە ئالىملار؛ ئۇلار ھەر جايغا بارسا، كىشىلەر ئۇلارنىڭ
خىزمىتىنى قىلىشقا تىرىشىدۇ ۋە ئۇلارغا ئىززەت-ئىكرام قىلىدۇ.

ئالىملارنىڭ تەبىئىتى ساپ ئالتۇندەك،
نەگە بارسا قەدرى-قىممەت تاپقاي چەكسىز.
چوڭلار نەسلى بولسا نادان ئوتمەس ياماق،

ياقا يۇرتتا ھەچكىم ئۇنى ئالماس، شەكسىز.

ئۇچىنچىسى، چىرايلىق كىشى؛ پاكدىل كىشىلەرنىڭ تەبىئىتى گۈزەل كىشى بىلەن باردى-كەلدى قىلىشقا ئىنتىلىدۇ، چۈنكى دانالار ئېيتقاندەك، ئازغىنا ھوسۇن-جامال نۇرغۇن مالدىن ياخشى، ئېيتىلىشچە، چىرايلىق يۈز—جاراھەتلىك كۆكۈلنىڭ مەلھىمى ۋە ئىتكىلىك ئىشكىنىڭ ئاچقۇچى. تەبىئىكى، چىرايلىق كىشى بىلەن ئۇلپەتچىلىك قىلىشنى ھەممە يەردە كىشىلەر غەنىمەت ھىساپلايدۇ، ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىشنى ۋەزىپە دەپ بىلىدۇ.

ھوسىنى بارلار نەگە بارسا ئىززەتۇ-ھورمەت تاپار،
گەرچە ئويدىن قوغلىغان بولسۇن ئۇنى ئاتا-ئانا.
مەن كورۇپ قۇرئان ئىچىدە بىر تاۋۇسنىڭ پەرىنى،
شۇنداق ئېيتتىم: 'مەرتىۋەگدىن بۇ ئورۇن ئۈستۈن ساڭا!'
پەر دىدى: 'قوي بۇ سوزۇڭنى، ھەر كىشى بولسا گۈزەل،
تاشلىسا نەگە قەدەم ھىچبىر توسالغۇ يوق ئاڭا!'

* * *

ئەگەر ئوغۇل خوپ كېلىشكەن دىلبەر بولسا،
ئايرىلىسمۇ ئاتىسىدىن غەمسىز ياشار.
ئۇ بىر گوھەر، سەدەپ ئاڭا ھاجەت ئەمەس،
ئىسىل دۇرغا ھەممە يەردە بار خېرىدار

توتىنچىسى، خۇش ئاۋاز ناخشىچى؛ ئۇ داۋۇتنىڭ ئاۋازىدەك خۇش نەپەس بىلەن سۇنى ئېقىشتىن، قۇشنى ئۈچۈشتىن توختىتالايدۇ.

شۇنداق ئىكەن، ئۇ بۇ ئارتۇقچىلىقنىڭ ياردىمى بىلەن تەشنا بولغۇچىلارنىڭ كۆڭلىنى ئۆۋلايدۇ، ھەقىقەت ئەھلى ئۇنىڭ بىلەن سوھبەت قۇرۇشقا ۋە قولىدىن كېلىشچە ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىشقا تىرىشىدۇ.

گۈزەل كۆيىنى ئاڭلاشقا مەن بەكمۇ خۇشتار،
كىم چالاركىن دىل قانغۇدەك مۇڭلۇق دۇتتار؟

* * *

خۇش ئاڭلىنار سەھەر پەيتى مۇڭلۇق ئاۋاز
ئىشرەتخورلار قۇلىغا يېتىپ بىرەك.
خۇش ئاۋاز خوپ ئەگەر بىلسەڭ، گۈزەل يۈزدىن
چۈنكى ئۈسى روھى ئۇزۇق، بۇسى ئەمەك.

بەشىنچىسى ئاز-تولا ھۇنىرى بار ئادەم؛ ئۇ ئىككى قولىغا تايىنىپ تۇرمۇشىنى تەمىنلەيدۇ، نان ئۈچۈن ئۆز ئابرويىنى توكمەيدۇ.

ئۆز شەھىرىدىن كەتسە موزدۇز يات يۇرتقا،
ھۇنەر بىلەن تارتماس جاپا-مۇشەققەت.
نىمروز شاھى① ئۆز ئېلىدىن ئايرىلسا،
ئاچلىق قىيناپ باسار ئۇنى پالاكەت.

ئوغلۇم! مەن بايان قىلغان بۇ سۆپەتلەر كۆڭۈل خاتىرجەملىگىنىڭ

---

① نىمروز شاھى — "يېرىم كۆنلۈك شاھ" دىگەن مەنىدە بولۇپ، "نىمروز" شەرقىي ئىراندىكى سىيستان ۋىلايىتىنىڭ شائىرانە ئاتىلىشى.

كاپالىتى ۋە ياخشى كۈن ئوتكۈزۈشنىڭ مەنبەسى، شۇڭا بۇ سۈپەتـ
لەردىن خالى كىشىلەر قۇرۇق خىيال بىلەن جاھان كەزسە، ھىچكىم
ئۇنىڭ نامۇ-نىشانى توغرىلىق ئىز-دېرىكىنى قىلمايدۇ.

تەتۈر ئايلانسا كىشىگە كاج پەلەك،
ياخشىلىقنىڭ ئەكسىگە باشلار زامان
كەپتەر مەڭگۈ ئۇۋۇسىنى كورمىسە،
باشلىغاي قىسمەت ئۇنى توزاق تامان."

ئوغۇل دىدى: "ئاتا، دانىشمەنلەرنىڭ سوزىگە قانداقمۇ خىلاپلىق
قىلىمىز؟ ئۇلار ئېيتقانكى، رىزق ئەزەلدە تەقسىم قىلىنغان بولسىمۇ،
لېكىن ئۇنى بىر ئىلاج قىلىپ قولغا كەلتۈرۈش شەرت، شۇنىڭدەك
بالا-قازامۇ تەقدىردە پۈتۈلگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ كىرىدىغان ئىشـ
كىدىن ساقلىنىش لازىم.

رىزق كىشىگە يېتىشمۇ شەكسىز،
ئەقىل دەركى، ئۇنى تېپىش ھاجەت.
ھىچكىم بىئەجەل ئولمەس، ۋە لېكىن
يۇرمىگىن ئەجدىھا ئاغزىغا پەقەت.

مۇشۇ بەستىم بىلەن قۇتۇرغان پىل بىلەنمۇ ئېلىشالايمەن،
قەھرىلىك شىر بىلەنمۇ چېلىشالايمەن. شۇنداق ئىكەن، ئاتا، مەن
سەپەرگە چىقاي، چۈنكى يوقسۇللۇققا چىداشقا ئەمدى تاقەت
قىلالمايمەن.

ئايرىلىپ كەتسە كىشى ئۆز جايى ۋە ئۆز يۇرتىدىن،
نىمە غەم يەر؟ ئوي-ماكان بولغاي ئاڭا ئەتراپ-جاھان.
كېچە بولسا باي كىشى ساراي تېپىشقا ئالدىرار،
نەدە كەچ بولسا، شۇ يەر مىسكىن كىشىگە ئوي-ماكان."

ئۇ شۇ سوزنى دىدى-دە، ئاتىسى بىلەن ۋىدالاشتى ۋە دۇئا-
تەلەپتە بولۇپ، يولغا راۋان بولدى. ئۇ ئوزىگە ئوزى مۇنداق
دەيتتى:

"ھۇنەر ئەھلىگە بولمىسا بەخت يار،
كېزىپ باققۇلۇق ناتونۇش بىر دىيار."

شۇنداق قىلىپ، ئۇ بىر دەريانىڭ ياقىسىغا يېتىپ كەلدى، بۇ
دەريانىڭ شىددەتلىك ئېقىمىدىن تاش تاشقا ئۇرۇلاتتى، گۈلدۇرلە-
گەن ئاۋازى نەچچە چاقىرىم يەرگە ئاڭلىناتتى.

بىر خەتەرلىك سۇكى، ئۇدەكمۇ ئەمىن تاپماس ئىدى،
ھەر يوغان تاش بىرلا دولقۇندىن ئامان قالماس ئىدى.

يىگىت بىر گۈرۇھ كىشىنى كوردى، بۇ يەردە ھەر بىر كىشى
ئۇششاق مىس پۇلغا قېيىقتىن ئورۇن ئېلىپ، ئوتۇشكە تەييارلىنىپ
تۇرغان ئىكەن. يىگىتنىڭ بېرىشكە بىر تېنىمۇ بولمىغانلىقتىن،
دۇئا قىلىشقا باشلىدى، ئەمما شۇنچە يالۋۇرسىمۇ، پايدىسى
بولمىدى.

گېپىڭ ئوتمەس كىشىگە پۇلسىز ھەرگىز،
ئەگەر بولسا پۇلۇڭ، زورلۇق ھاجەت.

ۋىجدانسىز كېمىچى كۈلۈپ قويۇپ، ئۇنىڭدىن يۇزىنى ئوردى-دە، دىدى:

"ئوتەلمەيسەن بۇ دەريادىن پۇلسىز، كۇچ بىلەن،
كارغا كەلمەس ئون ئەر كۇچى، بىر كىشىلىك پۇل بەر!"

كېمىچىنىڭ تەنسىدىن يىگىتنىڭ يۈرىگى سقىلدى-دە، ئۇنىڭ-دىن ئىنتىقام ئالماقچى بولدى، ئەمما قېيىق يىراقلىشىپ كەتكەن ئىدى. ئۇ ۋاقىرىدى: "ئەگەر ئۇستۇمدىكى چاپىنىم بىلەن قانائەتلە-نمىدىغان بولساڭ، ئاياپ تۇرمايمەن!" كېمىچى (ئالدىنىپ) چاپان تاماسى بىلەن قېيىقنى ئارقىغا بۇرىدى.

ئەقىللىق كۆزىنى ھىرىس كور قىلار،
تاما قۇش، بېلىقنى توزاقىغا ئىلار.

يىگىت كېمىچىنىڭ ساقلىنى ياقىسى بىلەن قوشۇپ بىرلا سقىمداپ ئالدىغا تارتتى-دە، ئايماستىن يەرگە ئۇردى. ئۇنىڭ شىرىگى يارەم بېرىش ئۈچۈن قېيىقتىن سەكرەپ چۈشكەن بولسىمۇ، ئوخ-شاشلا زەربىگە ئۇچراپ نېرى قاچتى. ئەمدى كېمىچىلەرگە ئۇنىڭ بىلەن مادارا قىلىشتىن باشقا چارە قالمىغان ئىدى، قېيىقىنىڭ كىرا-سىدىنمۇ كەچتى.

سەۋىر قىل، قوپاللىقنى كورسەڭ ئەگەر،
جەدەل ئىشىگىنى يۈڭاشلىق ئېتەر.
سىلاپ ئەركىلەتسەڭ شىرىن تىل بىلەن،
يېتەكلەيسەن پىلنى بىر تال قىل بىلەن.
يىسەڭمۇ ئازار، بولغىن خۇش خۇي، تىنچ،
يىپەك يۇمشاق بولغاچ، كېسەلمەس قىلچ.

كېمىچىلەر ئوتكەن ئىشقا ئەپسۇسلىنىپ ئايىغىغا باش قويدى ۋە ئىككى يۈزلىمىلىك بىلەن ئۇنىڭ يۈز-كوزىنى سويۇپ كەتتى، ئاندىن ئۇنى قېيىققا ئولتۇرغۇزۇپ، يولغا راۋان بولدى، تاكى سۇنىڭ ئۈستىدە چوقچىيىپ تۇرغان يۇنان ئىمارىتىنىڭ بىر تۈۋرۈگىگە يەتكۈچە ئۈزۈشتى. بۇ يەرگە كەلگەندە كېمىچى دىدى: "قېيىقتا بىر توشۇڭ بار. ئاراڭلاردىن باتۇرراق بىرەيلەن ئاۋۇ تۈۋرۈككە چىقىپ، قېيىقنىڭ ئارغامچىسىنى تۈتۈپ تۇرسا، توشۇكنى ئېتىۋالاتتۇق."

يىگىت پەھلىۋانلىق غۇرۇرى بىلەن بايىلا ئوزى رەنجىتكەن دۇشمەننى ئويلاپمۇ قويمىدى ۋە دانىشمەنلەرنىڭ سوزىگە ئېتىبار قىلمىدى. دانىشمەنلەر ئېيتقانكى، "بىراۋنىڭ كوڭلىنى بىر قېتىم رەنجە-تىپ قويۇپ، ئارقىدىن يۈز راھەت يەتكۈزگەن بولساڭمۇ، ئاشۇ بىر رەنجىتكىنىڭ ئۈچۈن ئىنتىقامغا ئۇچراشتىن ساقلان، چۈنكى ئوقيانىڭ ئوقى جاراھەتتىن چىقىپ كېتىدۇ، لېكىن ئەلەم يۈرەكتە قالىدۇ."

ئەجەپ ياخشى دىدى خىلتاشقا بەگتاش:①

① "بەگتاش" بىلەن "خىلتاش" كەڭ تارالغان تۈركچە كىشى ئىسىملىرى.

"لازىمدۇر يېڭىلگەن دۇشمەننى ئويلاش!"

* * *

ئەمىن بولما، سەنمۇ ئەلەم تارتسەن،
قولۇڭدىن بىراۋ چەككەن بولسا ئەلەم.
تاش ئاتما پەقەت سەن سېپىل ئۈستىگە،
ئۇ يەردىن ياغار تاش بېشىڭغا شۇ دەم.

يىگىت كېمىنىڭ ئارغامچىسىنى بىلىگىگە ئوراپ، تۇڭۇرۇكىنىڭ ئۈستىگە چىقىشى بىلەنلا، كېمىچى ئۇنىڭ قولىدىكى ئارغامچىنى كېسىپ تاشلاپ، كېمىنى تېز ھەيدەپ كەتتى. بىچارە پەھلىۋان ھاڭ-تاڭ بولۇپ قالدى. ئۇ ئىككى كۈن جاپا-مۇشەقەت چەكتى ۋە بەك ئېغىرچىلىق تارتتى. ئۇچىنچى كۈنى ئۈيقۇ ياقىسىدىن تۇتۇپ سۇغا ئاتتى. بىركېچە-كۈندۈزدىن كېيىن ئۇنى سۇ قىرغاققا چىقىرىپ تاشلىدى. ھاياتىدىن يەنە ئازراق ئەسەر قالغان ئىدى. دەرەخنىڭ ياپرىغىنى يۇلۇپ، ئوت-چوپنىڭ يىلتىزىنى قېزىپ يېيىشكە باشلىدى. بىر ئاز كۈچكە كېلىپ، بايقۇشلار تەرەپكە باش ئېلىپ كەتتى. ئۇ ماڭا-ماڭا ئۇسساپ كەتتى-دە، ئاران بالالىقتا بىر قۇدۇقنىڭ بېشىغا يېتىپ كەلدى. بۇ يەردە بىر توپ كىشى توپلىشىۋېلىپ، ھەرقايسىسى بىر تىيىندىن پۇل تولەپ، بىر ئىچىم سۇ ئىچىۋاتاتتى. يىگىتنىڭ تېينى يوق ئىدى، شۇڭا ئاجىزلىغىنى بايان قىلىپ، سۇ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدى، ئەمما ئۇنىڭغا ھەمى قىلىشمىغانلىقتىن، ئۇ زورلۇق قولىنى سوزغان ئىدى، ئىش چىقمىدى. نائىلاج بىرنەچچىسىنى يەرگە يىقىتتى، لېكىن ئۇ كىشىلەر ئۇستۈن كېلىپ، ئۇنى ئايماستىن ئۇرۇپ يارىلاندۇردى.

پاشا توپلانسا يېڭەر پىلنى ئۇرۇپ،
بۇندا كۈچ-قۇۋۋەت، سالاپەت بار تۇرۇپ.
كوپ چۈمۈلە بولسا بىردەك ئىتتىپاق،
يىرتىدۇ شىر پوستىنى ئۇجۇقتۇرۇپ.

پەھلىۋان نائىلاج بىر كارۋاننىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ ماڭدى. كەچكە يېقىن قاراقچىلارنىڭ خەۋپ-خەتىرى بىلەن تولغان بىر جايغا يېتىپ كېلىشتى. ئۇ كارۋانچىلارنىڭ ئەزايى تىترەپ، كۆڭلىدە ئولۇمگە تەن بەرگەنلىكىنى سەزدى-دە، دېدى: "ئەندىشە قىلماڭلار، مەن ئاراڭلاردا ئىكەنمەن، ئۆزۈم يالغۇز ئەللىك ئادەمگە تېتىيمەن، باشقا يىگىتلەرمۇ يار-يولداش بولسۇن!" ئۇنىڭ لاپ ئۇرۇپ ئېيتقان ئاشۇ سوزى بىلەن كارۋانچىلارغا قايتىدىن جان كىرىپ، ئوز ئارىسىدا مۇنداق بىركىشى بولغانلىغىغا خوشال بولۇشتى ۋە ئۇنىڭغا ئوزۇق-تولۇك، سۇ بىلەن ياردەم قىلىشنى لازىم تاپتى. يىگىتنىڭ ئاشقازىنىنىڭ ئوتى گۈكسىرەپ يانىدى. سەۋىر-تاقەت تىزگىنى قولدىن كەتكەن ئىدى. ئۇ بىرقانچە لوقما تاماقنى ئىشتىها بىلەن يىدى، ئارقىدىن بىرنەچچە يۇتۇم سۇ ئىچتى. شۇنىڭ بىلەن نەپسىنىڭ شەيتانى ئارام تاپتى-دە، ئۇيقۇغا كەتتى.

بۇ كارۋاندا جاھان كورگەن بىر قېرى كىشى بار ئىدى. ئۇ مۇنداق دېدى: "دوستلار! مەن قاراقچىلاردىن ئۇنچىلىك ئەندىشە قىلمايمەن، مۇنۇ ھەمرايىڭلاردىن قورقمەن. ھىكايە قىلىنىشچە، بىر ئەرەپنىڭ بىرقانچە دەرەم پۇلى بار ئىكەن. كېچىسى ئوغرىدىن تەشۋىش قىلىپ، ئويىدە يالغۇز ئۇخلىيالماپتۇ. ئۇ قېشىغا دوستلىرىدىن بىرىنى ئېلىپ كېلىپ، يالغۇزلۇق قورقۇنچىسىنى يوقاتماقچى

بولۇپتۇ. بىرنەچچە كېچىنى ئاشۇ دوستى بىلەن بىللە ئوتكۈزۈپتۇ. ئاخىرى دوستى پۇل بار يەرنى بىلۈپلىش بىلەنلا ھەممە پۇلىنى ئېلىپ قېچىپ كېتىپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە كىشىلەر ئەرەپنى يالىڭاچ ھەم يىغلىغان ھالدا كورۇپتۇ-دە، ئۇنىڭدىن سوراپتۇ: 'نىمە بولدى؟ پۇلۇڭنى ئوغرى ئالمىغاندۇ؟' ئۇ جاۋاپ بېرىپتۇ: 'ياق، خۇدا تۇرۇپتۇ، ھەمرايىم ئوغرىلاپ كەتتى!'

يىلاندىن خاتىرجەم ئولتۇرغىنىم يوق،
ئۇنىڭ خىسلىتىنى بىلگەندىن بۇيان.
كىشىلەر كوزىدە دوستتەك كورۇنگەن
دۇشمەننىڭ چىش زەخمى ھەممىدىن يامان.

كىم بىلىدۇ، بەلكىم، بۇمۇ ئوغرىلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئارىمىزغا ھىلىگەرلىك بىلەن كىرىۋالغان نەرسىمۇ، ۋاقتى-سائىتى كەلگەندە دوستلىرىغا خەۋەر قىلامدۇ تېخى. ئەمدى مەسلىھەتىم شۇكى، ئۇنى بۇ يەردە ئۇخلىغان پېتى قالدۇرۇپ، بىز كېتەيلى!"

قېرىنىڭ تەدبىرى ياشلارغا خوپ كەلدى ۋە شۇنىڭ بىلەن تەڭ كوڭلىدە مۇشتلاشچىدىن قورقۇشقا باشلىدى-دە، دەرھال نەرسە-كېرەكلىرىنى توگىگە ئارتىپ، پەھلىۋاننى ئۇخلىغان پېتى قالدۇرۇپ قويۇپ، جونەپ كېتىشتى. يىگىت ئاپىتاپ دۇمبىسىنى قىزىتىشقا باشلىغان چاغدىلا ئەھۋالدىن خەۋەر تاپتى. بېشىنى كوتىرىپ قارىسا، كارۋان كېتىپ قالغان. بىچارە بىرمۇنچە ئايلىنىپ يۇردى، يولىنى تاپالمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇسۇز ۋە ئاچ قوساق يەرگە يۇزىنى قويۇپ، ئولۇمگە تەييار بولۇپ تۇردى. ئۇ مۇنداق دەيتتى:

"كارۋان كوچكەندە 'تۇر!' دەپ كىم خەۋەر بەرسۇن ماڭا؟
يوق غېرىپقا بىر غېرىپتىن باشقا مۇنىس-ئاشنا!

* * *

ئۆزى ئانچە غۇربەتتە كوپ بولمىغان،
مۇساپىرغا قاتتىق بولۇر ھەر زامان".

بىچارە مۇشۇ سوزنى قىلىۋاتقاندا، ئۇۋ بىلەن ئوز لەشكىرىدىن يىراقلىشىپ كەتكەن بىر شاھزادە ئۇنىڭ يېنىدا توختاپ، بۇ سوزنى ئاڭلىدى-دە، تۇرقىغا نەزەر سالدى. ئۇ تاشقى كورۇنۇشتە پاكىزە ۋە ھالى پەرىشان كورۇندى. شاھزادە ئۇنىڭدىن سورىدى: "قەيەر-لىكسەن؟ بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالدىڭ؟" يىگىت بېشىدىن ئوتكەن ئىشلارنى قىسقىچە سوزلەپ بەردى. ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق ھالىغا شاھزادىنىڭ رەھمى كېلىپ، ئۇنىڭغا بىر قۇر كىيىم، قولىغا پۇل بەردى ۋە ئوز شەھرىگە بېرىۋېلىشى ئۈچۈن ئىشەنچلىك بىر كىشىنى قوشۇپ قويدى.

ئاتىسى ئۇنىڭ بىلەن دىدار كورۈشكەنلىگىگە شادمان بولدى، ئۇنىڭ سالامەت قايتىپ كەلگەنلىگىگە شۈكۈر ئېيتتى. كەچقۇرۇن يىگىت بېشىدىن ئوتكەن ۋەقەلەرنى-كېمىدە يۇز بەرگەن ئىشنى، كېمىچىنىڭ سالغان جەۋرىنى، قۇدۇق بېشىدىكى دىخانلارنىڭ جاپا-سىنى، يولدىكى كارۋانلارنىڭ ۋاپاسىزلىغىنى ئاتىسىغا سوزلەپ بەردى.

ئاتىسى دىدى: "ئوغلۇم كېتىدىغان چاغدا مەن ساڭا دېمىدىممۇ؟ يوقسۇللارنىڭ باتۇر قولى باغلاقلىق، شېرىپەنجىسى سۇنۇق.

ئەجەپ ياخشى ئېيتقان پەھلىۋان مىسكىن:

"تېرىقچە زەر ئارتۇق يۇز پاتمان كۇچتىن."

ئوغۇل دېدى: "ئاتا! قانداق بولمىسۇن، مۇشەققەت چەكمىگىچە غەزنىگە ئىگە بولالمايسەن، جاننى خەتەرگە قويمىغىچە دۇشمەن ئۇستىدىن زەپەر قازىنالمايسەن، ئۇرۇق چاچمىساڭ خامان ئالالمايسەن. كورمىدىڭمۇ، ئازغىنا جاپا چېكىپ، قانچىلىك راھەت تاپتىم، ھەرىدىن نەشتەر يەپ، قانچىلىك ھەسەل ئېپكەلدىم-ھە!"

ھەر ئادەم يىيەلمەس رىزقىدىن ئارتۇق،
ۋە لېكىن ئىزلەشتە قىلمىسۇن سۇسلۇق.

* * *

لەھەڭنىڭ ئاغزىدىن قورقما گەر غەۋۋاس،①
دېڭىزدىن قىممەتلىك گوھەر ئالالماس.

تۇگمەننىڭ تېگى تېشى چوگلىمەيدۇ، شۇڭا ئېغىر يۈك كوتىرەلەيدۇ.

نىمە يەر ئۇنگۇرىدە يىرتقۇچ شىر؟
نىمجان لاچىنغا نەدە تەييار ئۇزۇق؟
خالىساڭ ئوي ئىچىدە شىكار قىلماق،
ئۇ چاغدا پۇت-قولۇڭ بولۇر بوغۇق.

ئاتىسى دېدى: "ئوغلۇم، بۇ نوۋەت ساڭا پەلەك يار-يولەكتە

① غەۋۋاس — سۇ ئاستىغا چۇشۇپ گوھەر ئالغۇچى.

بولۇپ، ئىقبالىڭ يول باشلاپتۇ، شۇڭا بىر دولەت ئىگىسى ئۇچۇپ-شۇپ، ساڭا ئىچ ئاغرىتقانلىقتىن، ئالاھىدە غەمخورلۇق كورسىتىپ سېنى ئېغىر ئەھۋالدىن قۇتقۇزۇپ قاپتۇ، ئەمما بۇنداق تاسادىپى ئەھۋال كەم ئۇچرايدۇ، تاسادىپىلىققا ئۇمىت باغلاش مۇمكىن ئەمەس. ھەزەر قىل، بۇنداق تاما بىلەن ئىككىنچى خام خىيالىڭ قۇربانى بولما."

ئۇۋچى ھەر كۇن تۇتالماس چىلبورە،
بىر كۇن ئۇنى يولۋاس قىلۇر پارە.

مۇنداق بىر ئىش بولغان: پارىس پادىشالىرىدىن بىرىنىڭ ئۇزۇن-گىدە قىممەت باھالىق كوز بار ئىكەن. بىر كۇنى پادىشا ئوزىنىڭ بىرنەچچە يېقىن كىشىلىرى بىلەن شىرازنىڭ "مۇسەللا" دېگەن ھېيتگاسىغا① سەيلى-تاماشاغا چىقىقان ئىكەن. ئۇ ئۇزۇگىنى "ئەزۇد"② گۇمبىزى ئۇستىگە قويۇشتا بۇيرۇق قىلىپ، كىمكى ئوقيا ئوقىنى ئاشۇ ئۇزۇكنىڭ ھالقىسىدىن ئوتكۇزەلىسە، ئۇزۇك شۇ كىشىنىڭ بولسۇن دېگەن. شۇنىڭ بىلەن يېنىدىكى توت يۇز ئوقياچىنىڭ ھەممىسى ئوقىنى خاتا كەتكۇزگەن، پەقەت بىر كىچىك بالا بىر سارايىنىڭ ئوگزىسىدە تۇرۇپ ھەر تەرەپكە ئوقيا ئېتىپ

① مۇسەللا — "نامازگاھ ئوقۇلىدىغان جاي" ياكى "ھېيتگاھ" دېگەن مەنىدە بولۇپ، شىراز شەھىرىدە بىر قەۋرىستان يېنىدىكى مەشھۇر باغچىنىڭ ئىسمى.

② "ئەزۇد" — شىرازنىڭ چىكسىدىكى بىر مەقبەرىنىڭ گۇمبىزى. بۇ يەرگە ئەزۇددەۋلە ئىسىملىك بىر پادىشا (949 — 983) دەپنە قىلىنغان.

ئويناۋاتقان ئىكەن، شامال ئۇنىڭ بىر ئوقىنى ئۇزۇكىنىڭ ھالقىسىدىن ئوتكۈزۈۋەتكەن، شۇنىڭ بىلەن بالا تون بىلەن مۈكاپات بۇيۇملىرىنى ئىگە بولغان، ئۇزۇكىمۇ ئۇنىڭغا قالغان. ئوغۇل ئوق بىلەن كامانىنى كويدۇرۇۋەتكەن. "نېمىشقا ئۇنداق قىلىسەن؟" دەپ سوريدىغاندا، بالا: "مېنىڭ بۇ دەسلەپكى شوھرىتىم ئوزەمدىلا قالسۇن" دەپ جاۋاپ بەرگەن.

بەزىدە كاللىسى ئوتكۈر دانادىن
چىقمايدۇ دۇرۇس ئىراق تەدبىر ـ مەسلىھەت.
بەزىدە ئۇقۇشماي بىر گۇدەك نادان
ئوق ئاتسا نىشانغا تېگىدۇ ھەيۋەت.

ھېكايەت (29)

ئاڭلىشىمچە، بىر دەرۋىش غاردا ماكان تۇتقان بولۇپ، جاھان كىشىلىرىگە ئىشىكنى تاقىۋالغان، شۇڭا ئۇنىڭ ھېممەت نەزىرىدە پادىشا ۋە بايلارنىڭ ھېچقانداق شەۋكەت ۋە ئۇلۇغۋارلىقى قالمىغان ئىدى.

كىمكى تىلەمچىلىك ئىشىگىنى ئاچسا،
ئولگىچە ئوتىدۇ بولۇپ ھاجەتمەن.
ئاچكوزلۇكنى تاشلاپ، شاھانە ياشا،
تاماسىز گەردىنىڭ بولىدۇ بەلەن.

ئاشۇ تەرەپنىڭ پادىشالىرىدىن بىرى ئۇنىڭغا مۇنداق بىر تەكلىپ بىلدۈردى: "ئەزىز كىشىلەر ئەخلاقىنىڭ لۇتپىسى ـ كەرەمىدىن ئۈمىدسىز شۈكى، ئاش ـ تۇزۇمىزنى بىز بىلەن بىللە تېتىپ كورسە!" شەيخ رازى بولدى. چۈنكى تەكلىپنى قوبۇل قىلىش سۈننەت ئىدى.

ئەتىسى پادىشا ئۇنى بۇ يەرگە ئەپكەلدۇرگەنلىگى ئۈچۈن ئوزرە ئېيتىشقا كەلدى. دەرۋىش ئورنىدىن تۇرۇپ، پادىشانى قۇچاقلاپ مېھرىۋانلىق كورسەتتى ۋە شۈكرى ـ سانا ئېيتتى. پادىشا قايتىپ كېتىش بىلەنلا مۇرىتلىرىدىن بىرى شەيخنىڭ سورىدى: "بۇگۈن سەن ئادەتكە خىلاپ ھالدا پادىشاغا مۇنچىلىك ئىلتىپات كورسىتىپ كەتتىڭغۇ؟ مۇنداق قىلغىنىڭنى ھېچقاچان كورمىگەن ئىدۇق!" شەيخ دىدى: "ئاڭلىمىغانمۇ سەن، مۇنداق گەپ بار:

'بىراۋنىڭ داستىخىنىغا ئولتۇرساڭ،
لازىمدۇر ئۇنىڭغا خىزمەت قىلماق.'"

* * *

قۇلاققا مۇمكىندۇر: پۇتۇن ئومرىنى
ئوتكۈزسە ئاڭلىماي نەغمە ئۇنىنى.①
تاماشا قىلمىسا باغنى چىدار كوز،
بۇرۇن ئوتسە مۇمكىن گۈلسىز، نەسرىنسىز.②
پەر ياستۇق بولمىسا قويۇشقا باشقا.

---

① نەغمە ئۇنىنى ـ ئەسلى تېكستتە "داپ، چاڭ، نەي ئۇنىنى".

② بۇ مىسرا: بۇرۇن قىزىل گۈل بىلەن نەسرىن گۈلىنىڭ خۇش پۇرىغىنى پۇرىماستىن ئوتۈشمۇ مۇمكىن، دىگەن مەزمۇندا.

بىر تاشمۇ بولىدۇ قويۇپ ئۇخلاشقا،
قۇچۇشقا بولمىسا سويۇملۇك ددلبەر،
ئوز قولى قۇچاقتا بولسا شۇ يېتەر.
ۋە لېكىن لەنىتى بۇ تويىماس قوساق،
ھەچنىمە بولمىسا ئۇنىماس ھېچ چاق.

توتنچى باپ

سۇكۇت قىلىشنىڭ پايدىسى توغرىسىدا

ھكايەت (1)

دوستلىرىمدىن بىرىگە دىدىم: "سوز قىلىشتىن ئوزەمنى تارتىشنى شۇ سەۋەپتىن ئىختىيار قىلدىمكى، كوپ چاغلاردا سوزدە ياخشى-يامان ھەممىسى ئېيتىلىدۇ، ئەمما دۇشمەنىڭ كوزى ياماندىن باشقىنى كورمەيدۇ."

دوستۇم دىدى: " ئاشۇ ياخشىنى كورمەيدىغان دۇشمەن ياخشى!"

ئوتمىگەي خىسلەتلىك ئادەم ئالدىدىن دۇشمەن پەقەت،
ئارقىدىن بوھتان توقۇيدۇ، ئەڭ يامان يالغانچى دەپ.

* * *

سانىلار ئوچمەن نەزەردە كاتتا ئەيىپ بىلىم-ھۇنەر،
گۇل ئىدى سەئدى، لېكىن دۇشمەن كوزىدە بىر تىكەن.

* * *

كۇن نۇرى ئالەمگە ئەسلى بىر زىننەت،
لېكىن شەپرەڭگە كورۇنەر بەك سەت.

هکایەت (2)

بر سودیگەر مڭ دینار زیان تارتقان ئدی، ئوغلیغا: "هچ-
کمگه دەپ تاشلما!" ددی. ئوغلی ددی: "ئاتا! سینڭ بۇیرۇ-
غۇڭ بویىچه بولسۇن، ئبیتماي، لبکىن بۇنڭ نىمه پایدىسى
بارلىغنى چۇشەندۇرۇپ قویساڭچۇ. مەخپى تۇتۇشنڭ نىمه ئەھمیىتى
بار؟"

ئاتىسى دىدى: "خاپىچلىق ئىككى بولۇپ قالمىسۇن: بىرى
سەرمایىنڭ كىمەیگەنلىگى، یەنه بىرى خوشنىلارنڭ ئىچى یامانلىق
بىلەن خوشال بولۇشى!"

ئبیتمغن غبمڭنى، بىلمىسۇن دۇشمەن،
"لاھەۋله"① دىیىشپ بولدۇ خۇرسەن.

هکایەت (3)

بر ئەقللىق یىگىت ئىلىم-پەنده یۇكسەڭ كامالەتكه ئبرىشكەن
ئدى، ئەمما تارتىنچاق ئدى، شۇڭا ئالىملارنڭ سوھبتىگه قاتناش-
قاندا تىلنى سوز قىلىشتىن ساقلایىتتى. بر قېتىم ئاتىسى ئۇنڭغا

① لاھەۋله — "كۇچ-قۇدرەت یوق" دىگەن مەنده بولۇپ، كوچمه مەنده
"خۇدا كورسەتمىسۇن"، "خۇدا ساقلىسۇن" دەپ قوللىنىلدۇ. بۇ یەردە "خوپ
بوپتۇ!" دىگەن مەنده.

ددی: "ئوغلۇم، سەنمۇ بىلگىنڭنى سوزلەپ باقساڭ بولمامدۇ؟"
ئوغلی ددی: "مەندىن بىلمەیدىغان نەرسىنى سورىشپ قالسا،
ئۇیاتتا قالارمەنمكن دەپ قورقمەن!"

ئىشىتتىڭمۇ بۇنى: بر سوپى بر چاغ،
قاقفانكەن نەچچه مىخ كېپىشى نالىغا.
بر ھەربى ئەمەلدار ئۇنى چىڭ تۇتقان:
"یۇر، مېنىڭ ئېتىمغا قېقىپ قوي تاقا!"

* * *

سوزلىمىسەڭ، یوقتۇر كىشىنڭ كارى،
سوزلىگەن ئىكەنسەن، دەللەپ ئارى.

هکایەت (4)

بر موتۇەر ئالىم بر بىدئەتچى بىلەن (خۇدا ئۇنڭ ئەجداد-
لىرىغا لەنەت یاغدۇرسۇن!) مۇنازىرىلىشىپ قالدى، ئەمما ئۇنى
دەلىل-ھوجىجەت بىلەن یېڭەلمەي، قالقانىنى تاشلاپ① كېتىپ
قالدى. بر كىشى ئالىمغا ددی: "سەن شۇنچه بىلىملىك، كامالەت
ئىگىسى تۇرۇقلۇق بر دىنسىزغا تەڭ كېلەلمىدىڭمۇ؟"

ئالىم ددی: "مېنىڭ ئىلمىم — قۇرئان، ھەدىس ۋە شەیخلەرنڭ
نۇتقى. ھالبۇكى ئۇ دىنغا ئىشەنمىگەنلىكتىن مېنىڭ كەلتۇرگەن

① قالقانىنى تاشلاپ — كۇرەشنى تاشلاپ، ئۇنڭ بىلەن تەڭ بولماي،
دىگەن مەنده.

دەللىرىمگە قۇلاق سالمايدۇ-دە. شۇڭا ئۇنىڭ كۆپۈر سوزلىرىنى ئاڭلاپ نىمە قىلىمەن!"

قۇرئانۇ ھەدىس تەسىر ئەتمەس كىشىگە
جاۋاپ شۇدۇر: جاۋاپ بەرمىسەڭ سوزىگە.

ھىكايەت (5)

جالىنۇس① بىر ئەخمەقنىڭ بىر ئالىمنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇپ، بىھورمەتلىك قىلغانلىقىنى كوردى-دە، دېدى: "ئەگەر بۇ كىشى (ھەقىقى) دانا بولغان بولسا، ئۇنىڭ ئىشى بۇ نادان بىلەن بۇ دەردەجىگە پېتىپ بارماس ئىدى!"

غەرەز تۇتماس، ئۇرۇشماس ئىككى ئاقىل،
بىلىملىك دوت بىلەن بولماس مۇقابىل.
ئەگەر نادان قوپال، قاتتىق سوز ئېيتقاي،
ئەقىللىق رەنجىمەي كوڭلىنى ئۇتقاي.
ئەدەپ رىشتىنى ساقلار ئىككى پاكدىل،
ۋە ھەم ئوز قەدرىنى، نومۇسىنى ئىزچىل.
ئەگەر ھەر ئىككى ياق بولغاندا جاھىل،
تومۇر زەنجىرنى ھەتتا ئۇزگەي پۇتكۇل.

① جالىنۇس — (مىلادىدىن ئىلگىرى 130 — 230) قەدىمقى رىمنىڭ مەشھۇر تۇنۇگۇن ۋە تەبىئەتشۇناسى، شۇنىڭدەك دانىشمەن پەيلاسوپ.

* * *

بىراۋنى خۇيى سەت قىلغانتى دەشنام،
چىداپ ئېيتتى ئاڭا: "ئەي ياخشى ئاشنام،
دىسەڭ سەن ھەرنىمە، ئۇندىن بەتتەر مەن،
ئوزەڭنىڭ ئەيۇبنى ياخشى بىلەرمەن."

ھىكايەت (6)

سەھبان ۋائىل① پاساھەتتە تەڭداشسىز دەپ تونۇلغان ئىدى، بۇنىڭ سەۋىسىۋى شۇكى، ئۇ بىر يىل جەريانىدا بىر سورۇنداۋ ئۇدا نۇتۇق سوزلەپ كەلگەن بولسىمۇ، بىر قىلغان سوزىنى ئىككىنچى تەكرارلىمىغان، ئەگەر شۇنداق بىر مەنىنى ئىپادىلەش توغرا كەلسە، باشقا بىر ئىبارە بىلەن ئېيتقان ئىدى. پادىشانىڭ يېقىنلىرى ئۇچۇن زورۇر بولغان ياخشى سۇپەتلەرنىڭ بىرى مانا مۇشۇ.

سوزۇڭ دىلنى بەنت قىلسا شىرىن بولۇپ،
ھەمە تەھسىن ئېيتسا ئۇنى ناقۇرۇپ.
بىر ئېيتقان سوزۇڭنى ئىككىنچى دىمە،
يېتەر بىر قېتىم. ھالۇنى كوپ يىمە.

① سەھبان ۋائىل — مەشھۇر ئەرەپ ناتىقى (7-ئەسىر)؛ رىۋايەتتە ئېيتىلىشچە، مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ ساھابىلىرى ئىچىدە ئۇ ئەڭ پاساھەتلىك شائىر بولۇپ، ئۇنىڭ گۇزەل نۇتقى خەلق ئىچىدە ماقال-تەمسىلگە ئايلىنىپ كەتكەن.

هکایەت (7)

ئاڭلىشىمچە، بىر دانىشمەن مۇنداق دىگەن:
"كىشى ھەرگىز ئۆزىنىڭ نادانلىغىنى ئىقرار قىلمايدۇ، پەقەت شۇ كىشكى، بىرسى سوزلەۋاتقان چاغدا، سوز تۇگمەي تۇرۇپلا سوز باشلىسا، بۇ ئاشۇ ئادەمنىڭ ئوز نادانلىغىنى ئاشكارىلاپ قويغانلىغى!"

بولۇر سوزنىڭ، ئەلۋەتتە، باش-ئاخىرى،
سوز ئاچما پەقەت سوزلىگەندە بىرى.
ئەقىل، ئەس-ھوشى بار، پاراسەتلىك ئەر،
سوز ئاچماس جىمىقتانىنى كورمەس ئەگەر.

هکایەت (8)

مەھمۇدنىڭ① بىرنەچچە قۇلى ھەسەن مەيمەنىدىن② سورىدى: "بۇگۇن سۇلتان پالان ئىش توغرىلىق ساڭا نىمە دىدى؟" ئۇ دىدى: "نىمە دىگەنلىگى سىلەرگىمۇ مەلۇم بولماي قالماس." ئۇلار دىدى: "ساڭا دەيدىغان گەپنى بىزدەكىلەرگە ئېيتىشنى راۋا كورمەيدۇ!" ھەسەن دىدى: "شۇ سەۋەپتىن ئۇ ماڭا ئىشىنىدۇكى، مېنىڭ ھىچكىمگە ئېيتمايدىغانلىغىمنى بىلىدۇ-دە! ئۇنداق بولغاندىن كېيىن سوراپ نىمە قىلىسىلەر؟"

① مەھمۇد — سۇلتان مەھمۇد غەزنەۋى.
② ھەسەن مەيمەنىدى — سۇلتان مەھمۇد غەزنەۋىنىڭ ۋەزىرى.

ئىش بىلەرمەن ھەممە سوزنى باشقىلارغا سوزلىمەس، شاھ سىرىنى پاش قىلىپ، باش كەتكۈزۈش لايىق ئەمەس.

هکایەت (9)

مەن بىر ئوينى سېتىۋېلىش توغرىلىق سودىلىشىپ، ئىككىلىنىپ تۇرغان ئىدىم. بىر جوھۇت مۇنداق دىدى: "مەن مۇشۇ مەھەللىنىڭ ئوي ئىگىلىرىدىن بىرى بولىمەن. بۇ ئوينىڭ قانچىلىك ياخشىلىغىنى مەندىن سورا. سېتىۋال، ھىچ ئەيىبى يوق!"
مەن دىدىم: "ئۇنىڭدىن باشقا شۇ يېرى بارىكى، سەن خوشنا-دە!"

سېنىڭدەك خوشنىسى بولغان بىر ئويىنىڭ
باھاسى يېتەر ئون سۇرمەل تەڭگىگە.
ۋە لېكىن كېرەكتۇر ئۇمىتۋار بولۇش،
سەن ئولسەڭ ئەرزىيدۇ تۇمەن تەڭگىگە.

هکایەت (10)

بىر شائىر قاراقچىلارنىڭ باشلىغى ئالدىغا بېرىپ بىر قەسىدە ئوقۇغان ئىدى. ئۇ ئادەملىرىگە شائىرنىڭ چاپىنىنى سالدۇرۇۋېلىپ، يېزىدىن ھەيدەپ چىقىرىشقا بۇيرۇق قىلدى. بىچارە شائىر سوغاقتا يالىڭاچ كەتتى. ئارقىسىغا ئىتلار چۇشۇپ قاۋاشتى، ئۇ، يەردىن تاش ئېلىپ، ئىتنى قاچۇراي دىسە، يەرنى مۇز قاپلىغان ئىدى. ھەمدەم

قىلالمىدى-دە. دىدى: "نەمە دېگەن رەزىل ھارامزادە ئادەملەر بۇ! ئىتلىرىنى قويۇۋېتىپ. تاشنى باغلاپ قويۇپېتۇ!" قاراقچىلارنىڭ باشلىغى دەرىزىدىن قاراپ تۇراتتى، ئۇنىڭ سوزىنى ئىشتەكەچ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى-دە. دىدى: "ئەي دانىشمەن، مەندىن نېمىنى سورىساڭ سورا!" شائىر دىدى: "ئوز چاپىنىمنى سورايمەن، ئەگەر بەرگۈڭ كەلسە. 'سېنىڭ ئىنئامىڭنى ئالغاندىن كورە كەتكەن نىمزگە رازىمىز.'"①

باشقىلاردىن ياخشىلىقنى كۈتمىدۇ ئىنسان ھامان،
ياخشىلىق كۈتمەي سېنىڭدىن، سالمىغىن سەنمۇ زىيان.

قاراقچىلارنىڭ باشلىغى ئۇنىڭغا رەھمى قىلىپ، كىيىمىنى قايتۇرۇپ بەردى، يەنە بىر جۈۋا ۋە بىرنەچچە تەڭگە پۇلمۇ قوشۇپ بەردى.

ھىكايەت (11)

بىر مۇنەججىم② ئويىغە قايىتىپ كېلىپ قارىسا، بىر بىگانە ئەر كىشى خوتۇنىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپتۇ. مۇنەججىم ئۇنى قاتتىق تىللاپ دەشنام-ھاقارەت قىلىشقا باشلىدى. ئويدە قىيا-چىيا، جاڭجال كوتىرىلدى. بۇنىڭدىن ۋاقىپ بولغان بىر پاكدىل كىشى مۇنداق دىدى:

① بۇ بىر جۈملە سوز ئەرەپچە ئېيتىلغان.
② مۇنەججىم — ئاستىرولوگ، يۇلتۇزشۇناس.

"بىلمىسەڭ ئويۇڭدە تۇرغان زادى كىم؟
ئاسماندىكى ئەھۋالنى بىلەمسەن ھەكىم؟"

ھىكايەت (12)

ئاۋازى سەت بىر خېتىپ① ئوزىنى خوش ئاۋاز دەپ ئويلاپ، بىھۇدە ۋاقىراپ-جاقىرايتتى. سەن (ئۇنى ئاڭلىغاندا) ئۇنىڭ ئاۋاز پەردىسىدە پىراق قاغىسىنىڭ② قاقلدىشى بار ئىكەن، ياكى "تەھقىق ئاۋازلارنىڭ ئەڭ يامىنى ئېشەكنىڭ ئاۋازىدۇر"③ دېگەن ئايەت ئۇنىڭ ھەققىدە ئېيتىلغان بولسا كېرەك، دېگەن بولاتتىڭ.

خېتىپ ئەبۇلفاۋارىس④ ھاكىمسا قاچان،
پارىس ئىستەخرىنى⑤ قىلدىۇ ۋەيران.

يېزا كىشىلىرى بۇ سەت ئاۋازىنىڭ ئازاۋىنى تارتسىمۇ، خېتىپنىڭ ئورۇن-مەرتىۋىسىنى ئاياپ، رەنجىتىشنى مۇناسىپ كورمەيتتى. شۇ

① خېتىپ — جۇمە نامىزىدا خۇتبە ئوقۇيدىغان خېتىپ ئاخۇنۇم.
② پىراق قاغىسى — توقۇناق قاغا ياكى ئالا قاغا. بۇ قاغا سەت قاقلدايدىغان بولۇپ، پىراق-ھىجراننى چىللار ئىمىش.
③ قۇرئان، 31-سۇرە، 19-ئايەت.
④ ئەبۇلفاۋارىس — "ئاتلارنىڭ ئاتىسى" دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئەرەپلەر ئېشەككە ئاشۇنداق لەقەم قويغان.
⑤ ئىستەخر — قەدىمقى پارىس مەملىكىتىنىڭ پايتەختى بولۇپ، ئوزىنىڭ تاشتىن ياسالغان سېپىل-قەلئەلىرى بىلەن مەشھۇر.

مەملىكەتنىڭ خېتىپلىرىدىن بىرى ئۇنىڭغا يوشۇرۇن ئاداۋەت تۇتۇپ يۈرەتتى. بۇ ئادەم بىركۈنى ئۇنى يوقلاپ كەلگەندە: "سېنى چۈشەپ قاپتىمەن، خەيرلىك بولسۇن!" دېدى. "قانداق چۈش كوردۇڭ؟" دەپ سورىدى خېتىپ. ئۇ كىشى دېدى: "قارىسام، سەن خۇش ئاۋازمىشسەن، نەپەسلىرىڭدىن كىشىلەر راھەتلىنىۋاتقانمىش!"

خېتىپ بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن دېدى: "مۇبارەك چۈش كورۈپسەن، چۈنكى مېنى ئوز كەمچىلىگىمدىن ۋاقىپ قىلدىڭ. مەلۇم بولدىكى، ئاۋازىم يېقىمسىز ئىكەن، مېنىڭ ۋاقىراپ-جاقىراپ ئوقۇغان خۇتبەمدىن خەلق ئازاپلىنىۋېتىپتۇ. تووا قىلدىم، مۇندىن كېيىن خۇتبە ئوقۇمايمەن، ئوقۇسام ئاستا ئوقۇيمەن!"

دوستۇم سوھبىتىدىن خاپىمەن ھامان،
ناچار خۇيلىرىمنى بەلەن كورسىتەر.
ئەيۇبنى ئارتۇقلۇق، كامالەت كوروپ،
تەكىنىمنى بىرگۇل، ياسىمەن كورسىتەر.
نەدىدۇ ئۇياتسىز، قىزىل كوز دۇشمەن؟
ئۇ بولسا ئەيۇبنى روشەن كورسىتەر!

ھىكايەت (13)

بىر ئادەم سەنجار مېچىتىدە① ئوزلۇكسىدىن ئەزان ئېيتاتتى،

① سەنجار مېچىتى — مېسوپوتامىيەنىڭ سەنجار شەھىرىدە سۇلتان سەنجار (پادىشالىق دەۋرى 1118 — 1157 - يىللار) تەرىپىدىن سالدۇرۇلغان مېچىت.

ئەما شۇنداق يېقىمسىز ئېيتاتتىكى، ئىشتىكوچىلەردە يىرگىنىش پەيدا قىلاتتى. مېچىتنىڭ ئىگىسى ئادىل، ئالىجاناپ بىر ئەمىر① بولغاچقا، ئۇنىڭ كوڭلىگە ئازار بېرىشنى خالىمايتتى. ئەمىر دېدى: "ئەي ئالىجاناپ كىشى، بۇ مېچىتنىڭ بۇرۇنقى ئوز مۇئەززىنلىرى بار، ھەر بىرىگە (ئېيتقا) بەش دىنار تەمىنات بېرىشنى بېكىتكەنمەن. ئەگەر سەن باشقا جايغا كەتسەڭ، ساڭا ئون دىنار بېرەتتىم!"

سوز شۇنىڭغا توختالدى-دە، ئۇ كەتتى. بىرنەچچە زامان ئوتكەندىن كېيىن ئۇ ئەمىرنى يولدا ئۇچراتىپ، دېدى: "ئەي تەقسىر، سەن مېنى بۇ يۇرتتىن ئون دىنار بىلەن يولغا سېلىپ ئۇۋال قىلىپسەن، چۈنكى بارغان يېرىمدە كىشىلەر باشقا بىرگە كەتسەڭ يىگىرمە دىنار بېرىمىز دېيىشۋاتىدۇ، ئەما مەن ئۇنمايۋاتىمەن."

ئەمىر كۈلۈپ تېلىقىپ كەتتى-دە: "ھەرگىز ئالما، ئەللىك دىنار بېرىشكىمۇ رازى بولۇشدۇ!" دېدى.

تاش يۇزىدىن لاينى قىرماس ھېچكىشى كۇرجەك بىلەن،
شۇ قوپال ئاۋاز بىلەن قىرغان كەبى يۇرەكنى سەن.

ھىكايەت (14)

ئاۋازى يېقىمسىز بىركىشى قۇرئانىنى يۇقۇرى ئاۋاز بىلەن ئوقۇيتتى. بىر پاكدىل كىشى يېنىدىن ئوتۇپ كېتىۋېتىپ سورىدى: "سېنىڭ ئايلىغىڭ قانچە؟" ئۇ كىشى دېدى: "ئايلىغىم يوق." پاكدىل

① ئەمىر — ھەربى باشلىق، ياكى بەگ - ھاكىم مەنسىدە.

كشى دىدى: "ئۇنداق بولسا نىمشقا ئوزەڭنى مۇنچىلىك جاپاغا سالىسەن؟" "خۇدا يولىدا ئوقۇيمەن!" دەپ جاۋاپ بەردى ئۇ. پاكدىل كشى دىدى: "خۇدا يولىدا ئوقۇمىغىن."

ئوقۇساڭ بۇ رەۋىشتە قۇرئانىنى،
يۇيىسەن مۇسۇلمانلىق شەرەپ-شانىنى.

بەشىنچى باب

ئىشق ۋە ياشلىق توغرىسىدا

ھىكايەت (1)

ھەسەن مەيمەنىدىن (كىشىلەر) سوراشتى: "سۇلتان مەھمۇدنىڭ شۇنچە كوپ ساھىپجامال قۇللىرى بارىكى، ئۇلارنىڭ ھەر بىرى جاھانىنىڭ سەرخىل گۈزىلى ھىساپلىنىدۇ. ئەمما نىمشقىدۇ، ئۇلارنىڭ ھىچ بىرىگە ئايازغا① قويغانچىلىك مەيلى-مۇھەببەت قويمايدۇ؟"

ھەسەن دىدى: "نىمىگە كۆڭلى چۈشسە، كوزگە شۇ چىرايلىق كورۈنىدۇ!"

كىمكى سۇلتاننىڭ بولسا مۇرىدى،
يامان ئىش قىلسىمۇ كورۈنەر ئوبدان.
مۇبادا قوغلانسا شاھنىڭ ئالدىدىن
ئوزىنى تارتىدۇ ھەتتاكى تۇققان.

* * *

كىمكى قارىسا يامان نەزەردە،
يۇسۇپنىڭ② رەڭگىمۇ كورۈنىدۇ سەت.

---

① ئايباز — سۇلتان مەھمۇد غەزنەۋىنىڭ ياخشى كورىدىغان قۇلى.

② يۇسۇپ — يۇسۇپ پەيغەمبەر.

دۇنگه قارسا ياخشى كوز بىلەن
كورۇنگەي كوزنگه پەرىشته سۇپەت.

هكايەت (2)

ئېيتىلىشچه، بىر غوجىنىڭ غايەت گۈزەل بىر قۇلى بار ئىكەن، غوجا ئۇنىڭغا مېهرى-مۇھەببەت بىلەن قارايدىكەن. (بىركۈنى) دوستلىرىدىن بىرىگه دەپتۇ:

"هەي دەرىغ! مېنىڭ بۇ قۇلۇم شۇقەدەر هوسۇن-كامالىتىگه يارىشا ئۇزۇن ئېغىز، بىئەدەپ بولمىسچۇ!"

دوستى ئېيتىپتۇ: "هەي بۇرادەر، سەن ئۇنىڭ ئىشقىنى ئىقرار قىلغان ئىكەنسەن، ئۇنىڭدىن خىزمەت قىلىشنى كۈتمە، چۈنكى ئاشىق بىلەن مەشۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدىن غوجا، قۇل مۇناسىۋىتى كوتىرىلىپ كېتىدۇ!"

پەرى يۈز قۇل بىلەن غوجىسى ئەگەر
قىزىتسا ئىشقىدىن كۈلكه هەم ئويۇن،
تاڭ قالما، ئۇ هوكۇم قىلسا غوجىدەك،
بۇ سۇنىسا قۇلىنىڭ نازىغا بويۇن.

* * *

سۇ توشۇش، خىش قۇيۇش قۇللارنىڭ ئىشى،
ئەمما نازىنىن قۇل بولۇر مۇشتىلاشچى.

هكايەت (3)

بىر تەقۋادارنى كورگەن ئىدىم، ئۇ بىر شەخسنىڭ مۇھەببىتىگه گىرىپتار بولغانلىقتىن، هېچبىر سەۋىر-تاقەت قىلالمايتتى، تىلمۇ گەپكه كەلمەيتتى. ئۇ شۇنچه تەنه سوزلەرنى ئاڭلىسىمۇ، شۇنچه ئازاپ چەكسىمۇ، باللارچه ئىشق-مۇھەببەتنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى ۋە مۇنداق دەيتتى:

"ئىتىگىدىن قولۇمنى تارتمايمەن،
شەمشەر ئۇرساڭ ئۇر، كوكسۇم ئاچىمەن.
يوق سەندىن باشقا هېچبىر پاناهىم،
مۇبادا قاچسام، ساڭا قاچمەن!"

بىر كۈنى ئۇنى تاپا-تەنه قىلىپ مۇنداق دېدىم: "سېنىڭ ئوتكۇر ئەقلىڭ نىمه بولدى، نىمه ئۈچۈن پەس نەپسىڭ غالىپ كەلدى؟"

ئۇ بىر دەم ئويغا چومۇپ مۇنداق دېدى:

"قەيەرگه كېلەركەن ئىشقىنىڭ سۇلتانى،
كۈچ-قۇۋۋەتتە تەڭداشسىز ئورۇن.
بۇلانسا پاتقاقتا ياقىسىچه،
بىچاره قانداقمۇ پاك يۇرەلمىسۇن؟"

هکایەت (4)

ئېسمدىكى، بىر كېچىسى بىر ئەزىز دوستۇم ئىشكىتىن كىرىپ كەلدى. ئىختىيارسىز ئورنۇمدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتىم-دە، يېڭىم تېگىپ كېتىپ، چىراغ ئوچۇپ قالدى.

يورۇتتى ئۇ زۇلمەتنى شويلا چېچىپ بۇ سائەت،
ھەيرانمەنكى بەختمدىن، نەدىن كەلدى بۇ دولەت؟

ئۇ ئولتۇرۇپ كايىپ كەتتى: "مېنى كورۇش بىلەنلا چىراغنى ئوچۇرۇپ قويدۇڭ، بۇنىڭ مەنىسى نىمە؟" مەن دىدىم: "بۇنىڭ ئىككى مەنسى بار: بىرىنچىسى، ماڭا ئاپىتاپ چىققاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى، ئىككىنچىسى، مۇنۇ بېيىت ئېسىمگە كېلىپ قالدى:

يېقىمسىز مەنمەنچى چىراغنى توسسا،
قوپ، ئۇنى سورۇندا دەرھاللا ئولتۇر.
كەلسە گەر شىرىن لەب، كۆلكىسى شىرىن،
بىلەكتىن قولتۇغلا، چىراغنى ئوچۇر!"

هکایەت (5)

بىر كىشى ئۇزاق ۋاقىت كورمىگەن بىر دوستىغا مۇنداق دىدى: "نەدە يۈردۇڭ؟ سېنى كورۇشكە بەكمۇ تەشنا بولدۇم!"

ئۇ دىدى: "زېرىككەندىن تەشنا بولغان ياخشىراق!"

كېچىكىپ كەلدىڭ ئەي بېپەرۋا مەسخۇش نىگارىم،
ئىنتىزارلىقىڭنى تېز قويۇشقا يوقتۇر قارارىم.

كىمكى كورسە جاناننى كەمدىن-كەم شۇنچە،
ھېچ بولمىسا كورۈۋالسۇن كوڭلى قانغۇنچە.

ھىكمەت: ئەگەر يار ئۇز دوستلىرى بىلەن كەلسە جاپا قىلىش ئۈچۈن كەلگەندۇر، بۇنىڭ سەۋىۋى شۇكى، بۇنداق ئۇچرىشىش رەشك ۋە ھەسەتتىن خالى بولمايدۇ.

مېنى كورۇشكە كەلسەڭ دوستلىرىڭ بىلەن بىللە،
خوپ بولۇشقا كەلسەڭمۇ، لېكىن سوقۇشقۇچىسەن!

* * *

بىر نەپەس غەيرى بىلەن بولسا يار،
بىر كۈنلەش مېنى قىلغاي ۋەيرانە.

ئۇ كۈلۈپ دىدى:

ئەي سەئدى، بەزمەمنىڭ چىراغىسەن،
نە قىلاي كويۇپ ئولسە پەرۋانە.

هکایەت (6)

ئېسىمده، ئوتكەن كۈنلەردە بىر دوستۇم بىلەن مەن بادامنىڭ قوشماق مېغىزىدەك بىللە ئوتۇشكەن ئىدۇق. تۇيۇقسىز (سەپەر تۈپەيلى) ئايرىلىشقا توغرا كەلدى. بىرقانچە ۋاقىتتىن كېيىن ئۇ قايتىپ كېلىپ: "شۇ مۇددەت ئىچىدە سەن ماڭا بىرەر خەۋەرچى ئەۋەتمىدىڭ!" دەپ ماڭا كايىشقا باشلىدى. مەن دېدىم: "رەشكىم كەلدى. چۈنكى سېنىڭ جامالىڭ بىلەن خەۋەرچىنىڭ كوزى نۇرلانسا، مەن ئۇنىڭدىن مەھرۇم بولمەن!"

ئەي قەدىناس، توۋا قىل دەپ قىستىما سەن سوز بىلەن،
توۋا قىلماسمەن بېشىمغا كەلسىمۇ ھەتتا قىلىچ.
رەشك قىلارمەن باقسا بىرسى قامىتىگە تويغىچە،
قايتا ئېيتايكى، كىشى باقمان بىلەن تويمايدۇ ھىچ.

هکایەت (7)

بىر ئالىم كىشىنى كورگەن ئىدىم، ئۇ بىرسىنىڭ ئىشقىغا گىرىپتار بولۇپ قېلىپ، سىرى پەردىنىڭ تېشىغا چىقىپ كېتىپ قالغان ئىدى، ئۇ نۇرغۇن جەۋرى-جاپا چېكەتتى ۋە ئىنتايىن سەۋىر قىلاتتى. بىر كۈنى مەن ئۇنىڭغا دوستانىلىق بىلەن شۇنداق دېدىم: "بىلىپ تۇرۇپتىمەنكى، سېنىڭ بۇ شەخسكە بولغان دوستلۇغۇڭدا ھىچقانداق ئەدەپسىزلىك يوق ۋە مۇھەببەتكىدە پەس ھەرەز كوزلەنمىگەن،

لېكىن شۇنداق بولسىمۇ، ئوزەڭنى گۇمان ئاستىغا قويۇپ، بىئەدەپ-لەرنىڭ جەۋرىنى تارتىشىڭ ئالىملارنىڭ يۇكسەك مەرتىۋىسىگە لايىق ئەمەس!"

ئۇ دېدى: "دوستۇم، تاپا-تەنە قولىنى مېنىڭ قىسمىتىمنىڭ ئىتىگىدىن تارتىۋال، سېنىڭ مەسلىھەتلىرىڭنىمۇ نەچچە قېتىم ئويلاپ كورگەنمەن، ئەمما ئۇنى كورمەسلىكتىن تارتقان جاپايىمغا سەۋىر قىلىشتىن مۇشۇ جاپاغا چىداش ماڭا ئاسانراق چۈشىدۇ. دانالار ئېيتقانكى، كوزنى يار جامالىنى كورۇشتىن تارتىۋىلىشتىن كورە كوڭۈلنى جاپاغا سېلىش ئوڭايراق چۈشىدۇ!"

كىمگە يارسىز كۈن ئوتكۈزۈش مۇشكۈل،
گەر جاپا قىلسا چىداش كېرەك پوتكۈل.
بىر كۈنى دېدىم: "رەھىم قىل زىنھار!"
نەچچە كۈن ئوتكەچ ئېيتتىم ئىستىغفار.
دوستىدىن دوست تىلىمەس شەپقەت،
دىلنى تاپشۇردۇم يارغىلا پەقەت.
يا لۇتپ ئېتىپ چىللىسۇن، مەيلى،
يا غەزەپتىن قوغلىسۇن، مەيلى.

هکایەت (8)

ياشلىغىمنىڭ نەۋ باھاربدا (بۇنداق ئىشلارنىڭ بولىدىغانلىغىنى سەنمۇ بىلىسەن) بىر مەھبۇپ بىلەن يوشۇرۇن باردى-كەلدى قىلىشقان ئىدىم، چۈنكى ئۇ خۇش ئاۋاز، سۇرىتى تولۇن ئايدەك

ئىدى.

ئۇنىڭ يۈمران مويلىرى گويا ئىچكەن ئابىھايات،
شەكەر لېۋىگە باقسۇن، كىمكى يەي دېسە ناۋات.

مەن تاماداپسىلا ئۇنىڭ تەبىئىتىمگە توغرا كەلمەيدىغان بىر قىلىغىنى سېزىپ قالدىم. بۇ قىلىغى ماڭا ياقمىدى. ئىتتىگىمنى ئۇنىڭدىن تارتىۋالدىم ۋە شىشخالنى يىغىۋالدىم.① مەن ئۇنىڭغا دېدىم:

"كەت، يولۇڭ بولسۇن، نېمە قىلساڭ قىل،
بىرگە يوق خۇشتۇڭ. ئۇزەكنى ئەلا بىل."

ئۇنىڭ كېتىۋېتىپ مۇنداق دېگەنلىگىنى ئاڭلىدىم:

"شەپەرەڭ مۇبادا ئاپتاپنى سويمەس،
ئاپتاپنىڭ شويلىسى زەررە كېمىمەس."

ئۇ شۇ سۆزنى دېدى-دە، كېتىپ قالدى، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قالغانلىغىم ماڭا تەسىر قىلدى.

ئەمما خۇداغا شۈكۈر ۋە مىننەتدارلىق بولسۇنكى، ئۇ بىرنەچچە

① شىشخالنى يىغىۋالدىم — شىشخال ئويناشنى توختاتتىم، يەنى ئالاقەمنى ئۈزدۈم.

ۋاقىتتىن كېيىن قايتىپ كەلدى. لېكىن ئۇنىڭ داۋۇدىنگىكىدەك ئاۋازى① ئۇزگەرگەن، يۇسۇپىنىڭكىدەك جامالى كورىكەملىگىنى يوقاتقان، ئالمىدەك ئىگىگىنى بېھىدەك توپا باسقان، ھوسنى بازارى كاساتلاشقان ئىدى. ئۇ مېنى قۇچاقلارمىكىن دەپ ئۈمىت كۈتكەن ئىدى، ئەمما مەن ئۇزەمنى چەتكە تارتىپ مۇنداق دېدىم:

"ھوسنۇڭنىڭ گۈلزارى مايسا بولغان كۈن،
نەزەر سالغۇچىڭنى كوزدىن قوغلىدىڭ.
بۇگۈن گۈلزارىڭنى يانتاق باسقاندا،
يارىشىڭنى كوزلەپ مېنى يوقلىدىڭ."

* * *

نەۋ باھار، ياپرىقىڭ سارغايدى، سولدى.
قويما قازىنىڭنى، ئۇتمەز سۈندى.
قاچانغىچە نازلىنىپ كورەڭلەيسەن،
ئوتكەنكى دولىتىڭنى ئەسلەيسەن؟
بارغىن سەن، ئالدىغا تەلەپكار بولسا،
نازلانغىن ئەكسىچە، خېرىدار بولسا.

* * *

باغدا مايسىزارنى كوكۈلۈك دەيدۇ،
بۇ سوزنى ئېيتقانلار ئوبدان بىلىدۇ.
يەنى گۈزەللەرنىڭ يۈزى خەت تارتسا،

① داۋۇدنىڭكىدەك ئاۋازى — داۋۇت پەيغەمبەرنىڭ سازىدەك يېقىملىق ئاۋازى.

ئاشىق دىلى شۇنچە مەپتۇن بولىدۇ.
بوستانىڭ بولغاندا ساماسا-پىيازلىق،
ئۈزگەنسېرى ئۇنى كوپرەك كوكلەيدۇ.

* * *

سەۋر ئەيلە ۋە يا يۈل ئوكۇنۇپ چاچ-ساقلىڭنى،
ھوسنۇڭگە كېپىل كۈنلەر ئوتۇپ، پۈتكەي بۇ دولەت.
تۇتقان كەبى سەن ئوز ساقلىڭ، تۇتسام بۇ جاننى،
قولدىن چىقىرىپ قويماس ئىدىم تاكى قىيامەت.

* * *

سوئال بېرىپ ئېيتتىم (ئاڭا): "نىمە بولدى جامالىڭغا،
چۈمۈلىلەر ئولاشقانمۇ تولۇن ئايىنىڭ ئەتراپىغا؟"
جاۋاپ بەردى: "بىلمەيمەنكى، نىمە بولغان مېنىڭ يۈزۈم؟
بەلكىم، بۇگۈن ھوسنۇم ئۈچۈن ماتەم تۇتۇپ كىيگەن قارا!"

ھىكايەت (9)

باغداتلىق بىر ئەرەپتىن (كىشىلەر) سوراپتۇ: "ياشلار ھەقىدە قانداق پىكىرىڭە سەن؟" ئۇ ئېيتىپتۇ: "ئۇلاردا ياخشىلىق يوق، كوركەم چاغلىرىدا توڭلۇق قىلىدۇ، ئەمما ئوزى قوپاللاشقاندا مۇلايىملىشىشقا باشلايدۇ!"—يەنى گۈزەل، يېقىملىق چاغلىرىدا رەھىمسىزلىك، قوپاللىق قىلىدۇ، ئەمما چىرايى كېتىپ سەتلىشىشكە باشلىغاندا مۇلايىملىشىپ دوستلۇق كورسىتىدۇ.

ئوسمۇر شېرىن، گۈزەل چاغدا

تىلى ئاچچىق، خۇيى يامان بولىدۇ.
سەتلىشىپ ئۇ، ساقال باسقاندا،
سۇركىلىپ خەقتە، مېھرىۋان بولىدۇ.

ھىكايەت (10)

بىر ئالىمدىن (كىشىلەر) سوراپتۇ: "ئەگەر كىشى بىر ئاي يۇزلۇك بىلەن خالى جايدا ئولتۇرسا، ئىشىك تاقاقلىق بولسا، رەقىپلىرى ئۇخلىغان بولسا، تۇيغۇسى قوزغىلىپ، نەپسى تاقلىداپ كەتسە، قىسقىسى، ئەرەپلەر ئېيتقاندەك، 'خورما پىشسا، باغۋەنىڭ كارى بولمىسا'، ئۇ ئادەم ئوزىنى تارتىپ، ساقلىنىپ قالالارمۇ؟"
ئالىم ئېيتىپتۇ: "ئاي يۇزلۇكتىن ساقلىنىپ قالغان تەقدىردىمۇ، غەيۋەتچىلەرنىڭ يامان تىللىرىدىن ساقلىنالمايدۇ!"
ئادەم ئوز نەپسىنىڭ كەينىگە كىرىشتىن ساقلانسىمۇ، رەقىپلەرنىڭ يامان غەرەزلىرىدىن ساقلىنالمايدۇ.

* * *

كىشى ئوز ئىشىنى جوندەيدۇ ئوبدان،
لېكىن يوق يات تىلنى باغلاشقا ئىمكان.

ھىكايەت (11)

بىر تۇتى قۇشنى قاغا بىلەن بىر قەپەزگە سولاپ قويغان ئىكەن. تۇتى قاغىنىڭ يېقىمسىز كورۇنۇشىدىن يىرگىنىپ شۇنداق دەپتۇ: "بۇنىڭ تەلەتى نىمە دېگەن سەت، قىياپىتى نىمە دېگەن خۇنۇك،

تۇرقى نىمە دىگەن يىرگىنىشلىك، قىلىغى نىمە دىگەن ئەسكى! ھەي جۇدالىق قاغىسى، كاشكى ئارىمىز ئىككى مەشرىق ئارىلىغدەك① يىراق بولۇپ قالسىچۇ!

كىم تۇرۇپ سەھەردە يۇزۇڭگە باقسا،
بەختلىك سەھەرى ئايلىنار شامغا.②
ئۇلپەتكە ئوزەڭدەك بىتەلەي كېرەك،
ۋە لېكىن سەن كەبى بارمۇ دۇنيادا؟"

شۇنىسى قىزىقكى، قاغىمۇ تۇتى بىلەن بىللە بولۇپ قالغانلىغىغا جىنىدىن بىزار بولۇپ، خاپىچىلىقتا قالغان. "لاھەۋلە"③ ئوقۇپ، پەلەكنىڭ تەتۇر چوگىلىشىدىن نالىغان ۋە مەيۇسلۇك قولىنى بىر بىرىگە سۇركەپ مۇنداق دىگەن: "بۇ نىمە دىگەن شور پىشانىلىك، نىمە دىگەن تەلىيى پەسلىك، نىمە دىگەن تۇراقسىز كۇنلەر! مەن باشقا قاغىلار بىلەن بىللە باغنىڭ تاملىرىدا سولەت بىلەن يۇرگەن بولسام، ئۇزەمنىڭ قەدرى-قىممىتىگە لايىق بىر ئىش بولاتتى!

مەيىپەرەسلەر بىلەن ئولتۇرغان ماكان
تەقۇادار سوپىغا بولىدۇ زىندان.

---

① ئىككى مەشرىق ئارىلىغدەك — ئىككى كۇنلۇك يول ئۇزۇنلۇغىدا.
② شام — كېچە مەنىسىدە.
③ "لاھەۋلە" — بۇ يەردە "خۇدا مېنى قۇتقازغىن!" دىگەن مەنىدە.

مەن نىمە گۇنا قىلغاندىمەن، ئۇنىڭ جازاسى ئۇچۇن تەقدىر مېنى ئاشۇنداق بىر مەيمەنچى ئەخمەق، ۋالاقەككۇر نائەھلىنىڭ سوھبىتىگە كىرگۇزۇپ قويۇپ، مۇشۇنداق بالا-قازا زەنجىرىگە گىرىپتار قىلدى!

سۇرىتىڭ بولسا، تامنىڭ قېشىغا
ھىچ كىشى كەلمەي، ئارقىغا يانار.
جەننەتتە بولسا گەر تۇرار جايىڭ،
كىشى دوزاقنى قىلار ئىختىيار."

بۇ مەسەلىنى شۇنىڭ ئۇچۇن كەلتۇردۇمكى، دانالار نادانلاردىن نەپرەتلەنسە، نادانلار دانادىن يۇز ھەسسە يىرگىنىدۇ. بۇنى سەن بىلىپ قوي.

بىر زاھىت بولغانكەن مەيخورلار بىلەن،
ئېيتىپتۇ ئارىدىن بەلخلىك① بەرنا:
زىبرىكسەڭ، ھومىيىپ بۇنداق ئولتۇرما،
سەن بولساڭ بىزگىمۇ يۇز ھەسسە جاپا.

* * *

گۇل بىلەن لالىدەك بولغان ئىدۇق جەم،
ئارىمىزدا بولدۇڭ قاخشالدەك سەن ھەم.
ئوخشايسەن قۇيۇنغا، ئاچچىق سوغاققا،
قارىكەبى يىپىشپ، مۇز تۇتتۇڭ مەھكەم.

---

① بەلخ — ئافغانستاندىكى بىر شەھەر.

هکایەت (12)

مېنىڭ بىر دوستۇم بار ئىدى، ئۇنىڭ بىلەن بىرقانچە يىل سەپەردە بىللە بولغان. نان-تۇزنى تەڭ يىگەن ئىدۇق ۋە ئارىمىزدا چەكسىز دوستلۇق ئورنىتىلغان ئىدى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇ ئازغىنا مەنپەئەت سەۋەبى بىلەن كۆڭلۈمنى رەنجىتىشنى راۋا كورگەنلىكتىن، دوستلۇغىمىز ئاخىرلاشتى. شۇنىڭغا قارىماستىن، ھەر ئىككىمىزدە سەممى مۇھەببەت ساقلىنىپ قالدى. بىر كۈنى ئۇنىڭ مېنىڭ شېئىرلىرىمدىن توۋەندىكى ئىككى بەيىتنى بىر ئولتۇرۇشتا ئوقۇغانلىغىنى ئاڭلىدىم:

كىرىپ كەلسە يارىم كۈلۈپ، ئېچىلىپ،
دىلدىكى يارامغا تۇز سېپەر يېڭى.
ئاھ، زۇلپى قولۇمغا چۈشسە نە بولغاي؟
يەتكەندەك مىسكىنگە سېخىلەر يېڭى![1]

بىر بولۇك دوستلىرىم بۇ شېئىرىمنىڭ نەپسىلىگىگە (ياق، ئۇزلىرىنىڭ ئالىجاناپلىغىغا!) گۇۋالىق بېرىپ، ماڭا ئاپىرىن ئوقۇشقان. جۈملىدىن ئۇمۇ ماختاشقا تىرىشىپ، بۇرۇنقى دوستلۇغىمىزنىڭ يوقالماسلىغىغا ئەپسۇس-پۇشايمان يىگەن ۋە ئۇز خاتالىغىنى ئېتىراپ قىلغان. مەن ئۇنىڭ تەرىپىدىنمۇ ئىنتىلىش بارلىغىنى ئۇققاندىن كېيىن مۇنۇ بەيىتلەرنى ئەۋەتىپ، يارىشىپ قالدۇق:

---

[1] يېڭى — بۇ يەردە يەڭ مەنىسىدە.

ئارىمىزدا بولمىغانمۇ ئەھدى-ۋاپا؟
بىزگە جاپا سالدىڭ، بۇزۇپ ئەھدىڭنى سەن.
ئەل-جاھاندىن كېچىپ ساڭا كۆڭۈل بەرسەم،
بىلمەيمەنكى، تېزلا بۇزدۇڭ چېھرىڭنى سەن.
ياراشماقتا مەيلىڭ بولسا قايتىپ كېلىپ،
مەھبۇپ بولغىن، باغلاپ يەنە مېھرىڭنى سەن.

هکایەت (13)

بىر كىشىنىڭ ساھىپجامال ياش ئايالى ۋاپات قىلىپ، قېرىپ كەتكەن قەينىئانىسى ئاشۇ ئايالىنىڭ نەرسە-كېرەكلىرى سەۋەبى بىلەن بۇ ئويدە تۇرۇپ قالغان ئىدى. ئۇ كىشى مومايى بىلەن پاراڭلىشىشتىن بەكمۇ ئازاپلىناتتى، ئەمما بىللە تۇرۇشتىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى تاپالمايتتى. بىر كۈنى بىر توپ ئاغىنىلىرى ئۇنى يوقلاپ كەلگەن ئىدى، ئارىدىن بىرسى سورىدى: "سەن سويۇملۇق يارىڭدىن ئايرىلىپ، قانداق كۈن كەچۈرۈۋاتقانسەن؟"

ئۇ كىشى دېدى: "ئايىلمنى كورمەسلىك قەينىئانامنى كورۈپ تۇرۇشتىن ئېغىر چۈشمىدى!"

گۈل توزۇپ، تىكەنى ئامان قالدى،
غەزىنە تۇگمىدى، يىلان قالدى.
قىلماقلىق نەيزىگە كوزنى پىدا
دۇشمەن يۈزىنى كورۈشتىن ئەلا.

يۇز دوستتىن ئالاقنى ئۇزسەڭ ئۇز،
چۇشمىسۇن دىسەڭ دۇشمىنىڭگە كوز.

هكايەت (14)

ئېسىمدىكى، ياشلىق كۇنلىرىمدە بىر ئاي يۇزلۇكىنىڭ دىدارىغا نەزەر سېلىش ئۈچۈن بىر كوچىنى ئايلىنىپ يۇرەتتىم. بۇ تومۇز ئېيى بولۇپ، ئىسسىغى ئاغزىمنى قۇرۇتاتتى، قۇرغاق شامىلى ئۇسۇتىخانلىرىمنىڭ يىلگىنى قاينىتاتتى. مەن ئىنسانغا خاس ئاجىزلىق تۇپەيلىدىن ئاپتاپنىڭ كويدۇرۇشىگە تاقەت قىلالماي، بىر تامنىڭ سايىسىغا ئۇزەمنى ئاتتىم، بىرسى تومۇزنىڭ هارارىتىنى سوغاق سۇ بىلەن بېسىلدۇرارمىكىن دېگەن ئۈمىتته ئىدىم.

تۇيۇقسىز بىر ئويىنىڭ قاراڭغۇ دەھلىزىدىن نۇر چاقنىغاندەك بولدى، يەنى پاساھەتلىك تىل گۈزەللىگىنى بايان قىلىشقا ئاجىزلىق قىلىدىغان بىر ساھىپجامال، گويا قاراڭغۇ كېچە تاڭ ئاتقاندەك، ياكى زۇلۇماتتىن ئابىھايات چىققاندەك پەيدا بولدى. قولىدا بىر كاسا شېكەر بىلەن شەربەت ئارىلاشتۇرۇلغان قار سۇيى بار ئىدى. گۈلاپ بىلەن خۇش بۇي قىلىنمىكىن ياكى جامالىنىڭ گۈلىدىن بىرنەچچە تامچە ئەترە تامدىمىكىن، بىلەلمىدىم. قىسقىسى، شەربەتنى ئۇنىڭ نازۇك قولىدىن ئالدىم-دە، ئىچىۋەتتىم، ماڭا يېگىدىن هايات بەخش ئەتتى!

قانمىغاي تەشنالىغىم ساپ سۇ بىلەن،
گەرچە ئىچسەممۇ پۈتۈن دەريانى مەن.

* * *

دىلغا سىغماس بەختىيارلىنىڭ شاتلىغى،
كوزى چۇشسە شۇ گۈزەلگە هەر سەھەر.
مەيگە مەس بولسا تۇگەر تۇن نىسپىدە،
ساقىغا مەس بولسا مەھشەردە تۇگەر.

هكايەت (15)

بىر يىلى مۇھەممەد خارەزىم-شاه (ئاللا ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) بىر مەسلىھەتنى كوزدە تۇتۇپ، خەتا بىلەن سۇلهى تۇزۇشنى① ئىختىيار قىلىپ قالدى. مەن قەشقەر جامەسىگە كىرگەن ئىدىم. بىر ئوغۇلنى كوردۇمكى، غايەت كېلىشكەن، ناھايىتى چىرايلىق ئىدى، ئۇنىڭ مىسالىدا مۇنۇلار ئېيتىلىدۇ:

مۇئەللىمنىڭ بار شوخلۇقنى، دىلبەرلىكنى ئۇگەتكەن،
جاپا، كايىش، ناز قىلىشنى، زومگەرلىكنى ئۇگەتكەن.
مەن ئادەمنى بۇ سۇرەتته، بۇ قامەتته، خۇلۇقتا
كورگىنىم يوق، بەلكىم پەرى بۇ هۇنەرنى ئۇگەتكەن.

ئۇنىڭ قولىدا زەمەخشەرىنىڭ② «نەھۋى مۇقەددىمسى» بولۇپ،

---

① مۇھەممەد خارەزىم شاهىنىڭ 1210-يىلى كىدانلار بىلەن تۇزگەن سۇلهى كوزدە تۇتۇلسا كېرەك.

② زەمەخشەرى — مەشھۇر تىلچى ئالىم (1075 — 1144) ئەرەپ تىلى بويىچە نۇرغۇن كىتاپلارنىڭ ئاپتورى.

ئۇ هه دەپ: "زەيد ئومەرنى ئۇردى،① پىئىل ئوتۇملۇك بولۇپ، هەركىتى ئومەرنىڭ ئۇستىده" دەپ ئوقۇۋاتاتتى.

مەن دىدىم: "ئەي ئوغۇل، خارەزىم بىلەن خەتا سۇلهى توزۇشتى. ئەمما زەيد بىلەن ئومەرنىڭ ئاداۋىتى تېخىچه توگىمىدىمۇ؟"

ئۇ كۇلۇپ كەتتى-ده، توغۇلغان يېرىمنى سورىدى.

مەن: "شىراز توپرىغىدىن" دىدىم.

ئوغۇل دىدى: "سەئدى شېئىرلىرىدىن قايسىنى بىلىسىز؟"

مەن دىدىم:

مەن يولۇقتۇم بىر تىلچىغا،② هوجۇم قىلدى غەزەپتە
شۇ دەم گويا زەيد ئومەرگه جەڭده قارشى تۇرغاندەك.
ئۇ تارتىدۇ ئىتىگىنى، كوتەرمەستىن بېشىنى،
بەلكىم تارتقان ئىتىگىنى دەل شۇ كىشى بولغاندەك.③

ئۇ بىرئاز ۋاقىت ئويلاندى-ده، دىدى: "ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ كوپىنچىسى بىزنىڭ دىيارىمىزدا پارىس تىلىدا ئوقۇلىدۇ، ئەگەر پارسچه ئوقۇغان بولسىڭىز، چۈشىنىشكه ئاسانراق بولاتتى، چۈنكى، كىشىگه ئۇقۇمىغا قاراپ موزلىگىن، دىگەن ماقال بار."

---

① زەيد بىلەن ئومەر كىشى ئىسىملىرى بولۇپ، ئەرەپ تىلى گىراماتىكىسىدا تولىمۇ كوپ مىسالغا ئېلىنىپ كەلگەن.

② تىلچى — بۇ يەردە گىراماتىكا ئالىمى مەنىسىده.

③ بۇ مىسرادا گىراماتىكا ئاتالغۇلىرى بويىچه تىل ئويۇنى ئىشلىتىلگەچكه، تەرجىمىده دەل مەنىسىنى چىقىرىش مۇمكىن بولمىدى.

مەن دىدىم:

"تەبىئىتىڭ قىلسا هەۋەس نەھۇىگه،
دىلىمىزدا ئورۇن يوقتۇر سەۋرىگه.
سەنكى ئاشىق كوڭلىن ئالدىڭ سەيد بىلەن،①
بىز بەنت ساڭا، سەن ئومەر هەم زەيد بىلەن!"

ئەتىسى ئەتىگەن سەپەرگه ئاتلانماقچى بولۇپ تۇرغىنىمىزدا بىرسى ئۇنىڭغا: "هىلىقى كىشى سەئدى بولىدۇ" دەپ ئېيتىپ قويغان بولۇشى مۇمكىن، ئۇ قېشىمغا ئالدىراپ يېتىپ كېلىپ، مېهرىۋانلىق كورسىتىپ كەتتى ۋە ئەپسۇسلىنىپ: "نىمشقا شۇنچه ۋاقىتتىن بۇيان مەن سەئدى دەپ ئېيتمايسىز؟ ئۇلۇغلىرىمىزنىڭ قەدەم تەشرىپىگه تەشەككۇر بىلدۇرۇش ئۇچۇن خىزمەت كەمىرىنى باغلىغان بولاتتىم!" دىدى.

مەن دىدىم: "سېنىڭ ئالدىڭدا مەندىن، (شۇ كىشى) مەن بولمەن، دىگەن ئاۋاز چىقىشى مۇمكىنمۇ؟"

ئۇ دىدى: "بۇ ۋىلايەتته بىرنەچچه ۋاقىت ئارام ئالسىڭىز، بىز خىزمىتىڭىزنى قىلىشتىن بەھرىمەن بولساق نىمە بولاتتى؟"

مەن دىدىم: "مۇنۇ بىر هىكايىنىڭ سەۋىۋى بىلەن تۇرالمايمەن:

كوردۇممەن تاغ ئىچىده دانانى،
غارغا تەڭ قىلماپتۇ بۇ دۇنيانى.

---

① سەيد — ئوۋ، شىكار.

'كىرمەيسەن شەھەرگە نەچۈن؟ــ دېدىم، ــ
غەم-تۈگۈن كېتەتتى تامام دېلدىن!'
دېدى: 'كوپ شەھەردە پەرى رۇخسار،
لاي كوپەيسە، پىلمۇ شۇنچە پاتار!'"

مەن شۇ سوزنى ئېيتقاندىن كېيىن، بىر بىرىمزنىڭ يۈز-كوزىدىن سويۈشۈپ، خوشلاشتۇق.

نە پايدا دوست يۈزىنى سويمەكتىن،
ھەم شۇ پەيتتە خەيرلەشمەكتىن؟
يار بىلەن خوشلاشقانمىكەن ئالما ــ
بىر بېتى ئال،① بىر بېتى سېرىغ گويا.

* * *

ئولمىسەم ۋىدا كۈنى ھەسرەتتە،
دىمە سادىق مېنى مۇھەببەتتە.

ھىكايەت (16)

بىر دەرۋىش ھىجازغا كېتىۋاتقان كارۋانىدا بىز بىلەن ھەمرا بولغان ئىدى. ئەرەپ ئەمرلىرىدىن بىرى ئۇنىڭغا قۇربانلىق ئۈچۈن يۈز دىنار پۇل ھەدىيە قىلغان ئىدى. كۈتۈلمىگەندە خۇففاجە②

① ئال ــ ھالرەڭ، قىزىل.
② خۇففاجە ــ مەككە يولىدا ھاجىلارنى بۇلاش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كوچمەنچى ئەرەپ قەبىلىسى.

قاراقچىلىرى كارۋانىغا ھۇجۇم قىلىپ، ھەممە نەرسىلىرىمىزنى سۈپۈرۈپ كەتتى. سودىگەرلەر يىغى-زارى قىلىشقا باشلىدى، بىھۇدە دات-پەريات قىلىشتى.

مەيلى زار يىغلا، مەيلى پەريات قىل،
ئوغرى قايتۇرماس ئالتۇنۇڭنى، بىل.

پەقەت ھىلىقى دىيانەتلىك دەرۋىش ھېچبىر چىرايىنى ئۆزگەرتمەستىن، ئۆز ئارامىدا تۇراتتى. مەن دېدىم: "قاراقچىلار سەندىن ھىلىقى دىنارلارنى بۇلاپ كەتمىدىمۇ؟"

ئۇ جاۋاپ بەردى: "توغرا، بۇلاپ كەتتى، لېكىن مەن بۇ پۇللارغا ئانچىلىكمۇ كۆڭۈل قويۇپ كەتمىگەن ئىدىم، شۇڭا ئۇنىڭدىن ئايرىلغاندا نېمىگە دىلخەستە بولاي!"

نەرسىگە، كىشىگە كۆڭۈل بەرمىگىل،
كۆڭۈلگە ئايرىلىش چۈنكى بەك مۇشكۈل.

مەن دېدىم: "سېنىڭ ئېيتقانلىرىڭ مېنىڭ ئەھۋالىمغا ئۇيغۇن كېلىدىكەن. ياشلىغىمدا بىر يىگىت بىلەن باردى-كەلدى قىلىشقان ئىدىم، ئارىمىزدا شۇنچىلىك سەممى مۇھەببەت بار ئىدىكى، ئۇنىڭ جامالى كوزۇمگە قىبلە، ۋىسالى ھاياتىمغا پايدا ۋە سەرمايە ئىدى.

ئۇنىڭغا كوكتە پەرىشتە ۋە ياكى يەردە بەشەر ①

① بەشەر ــ ئىنسان، ئادەم.

سېلىشتۇرۇلسا كېلەلمەس تەك ھوسۇن-سۇرەتتە.
قەسەم شۇ دوستۇم ئۇچۇن! ئۇ بولمسا سوھبەت ھارام،
بۇ خىل ئادەم ھېچ پۈشتتىن پەيدا ئەمەس قىسمەتتە.

كۆتۈلمىگەندە، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنىڭ ئايىغى ئەجەل پاتقىغا پېتىپ قالدى ۋە مۇرىسىدىن جۇدالىق تۇتۇنى كوتۇرىلدى. مەن نەچچە كۈنگىچە ئۇنىڭ قەۋرىسى بېشىدا ئولتۇردۇم، ئۇنىڭ پىراقى توغرىسىدا مۇنۇ بېيىتلەرنى ئېيتتىم:

كاشكى پۈتۈكۈگا ئەجەلنىڭ تىكىنى كىرگەن كۈنى،
ئۇرسىچۇ باشىمغا تىغ ئولتۇرگىلى قىسمەت قولى.
تاكى سەنسىز كوزلىرىم بۇگۈن جاھاننى كورمىسۇن!
تۇپرىغىڭ ئالدىدا قەۋرەم قەد كوتەرسۇن بىر يولى!

كىمكى تاپمسا ئۇيقۇ ھەم ئارام،
ئاستىغا سالمىسا گۈللەردىن توشەك—
قەۋرىنىڭ بېشىدا ئۇنىدۇ تىكەن،
يۇزىنىڭ گۈلىنى توككەچكە پەلەك.

ئۇنىڭدىن ئايرىلغاندىن كېيىن، قالغان ئۇمرۇمدە ھەۋەس بىساتىنى يىغىشتۇرۇپ، ھېچكىم بىلەن ئۇلپەتچىلىك قىلماسلىققا قەتئى نىيەت بېكىتتىم."

پايدىسى كوپتۇر دېگىزنىڭ، يەتمىسە خەۋپ مەۋجىدىن،

ياخشىدۇر گۈل سوھبىتى، يوق بولسا خاردىن① غەم-تۇگۈن.
ۋەسلى باغىدا تاۋۇستەك تۇنۇگۈن مەغرۇر ئىدىم،
تولغىنارمەن يار پىراقىدا يىلانىدەك مەن بۇگۈن.

ھىكايەت (17)

ئەرەپ پادىشالىرىدىن بىرىگە مەجنۇننىڭ لەيلى ئىشقىدا ئەقىلدىن ئازغانلىغى توغرىسىدىكى ھىكايىنى سوزلەپ بېرىشتى: ئۇ شۇنچىلىك يۇكسەك كامالەتكە ۋە سوزگە چىچەن بولۇشتەك پەزىلەتلەرگە ئىگە بولۇپ تۇرۇپمۇ بايا‌ۋاندا يۇرۇپتۇ ۋە ئىختىيارىنىڭ تىزگىنىنى قولدىن بېرىپ قويۇپتۇ.

پادىشا ئۇنى بۇيرۇق بىلەن ئەپكەلدۇرۇپ، كايىشقا باشلىدى: "سەن ئوزەڭگە ھايۋانلار خۇيىنى ئوزلەشتۇرۇپ، كىشىلىك جەمىيىتىنى تاشلاپسەن، ئىنسانلىق شان-شەرىپىدە زادى نېمە نۇقسان كوردۇڭ؟"

مەجنۇن دېدى:

"كوپ دوستلىرىم ئۇنىڭ ئىشقى ئۈچۇن مېنى سوكۇشتى،
بىر كورسىلا مەھبۇبۇمنى، چۈشىنەتتى ئوزىمنى.
* * *
كاشكى مېنى ئەيىپلىگەن كىشىلەر،
ئەي مەھبۇبۇم، جامالىڭنى كورسىدى.

---

① خار — تىكەن.

هوزۇرۇڭدا ئەپلىسۇننىڭ ئورنىغا
ھەيرانلىقتا ئوز قوانى كېسەتتى.①

چىرايلىق دىگەن دەۋاغا ھەقىقەتنىڭ ئەسلى ماھىيىتى گۇۋالىق بېرىدۇكى، 'مانا مۇشۇ كىشىگە بولغان سويگۇمدە مېنى ئەيىپلەدىگىلار'."②

شاھ: لەيلىنىڭ جامالىنى بىر كۆرەيچۇ، شۇنچە غۇلغۇلىغا سەۋەپچى بولغان قانداق چىرايدۇ؟ دىگەننى كۆگلىدىن كەچۈردى-دە، ئۇنى ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇق بەردى، پۇتۇن ئەرەپ قەبىلىلىرى ئاختۇرۇلۇپ، ئاخىر ئۇنى تېپىپ كېلىشتى ۋە ئوردىنىڭ ئىچكىرىكى ھويلىسىدا شاھنىڭ ئالدىدا ھازىر قىلىشتى. پادىشا ئۇنىڭ تۇرقىغا سەپ سېلىپ قاراپ، قاراقۇمچاق، يادائىغۇ بىر شەخسنى كوردى. شاھنىڭ نەزىرىدە لەيلى تۇۋەن كورۇنسدى، چۈنكى ئۇنىڭ ھەرەمخانىسىدىكى خىزمەتكارلىرىنىڭ ئەڭ تۇۋىنىمۇ لەيلىدىن ھوسۇن-جامالدا ئۇستۇن ۋە سالاپەتتە ئارتۇق ئىدى. مەجنۇن بۇنى پاراسەت بىلەن چۈشەندى-دە، دىدى:

"لەيلىنىڭ جامالىغا مەجنۇنىنىڭ كوزى بىلەن قاراش كېرەك، شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ دىدارىنى تاماشا قىلىشىنىڭ سىرى ساڭا مەلۇم

① كېيىنكى ئىككى مىسرادا «يۇسۇپ-زىلەيخا» ھىكايىسىدىكى ۋەقە كوزدە تۇتۇلغان. زىلەيخانىڭ دوستلىرى يۇسۇپ پەيغەمبەرنىڭ گۈزەللىگىنى كورگەندە ھەيرەتتە قېلىپ، پىچاق بىلەن ئەپلىسۇننى كېسىش ئورنىغا قوللىرىنى كېسىۋالغان (قۇرئان، 12-سۈرە، 31-ئايەت).

② زىلەيخا يۇسۇپنىڭ جامالىغا ھەيران قالغان ئايالىلارغا قارىتا ئېيتقان سوز (قۇرئان، 12-سۈرە، 32-ئايەت).

بولىدۇ!"

ئاھ، ئاڭلىسا مەندەك يايلاق قىسسىنى،
تاغ كەپتىرى مەن بىلەن تەڭ چېكەر پىغان.
ئەي دوستلىرىم، دەرتسىزلەرگە ئېيتىڭ شۇنى:
"سەن بىلمەيسەن دەرتمەنلەرنىڭ قەلبى ۋەيران."

* * *

ساق كىشى ئاغرىقنى بىلمەس ھېچقاچان،
غەيرىگە دەردىمنى قىلمايمەن بايان.
ھەرىدىن قىلماق شىكايەت پايدىسىز،
ئۇقمىغاي نەشتەر ئازاۋىن تارتمىغان.
تاكى ھالىڭ بىز بىلەن ئوخشاش ئەمەس،
ھالىمىز بولغاي ساڭا غەيرى ھامان.
ئاغرىغىمنى باشقىغا ئوخشاتمىغىن
ئۇندا توز بار، مەندە يارا بەك يامان.

ھىكايەت (18)

ياشاركەن بىر يىگىت ساپدىل ۋە رەئنا،
ئۇ ھەم بولغان گۈزەل مەھبۇبقا شەيدا.
ئوقۇدۇم، بىر ئەزىم دەريانىڭ چۈشكەن،
توساتتىن ئىككىسى قاينامغا چوككەن.
دېڭىزچى قۇتقۇزۇشقا بوپتۇ پەيدا،
مۇبادا ئولمىسۇن دەپ ئۇشبۇ ھالدا.

يىگىت دولقۇن ئىچىدىن بەرمىش ئاۋاز:
"مېنى قوي، ئالدىدا ياڭىمنى قوۋتقاز!"
شۇنى ئېيتقاچ جاھاندىن خوشلىشىپتۇ،
مۇنۇ ئېيتقان سوزىنى ئاڭلىشىپتۇ:
"سوز ئاچسا ئىشقتىن ئالدامچى، قىل رەت،
ئۇنۇتقاي يارىنى چەككەندە كۇلپەت!"
ئومۇر ئوتكەزدى شۇنداق ئىككى ياران،
بىلەرسەن كونىلاردىن بۇنى ئوبدان.
بۇ سەئدى ئىشق يولىنى بىلگەي شۇنچە،
كىشى باغداتتا بىلگەندەك ئەرەپچە.
كوڭۇل قوي چىن يۇرەكتىن، بولسا ياڭىك،
جاھاندا بولمىسۇن ئوزگىدە كارىك.
تىرىك بولسا مەجنۇن، ئىشق قىسسەسىنى،
ئالاتتى بۇ كىتاپتىن ھىسسەسىنى.

ئالتىنچى باپ

زەئىپلىك ۋە قېرىلىق توغرىسىدا

ھېكايەت (1)

بىر توپ ئالىملار بىلەن دەمەشىق جامەسىدە بەس-مۇنازىرە قىلىشقان ئىدىم. بىر ياش يىگىت ئىشكىتىن كىرىپ كەلدى-دە، سورىدى: "ئاراڭلاردا پارىس تىلىنى بىلىدىغان كىشى بارمۇ؟" (كىشىلەر) مېنى كورسەتتى. "خوش، نىمە ياخشى ئىش بار ئىدى؟" دەپ سورىدىم يىگىتتىن.

ئۇ دېدى: "بىر يۇز ئەللىك ياشقا كىرگەن بىر قېرى كىشى جان ئۇزۇش ھالىتىدە پارسچە بىرنىمىلەرنى دەۋاتىدۇ، بىز چۈشىنەلمەيۋاتىمىز، ئەگەر مەرھەمەت قىلىپ، بېرىپ كېلىش جاپاسىنى ئېغىر كورمىسەڭ، ئەجرىنى تاپاتتىڭ. بەلكىم، ۋەسىيەت قىلار!"

ئۇنىڭ بېشىغا يېتىپ بارغىنىمدا ئۇ مۇنداق دەۋاتاتتى:

"ئالاي دەپ ئىدىم نەچچە دەم باھەرزۇر،
دەريىغا، دىماغىدا توسۇلدى نەپەس،
دەريىغا، بۇ باي ئومۇر داستىخانىدىن
يىسەڭ ئەمدىلا، دىدىلەر: 'بولدى، بەس!'"

بۇ سوزنىڭ مەنىسىنى شاملىقلارغا① ئەرەپچە تەرجىمە قىلىپ بەرگەن ئىدىم، ئۇنىڭ شۇ مەدەر ئۆزۈن ئومۇر كورگەنلىگىگە، يەنە تېخى دۇنيا هاياتىدىن ئايرىلىشقا كوزى قيمايۋاتقانلىغىغا هەممەيلەن هەيران قېلىشتى.

مەن قېرىغا دېدىم: "مۇشۇ هالەتتە كەيپىڭ قانداق بولۇۋاتىدۇ؟"

ئۇ دېدى: "مەن نىمىمۇ دەيمەن؟

كورمىدىڭمۇ، بىر كىشىگە قانچىلىك ئاغرىق يېتەر،
بىر چىشنى ئاغزىدىن تارتىپ چىقارسا سۇغۇرۇپ؟
قىل پەرەز، ئۇ قانىسى هالەتكە چۈشەر، بىر چاغ كېلىپ
چىقسا جانى خوشلىشىپ. ئەزىز تېنىنى قالدۇرۇپ!"

مەن دېدىم: "ئولۇمنىڭ تەسەۋۋۇرىنى كالالاڭدىن چىقىرىپ تاشلا، ۋەھىمىنىڭ تەسىرىدىن ئۇستىدىن غەلبە قىلىشقا يول قويما، چۈنكى يۇنان پەيلاسوپلىرى ئېيتىدۇ: 'مەجەز قانچىلىك مۇستەھكەم بولمىسۇن، ئەبىدى هايات كەچۈرۈشكە ئۈمىت باغلىماسلىق كېرەك، ئەمما ئەڭ قورقۇنچلۇق كېسەلمۇ هالاك بولۇشتىن دېرەك بەرمەيدۇ.' ئەگەر بۇيرۇساڭ بىر تۈپ چاقراي، سېنى داۋالاپ كورسۇن!"

چال كوزىنى يوغان ئېچىپ كۈلدى-دە، دېدى:

"گاڭگىراپ قالغاي نى ئۇستا تۈپ،
ئالجىغان هۇشسىز كېسەلنى كورۈپ.

① شاملىقلار — سۇرىيىلىكلەر.

غوجا مەشغۇلدۇر ياساشقا ئايۋان،
ئەمما ئوي ئۇلى بولماقتا ۋەيران.
بوۋاي ئىگرايدۇ ئېغىر سەكراتتا،
موماي سەندەلنى① سۇرتىدۇ ئاڭا.
موتتەل مىجەز ئەگەر بۇزۇلسا،
كار قىلماس دۇئا هەم باشقا داۋا."

هىكايەت (2)

بىر قېرى ئادەم مۇنۇلارنى هىكايە قىلىپ بەرگەن ئىدى: "بىر قىزغا ئويلەنگەن ئىدىم، ئويىنى گۈل بىلەن بېزىدىم. ئويدە ئۇنىڭ بىلەن يالغۇز ئولتۇراتتۇق، دىلىم ئۇنىڭغا باغلانغان ئىدى، ئۇنىڭدىن كوز ئۇزمەيتتىم. قىز مەندىن ئۇزىنى قاچۇرمىسۇن، ماڭا كونۇپ قالسۇن دەپ، ئۆزۈن كېچىلەردە لەتىپە، چوچەكلەرنى ئېيتىپ چىقاتتىم. بىر كېچىسى قىزغا مۇنداق دېدىم: 'ساڭا بەخت يار بولدى، ئامەت كەلدى، چۈنكى سەن تەجرىبىلىك، ئوقۇغان، جاهان كورگەن، تىنچ، ئىسسىق-سوغاقنى باشتىن ئوتكۈزگەن، ياخشى-يامانىنى سىنىغان، سوهبەتنىڭ قەدرىنى بىلىدىغان، دوستلۇقنىڭ شەرتىنى ئادا قىلىدىغان، كۆڭلى يۇمشاق، مېهرىبان، مىجەزى ئوبدان، شىرىن سوزلۈك بىر قېرىنىڭ قولىغا چۈشتۈڭ.

كۆڭلۈڭنى هەر چاغ قولغا ئالالايمەن،

① سەندەل—غولى خۇش بوي بىر خىل دەرەخ.

رەنجتسەك مەيلى، مەن چىدالايمەن.
تۇتىدەك ھەر كۇنى يىسەك شېكەر،
شىرىن جان پىدادۇر ساڭا ئەي دىلبەر.

سەن تەكەببۇر، كۆڭلى قارا، ئويۇنچى، شاختىن شاختقا قونىدىغان، دائىم ھەۋەسكە بېرىلىدىغان، پىكرىدە تۇرمايدىغان، ھەر كېچىسى بىر جايدا قونۇپ قالىدىغان، ھەر كۇنى بىر يار تۇتىدىغان يامان يىگىتنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالمىدىڭ.

يىگىتلەر ئاي يۈزلۈك، گۈزەل بولسىمۇ،
ۋە لېكىن ۋاپادا ئۇلار تۇرمايدۇ.
بۇلبۇلدىن ۋاپانى كۇتمىگىن ھەرگىز،
ھەر بىر چاغ باشقا گۈلدە سايرايدۇ.

ئەمما قېرىلار يىگىتلەرگە ئوخشاش بەكۋاش ئەمەس، ئۇلار ئەقىل، ئەدەپ بىلەن ھايات كەچۈرىدۇ.

ئۇزەكدىن چوكنى تاپ، پۇرسەت غەنىمەت،
ئۇزەكدەكلەر بىلەن ئوتكۇزمە پۇرسەت!"

"شۇ يوسۇندا قىزغا بىرقانچە سوزلەرنى قىلدىم، ــ دىدى قېرى سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ــ ئۇنىڭ كوڭلى ماڭا باغلانىدى، ئەمدى ئۇنى ئوزەمگە قارىتىۋالدىم، دەپ ئويلىغان ئىدىم. لېكىن قىز دەرتلىك كوڭلىدىن سوغاق بىر ئۇھ تارتتى-دە: 'سەن ئېيتقان بۇ

سوزلەرنى ئەقلىمنىڭ تارازىسىدا ئارتىپ كورگىنىمدە، بىر سوز-چىلىك ۋەزنى يوق، بىر چاغدا مەن ئىنكاسىزلىنامدىن، ياش چوكانلىغا قەدەم يېتىدا ئولتۇرغاندىن بېقىنغا ئوقىيا ئوقى سانجىلىپ تۇرغان ياخشى، دىگەن گەپنى ئاڭلىغان ئىدىم' دىدى. شۇنداق قىلىپ، بىز كېلىشەلمىدۇق، ئاخىر ئاجرىشىپ كەتتۇق. قىز ئىددەت① ۋاقتى توشۇش بىلەنلا بىر يىگىتكە تېگىۋالدى، بۇ قېتىمقى ئېرى ئاچچىغى يامان، توك چىراي، مىجەزى ئوسال، قولىدا ھېچنىمىسى يوق بىر سايياق بولۇپ، قىز ئۇنىڭدىن جەۋرى-جاپا كورەتتى ۋە رەنجى-مۇشەققەت تارتاتتى، شۇنداق بولسىمۇ، خۇدانىڭ بۇ نىئمىتىگە شۇكرى قىلاتتى: 'ئەلھەمدۇلىللا، ئاشۇ قاتتىق ئازاپتىن قۇتۇلدۇم، ئەمدى مۇقىم نىئمەتكە ئۇلاشتىم!'"

مەيلى، قىل ماڭا سەن جەۋرى-جاپا،
كوتىرەي يۈكۈڭنى، چۈنكى سەن بەرنا.

* * *

رازىمەن سەن بىلەن كويسەم دوزاختا،
باشقا بىلەن بولسام جەننەتمۇ ياقماس.
ياخشىدۇر خۇنۇكنىڭ تۇتقان گۈلىدىن
خۇش رۇينىڭ ئاغزىدىن پۇرغان پىياز.

① ئىددەت ــ ئەردىن ئاجراشقان ئايالنىڭ مەلۇم مۇددەت ئەرگە چىقماي تۇرىدىغان ۋاقتى.

هکایەت (3)

دیار بەکردە مەن بر قېری کشىنىڭکدە مېهمان بولغان ئىدىم. ئۇنىڭ کوپ مال-مۇلکى ۋە چىرايلىق ئوغلى بار ئىدى. بىر کېچە مۇنۇنى هکايە قىلىپ بەردى:

"ئومرۇمدە مۇشۇ پەرزەنتتىن بولەك بالا کورمىگەن ئىدىم. مۇشۇ ۋادىدا بىر تۇپ دەرەخ زىيارەتگاھ بولۇپ، کىشىلەر بۇ يەرگە هاجەت تىلەش ئۈچۈن کېلىشەتتى. (مەنمۇ) ئۇزۇن کېچىلەردە ئاشۇ دەرەخنىڭ تۈۋىدە هەق تائالاغا يالۋۇرغانلىغىمدىن ماڭا مۇشۇ پەرزەنتنى ئاتا قىلدى!"

شۇ پەيتتە ئوغلىنىڭ ئوز دوستلىرىغا ئاستا مۇنۇلارنى دەۋاتقانلىغىنى ئاڭلاپ قالدىم: "ئېھ، مەن ئاشۇ دەرەخنىڭ قەيەردە ئىکەنلىگىنى بىلسەم، شۇ يەرگە بېرىپ دۇئا قىلاتتىم، ئاتام ئوله‌تتى!"

قاراڭ، غوجا "ئوغلۇم ئەقللىق" دەپ شاتلانسا، ئوغلى "ئاتام ئالجىغان قېرى ئەخمەق" دەپ هاقارەت قىلدۇ!

بىر تالاي يىللارنى ئوتكۈزدىڭ باشتىن،
ئاتاڭنىڭ قەۋرىگە بارمىدىڭ بىر بار.
قىلدىڭ سەن ئاتاڭغا نېمە ياخشىلىق،
ئوز ئوغلۇڭدىن سەنمۇ بولۇپ ئۇمىتۋار؟

هکايەت (4)

بىر کۈنى ياشلىق غۇرۇرۇم بىلەن قاتتىق يول يۈرگەن ئىدىم،

کەچقۇرۇن بىر دوڭنىڭ ئىتىگىگە يەتكەندە هېرىپ قالدىم. کارۋانىڭ ئارقىسىدىن بىر ئاجىز قېرى کىشى کېلىۋاتاتتى، ئۇ دىدى: "ئۇخلاي دەۋاتامسەن نېمە؟ بۇ يەر ئۇخلايدىغان جاي ئەمەس!"

مەن دىدىم: "پۇتۇمنىڭ ماڭغۇچىلىگى قالمىسا قانداق ماڭىمەن؟" ئۇ کىشى دىدى: "دانالارنىڭ سوزىنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟ ئۇلار مۇنداق دەيدۇ: 'يۇگۇرۇپ هالىدىن کەتكەندىن کورە، مېڭىپ ۋە ئولتۇرۇپ هاردۇق ئالغان ياخشى!'"

مەنزىلگە تەشناسەن، ئالدىراشنى قوي،
پەندىمگە قۇلاق سال، چىداشنى ئۇگەن.
چاپار ئەرەپ ئېتى ئاران ئىككى يول،
توگە کېچە-کۈندۈز ماڭىدۇ تېمەن.

هکايەت (5)

بىزنىڭ بەزمە ئولتۇرۇشىمىزدا ئەپچىل، دىلکەش، خۇش خوي ۋە شىرىن سوزلۇك بىر يىگىت بار ئىدى. کۆڭلىدە هېچقانداق غېمى يوق، لېۋىدىن کۈلکە يېغىپ تۇراتتى. بىرنەچچە ۋاقىت ئوتۇپ کەتتى، ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىش بەسپ بولمىدى. کېيىن مەن ئۇنى کورگىنىمدە، ئۇ ئويلۇك-ئوچاقلىق بولۇپ، نەچچە پەرزەنتنىڭ ئاتىسى بولۇپ قاپتۇ. ئۇنىڭ شادىمانلىغىنىڭ يىلتىزى کېيىنلىگەن ۋە هەۋەس گۈلى سولغان ئىدى. مەن ئۇنىڭدىن: "قانداق تۇرمۇڭ، ئەهۋالىڭ نېچۇك؟" دەپ سورىغان ئىدىم. ئۇ دىدى: "بالىلىرىم بولغاندىن بۇيان باللىق قىلمايدىغان بولدۇم!"

قهرىلىق چاچنى ئاقارتتى، نه كېرەك ياشلىق هەۋەس،
بۇ زامانىنىڭ ئۆزگىرىشى بىر خەۋەرچى ساڭا بەس!

* * *

قهرىدىڭ، تاشلا گودەكلىك قىلماقنى،
ياشلارغا قالدۇرغىن ئويۇن-چاقچاقنى.

* * *

ياشلىق پەيزىنى ئىزدىمە قهرىدىن،
ئاققان سۇ قايتماس يەتكەن يېرىدىن.
ئوما ۋاقتىدا زىرائەت ئېتىز
مايسا چېغىدەك يەلپۇنمەس هەرگىز.

* * *

ياشلىغىم كەتتى قولۇمدىن بەكمۇ تېز،
ۋاي ئىسست، ئوتتى ئەجەپ شاتلىق زامان!
شىرگە خاس بىلەكلىرىمدىن كەتتى كۈچ،
ئۈۋ ئىتىدەك كوندۇم پىشلاقتا بۇ ئان.

* * *

قارا قىلغانتى چېچىنى بىر موماي،
مەن دېدىمكى: "ئەي ياشانغان ئانىجان!
چاچلىرىڭنى قارا قىلدىڭ، سەن كۈچەپ،
ئەمما تۇزلەنمەس بېلىڭ، بولغان كامان!"

هىكايەت (6)

بىر چاغ مەن ياشلىق قىلىپ، ئانامغا ۋاقىراپ تاشلىغان ئىدىم.

ئۇنىڭ كۆڭلى رەنجىپ، بىر بۇلۇڭدا ئولتۇردى ۋە يىغلاپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

"كىچىكلىگىڭنى ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ، ئەمدى مۇنداق قوپاللىق قىلىسەن؟"

ئەجەپ ياخشى ئېيتتى موماي ئوغلىغا،
ئۇنى كۆچلۈك باتۇر ۋە پىلتەن① كورۇپ:
"ئەگەر ئەسكە ئالساڭ بۇۋاقلىقنى سەن،
قۇچاغىمدا ياتقان ئىدىڭ تەلمۈرۈپ.
جاپا قىلمىساڭمۇ بولاتتى بۇگۈن،
ئۇزەڭنى شىر، مېنى ئولەرمەن كورۇپ."

هىكايەت (7)

بىر پىخسىق بايىنىڭ ئوغلى ئاغرىپ قالغان ئىدى. خەيرىخاھ كىشىلەر ئۇنىڭغا دېدى: "بىزنىڭ مەسلىھەتىمىز شۇكى، ئۇنىڭ (ساقىيىشى) ئۈچۈن خەتمە قۇرئان قىلدۇر، ياكى بىرەر مالنى قۇربانلىق قىل!"

باي خىلىغىچە ئويغا چومىدى-دە، دېدى: "قۇرئان ئوقۇتۇش ياخشىدەك تۇرىدۇ، چۈنكى پادا يېراقتا ئىدى!" بىر پاكىل كىشى بۇنى ئاڭلاپ دېدى: "ئۇنىڭ قۇرئان ئوقۇتۇشنى ئەۋزەل كورگەنلىگىنىڭ سەۋىۋى شۇكى، قۇرئان ئۇنىڭ تىلىنىڭ ئۈچىدا، ئالتۇنى

---

① پىلتەن — پىل گەۋدىلىك، پىلدەك كۈچلۈك.

بولسا جهننمك قاق ئوتتۇرىسىدا!"

دەربخا! باش قويار قىلماقتا تائەت،
نە بولغاي بىللە بولسا ھەم ساخاۋەت!
بىر پۇل بەرسە ئېشەكتەك لايغا پاتقاي،
ئوقۇ "ئەلھەمدۇ" دېسە يۇز ئوقۇغاي.

ھېكايەت (8)

بىر قېرى ئادەمدىن (كىشىلەر) سوراشتى: "نېمىشقا خوتۇن ئالمايسەن؟" ئۇ دېدى: "قېرى خوتۇن بىلەن تۇرمۇشنىڭ پەيزى بولمايدۇ." "ئۇنداق بولسا، ياش چوكان ئال، چۈنكى بايلىغىڭ بار." "مەندەك بىر قېرىغا قېرى ئاياللار يارىمايۋاتسا، مەن قېرىنى ياش چوكانلار يارىتامدۇ؟" دېدى ئۇ.

يەتتىنچى باپ

تەربىيىنىڭ تەسىرى توغرىسىدا

ھېكايەت (1)

بىر ۋەزىرنىڭ بىر دوت ئوغلى بار ئىدى؛ ئۇنى بىر ئالىمنىڭ قېشىغا ئەۋەتىپ، بۇنىڭغا تەربىيە بەرسىڭىز، بەلكىم، ئەقىللىق بولۇپ قالار ئىدى، دېدى. ئالىم ئۇنىڭغا ئۇزاق ۋاقىت تەلىم بەردى، ئەمما نەتىجىسى بولمىدى. ئالىم ئاخىر بالىنىڭ ئاتىسىغا كېشى ئەۋەتىپ: "بۇ بالا ئەقىللىق بولۇش ئۈ ياقتا تۇرسۇن، مېنى سارىڭ قىلۋەتتى!" دېدى.

تېز يۇقار تەربىيە ئىنسان زاتىغا،
ئەسلى تەبىئىتى بولسا قوبۇلچان،
پاقىراق بېرەلمەس تومۇرگە زادى
سەيقەلنىڭ سۈپىتى بولسا گەر يامان.
يەتتە رەت يۇيساڭمۇ دەريادا ئىتنى،
يەنىلا ئىپلاستۇر بولسا ئۇ ئامان.
ئەيسانىڭ ئېشىگى مەككىگە بارسا،
قايتقاندا يەنىلا ئېشەكتۇر ھامان.

هکایەت (2)

بىر دانىشمەن ئوغۇللىرىغا نەسىھەت قىلاتتى: "جېنىم بالىلىرىم، ھۇنەر ئۆگىنىڭلار، چۈنكى دۇنيانىڭ مال ۋە بايلىغىغا ئىشەنچ قىلىپ بولمايدۇ، ئالتۇن-كۈمۈش (دېگەن نەرسە) بۇ ئوتكۇنچى دۇنيادا خەتەر ئۇستىدەدۇر: يا ئوغرى سۈپۈرۈپ كېتىدۇ، ياكى ئىگىسى ئاز-ئازدىن يەپ تۈگىتىدۇ، ئەمما ھۇنەر تۈگىمەس-پۈتمەس بۇلاق ۋە ئەبىدى بايلىقتۇر. ئەگەر ھۇنەرۋەن دولىتىدىن يىقىلسا ھېچبىر غەم قىلمايدۇ، چۈنكى ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ھۇنەر بايلىق، نەگە بارسا ھورمەت تاپىدۇ ۋە تورە ئولتۇرىدۇ، بىھۇنەر ئادەم بولسا تىلەمچىلىك قىلىدۇ، مۇھتاجلىق تارتىدۇ.

ئوزگىگە بوي سۇنسا بەك تەس ئورنىدىن چۈشكەن كىشى،
ئۆگىنىپ راھەتكە، سوك ئەلدىن جاپا كورگەن كىشى.

* * *

بىر زامان شامدا① ئىسيان باشلىنىپ،
ھەركىم جايىنى تاشلاپ كېتىشتى.
بىلمىلىك، زېرەك دېخان بالىلىرى
ۋەزىر بولۇشنى چاغلاپ كېتىشتى.
بىئەقىل نادان ۋەزىر باللىرى
نان تىلەپ يېزا بويلاپ كېتىشتى.

---

① شام — سۈرىيە.

* * *

بىلىم ئۆگەن ئاتاڭدىن، كېرەك بولسا مىراسى،
خەرجىڭ بولۇر بىر كۈنلا ئۇنىڭ مالۇ-دۇنياسى.

هکایەت (3)

بىر ئالىم بىر شاھزادىغا تەلىم-تەربىيە بېرەتتى، بۇ بالىنى ئايىماستىن ئۇراتتى ۋە تولىمۇ ئازاپلايتتى. بىر قېتىم ئوغۇل تاقەت قىلالماي ئاتىسىنىڭ ئالدىغا شكايەت قىلىپ كەلدى ۋە يارا قاپلىغان ئۇچىسىدىن كىيىمىنى سېلىپ تاشلىدى. ئاتىسىنىڭ ئىچى سىرىلىپ كەتتى-دە، ئۇستازىنى چاقىرتىپ دېدى: "سەن ھېچقايسى پۇقرانىڭ بالىلىرىغا مۇنچىلىك جەۋر-جاپا قىلىشنى راۋا كورمەس ئىدىڭ. پەقەت مېنىڭ بالامغا راۋا كورۈپسەن، بۇنىڭ سەۋىۋى نىمە؟"

ئۇستاز دېدى: "بۇنىڭ سەۋىۋى شۇكى، سوزنى ئويلىنىپ سوزلەش ۋە ھەركەتنى جايىدا قىلىش كېرەك بولىدۇ. بۇ ئومۇم خەلقە شۇنداق، بولۇپمۇ پادىشالارغا شۇنداق. چۈنكى ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى ۋە ئېيتقان سوزلىرى تىللاردا داستان بولۇپ كېتىدۇ، ئەمما ئاۋام خەلقنىڭ سوزى ۋە قىلغان ئىشلىرى ئۇنچىلىك ئېتىۋارغا ئېلىنمايدۇ.

دەرۋىشلەر تۇغدۇرسا نامۇناسىپ ئىش،
دوستلىرىغا بىلىنمەس يۇزىدىن بىرى.
ئەگەر شاھ بىر سوزنى چاقچاقتىن ئېيتسا،
ئىقلىمدىن ئىقلىمغا كېتىدۇ نېرى.

شۇنداق ئىكەن، شاھزادىنىڭ مۇئەللىمى پادىشا ئوغۇللىرىنىڭ ئەخلاقى تەربىيىسىدە — خۇدا ئۇلارنى گۈزەل خۇلق بىلەن ئوستۇر- سۇن — ئاۋام خەلقە قارىغاندا كوپرەك ئىجتىھاد ۋرىستىشى لازىم.

گودەك چاغ تەربىيە كورمىسە ھەركىم،
چوڭ بولغاندا ئۇندىن قاچىدۇ ئامەت.
كوك چۈنقنى ئەگمەك تولىمۇ ئوڭاي،
قۇرۇسا رۇسلانماس، ئوت كېرەك پەقەت."

ئالىمنىڭ ياخشى مەسلىھەتلىرى ۋە جاۋاپ بېرىشتىكى مۇلاھىز- لىرى پادىشانىڭ دىققىتىغا توغرا كەلدى-دە، ئۇنىڭغا تون كىيگۈزدى ۋە سوغاتلار بەردى ھەمدە ئۇنىڭ مەنسەپ دەرىجىسىنى يۇقۇرى كوتەردى.

ھىكايەت (4)

مەغرىپ مەملىكىتىدە بىر مەكتەپ مۇئەللىمنى كورگەن ئىدىم، ئۇ قاپىغى ياماق، تىلى زەھەر، خۇيى ئەسكى، زومىگەر، ئاچكوز، ئوزىنى ھېچنىمىدىن تارتمايدىغان بىرنىمە ئىدىكى، ئۇنى كورگەندە مۇسۇلمانلارنىڭ كەيپى بۇزۇلاتتى، ئۇنىڭ قۇرئان ئوقۇشى كىشىنىڭ كوڭلىنى قاراڭغۇلاشتۇراتتى. بىرقانچىلىغان پاكىز ئوغلانلار ۋە مەسۇمە قىزلار ئۇنىڭ رەھىمسىز قولىغا چۈشۈپ قالغان ئىدى. ئۇلار نە كۈلۈشكە جۇرئەت قىلالمسۇن ۋە نە سوزلەشكە پېتىنالمسۇن. ئۇ مۇئەللىم گاھى بىرسىنىڭ كۇمۇشتەك ئاپپاق مەڭزىگە ئۇرسا، گاھىدا

يەنە بىرىنىڭ بىلىلۇردەك پۇتلىرىنى پەلەققە تارتاتتى. قىسقىسى، ئاڭلىشىمچە، ئۇنىڭ رەزىللىگىنىڭ بىر قىسمى كىشىلەرگە مەلۇم بولۇپ قالغاچقا، ئۇنى ئۇرۇپ قوغلۇۋەتكەن. ئۇنىڭ مەكتۇبنى بىر مومىن كىشىگە ئوتكۈزۈپ بەرگەن. بۇ ئادەم تەقۋادار، ئالىجاناپ، يۇمشاق كوڭۇل ئىدى. زورۇر بولمىغاندا سوز قىلمايتتى، كىشىنى رەنجىتىدىغان گەپ-سوز ئاغزىدىن چىقمايتتى. بالىلار ئاۋالقى مۇئەللىمنىڭ قورقۇنچىسىنى كاللىسىدىن چىقىرىپ تاشلاپ. كېيىنكى مۇئەللىمنىڭ پەرىشتىدەك ئەخلاقىنى كورگەچ، ھەممىسى بىر-بىرلەپ شەيتان بولۇپ قېلىشتى. ئۇلار بۇ ئادەمنىڭ يۇمشاقلىغىغا تايىنىپ، ئوقۇشنى ئەستىن چىقىرىشتى. كوپ ۋاقىت ئويناپ ئولتۇرۇشتى، دەرس تاختىلىرىنى بىر بىرىنىڭ بېشىغا ئۇرۇپ سۇندۇرۇشتى.

مۇئەللىم ياكى ئۇستاز بولسا بوش بەك،
گودەكلەر ئوينىشار بازاردا خىرسەك.①

ئىككى ھەپتىدىن كېيىن مەن ئاشۇ مېچىتنىڭ ئالدىدىن ئوتكەن ئىدىم. قارىسام، ئاۋالقى مۇئەللىمنىڭ كوڭلىنى ياساپ، ئوز ئورنىغا قايتۇرۇپ كېلىشىپتۇ. مەن چىن ۋىجدانىمدىن رەنجىدىم-دە، "خۇدا كورسەتمىسۇن، بۇ ئىبلىسنى نېمىشقا ئىككىنچى قېتىم

① خىرسەك — بىر تۇرلۇك باللار ئويۇنى. بىر دوگلەك سىزىق سىزىلىپ، بىر بالا سىزىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرىدۇ. باشقا باللار ئۇنى قورشايدۇ. ئوتتۇ- رىدىكى بالا پۇتىنى ئەتراپىدىكىلەرگە سىلكىيدۇ، ئۇنىڭ ئايىغى قايسىغا تەگسە، ئۇنى تۇتۇپ سىزىقنىڭ ئىچىگە ئوز ئورنىغا ئېپكىرىپ قويىدۇ.

پەرىشتىلەرنىڭ مۇئەللىمى قىلىپ قويدۇڭلار؟" دېدىم.
بۇ سوزۇمنى پاراسەتلىك، جاھان كورگەن بىر ياشانغان كىشى ئاڭلاپ كۈلۈپ كەتتى-دە، دېدى:

"ئوغلىنى مەكتەپكە بەردى بىر پادىشا،
بويىنىغا ئېسىپتۇ بىر كۈموش تاختا.
تاختىغا مۇنۇ خەت يېزىلغان زەردىن:
'ئۇستازنىڭ جەۋرى خوپ، ئاتا مېھرىدىن!'"

ھىكايەت (5)

بىر تەقۋادارنىڭ ئوغلىغا ۋاپات بولغان تاغىسىدىن نۇرغۇن مال-دۇنيا قالغان ئىدى. ئۇ بۇزۇقچىلىققا كىرىشىپ، ئىسراپخورلۇققا بېرىلىپ كەتتى. قىسقىسى، قىلمىغان يامان ئىشلىرى، ئېچمىگەن ئېچىملىكلىرى قالمىدى. بىر قېتىم مەن ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ دېدىم:
"ئوغلۇم، كىرىم دېگەن ئاقار سۇ، تۇرمۇش دېگەن چوگىلەپ تۇرغان تۇگىمەن. يەنى كوپ خىراجەت قىلىش دائىمى كىرىمى بولغان كىشىگىلا مۇمكىن.

دارامەت بولمىسا ئاز قىل چىقىمنى،
دېگىنچىلار مۇنۇ كۇيىنى ئوقۇيدۇ:
'ئەگەر تاغلارغا يامغۇر ياغمىغاندا،
دەجلەمۇ① يىل ئوتمەي چوقۇم قۇرۇيدۇ.'

① دەجلە — باغداتتىكى دەجلە دەرياسى.

ئەقلۇ-ھوش، ئەخلاق-ئەدەپنى چىك تۇت، ئويۇن-تاماشانى تاشلا، چۈنكى بايلىغىڭ تۇگىگەندە قېينىچىلىق تارتىپ پۇشايمان يەيسەن."

لېكىن ئوغۇل نەغمە-ناۋا ۋە ئەيش-ئىشرەتنىڭ لەززىتىگە بېرىلىپ كەتكەنلىكتىن، بۇ نەسىھەتلىرىمنى قۇلاقىغا ئالماي، سوزۇمگە ئېتىراز بىلدۇرۇشكە باشلىدى: "بۇگۈنكى راھەتنى كەلگۈسىدىكى ئېغىرچىلىقنىڭ تەشۋىشى بىلەن بۇزۇش ئاقىللارنىڭ پىكرىگە خىلاپ!

بەختىيار، دولەتلىك كىشى نېمىشقا
تارتسۇن يوقسۇللۇقنى، قورقۇپ يوق ئىشقا؟
ئەزىز يار، كوڭۇل ئاچ، ئويناپ، تۇرمىغىن،
ئەتىنىڭ غېمىنى بۇگۈن يېمىگىن.

بولۇپمۇ، مەن سېخىلىق تەختىدە ئولتۇرۇپ، مەرتلىك كەمىرىنى بېلىمگە باغلىغان ۋە خەير-ئېھسانلىرىم ئاۋام خەلقىنىڭ ئاغزىدا پۇر بولۇپ كەتكەن بىر چاغدا (يوقسۇللۇقتىن غەم يەمدىمەن)؟

سېخىلىق، كەرەمدە نامى پۇر كەتكەن
كىشىلەر سالمىسۇن دەرەمگە كىشەن.
ياخشى نامىڭ تارالسا تالا-تۇزگە.
ياپالمايسەن ئىشكىنى كىشى يۇزىگە."

قارىسام، ئۇ نەسىھەتلىرىمنى ھېچ قوبۇل قىلمايۋاتىدۇ، ئوتتەك

نەپەسلىرىم ئۇنىڭ تومۇردەك سوغاق كوڭلىگە تەسىر قىلمايۋاتىدۇ. شۇڭا نەسىھەتنى توختاتتىم، سوھبەتتىن ئۇزەمنى تارتتىم ۋە دانالارنىڭ سوزى بويىچە ئىش قىلماقچى بولدۇم، ئۇلار مۇنداق دىگەن ئىدى: "يەتكۈزۈشكە تېگىشلىگىنى يەتكۈز، ئەگەر قوبۇل قىلمىسا، كارىڭ بولمىسۇن!"

ئاڭلىماسلىغىنى بىلسەڭمۇ ئەگەر،
بىلگىنىڭچە سەن قىل نەسىھەتنى.
كورەرسەن تېزدىن: ئىككى پۇت بىلەن
توزاقتا چۈشكەن ئۇ ھاماقەتنى.
قولىنى ئۇرۇپ ئېيتىدۇ: "ئىسىت!
ئاڭلىماپتىمەن چوڭقۇر ھىكمەتنى!"

بىرقانچە ۋاقىت ئوتكەندىن كېيىن مېنىڭ ئويلىغىنىمدەك بولدى: مەن ئۇنى بىچارە ھالەتتە كوردۇم. ئۇ چاپىنىغا ياماق ئۇستىگە ياماق ساپتۇ، ئاشقان-تاشقان نانلارنى تىلەپ يۇرۇپتۇ، ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق ھالىغا ئىچىم ئاغرىپ كەتتى. لېكىن ئۇنىڭ ئىچكى يارىسىنى تاپالمىدىم. شۇڭا، ئوز كوڭلۇمدە دىدىم:

"ھاراقكەش كەلگۈسىنى كوزگە ئىلماس،
پەقىرلىقتىن پەقەت ئەندىشە قىلماس.
باھار پەسلى دەرەخ بولغاي باراقسان،
توكۈلگەي ياپرىغى كەلسە زىمىستان."

ھىكايەت (6)

بىر پادىشا ئوز ئوغلىنى بىر دامولىلغا ئوقۇشقا بېرىپ مۇنداق دىدى: "بۇ بالا سېنىڭ بولسۇن، ئۇنىڭغا ئوز بالاڭدەك تەربىيە بەرگىن!" دامولا: "خوپ، پەرمانىڭىزدارمەن" دىدى.

شۇنىڭ بىلەن، دامولا بىرنەچچە يىل تىرىشچانلىق كورسەتكەن بولسىمۇ، بالىغا تەربىيە يۇقتۇرالمىدى. دامولىنىڭ بالىلىرى بولسا بىلىم ۋە بالاغەت ئىلمىدا كامالەتكە ئېرىشتى. پادىشا دامولىنى جاۋاپكارلىققا تارتىپ كايىپ كەتتى: "سەن ۋەدەڭگە خىلاپلىق قىلدىڭ، سوزۇڭنىڭ هوددىسىدىن چىقالمىدىڭ!"

دامولا دىدى: "يەر يۈزىنىڭ ئۇلۇغ پادىشاھىنىڭ رەيىگە مەخپى قالمىسۇنكى، تەربىيە بىر خىل بولىدۇ، ئەما مىجەز-تەبىئەت ھەر خىل!"

زەر-كۈمۈش ئەگەرچە چىقسىمۇ تاشتىن،
كورگەنلا تاشلاردىن چىقماس ھىچقاچان
سۇھەيل① يەر يۈزىگە زىيا چاچسىمۇ،

① سۇھەيل — جەنۇبىي قۇتۇپتىكى "كانوپۇس" دەپ ئاتالغان يورۇق يۇلتۇز. ئەرەپلەر بۇ يۇلتۇزنى شىمالىي يەمەندە كۈزەتكەن. بۇ يەردە قەدىمدىن شەۋران (ئەلا سۇپەتلىك تېرە) ئىشلىنىپ كەلگەن ئىدى. شۇڭا سۇھەيل يۇلتۇزىنىڭ تېرە ئىشلەشكە ياخشى تەسىرى بارلىغى توغرىسىدىكى خۇراپىي ئېتىقات شۇنىڭدىن كېلىپ چىققان.

بىر جايدا جا① ئىشلار، بىر جايدا شەۋران."

هكايەت (7)

ئاڭلىشىمچە، بىر قېرى تەربىيىچى ئوز شاگىرتىغا مۇنداق دىگەن: "ئوغلۇم، ئەگەر ئادەمزاتنىڭ كۆڭلى ئوزىنىڭ رىزق بەرگۈچىسىگە تىرىكچىلىككە بېرىلگەنچىلىك بېرىلىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا ئورنى پەرىشتىلەرنىڭكىدىن يۇقۇرى بولاتتى!"

ياراتقان ھەق سېنى ئۇنۇتمىدى ھىچ،
تورەلمە چاغدا سەن ياتقاندا پىنھان.
ساڭا جان، ئەقلۇ، ئىدرەك، ھۇلق، جامال، ھىس،
نۇتۇق-تىل، ئوي-پىكىرنى قىلدى ئېھسان.
قولۇڭغا تىزدى ئون بارماقنى ھەمدە
بېكىتتى ئىككى قول يەلكەڭگە ئوبدان.
ئۇنۇتقايمۇ بۇگۇن رىزقىمنى ھەق دەپ،
گۇمان ئەيلەمسەن، ئەي نائەھلى ھايۋان!

هكايەت (8)

بىر بەدەۋى ئەرەپنى كوردۇمكى، ئۇ ئوغلىغا مۇنداق دەۋاتاتتى: "بالام، قىيامەت كۇنى سەندىن: 'نىمە ئىش قىلدىڭ؟' دەپ

① جا — پۇلى ئەرزان ئادەتى تېرە.

سورايدۇ. 'سەن قايسى ئۇرۇغدىن؟' دىگەن گەپ بولۇنمايدۇ. يەنى سەندىن: 'قىلغان ئەملىڭ قانداق؟' دەپ سورايدۇ؟ 'ئاتاڭ كىم؟' دەپ سورىمايدۇ.

كەئىبە يوپۇغىنى كىشى ئوپمىگى
ئەمەستۇر پىللە① نى ئەزىز كورگەنلىك.
نەچچە كۇن ئولتۇرغاچ بىر ئەزىز بىلەن.②
ئۇ ھەم خۇددى شۇنداق بولدى قەدىرلىك".

هكايەت (9)

ھوكۇمانىڭ كىتاپلىرىدا بايان قىلىنىشچە، چايانىڭ تۇغۇلۇشى باشقا ھايۋانلارغا ئوخشاش مۇئەييەن ئادەت بويىچە بولمايدىكەن، يەنى ئۇ ئانىسىنىڭ ئىچ قارنىنى يەپ، قوسىغىنى يىرتىپ چىقىدىكەن-دە، چول-باياۋانغا كېتىدىكەن؛ ئۇنىڭ ئۇۋىسىدا كىشىلەر كوردىغان چايان پوستى شۇنىڭ بەلگىسى ئىكەن. بىر قېتىم مەن بۇ ۋەقەنى بىر ئۇلۇغ كىشىنىڭ ئالدىدا سوزلەپ بېرىۋىدىم، ئۇ كىشى دىدى: "بۇ سوزنىڭ راستلىغىغا كۆڭلۇم گۇۋالىق بېرىدۇ، باشقىچە

① پىللە — يىپەك پىلىسى. بۇ يەردە ئەتلەس كوزدە تۇتۇلىدۇ. ئېيتىلىشچە، كەئىبىنىڭ ئۇستىگە يېپىلغان يوپۇق قارا ئەتلەس بولۇپ، ھاجىلار تاۋاپ ۋاقتىدا بۇ يوپۇقنى سويۇپ ئوتىدىكەن.

② بىر ئەزىز بىلەن — مۇھەممەت پەيغەمبەر بىلەن، دىگەن مەنىدە. رىۋايەتتە ئېيتىلىشچە، كەئىبىنىڭ ئەتلەس يوپۇغى مۇھەممەت پەيغەمبەرگە تېگىشلىك ئىكەن.

بولۇشىمۇ مۇمكىن ئەمەس. ئۇلار كىچىكلىگىدە ئاتا-ئانىسىغا ئاشۇنداق مۇئامىلە قىلغاچ، ئەلۋەتتە، چوڭ بولغاندا شۇنداق سويۇملۇك ۋە ھورمەتلىك بولىدۇ-دە!"①

ئاتىسى ئوغلىغا قىلدى ۋەسىيەت،
"ئوغلۇم، بۇ پەندىمنى ئۇنۇتما ھەرگىز.
كىم ئاتا-ئانىنى قىلمىسا ھورمەت،
ھېچقاچان بولالماس، بەختيار، ئەزىز!"

لەتىپە: كىشىلەر چاياندىن سوراپتۇ: "نېمىشقا قىشتا تاشقىرى چىقمايسەن؟" ئۇ دەپتۇ: "يازدا تۇزۇك ھورمىتىم بولمىسا، قىشتا چىقىپ نېمە قىلاي!"

ھېكايەت (10)

بىر دەرۋىشنىڭ ئايلى ھاملدار ئىدى، ئاي كۇنى توشۇپ تۇغۇتى يېقىنلاشتى. بۇ دەرۋىش ئومرىدە بالا كورمىگەن ئىدى. "ئەگەر خۇدايى تائالا ماڭا ئوغۇل ئاتا قىلىدىغان بولسا، ــ دىدى ئۇ، ــ ئۇچامدىكى مۇشۇ جەندەمدىن باشقا بارلىق مال-مۇلكۇمنى كەمبەغەللەرگە سەدىقە قىلىپ بېرىمەن!" دىگەندەك، ئايلى ئوغۇل تۇغدى. ئۇ ۋەدىسىگە بىنائەن كەمبەغەللەرگە داستىخان تەييارلىدى.

① بۇ جۇملە تەنە ىلەن ئېيتىلغان. چۇنكى كىشىلەرنىڭ چاياننى كورگەندە يەنچىپ ئولتۇرىدىغانلىغى ھەممە كىشىگە مەلۇم.

بىرنەچچە يىلدىن كېيىن مەن شامغا قىلغان سەپىرىمدىن قايتىپ كېلىپ، ئاشۇ دوستۇمنىڭ مەھەللىسىدىن ئوتۇپ قالدىم-دە، ئۇنىڭ ئەھۋالىنىڭ قانداقلىغىنى كىشىلەردىن سوردىم.

كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇ گۇندىخانىغا چۈشۈپ قاپتۇ. سەۋەبىنى سورىغان ئىدىم، بىر كىشى دىدى: "ئۇنىڭ ئوغلى ھاراق ئىچىپ، جاڭجال چىقاردى ۋە بىر ئادەمنىڭ قېنىنى توكۈپ، ئارىدىن يوقالدى، ئۇنىڭ كاساپىتى بىلەن ئاتىسىنىڭ بوينىغا زەنجىر، پۇتىغا ئېغىر كىشەن چۈشتى!"

مەن دىدىم: "ئۇ بۇ بالا-قازانى خۇدايى تائالادىن ئوزى تىلىگەن!"

ئىشت ئەي زېرەك ئەر، ھامىل ئاياللار
ئەگەر تۇغسا تۇغۇتتا چار يىلانىنى.
ئاقىللار پىكرىچە، مىڭ مەرتە ياخشى
تۇققاندىن بىئەدەپ، پەيلى يامانىنى.

ھېكايەت (11)

بالا ۋاقتىمدا مەن بىر چوڭ ئادەمدىن بالاغەتكە يېتىشنىڭ ئالامەتلىرىنى سورىغان ئىدىم، ئۇ كىشى دىدى: "كىتاپتا يېزىلىشىچە، ئۇنىڭ بەلگىلىرى ئۈچ: بىرىنچىسى، ئون بەش ياشقا تولۇش؛ ئىككىنچىسى، ئېھتىلام؛ ئۇچىنچىسى، ئالدىغا موي چىقىش. ئەمما ھەقىقەتتە بىرلا نىشانى بار، ئۇ بولسىمۇ ئوز نەپسىڭنىڭ راھىتىگە بېرىلىشتىن كورە، كوپرەك ھەق تائالانى رازى قىلىش كويىدا

لۇش: ھەركىمدە بۇ سۇپەت مەۋجۇت بولمىسا، ئۇنى دانىشمەنلەر
لاغىتكە يەتكەن ھىساپلىمايدۇ!"

كېلەر سۇرەتكە ئادەم تامچە سۇدىن،
نىھايەت ياتسا ئۇ قىرىق كۈن قوساقتا.
ئەگەر قىرىق ياشتىمۇ ئەقىل-ئەدەپ يوق،
ئۇنى ئادەم ئاتاشتىن بەك يىراقتا.

* * *

سېخىلىق، لۇتپىدۇر ئادەم نىشانى،
ئادەم دەپ ئويلىما سۇرەتنى زىنھار.
ھۇنەرلا بولسا سۇرەت سىزسا بولغاي،
بىزەپ ئايۇان-سارايىنى ئالۇ-زەنگار.①
كىشىدە بولمىسا بىلىم ۋە مەرتىلىك،
نە پەرق قىلغاي كىشىدىن نەقشى دىۋار؟②
ئەمەس دۇنيا تېپىش خىسلەت، پەزىلەت،
بىراۋنىڭ كۆڭلىنى تاپقىن ئىلاج بار!

ھىكايەت (12)

بىر يىلى پىيادە ماڭغان ھاجىلارنىڭ ئارىسىدا جىدەل چىقىقان

---

① ئالۇ-زەنگار—قىزىل، كوك.
② بۇ مىسرا: "ئادەم بىلەن تامدىكى سۇرەتنىڭ نىمە پەرقى بار؟" دىگەن
مەزمۇندا.

ئىدى. پەقىرمۇ شۇ سەپەردە پىيادە ئىدىم. راستىنى ئېيتقاندا، بىز بىر
بىرىمىزنىڭ باش-كوزلىرىمىزگە تازا مۇشت چۈشۈردۇق. ھەرقانداق
ئەسكىلىكلەرنى قىلىشتىن يانمىدۇق. شۇ چاغدا كاجۇدا ئولتۇرغان
بىر ھاجىنىڭ ئوز ھەمرايىغا دەۋاتقان مۇنۇ سوزىنى ئاڭلاپ قالدىم:
"ئەجەپ بىر ئىش! پىل سوڭگىدىن ياسالغان پىيادە① شاخمات
تاختىسىنىڭ نېرىقى چېتىگە چىقسا پەرزىن بولىدۇ، يەنى بۇرۇنقى-
دىن ياخشى بولىدۇ، ئەمما پىيادە ماڭغان ھاجىلار چولىنى كېيىپ
باشقا چىققاندا، ياماق بولۇشۇپ كېتىدىكەن!"

ئادەمنى چىشلىگەن، پوستىنى يىرتقان
زالىم ھاجىغا ئېيىت مېنىڭ نامىمدىن:
"سەن ھاجى ئەمەسسەن، توگە ھاجىدۇر،
چۈنكى ئۇ يانتاق يەپ چىقار ھاجەتتىن.

ھىكايەت (13)

بىر ھىندى نېپىت ئېتىشىنى② ئۇگىنىۋاتاتتى، بىر دانىشمەن
ئۇنىڭغا دىدى: "سېنىڭ ئويۇڭ قومۇشتىن ياسالغان تۇرسا، بۇ سەن
ئوينايدىغان ئويۇن ئەمەس!"

---

① بۇ يەردىكى پىيادە—شاخماتنىڭ پىيادە ئۇرۇغى.
② نېپىت ئېتىش—شىشگە نېپىت قاچىلاپ يىراقتا ئېتىشنى كورسىتىدۇ.
بۇرۇنقى چاغلاردا نېپىت ئېتىش ئۇرۇش-جەڭلەردە قوللىنىلغان ھەمدە ئويۇن
سۇپىتىدە ئوينالغان.

سەن سوزۇڭنىڭ راستلىغىنى بىلمىسەڭ، ئېيتما ئۇنى،
بىلسەڭ ھەم ئاچچىق جاۋابىنى ئېيتمىغىن ئەسلا ئۇنى.

ھېكايەت (14)

بىر ساددا ئادەمنىڭ كوزى ئاغرىپ قالغان ئىدى، مال دوختۇرى-نىڭ قېشىغا بېرىپ: "كوزۇمنى داۋالاپ قويغىن" دىدى. مال دوختۇرى چارۋا مالىلارنىڭ كوزىگە سۈرتىدىغان دورىنى ئۇنىڭ كوزىگە سۈرتكەن ئىدى، ئۇ كور بولۇپ قالدى. ئۇلار دەۋالىشىپ ئەدلىيە باشلىغىنىڭ ئالدىغا بارغان ئىدى، ئۇ دىدى: "ئۇنىڭغا ھېچ گۇناھ قويغىلى بولمايدۇ، چۈنكى بۇ ئادەم ئېشەك بولمىسا مال دوخ-تۇرىنىڭ ئالدىغا بارمىغان بولاتتى!"

بۇ سوزنىڭ مەنىسى مۇنداق: بىلگىنكى، كىمكى چوڭ ئىشنى تەجرىبىسىز نادانغا تاپشۇرسا، ئۇ پۇشايمان قىلىپلا قالماستىن، بەلكى ئاقىللارنىڭ ئارىسىدا كالتە پەم دېگەن ئاتاقنا قالىدۇ.

ئەقىللىق ئادەم ھەرگىزمۇ قويماس
تەنتەك ئادەمنى ئۇلۇغۋار ئىشقا.
باپكا بولسىمۇ گەرچە بورىچى،
يولاتماس ئۇنى ئەتلەس توقۇشقا.

ھېكايەت (15)

ئۇلۇغ ئىمامىلاردىن بىرىنىڭ ئوغلى ۋاپات قىلغان ئىدى. "ئۇنىڭ قەۋرىسى ئۇستىگە نېمىنى يازىمىز؟" دەپ سورىغاندا، ئىمام دىدى: "مۇقەددەس كىتابتىكى① ئايەتلەرنىڭ ئىززەت-شەرىپى ئۇستۇن، بۇنداق جايلارغا يېزىلسا ئارتۇق كېتىدۇ، چۈنكى ۋاقىتنىڭ ئوتۇشى بىلەن خەتلەر ئوچۇپ كېتىدۇ، ئادەملەر ئۇنىڭ ئۇستىدىن ئوتىدۇ، ئىتلار ئۇنى بۇلغايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن بىر نەرسە يېزىشقا توغرا كەلسە، مۇنۇ ئىككى بەيىت يېزىلسا كۇپايە:

ۋاھ، ھەر چاغ بوستاندا كوكەرسە چەمەن،
خوش بولاتتى كۆڭلۈم، كورۇپ پەيزىنى.
باھاردا يوقلىغىن مېنى سەن دوستۇم،
كورىسەن توپامدىن ئۇنگەن مايسىنى."

ھېكايەت (16)

بىر تەقۋادار كىشى بىر چوڭ بايىنىڭ ئىشىگىدىن ئوتكەن ئىدى. قارىسا، باي بىر قۇلنىڭ پۇت-قولىنى مەھكەم باغلاپ، قاتتىق ئازاپ-لاۋاتىپتۇ. تەقۋادار دىدى: "ئوغلۇم، خۇدايى تائالىلا ئوزەڭگە ئوخشاش بىر مەخلۇقنى ساڭا مەھكۇم، ئەسىر قىلىپ، سېنى

① مۇقەددەس كىتاب — قۇرئان كوزدە تۇتۇلدۇ.

ئۇنىڭدىن ئۇستۇن قىلىپ قويۇپتۇ. سەن خۇدايى تائالانىڭ بۇ نىئمەتىگە شۈكرى قىلىپ، قۇلغا مۇنچىلىك جەۋرى-جاپا سالمىغىن. قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ ھالى سەندىن ياخشى بولۇپ قېلىپ، سەن شەرمەندە بولۇپ قالما!"

قۇلۇڭغا ئانچىلىك غەزەپ قىلما،
جەۋىر ئەيلەپ دىلىنى ئاغرىتما.
سەن ئۇنى ئون دەرەمگە ئالغانسەن،
قۇدرىتىڭ بىلەن ياراتمىغانسەن.
بۇ غۇرۇر، كۈچ، قەھرىڭ تۇرار نەچچە دەم؟
سەندىن ئۇلۇغراق بارغۇ بىر ئىگەم!
ئەي ئارسلان، ئاغۇشلار① غوجىسى،
ئوز ئىگەڭنى ئۇنۇتمىغان ياخشى!

رىۋايەت قىلىنىشىچە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دىگەن: "قىيامەت كۈندىكى ئەڭ چوڭ ھەسرەت شۈكى، تەقۋادار قۇللار جەننەتكە كىرىدۇ، پاسىق قۇل ئىگىلىرى بولسا دوزاققا!"

خىزمىتىگىدىكى ھوقۇقسىز قۇلغا،
قەھرىڭنى چېچىپ، قىلما دەپسەندە.
قىيامەت كۈنى قۇل ئازات بولۇپ،
شەرمەندە بولۇر غوجا كىشەندە.

① ئارسلان، ئاغۇش — تۈركى خەلقلەردە تارقالغان كىشى ئىسىملىرى. بۇ يەردە ئارسلان — قۇلنى، ئاغۇش — دىدەكنى كۆرسىتىدۇ.

ھىكايەت (17)

بىر يىلى بەلختىن بامىيانغا① سەپەر قىلغان ئىدىم. يول قاراقچىلارنىڭ دەستىدىن تولىمۇ خەتەرلىك ئىدى. بىر يىگىت يول باشلىغۇچى سۈپىتىدە بىزگە ھەمرا بولۇپ ماڭغان ئىدى. ئۇ قالقانباز، ئوقياچى بولۇپ، شۇ قەدەر ماھىر ۋە كۈچلۈك ئىدىكى، ئۇنىڭ ئوقياسىنى ئون كۈچلۈك ئادەم تارتىپ بەتلىيەلمەيتتى ۋە يەر يۈزىدىكى ھىچ قانداق پالۋانلىرى ئۇنى يىقىتالمايتتى.

لېكىن ئۇ بايقاشتا تۇرمۇشتا ئەكە ئوسكەن بولۇپ، جاھان كورمىگەن، سەپەر-يۇرۇشلەردە بولمىغان، باتۇرلار دۇمباقلىرىنىڭ ياڭرىغان ئاۋازى قۇلىغىغا يەتمىگەن ۋە ئاتلىقلار قىلىچىنىڭ چاقناشلىرىنى كورمىگەن ئىدى.

پەقەت ياۋ قولىغا ئەسىر چۈشمىگەن،
ۋە ئوق يامغۇرىغا دۇچ كەلمىگەن.

تاسادىپى بۇ يىگىت بىلەن مەن ئىككىمىز ئەڭ ئالدىدا يانمۇيان مېڭىشقا توغرا كەلدى. ئۇ يولدا ئۇچرىغانلا كونا تامنى بىلىگىنىڭ كۈچى بىلەن ئورۇۋېتەتتى، ھەر چوڭ دەرەخنى كورسە پەنجىسىنىڭ قۇۋۋىتى بىلەن يۇلۇپ تاشلايتتى. شۇڭا مەغرۇرلىنىپ مۇنداق دەيتتى:

① بامىيان — بەلخ شەھىرىدىن ھىندىستانغا بارىدىغان يولدىكى بىر قەدىمى شەھەر.

پىل قېنى؟ باتۇر يىگىتىنىڭ بەستىگە سالسا نەزەر،
شىر قېنى؟ مەرت پەنجىسىنى بىر كورۇپ قىلسا ھەزەر.

بىز شۇنداق ھالەتكە چۈشۈپ قالدۇقىكى، ئىككى ھىندى بىر تاشنىڭ ئارقىسىدىن بېشىنى كوتىرىپ، بىزنى ئولتۇرۇش قەستىدە بولۇۋاتاتتى. بىرسىنىڭ قولىدا كالتەك، يەنە بىرسىنىڭ قولتۇغىدا توقماق بار ئىدى.

مەن يىگىتكە دىدىم: "نىمە تۇرىسەن؟

قېنى، ئىشقا سال كۈچ ۋە ئەرلىكنى سەن،
دۇشمەن كەلدى گورگە ئاياغى بىلەن!"

قارىسام، يىگىتنىڭ قولىدىن ئوقيا چۈشۈپ كېتىۋاتىدۇ، بەدىنى جالاقلاپ تىترەۋاتىدۇ.

ئوق بىلەن ساۋۇتنى تەشكەن، قىلنى يارغان پەھلىۋان
جەڭ كۈنىدە پۇت تىرەپ چىڭ تۇرمىغى ھەم دەرگۇمان.

بىزدە باشقا چارە قالمىغان ئىدى: نەرسە-كېرەك، قورال-ياراق ۋە كىيىم-كېچەكلىرىمىزنى تاپشۇرۇپ بېرىپ، ئاران جېنىمىزنى قۇتۇلدۇرۇپ كەتتۇق.

يوللىغىن ئىش كورگەن ئەرنى ئەڭ مۇھىم ئىشلارغا سەن،
شىرنى باغلاپ كەلتۇرەر ئۇ بويىنىغا تاشلاپ كەمەن.

بولسا گەر كۈچلۈك بويۇن، پىل گەۋدىلىك بىر نەۋ جۈۋان،
ياۋغا دۇچ كەلسە قاچار قورقۇنچىدىن بىر جەڭ بىلەن.
جەڭ قىلىشنى جەڭدە بولغان، سەپنى كورگەن ئەر بىلەر،
خۇددى بىلگەندەك شەرىئەت ئىلمىنى بىر ئەھلى پەن.

ھىكايەت (18)

مەن بىر باينىڭ بالىسىنى كورگەن ئىدىم، ئۇ ئاتىسىنىڭ قەۋرىسى بېشىدا ئولتۇرۇپ، بىر كەمبەغەلنىڭ بالىسى بىلەن مۇنازىرىگە چۈشكەن ئىدى: "ئاتامنىڭ قەۋرىسى تاشتىن ياسالغان، ئۇستىگە چىرايلىق خەتلەر نەقىش قىلىنغان، مەرمەر تاش ۋە پىروزە خىش ياتقۇزۇلغان. بۇ قەۋرە سېنىڭ ئاتاڭنىڭ گورىگە قانداقمۇ ئوخشىسۇن؟ سېنىڭ ئاتاڭنىڭ گورىگە بىر-ئىككى كېسەك قويۇلۇپ، ئۇستىگە ئىككى كەتمەن توپا تاشلانغان، خالاس."

كەمبەغەلنىڭ ئوغلى بۇ سوزنى ئاڭلاپ دىدى: "بوپتۇ، ئاتاڭ ئېغىر تاشلارنىڭ ئاستىدا ئىنجىقلاپ تۇرسۇن، ئاڭغىچە مېنىڭ ئاتام جەننەتكە كىرىپ بولىدۇ!"

ئۇستىگە ئازراق يۇڭ ئارتىلسا ئېشەك،
يەڭگىل ئازادە ماڭىدۇ بىشەك.

* * *

كەمبەغەللىك زۇلمىنى تارتقان ئۇزاق مىسكىن كىشى
يۇكى يوق، كەلگەي ئەجەل ئىشكىگە تەشۋىشسىز، ئېمىن.
كىمكى راھەت، مولچىلىقتا قىلسا ئومرىنى تامام،

تارتىشىپ دۇنياغا، شەكسىز، ئولىمگى بەكمۇ قىيىن.
يېگى زەنجىردىن بوشانغان بىر ئەسىرنىڭ ھالى، بىل،
ياخشىدۇر، ئەسىرگە چۈشكەن بىر ئەسىرنىڭ ھالىدىن.

ھىكايەت (19)

بىر دانىشمەندىن: "سېنىڭ ئەڭ يامان دۈشمىنىڭ ئىككى بېقىنىڭ ئارىسىدىكى نەپسىڭدۇر" دېگەن ھەدىسنىڭ مەنىسى نىمە؟ دەپ سورىغان ئىدىم. ئۇ كىشى دېدى: "بۇنىڭ مەنىسى شۇكى، ھەرقانداق دۈشمەنگە ياخشىلىق قىلساڭ، دوستقا ئايلىنىدۇ، ئەمما نەپس دېگەن شۇنداق نەرسىكى، ئۇنىڭغا قانچە كوپ يول قويساڭ، ئۇ شۇنچە كوپ قارشىلىشىدۇ!"

تائامنى ئاز يىسە ئادەم، بولۇر پەرىشتە سۈپەت،
ئەگەردە يىسە ھايۋانىدەك، تاش كەبى بولۇر ۋەيران.
بىراۋنى مۇراتقا يەتكۈزسەڭ، بوي سۇنار ئۇ ئەمرىگە،
نەپس ئەگەر مۇرات تاپسا، چوقۇم، ساڭا بىرەر پەرمان.

سەئدىنىڭ بىر مۇددەئى① بىلەن بايىقى ۋە كەمبەغەللىك ئۈستىدە ئېلىپ بارغان مۇنازىرىسى

بىر ئولتۇرۇشتا مەن ئۇزى دەرۋىشلەر قىياپىتىگە كىرىۋالغان

① "مۇددەئى" (دەۋاگەر) مەنىسىدە بولۇپ، دەرۋىشلىكنى دەۋا قىلغۇچىنى كۆرسىتىدۇ.

بولسىمۇ، قىلچە دەرۋىشلىك سۈپىتى يوق بىر ئادەمنى كۆرگەن ئىدىم. ئۇ رەسۋا گەپلەرنى توقۇشقا كىرىشتى، يەنى شىكايەت دەپتىرىنى ئېچىپ، بايلارنى سوكۇشكە باشلىدى. سوز شۇ يەرگە يېتىپ بارغىنىدا، كەمبەغەللەرنىڭ قۇدرەت قولى باغلانغانمىش، بايلارنىڭ ياخشى ئىشلارغا بولغان ئىرادىسىنىڭ پۈتى سۇنغانمىش.

سەخىلەرنىڭ قوللىرىدا دەرەم يوق،
باي غوجاملار كۆڭلىدە ھىچ كەرەم يوق.

مەن چوڭلارنىڭ نىئمەتلىرى بىلەن پەرۋىش تاپقانلىغىم ئۈچۈن، بۇ سوز ماڭا قاتتىق تەگدى-دە، دېدىم: "دوستۇم! بايلار-كەمبەغەللەر تىرىكچىلىگىنىڭ مەنبەسى، زاھىتلار كىرىمىنىڭ ئاساسى، تاۋاپچىلارنىڭ باش پاناسى، مۇساپىرلارنىڭ چۈشىدىغان ماكانى، ئۇلار باشقىلارنىڭ راھىتى ئۈچۈن ئېغىر يۈك كوتەرگۈچىلەردۇر. ئۇلار ئوز خىزمەتكارلىرى ۋە قول ئاستىدىكىلەر تاماق يېيىشكە كىرىشكەن چاغدىلا ئاندىن تائامغا قول ئۇزىتىدۇ. ئۇلارنىڭ سېخىلىغىدىن ئاشقان نەرسىلەر تۇل خوتۇن ھەم قېرىلارغا، ئوز يېقىنلىرى ھەم خوشنىلارغا يېتىدۇ.

بايلاردا بار ۋەقپە، نەزرە، مېھمانلىق،
زاكات، پىترە،① ئازات،② ھەدىيە، قۇربانلىق.

① پىترە — بىر ئايلىق روزا تۇتۇلغاندا ھەر بىر كىشى ئوز بېشى ئۈچۈن بېرىدىغان سەدىقە.
② ئازات — قۇللارنى ئازات قىلىش، ئوز ئەركىگە قويۇۋېتىش مەنىسىدە.

ئۇلار دولتىگە سەن يېتەلەمسەن؟
نامازلا بار سەندە ھەم پەرىشانلىق.①

ئەگەر سېخىلىق قۇدرەت ھىساپلىنىپ، ناماز قۇۋۋەت سانىلىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا بايلار تېخىمۇ ياخشىراق باي بولاتتى، چۈنكى ئۇلارنىڭ مال-مۈلكى زاكات بىلەن ئىرىغدالغان، كىيىم-كېچەكلىرى تازا، نام-ئابرويى بىغۇبار ۋە كوڭلى خاتىرجەم. تائەتنىڭ كۈچى ھالال تائامدا، ئىبادەتنىڭ ساغلاملىغى پاك لىباستا؛ قۇپ-قۇرۇق ئاشقازان نەمە قۇۋۋەت بېرەر ۋە قۇرۇق قولدىن قانداق مۇرۇۋەت كېلىشى مۇمكىن؛ ئۇسسۇزلۇقنىڭ ئايىغى يول يۇرۇشكە يارامدۇ،② قوسىغى ئاچلارنىڭ قولىدىن نەمە ياخشىلىق كېلىدۇ؟ بۇنىسى روشەن.

كېچىسى بىئارام ئۇخلايدۇ كىشى،
بولمىسا يېيىشكە ئەتىكى ئوزۇق.
ئوزۇقلۇق يىغىدۇ يازدا چۈمۈلە،
ئوتكۈزمەككە قىشنى غەمسىز، كوڭۈل توق.

① بۇ مىسرا: سوپىلاردا ئىككى رەكئەت نامازدىن باشقا ھېچنىمە يوق. نامازنىمۇ يۇز پەرىشانلىق ئىچىدە ئوقۇيدۇ، دىگەن مەزمۇندا.

② كوپ نۇسخىلاردا "پاي تىشنە" يېزىلغانلىقتىن "ئۇسسۇزلۇقنىڭ ئايىغى" دەپ ئېلىندى. بەزى نۇسخىلاردا "پاي بىستە" (باغلانغان ئاياق) دەپ ئېلىنغان. ئۇ چاغدا تۇۋەندىكى جۈملىگە مەنتىقى جەھەتتىن باغلاشمايدۇ.

ئاراملىق نامراتچىلىق بىلەن جىپسىلىشالمايدۇ، خاتىرجەملىك يوقسۇللۇقتا ھاسىل بولالمايدۇ. بىرسى كەچكى نامازىنى بەنت، يەنە بىرى كەچكى تاماقنىڭ غېمىدە ئولتۇرىدۇ. بۇنداق بولغاندا، كېيىنكىسى بىرىنچىسى بىلەن ھەرگىز ئوخشاش بولالمايدۇ.

بولۇر باي دىلى ھەق بىلەن ھەر زامان،
ئېغىر بولسا تۇرمۇش، پەرىشان ھامان.

شۇنداق ئىكەن، بايلارنىڭ ئىبادىتى ئالالانىڭ قوبۇل قىلىشىغا ئالدى بىلەن ئېرىشىدۇ، چۈنكى ئۇلار خاتىرجەم، كوڭلى توق، ھەرگىز دىلى پەرىشان، پىكرى چېچىلاڭغۇ ئەمەس. ئۇلار تۇرمۇش ۋاستىلىرىنى پۈختا تەييارلىۋالغانلىقتىن، ئۇزلۇكسىز ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولالايدۇ. ئەرەپ ئېيتىدۇ: 'خۇدا مېنى ئېغىر كەمبەغەللىكتىن ۋە خۇشتۇم يوق كىشىنىڭ خوشنا بولۇشىدىن ساقلىسۇن.' ھەدىسته مۇنداق دىيىلىدۇ: 'كەمبەغەللىك—ھەر ئىككى دۇنيادا كىشىنىڭ يۈزىنى قارا قىلىدۇ!'"

دەرۋىش دىدى: "ئاڭلىمىغانمىدىڭ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دىگەن ئىدى: 'كەمبەغەللىك—مېنىڭ ئېپتىخارىم!'"

"توختا!—دىدىم مەن،—پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ كورسەتمىسى شۇنداق بىر گۇرۇھنىڭ كەمبەغەللىگىگە قارىتىلغانكى، ئۇلار رىزالىق مەيدانىنىڭ مەرتلىرى ۋە تەقدىرنىڭ ئوقىغا ئوزىنى بېغىشلىغانلار بولۇپ، ھەرگىز ئەۋلىيالارنىڭ جەندىسىنى كىيۈپلىپ، تاپقان خەيرى-سەدىقىلىرىنى ساتىدىغانلار ئەمەس ئىدى.

گۈلدۈرى بار، ئىچى قۇرۇق، سەن دۇمباق،
ئوزۇڭغۇك يوق جەڭ كۈندە، چارەڭ قانداق؟
تاما يۈزىن خەلقتىن يوشۇر، ئەركەك بولساڭ،
مىڭ ئۇرۇغلۇق تەسۋىنى سەن تارتما ئانداق.

ساۋاتسىز كەمبەغەل كوڭلى ئارام تاپالمىغانلىقتىن، ئاخىر بېرىپ كەمبەغەللىگى كۇپرىلىققا ئايلىنىپ كېتىدۇ، چۈنكى كەمبەغەللىك كۇپرىلىققا يېقىنلا نەرسە. مەۋجۇت نىئمەت بولمىغاندا، يالىڭاچنى كىيىندۈرۈش ياكى بەختسىزلىككە گىرىپتار بولغانىنى قۇتقۇزۇشقا تىرىشىش بىكار. بىزدەكلەرنى ئۇلارنىڭ مەرتىۋىسىگە يەتكۈزۈش مۇمكىنمۇ ۋە 'ئۇستۇن' قول 'توۋەن' قولغا① قانداقمۇ ئوخشىسۇن؟ كورمىدىڭمۇ، ئاللاتائالا قۇرئان كەرىمدە بەھىشت ئەھلىگە بېرىلىدىغان نىئمەتلەر توغرىلىق مۇنداق خەۋەر بېرىدۇ: 'ئۇلارنىڭ مۇئمىنىن رىزقى بار'②، شۇڭا بىلگىنكى، تىرىكچىلىك غېمىدە بولغان كىشى ئىپپەتلىك بولۇش دولىتىدىن مەھرۇمدۇر، پاراغەت بولسا مۇئمىنىن رىزقىنىڭ ھوكۇمرانلىغى ئاستىدادۇر.

چۈشىدە كورىدۇ ئۇسسۇزلار ھامان:
گويا كى غىچ بۇلاق پۈتۈن يەر-جاھان."

① "ئۇستۇن" قول — سەددىقە بەرگۈچى قول. "توۋەن" قول سەددىقە ئالغۇچى قول.

② قۇرئان، 37 — سۈرە، 41 — ئايەت.

مەن بۇ سوزلەرنى قىلغاندا، دەرۋىشنىڭ قولىدىن سەۋىر-تاقەت تىزگىنى چىقىپ كەتتى-دە، تىل قىلىچىنى قىنىدىن سۇغاردى ۋە پاساھەت دۇلدۇلىنى ئەدەپسىزلىك مەيدانىغا قويۇپ بېرىپ، ئۇستۇمگە چاپتۇرۇپ كەلدى ۋە مۇنداق دېدى: "سەن بايلارنىڭ ئارتۇقچىلىغىنى شۇنچە مۇبالىغە قىلىپ، قۇرۇق گەپ ساتتىڭ، بۇ مۇلاھىزەڭ بويىچە تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىنكى، ئۇلار گويا تىرياق① ياكى رىزق غەزىنىسىنىڭ ئاچقۇچى ئىكەن. (ئەسلىيەتتە بولسا) ئۇلار بىر ئوچۇم مۇتەكەببىر — مەغرۇرلار، ئوزىگە تەمەننا قويىدىغان ياۋۇزلار، مال-نىئمەتلەرگە ئوزىنى ئۇرىدىغانلار، ئورۇن-مەنسەپ ۋە بايلىقنىڭ مەپتۇنلىرى، ئۇلار سوز قىلمايدۇ، قىلسا ئەخمىقانە سوزلەپ قويىدۇ، (كەمبەغەللەرگە) قارىمايدۇ، قارىسا پەقەت يىرگىنىش بىلەن قارايدۇ. ئالىملارنى گادايغا چىقىرىدۇ، كەمبەغەللەرگە بولسا يالاڭ توش دەپ ئەيىپ قويىدۇ. ئۇلار قولىدىكى مال-دۇنياسى بىلەن مەغرۇرلىنىپ ۋە ئوز قوسغىدا مەنسۇبىنى يۇقۇرى ساناپ، تورنىڭ كاللىسىغا چىقىپ ئولتۇرىدۇ ۋە ئوزىنى ھەممىدىن ياخشى دەپ ھىساپلايدۇ. كىشىگە بېشىنى كوتىرىپ قويۇش كاللىسىغا كەلمەيدۇ. ئۇلار دانىشمەنلەرنىڭ سوزىدىن بىخەۋەر، دانىشمەنلەر دەيدۇ: 'كىمكى تائەت-ئىبادەتتە باشقىلاردىن توۋەن بولسا، بايلىق-دولەتتە يۇقۇرى بولىدۇ، تاشقى كورۇنۇشتە باي بولغانلارنىڭ ئىچكى دۇنياسى كەمبەغەل بولىدۇ.'

كىمىر قىلسا مال بىلەن داناغا خىسلەتسىز كىشى،

① تىرياق — زەھەر قايتۇرغۇچ دورا.

بولسا ئۇ ئېپار هوكۇزى، سەن ئۇنى تەزەك دىگىن!"

مەن دىدىم! "ئۇلارنى هاقارەت قىلىشنى ئۇزەكگە راۋا كورمە، چۇنكى ئۇلار كەرەم ئىگىلىرىدۇر!"

ئۇ دىدى: "خاتا ئېيتىسەن، ئۇلار دەرەمنىك (ئاقچىنىك) قۇلى. يامغۇرى يوق ئەتىياز بۇلۇتلىرىنىك ۋە كىشىگە نۇرى چۈشمەيدىغان قۇياشنىك نىمە پايدىسى بار؟ ئۇلار قۇدرەت-ئىمكانىيەت ئېتىغا مىنگەن تۇرۇپمۇ چاپتۇرمايدۇ. خۇدا يولدا بىر قەدەممۇ ئايلاق باسمايدۇ، كىشىگە مىننەت-ئاھانەتسىز بىر دەرەممۇ بەرمەيدۇ. ئۇلار مۇشەققەت بىلەن مال-دۇنيا يىغىپ، ئۇنى پىخسىقلىق بىلەن ساقلايدۇ-دە، هەسرەت بىلەن تاشلاپ كېتىدۇ. خۇددى دانىشمەنلەر ئېيتقاندەك، بېخىل يەرگە كىرىش بىلەنلا، ئۇنىك كۇمۇشى يەردىن چىقىدۇ.①

مىك مۇشەققەت-ئىجتىهاتتا بىرسى بايلىق توپلىغاي،
باشقىسى كېلىپ، مۇشەققەتسىزلا ئۇنى باپلىغاي."

مەن ئۇنىڭغا دىدىم: "سەن پەقەت گادايلىغىك سەۋىۋى بىلەنلا ئۇلارنىك بېخىللىغىدىن ۋاقىپ بولسەن، ئۇنداق بولمىغاندا، تامانى بىر تەرەپكە تاشلاپ قويغان كىشىگە سېخىلىق بىلەن بېخىللىق ئوخشاش كورۇنگەن بولاتتى. ئالتۇننىك نىمە ئىكەنلىگىنى سىناق

① چۇنكى بېخىل يىمەي-ئىچمەي ئالتۇن-كۇمۇش يىغىپ، ئۇنى يەرگە كومىدۇ. ئۇ ئولگەن هامان يەرگە كومگەن نەرسىلىرى قېزىپ چىقىرىلىدۇ.

تېشى بىلىدۇ، شۇنىڭدەك پىخسىقنىك كىملىگىنى گادای بىلىدۇ!"

دەرۋىش دىدى: "بۇنى مەن شۇ تەجرىبە بويىچە ئېيتىۋاتىمەن-كى، ئۇلار ئىشىكلىرىگە خىزمەتكارلارنى قويۇپ، قاتتىق قول، قوپال ئادەملەرنى ئىشقا تەينلەپ، شۇ ئارقىلىق هورمەتلىك كىشىلەرنى ئويىگە كىرگۈزمەيدۇ ۋە پاكىل كىشىلەرنىك مەيدىسىدىن ئىتتىرىپ: 'بۇ يەردە ئادەم يوق!' دەيدۇ. دەرۋەقە ئۇلار راست ئېيتىدۇ:

ئەقىلۇ-هىممەت، پەهمى، ئىدرەك بولمىسا ئادەمگە يار،
'يوق بۇ ئويدە هىچكىشى' دەپ ياخشى ئېيتقان ئىشىك باقار."

مەن دىدىم: "بۇ شۇنىك ئۈچۈنكى، ئۇلار ئىلتىماسچىلارنىك دەستىدىن بۇرنى-قۇلىغىچە تويۇپ، گادايلارنىك ئەرز-هال ئېيتىشىدىن بىزار بولغان. باياۋاننىك قۇمى ئۇنچە-مەرۋايىتقا ئايلانغان تەقدىردىمۇ گادايىنىك كوزى تويۇشى ئەقىلغە سىغمايدۇ.

تاماخورنىك كوزى تويماس ئىنئام بىلەن،
خۇددى قۇدۇق تولمىغانىدەك شەبنەم بىلەن.

قەيەردە بولمىسۇن، سەن يوقسۇللۇقنىك قاتتىقچىلىغىنى تارتقان ۋە ئاچچىق ئەلەم چەككەن كىشىلەرگە قارا، ئۇلار ئاچكوزلۇكتىن ئوزىنى خەتەرلىك ئىشلارغا ئاتىدۇ، ئۇنىڭدىن كېلىدىغان يامان ئاقىۋەتلەردىن ساقلانمايدۇ، خۇدانىك ئازاپ-ئوقۇبەتلىرىدىن قورقمايدۇ ۋە هالال-هارامنى ئايرىمايدۇ.

ئەگەر ئىتتىنىڭ بېشىغا تەگسە چالما،
سويۇنۇپ سەكرىگەي ئۇ ئۇستىخان دەپ.
ئېلىپ ماڭسا كىشىلەر بىر تاۋۇتنى،
ئۇنى ئويلايدۇ ئاچكوز داستىخان دەپ.

ئەمما ھەق تائالا بايلارغا ئىنايەت كوزى بىلەن قاراپ، ھالالنىڭ يارديمى بىلەن ئۇلارنى ھارامدىن ساقلاپ قالدۇ. مەن، بۇ سوزلىرىمنى ئىزاھلىماي تۇراي ۋە دەلىل-ئىسپاتىمۇ كەلتۇرمەي. قېنى سەن ھەقنى سوزلەپ باققىنا: سەن بىرەر تەقۋادارنىڭ قولى ئارقىسىغا باغلانغانلىغىنى ياكى بىر بەختسزنىڭ زىندانىدا ياتقانلىغىنى، ياكى بىر ئېپىەت ئىگىسىنىڭ پەردىسى يىرتىلغانلىغىنى، ياكى بىر قولنىڭ بېغىشىدىن كېسىلگەنلىگىنى كورگەنمۇ سەن؟ پەقەت كەمبەغەللىك سەۋىۋى بىلەن شۇنداق بولىدۇ. قەھرىمان ئەرلەر مۇھتاجلىق سەۋىۋىدىن تام تېشىپ قولغا چۈشىدۇ ۋە ئوشۇغى چېقىلىدۇ، شۇ نەرسىنىڭ ئېھتىمالى بارکى، بىر كەمبەغەلنىڭ نەپسى ئۇستۇنلۇك قىلىپ، قاندۇرۇشنى تەلەپ قىلغاندا، ئۇنى تولۇق قانائەتلەندۇرۇش ئىمكانىيىتى بولمىسا، نەپسى ئۇنى جىنايەت ئوتكۇزۇشكە ئىتتىرىدۇ. بايلارغا مۇيەسسەر بولىدىغان مەنىۋى ئارامىلىق ۋە خاتىرجەملىكنىڭ زورۇر ۋاستىلىرىدىن بىرى شۇكى، ئۇلار ھەر كېچە بىر سەنەمنى باغرىغا باسىدۇ، ھەر كۇنى يېگىتلىكنى باشتىن كەچۈرىدۇ؛ تاڭ نۇرى ئۇنىڭ گۇزەللىگىدىن قولىنى كوكسىگە قويىدۇ، كېلىشكەن سەرۋ دەرىخى خىجىللىقتىن لايغا پېتىپ تۇرىدۇ.

ئاشقلار قېنىغا ئۇلار چاڭ سېلىپ،

تىرنىغىغا قويغاندۇر خىنە قىلىپ.

ئۇلارنىڭ ھوسۇن-جامال ئىگىلىرى بىلەن ئۇچراشقاندا گۇنا ئىشلارنى قىلىشى ياكى قەبىھ ئىشلارنى ئوتكۇزۇشى مۇمكىن ئەمەس.

بېھىش ھورلىرىگە ئالدۇرۇلغان دىل،
تۇرك سەنەملىرىگە باقىدۇ قاچان؟

* * *

يېڭى پىشقان خورما ئالدىدا تۇرسا،
ئۇزۇم شىنگىلىگە تاش ئاتماس ئىنسان.

كوپىنچە يوقسۇللار پاكلىق ئىتتىگىنى گۇنا ئوتكۇزۇش بىلەن بۇلغاپ قويىدۇ، ئاچلار نان ئوغرىلايدۇ.

قورسىغى ئاچ غالجىر ئىت تاپقاندا گوش سورىمايدۇ ھېچ:
بۇ سالھىنىڭ توگىسىمۇ ياكى دەججال ئېشىگى.①

قانچىلىغان پاكدىل كىشىلەر كەمبەغەللىك سەۋىۋى بىلەن بۇزۇقچىلىق قاينىمىغا چۈشۈپ قالدۇ ۋە ئوزىنىڭ ياخشى نامىنى بەتنامىلىق شامىلدا سورۇۋېتىدۇ.

---

① سالھ — پەيغەمبەرلەرنىڭ بىرى. ئۇنىڭ توگىسى مۇقەددەس سانىلىدۇ. دەججال — يالغان پەيغەمبەر، ئۇ قىيامەت كۇنى ئېشەككە مىنىپ پەيدا بولارمىش.

تاج قالغاندا، پەرهىز كۈچى زەررە قالماس،
كەمبەغەللىك تەقۋالقنى ھەم قالدۇرماس.

سەن بايلارنى مسكىنلەرگە ئىشىگنى تاقۋالىدۇ دەۋاتسەن، ھاتەم تائى بايۋاندا! كوچمەنچىلىكتە ياشايتتى، ئەگەر شەھەرلىك بولغان بولسا، ئۇنىڭغا گادايلار تۈش-تۈشتىن يېپىشۋېلىپ، كىيىم-كېچەكلىرىنى پارە-پارە قىلۋەتكەن بولاتتى!"

"ياق، ــ دېدى ئۇ، ــ كەمبەغەللەرنىڭ ھالىغا ئىچىم ئاغرىيدۇ!"

مەن دېدىم: "ياق، سەن بايلارنىڭ مال-مۈلكىگە ھەسرەت چېكسەن!"

بىز شۇ تەرىقىدە بىر بىرىمىز بىلەن سوز تالاشتۇق، ئۇ ھەر بىر پىيادىسىنى ئالدىغا سۈرسە، مەن مۇداپىەلىنىشكە تىرىشتىم، ئۇ ھەر قېتىم شاخ بەرگەندە، مەن پەرزىن بىلەن توستۇم، ئۇ ئوي-پىكىر ھەمىياندىكى نەقدانە نەرسىلىرىنى ئۈتتۈرۇپ بولدى ۋە دەلىل-ئىسپات ساغدىغدىكى ئوقلىرىنى ئېتىپ تۈگەتتى.

قىلسا گەپدانلار ھۈجۈم قالقانىنى ھەرگىز تاشلىما،
يوق ئۇنىڭدا ئىستىئارە، كوپتۈرۈشتىن باشقىسى.
مەرىپەت ھەم دىن بىلەن ھەركەتلىنىپ سوزمەنىنى يەڭ،
تۈرسىمۇ ئىشكىتە قوراللىق، قۇپ-قۇرۇقتۇر قەلئىسى.

ئاخىر ئۇنىڭدا دەلىل-ھوجىجەت قالمىدى. مەن ئۇنى يەرگە قارىتىۋەتتىم. بۇ چاغدا ئۇ دۈشمەنلىك قولىنى سوزۇپ، ئاغزىغا كەلگەننى دېگىلى تۇردى، چۈنكى جاھىللارنىڭ ئادىتى شۇنداق

بولىدۇ: دۈشمىنىنى دەلىل-ئىسپات بىلەن يېڭەلمىسە، ئاداۋەت زەنجىرىنى جىرىڭلىتىشقا كىرىشىدۇ. بۇت ياسايدىغان ئازەر ئوز ئوغلىنى دەلىل-ھوججەت بىلەن يېڭەلمەي، ئۇنىڭغا قارشى جەڭگە ئاتلىنىپ: "ئەگەر بولدى قىلمىساڭ، سېنى تاش بىلەن ئۇرىمەن!"① دېگەن. خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش، ئۇمۇ ماڭا دەشنام قىلدى. مەن ئۇنى تىللىدىم، ئۇ ياقامنى يىرتتى، مەن ئۇنىڭ ساقلىدىن تۇتتۇم.

يېپىشتۇق قاتتىق بىر بىرىمىزگە،
ئارقىمىزدا خەلق راسا كۈلۈشتى.
گەپ-سوزىمىزدىن پۇتۇن يەر-جاھان
بارماقنى چىشلەپ ھەيران بولۇشتى.

شۇنداق قىلىپ، بىز بۇ تالاش-تارتىشنى ھەل قىلىش ئۈچۈن قازىنىڭ ئالدىغا باردۇق. ئۇنىڭ ئادىل ھۆكۈم چىقىرىشىغا رازى بولدۇق، چۈنكى قازى دېگەن مۇسۇلمانلارنىڭ ھاكىمى بولغاندىن كېيىن بۇ مەسىلىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىپ، بايلار بىلەن كەمبەغەللەر ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى ئايرىپ بېرەر دېگەن ئىدۇق. قازى بىزنىڭ نېمە دەۋا بىلەن كەلگەنلىگىمىزنى كورۇپ ۋە گەپ-سوزىمىزنى ئاڭلاپ، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ چوڭقۇر ئويغا چۆمدى-دە، خېلى ئويلانغاندىن كېيىن بېشىنى كوتىرىپ دېدى: "ئەي بايلارنى ماختاپ، كەمبەغەللەرنى ھاقارەت قىلىشنى راۋا كورگەن

---

① قۇرئان، 19 ـ سۈرە، 46 ـ ئايەت. ئىبراھىم پەيغەمبەر ئاتىسى ئازەرنى خۇدانىڭ بىرلىگىگە دەۋەت قىلغاندا، ئازەر ئۇنىڭغا ئاشۇ سوزلەرنى قىلغان.

كشى، بىلىپ قويكى، قەيەردە گۈل بولسا، شۇ يەردە تىكەن بار، قەيەردە شاراپ بولسا، ئۇنىڭ خۇمارىمۇ بولىدۇ، غەزنە بار يەردە يىلان بار،① قەيەردە شاھلارغا لايىق ئۇنچە-مەرۋايىت بولسا، ئۇ يەردە ئادەم يەيدىغان لەھەڭ بار؛ دۇنيادىكى تۇرمۇشنىڭ لەززىتى ئارقىسىدىن ئەجەللىك نەشتىرى ئەگىشىپ يۈرىدۇ. جەننەتنىڭ نىئمەتلىرى ئالدىدا كۆڭۈلسىزلىك-ئازاپنىڭ توساق تاملىرى بار.

يار دىگەنلەر دۇشمىنى جەۋرىنى تارتمامي نە قىلۇر؟
گۈل-تىكەن، غەزنە-يىلان ھەم قايغۇ-شاتلىق بىللەدۇر.

سەن بوستاندا خۇش پۇراق تاللار بىلەن بىللە قاخشال دەرەخ-لەرمۇ بارلىغىنى كۆرمەيۋاتامسەن؟ خۇددى شۇنىڭدەك بايلارنىڭ ئارىسىدا تەقۋادارلار بىلەن كۆپرىلىق قىلغۇچىلار بولىدۇ. كەمبەغەللەرنىڭ ئىچىدىمۇ سەۋرى قىلغۇچىلار بىلەن بىللە ئۇزۇنى باسالمايدىغانلار بولىدۇ.

يالتىراپ ھەر تامچە شەبنەم دۇرغا ئايلانسا تولۇق،
دوۋلىنىپ تۇرغاي بازاردا كوز مۇنچاقتەك قەدرى يوق.

ھەق تائالانىڭ يېقىن بەندىلىرى كەمبەغەلچە ھايات كەچۈرىدىغان بايلاردۇر ۋە ھىممەتكە باي بولغان كەمبەغەللەردۇر. بايلارنىڭ

① غەزنە بار يەردە يىلان بار — كونا ئىبتىقات بويىچە غەزنىنى يىلان ساقلارمىش.

ئەڭ ئالى ھىممەتلىگى شۇكى، ئۇ كەمبەغەللەرنىڭ غېمىنى يەيدۇ. كەمبەغەللەرنىڭ ياخشىسى شۇكى ئۇ بايلارنىڭ قولىغا قاراپ تۇرمايدۇ، 'كىم ئاللاغا تەۋەككۇل قىلسا، ئاللا ئۇنىڭغا يېتەرلىك!'① دىگەن ئايەت بويىچە ئىش كۆرىدۇ."

ئاندىن كېيىن قازى كايىش-تەنە يۇزىنى مەندىن بۇراپ دەرۋىشكە قاراتتى-دە، دىدى: "ھەي كىشى، بايلار گۇنا ئىشلارغا غەرق بولغان، كەمچىلىك-نۇقسان بىلەن مەس بولغان، دەيسەن. توغرا. (ئۇلارنىڭ ئارىسىدا) سەن بايان قىلغان سۈپەتلەرگە ئىگە ھىممەتسىز كىشىلەر بار، ئۇلار غەيرى قانۇنىي يول بىلەن بايلىق توپلاپ، ئۇنى ساقلايدۇ، ئۆزلىرى يىمەيدۇ، باشقىلارغىمۇ بەرمەيدۇ. مەسىلەن يامغۇر ياغمىسا ياكى جاھاننى توپان سۇيى باسسا، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كۈچ-قۇدرىتىگە ئىشىنىپ قىينىچىلىققا ئۇچرىغان كەمبەغەللەردىن ھال سورىمايدۇ. خۇدايى تائالادىن قورقمايدۇ ۋە مۇنداق دەيدۇ:

'بىراۋ ئولسە ئاچتىن، مەنكى خاتىرجەم،
نېنىم بار، ئودەككە توپاندىن نەغەم؟'

* * *

توگە ئۇستىدە ئايالار كاجۋالاردا ئولتۇرۇپ،
قۇمغا پاتقانلارنى كورسە قىلچىلىك پەرۋاسى يوق.

* * *

پەسكەشلەر گىلىمنى قۇتقازغان ھامان،
ئېيتىدۇ: 'غېمىم يوق، غەرق بولسا جاھان!'

① قۇرئان، 65 — سۇرە، 3 — ئايەت.

سەن ئاشۇنداق ئادەملەرنىڭ بارلىغىنى ئاڭلاپ ئوتتۇڭ، لېكىن يەنە بىر خىل كىشىلەر بارىكى، ئۇلارنىڭ نىئىمەت داستىخانلىرى دائىم سېلىنغلىق، سېخىلىق قولى ئوچۇق، ئۇلار ياخشى نام ۋە مەرىپەت ئىزدىگۈچىلەردۇر، ئۇلار دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ ئىگىسىدۇر. مەسىلەن، جاھاننىڭ ئادالەتلىك شاھى، (خۇدا تەرەپتىن) قوللاپ-قۇۋۋەتلەنگەن، زەپەر ۋە نۇسرەت تاپقان، مەملىكەتنىڭ تىزگىنىنى تۇتۇپ تۇرغۇچى، ئىسلام قورغىنىنىڭ ھامىسى، سۇلەيمان مۇلكىنىڭ ۋارىسى، زامانىمىزدىكى پادىشالارنىڭ ئەڭ ئادىلى، مۇزەپپەرەددىن ئاتابەك ئەبۇبەكىر سەئد ئىبنى زەنگى (ئاللا ئۇنىڭ دەۋرىنى ئۇزۇن قىلسۇن، بايراقلىرىنى ئوزى قوغدىسۇن!) ھەزرەتلىرىنىڭ قوللىرى شۇلار جۇملىسىگە كىرىدۇ.

ئاتا ئوغلىغا ھەرگىز مۇنچىلىك كەرەم قىلماس،
سېنىڭ سېخى قولۇڭدىن بەھرىمەن جېھىي ئىنسان.
خۇدا توكتى ئالەمگە چەكسىز مېھرى-شەپقەتنى،
سېنى رەھمىتى بىلەن قىلدى شاھى جاھان!"

قازى سوزىنى شۇ يەرگە يەتكۈزۈپ، مۇبالىغە ئىبتىنى بىزنىڭ چۇشەنچە-قىياسىمىزنىڭ چېگرىسىدىن ئوتكۈزۈۋەتكەندە، بىز ئۇنىڭ ھوكمىگە رازى بولۇپ، يارىشىپ قالدۇق. ئوتكەن ئىشلارغا سالاۋات دىدۇق. شۇ ماجرادىن كېيىن مادارا يولىنى تۇتۇپ، بىر بىرىمىزگە نوۋەت بىلەن تازىم قىلدۇق، ئاندىن بىر بىرىمىزنىڭ يۈز-كوزىدىن سويۇشتۇق. سوزىمىزنىڭ ئاخىرى مۇنداق بولدى:

پەلەكنىڭ گەردىشىدىن شكايەت قىلما ئەي مىسكىن،
ئەگەردە شۇ پېتى ئولسەڭ، بەختىڭ يەنە قارا، بىل.
قولۇڭدا بار چېغىدا بەختۇ-دولەت، ئەي بايلار،
تاپاي دىسەڭ ئىككى ئالەم، يەپ-ئىچ، ھەمدە ئېھسان قىل.

سەككىزىنچى باپ

ئوزئارا مۇناسىۋەت قائىدىلىرى توغرىسىدا

ھىكمەتلەر

1

بايلىق ئومۇرنى خاتىرجەم ئوتكۈزۈش ئۈچۈندۇر، ئەمما ئومۇر مال توپلاش ئۈچۈن ئەمەس. بىر ئاقىلدىن (كىشىلەر) سوراشتى: "بەختلىك كىم ۋە بەختسىز كىم؟" ئاقىل دېدى: "بەختلىك شۇ كىشىكى، يەپ-ئىچتى ھەم تېرىدى؛ بەختسىز شۇ كىشىكى، ئولدى، ھەممە نەرسى قېپقالدى."

توھىپسىز ئولگەن بېخىلنىڭ نامىزىنى ئوقۇما،
مال يىغىشقا كەتتى ئومرى، ئوزىمۇ نەپ كورمىدى.

2

مۇسا ئەلەيھىسسالام قارۇنغا① نەسىھەت قىلدى: "ئاللا ساڭا

① قارۇن — مال - دۇنياسىنىڭ كوپلۈگى ۋە پىخسىقلىغى بىلەن نامى چىققان باي.

ئېھسان قىلغاندەك، سەنمۇ كىشىلەرگە ئېھسان قىل!"① ئۇ قۇلاق سالمىدى، ئۇنىڭ ئاقىۋىتىنى سەن ئاڭلىغان!

كىم ياخشى بىر ئىش قىلمىسا دىنار-دەرەمدىن،②
ئاخىر بېشىنى بەرگۈسىدۇر دىنار-دەرەمگە.
گەر بەھرە ئالاي دېسەڭ ھەر ئىككى دۇنيادىن،
ئاللا ساڭا قىلدى كەرەم، قىل سەنمۇ ئادەمگە.

ئەرەپ ئېيتىدۇ: "ياخشىلىق قىل، ئەمما مىننەت قىلما، چۈنكى، پايدىسى ئوزەڭگە بولىدۇ!"③ يەنى سېخىلىق قىل، ئەمما مىننەتدارلىق تەلەپ قىلما، چۈنكى پايدىسى ئوزەڭگە قايتىدۇ!

كەرەم④ دەرىخى سۈرسە يىلتىز قايان،
ئوسەر شاخ ۋە تاجى پەلەكتىن بەلەن.
ئۇنىڭ مۇئىسىنى ئەگەر يەي دېسەڭ،
تىگىن ھەرىدەپ كەسمە مىننەت بىلەن.

* * *

شۈكرى قىلغىن خۇداغا، ياخشىلىققا ئېرىشتىڭ،
سېنى نېئمەت-بەركەتتىن قالدۇرمىدى بىر چەتتە،

① قۇرئان، 28 - سۈرە، 77 - ئايەت.
② دىنار ۋە دەرەم — پۇل - ئاقچا، تەڭگە - تىللا مەنىسىدە.
③ بۇ سۆزلەر ئەسلى ئەرەپچە بولۇپ، مۇئەللىپ پارسچىغا تەرجىمە قىلىپ بەرگەن. شۇڭا پىكىر تەكرار بىلىنىدۇ.
④ كەرەم — ياخشىلىق، سېخىلىق.

قىلچە مىننەت قىلمىغىن، خىزمەت قىلساڭ سوۇلتانغا،
مىننەتدار بول ئۇنىڭدىن تۇتقاچ سېنى خىزمەتتە.

3

ئىككى خىل كىشىنىڭ جاپا تارتقىنى بىكار، تىرىشقىنى پايدىسىز:
بىرى مال يىغدى، يىمىدى؛ يەنە بىرى ئۇگەندى، ئەمەل قىلمىدى.

ئىلىمنى قانچىلىك ئۇگەنسەڭ، ئۇگەن،
مۇبادا ئىشلەتمىسەڭ نادانسەن.
ئەمەسسەن نە ئالىم، نە بىر دانىشمەن،
تۇت پۇتلۇق ئۇلاغسەن، كىتاپ يۈكلەنگەن.
ئۇ بىر مىڭمىسزكى، ھىستىن بىخەۋەر،
بىلمەس ئۇستىدىكى ئوتۇنمۇ، دەپتەر.①

4

ئىلىم دىنىنى كۇچلەندۇرۇش ئۈچۈندۇر، ھەرگىز مال-دۇنيا تېپىش ئۈچۈن ئەمەس.

كىمكى پەرھىز، ئىلمۇ تەقۋالىقنى سېتىپ پۇل قىلار،
بىر دوۋە خامانىنى توپلاپ ئوت يېقىپلا كۇل قىلار.

① دەپتەر — بۇ يەردە كىتاپ مەنىسىدە.

5

پەرھىز قىلمايدىغان ئالىم — مەشئەل كوتىرىۋالغان قارغۇ، ئۇ باشقىلارغا يول باشلايدۇيۇ، ئەمما ئۇزى توغرا يولدا ماڭمايدۇ.

كىمكى بىپايدا ئومرىن ئوتكۇزدى.
نەرسە ئالماستىن پۇلنى بۇزدى.

6

مەملىكەت ئۇز ئالىملىرى بىلەن ھوسۇن-جامال تاپىدۇ، دىن پەرھىزكار كىشىلەر بىلەن كامالەتكە ئىرىشىدۇ. ئاقىللارنىڭ پادىشاغا يېقىنلىشىشقا مۇھتاج بولۇشىدىن كورە پادىشالار دانىشمەنلەرنىڭ سوھبىتىگە كوپرەك مۇھتاج بولىدۇ.

قۇلاق سال، بىر نەسىھەت ساڭا ئەي شاھ،
جاھاندا مۇندىن ئارتۇق يوق نەسىھەت.
ئەمەل بەرمە ئاقىللاردىن بولەكىكە،
ئەگەر ئاقىل ئىش-ئەمەلدىن بولسىمۇ چەت.

7

ئۇچ نەرسىنىڭ ئاساسى مۇستەھكەم ئەمەس: تىجارەتسىز مال؛ بەس-مۇنازىرىسىز ئىلىم؛ سىياسەت-قانۇنى بولمىغان دولەت.

8

یامانلارغا رەھىم قىلىش — ياخشىلارغا زۇلۇم قىلىشتۇر، زالىملارنى ئەپۇ قىلىش — كەمبەغەللەرگە جەۋرى سېلىشتۇر.

بولسا ياۋۇزغا سېنىڭ غەمخورلۇغۇڭ، يۇمشاقلىغىڭ،
قىلسا ئۇ ئەلدە جىنايەت، بار سېنىڭ ئورتاقلىغىڭ.

9

پادىشانىڭ دوستلۇغىغا ۋە گودەكلەرنىڭ خۇش ئاۋازىغا ئىشەنگىلى بولمايدۇ. ئاۋالقىسى بىر گۇمان بىلەن ئاينىپ قالىدۇ، كېيىنكىسى بىر كېچىدىلا ئۆزگىرىپ كېتىدۇ.

يارى كوپ مەشۇقتا دىلنى بەرمىگىل،
بەرگىنىڭدە سەندىن ئايرىلغۇسى دىل.

10

ھەرقانداق ئىچ سىرىڭنى دوستۇڭغا توكمە. چۈنكى بىر چاغ كېلىپ ئۇنىڭ دۇشمەنگە ئايلىنىپ كېتىشىنى نەدىن بىلسەن؟ شۇنىڭدەك، قولۇڭدىن كەلسە ھەرقانداق ئاچچىق-غەزەپنى دۇشمىنىڭگە قىلما، چۈنكى ۋاقىتنىڭ ئوتۇشى بىلەن ئۇ دوست بولۇپ قېلىشى

مۇمكىن. يوشۇرۇن ساقلىماقچى بولغان سىرىڭنى ھېچكىمگە ئاچما، گەرچە بەك سەممى دوستۇڭ بولسىمۇ؛ چۈنكى بۇ دوستۇڭنىڭمۇ سەممى دوستى بولۇشى مۇمكىن، گويا زەنجىرسىمان.

"سىرىمنى دەي ساڭا، ئېيتما كىشىگە!"
دىگەندىن ئەلۋەتتە سۇكۇت ياخشىراق.
ئەي پاكدىل، باشتىن توس بۇلاق سۇيىنى،
ئوستەكلەپ ئاققاندا تەس بولۇر توسماق.

* * *

سىر تۇتقان ھەر سوزنى ئاچماسلىق كېرەك،
ھەرقانداق سورۇندا ئېيتماسلىق كېرەك.

11

ئىتائەت قىلىش ئىپادىسىنى كورسەتكەن ۋە دوستلۇق ئىزھار قىلغان ئاجىز دۇشمەن پەقەت كۇچلۇك دۇشمەنگە ئايلىنىشىنىلا مەقسەت قىلىدۇ. چۈنكى "دوستلارنىڭ دوستلۇغىغا ئىشەنچ يوق" دىيىلۇاتقان يەردە، دۇشمەننىڭ خۇشامەتكويلۇغىغا قانداق ئىشەنگىلى بولسۇن؟!

12

كىمكى كىچىك دۇشمەننى بەك توۋەن چاغلىسا، كىچىككىنە ئوتنى پەرۋاسىزلىق بىلەن ئوچۇرمەي قويغانغا ئوخشاش بىر ئىش بولىدۇ.

ئىمكان بار ئوتنى سەن بۇگۈنلا ئوچۇر،
ئەۋج ئالسا ئورتىنەر پۈتۈن يەر-جاھان.
ياۋنى ئوقتا مىخلاش مۇمكىن بولغاندا،
ئاڭا ئوق ئېتىشقا بەرمىگىن ئىمكان.

13

ئىككى دۇشمەننىڭ ئارىسىدا سوزنى شۇنداق قىلغىنكى، ئەگەر ئۇلار دوست بولۇپ قالسا، خىجىللىقتا قالمايدىغان بول.

جىدەل خۇددى ئوتتۇر ئىككى شەخس ئارا، ئوتۇن سالغۇچىدۇر سۇخەنچى ئاڭا. ئەگەر ئىككىسى بولسا قايتا ئىناق، سۇخەنچى رەزىلنىڭ ئىشى بەك چاتاق.

* * *

دوست بىلەن سوزلەشسەڭ، ئاستا سوزلىگىن، قان ئىچەر دۇشمىنىڭ ئاڭلاپ قالمىسۇن. ھۇشيار بول، سوزلەشسەڭ تامنىڭ تۈۋىدە، ئارقىدا يات تۇلاق تىڭلاپ قالمىسۇن.

ئىككەيلەن ئارا ئوت يېقىپ پۈۋلىمەك—
ئەقىلدىن ئەمەس ئوزنى ھەم ئورنىمەك.

14

كىمكى دۇشمەنلەر بىلەن سۇلھى تۈزسە،① (بۇ ئۇنىڭ) دوستلىرىنى رەنجىتىدىغان يولنى تۇتقىنى.

ئەي ئاقىل، شۇ دوستتىن ئالاقەڭنى ئۈز،
ئەگەر دۇشمىنىڭگە بولۇپ قالسا ئوز.

15

بىر ئىش توغرىلىق ھوكۇم قىلىشتا ئىككىلىنىپ قالساڭ، خاپىچىلىغى ئازراق تەرەپنى تاللىۋال.

مۇلايىم كىشىگە قوپال سوزلىمە،
بىراۋ ئەپ ئوتەي دىسە جەڭ كوزلىمە.

16

ئىش ئالتۇن بىلەن پۈتىدىغان بولسا، جاننى خەتەرگە تۇيماسلىق كېرەك، ئەرەپ ئېيتىدۇ: "ھىلىگەرلىكنىڭ ئاخىرقى چېكى—قىلىچ."

---

① بەزى نۇسخىلاردا: "ئوز دوستىنىڭ دۇشمەنلىرى بىلەن ياراشسا" دېيىلگەن.

پۈتۈن هىسلىرنى قىلىپ كورگەن قول،
يېپىشسا قىلىچقا شۇ چاغدا ماقۇل.

17

ئاجىز دۇشمەنگە رەھىم قىلما، چۈنكى ئەگەر قۇدرەت تاپسا،
سېنى ئاياپ قويمايدۇ.

ئاجىز كورۈپ دۇشمەننى، ئۇزەكنى چوك تۇتما بەك،
ھەر سوكەكتە يىلىك بار، ھەر كوينەكتە بىر ئەركەك.

18

كىمكى جىنايەتكار ياۋۇزنى ئولتۇرسە، خەلقنى ئۇنىك ياۋۇزلۇ-
غىدىن، ئۇنىك ئوزىنى بولسا خۇدانىك ئازاۋىدىن قۇتقۇزغان
بولىدۇ.

ئەگەرچە ياخشىدۇر شەپقەت، ۋە لېكىن
يامانىنىك يارىسىنى قىلما پەرۋىش.
يىلانغا رەھىم قىلغان شۇنى بىلمەس:
زۇلۇمىدۇر ئادەم ئەۋلادىغا بۇ ئىش.

19

دۇشمەنىنىك نەسىھىتىنى قوبۇل قىلىش خاتا، لېكىن ئاڭلاپ

قويۇش راۋا. چۈنكى ئۇنىك تەتۇرسچە ئىش قىلىشىك توغرا بولۇپ
چىقىدۇ.

ھەزەر قىل، "مۇنى قىل" دەپ ئېيتسا دۇشمەن،
تىزىگىغا بىر ئۇرۇپ "ۋاي ئاپلا!" دەيسەن.
"ئۇدۇل ماك" دەپ ساڭا كورسەتسە يولنى،
بۇرۇل دەرھال بۇ يولدىن، كوزلە سولنى.

20

ھەددىدىن زىيادە غەزەپلىنىش ۋەھىمە تۇغدۇرىدۇ، ئورۇنسىز
يۇمشاقلىقمۇ ھورمەتنى كەتكۇزىدۇ. قوپاللىق قىلما، كىشىلەر سەندىن
بىزار بولىدۇ؛ ئۇنچىلىك يۇۋاشمۇ بولۇپ كەتمە، كىشىلەر سېنى
كوزگە ئىلمايدۇ.

قاتتىقلىق، يۇمشاقلىق بىرلەشسە ياخشى،
قان ئالسا تومۇردىن، تاڭار نەشتەرچى.
ئاقىللار ھەرگىزمۇ قىلماس قوپاللىق،
ھەم توكمەس قەدىرنى قىلىپ بوشاڭلىق.
ئوزىنى باشقىدىن كورمەيدۇ ئەلا،
شۇنداقلا خار قىلماس ئوزىنى ئەسلا.

* * *

دىدى چۆپان ئاتاغا: "ئەھلى ھىكمەت!
ماڭا قىلساڭچۇ بىر ياخشى نەسىھەت."

دىدى: "مەرتلىكنى سەن چەكتىن ئاشۇرما،
چىشى تېز بورنىنى مەيلىگە قويما!"

21

ئىككى كىشى دولەت بىلەن دىنىنىڭ دۈشمىنى: بىرى زالىم پادىشا. يەنە بىرى بىلىمسىز ئىشان.

بولمىسۇن ئەلگە ھوكۇمدار پادىشا،
ھەققە بوي سۇنغۇچى بەندە بولمىسا.

22

پادىشا ئوز دۈشمەنلىرىگە ھەددىدىن تاشقىرى غەزەپلەنمەسلىگى كېرەككى، (بولمىسا) دوستلىرىنىڭ ئىشەنچىنى يوقىتىپ قويىدۇ، غەزەپ ئوتى ئاۋال ئوز ئىگىسىگە تۇتىشىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئەلەنگىسى دۈشمەنگە يېتىپ بارىدۇ ياكى يېتىپ بارمايدۇ.

توپىدىن يارالغاچ ئەسلى ئادەمزات،
كىبىر، غەزەپ، مەنمەنلىك بولسۇن ئاڭا يات.
مۇنچىلىك بىرەھىم چوڭچى بولساڭ سەن،
ئەسلىڭ توپا ئەمەس، ئوتمىكىن دەيمەن.

* * *

بەيلەقاندا﴿1﴾ يولۇققان ئابىتقا دىدىم:
"تەربىيەگدە دىلىمنى يۇيۇپ ئاقارتقىن!"
ئۇ دىدى: "توپىدەك سەۋىر قىل، ئالىم،
يا ئوقۇغانلىرىڭنى توپىغا كومگىن!"

23

بەتخۇي ئادەم دۈشمەنىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالىدۇ-دە، نەگە بارمىسۇن ئۇنىڭ ئازاۋىنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلالمايدۇ.

بالا-قازا ئىلكىدىن كوككە كەتسىمۇ بەتخۇي،
دائىم بالا كورىدۇ ئوز پەيلىنىڭ دەستىدىن.

24

دۈشمەن قوشۇنىدا بولۇنۇش يۇز بەرگەنلىگىنى كورگەندە، كوڭلۇڭنى خاتىرجەم تۇت، ئەگەر بىرلىشۋاتقانلىغىنى كورسەڭ، (ئوز قوشۇنۇڭدا) پاراكەندىچىلىك يۇز بېرىشتىن ئەنسىرە.

بېرىپ، دوستلار بىلەن راھەتتە ئولتۇر،
ئەگەردە دۈشمىنىڭ بولسا جىدەلدە.
ئۇلار يەكدىللىگىنى بايقىساڭ سەن،
سېپىلگە تاش توشۇپ، يايىڭنى ئەتلە.

---

① بەيلەقان — ئازاربەيجاندىكى قەدىمقى بىر شەھەر.

25

دۇشمەن بارلىق ھىلىلەرنى ئىشلىتىپ دەرمانى قالمىغاندا دوستلۇق زەنجىرىنى جىرىڭشتىدۇ، بۇنداق چاغدا، "دوستلۇق" بويىچە ھېچقانداق دۇشمەن قىلالمايدىغان ئىشلارنى قىلغىلى بولىدۇ.

26

يىلاننىڭ بېشىنى دۇشمەن قولى بىلەن يەنچىپ تاشلا، ھېچ بولمىغاندا ئىككى ياخشى ئىشنىڭ بىرىگە ئېرىشمەي قالمايسەن: ئەگەر دۇشمەن غالىپ كەلسە، يىلاننى ئولتۇرگەن بولسەن، ئەگەر يىلان ئۇستۇن چىقسا، دۇشمەندىن قۇتۇلسەن.

جەڭ كۇنى ئاجىز كورۇپ دۇشمەننى سەن سەل چاغلىما،
جېنىدىن ئۇزسە ئۇمىت، شىرنىڭ بېشىنى يەنچىگەي.

27

دىلنى رەنجىتىدىغان خەۋەرنى ئۇقساڭ، سۇكۇت قىل، باشقىلار يەتكۇزسۇن.

ئەي بۇلبۇل كوكلەمدىن يەتكۇز خوش خەۋەر،
شۇم خەۋەرنى پۇتكۇل ھۇقۇشلارغا بەر.

28

بىراۋنىڭ خائىنلىغىنى پادىشاغا (دەرھال) يەتكۇزمە، پەقەت بۇ خەۋىرىڭنى پادىشا قوبۇل قىلىشقا ئىشەنچىڭ كامىل بولغان چاغدىلا يەتكۇز، ئۇنداق بولمىغاندا ئۇزەڭنىڭ ھالاك بولۇشىغا تىرىشقان بولىسەن.

سوز قورالنى ئوز پەيتىدە ئىشلەت،
تەسىر كورسىتىشكە ئىشەنسەڭ پەقەت.

29

مەنمەنچىگە نەسىھەت قىلغان ئادەم ئوزى نەسىھەتكە مۇھتاج.

30

دۇشمەنىنىڭ ئالدىمغا چۇشمە ۋە مەددىاھنىڭ ماختىشىنى بىر تىيىنگە ئالما، چۇنكى ئاۋالقىسى ھىلىگەرلىك توزىغىنى قۇرىدۇ، كېيىنكىسى تاماخورلۇق ئىتىگىنى ئاچىدۇ.

ئەخمەق ئادەمگە ماختاش ياقىدۇ، نىمتە قىلىنغان گوشنىڭ توپۇقىدىن پۇۋلەپ يەل بەرسەڭ، سېمىز كورۇنىدۇ.

قۇلاقسا ئالمىغىن مەددىاھ سوزىنى،
كوزلەيدۇ ئازـتولا سەندىن مەنپەئەت.

بىركۈن تىلىگىنى قاندۇرمىساڭ سەن،
يۈزلەپ ئەيىۋىگىنى ساناڭ ئاقىۋەت.

31

سوزلىگۈچىنىڭ كەمچىلىگىنى بىراۋ كورسىتىپ بەرمىگىچە، ئۇنىڭ سوزى تۈزەلمەيدۇ.

غۇرۇرلانما ناتىقلىق كىبرىڭ بىلەن،
نادانلىقىڭ ماختىشى ھەم ئوز پىكرىڭ بىلەن.

32

ھەممە كىشىگە ئوز ئەقلى كامالەتكە تولغان تۇيۇلىدۇ ۋە ئوز بالىسى چىرايلىق كورۈنىدۇ.

بىر جوھۇت سوز تالاشقانىتى مۇسۇلمان بىلەن،
ئاڭلاپ ئۇنى كۇلگۇم كەلدى، بولدۇم خەندانمەن.
"بۇ ۋەسىقەم، — دىدى مۇسلىم غەزىۋى ئورلەپ، —
ساختا بولسا جوھۇت بولۇپ ئولەي شۇ ئان مەن!"
"قەسەم ئىچەي تەۋرات بىلەن، — دىدى يەھۇدى، —
سوزۇم يالغان بولسا سەندەك بىر مۇسۇلمانمەن!"
يەر يۈزىدىن ئەقىل-ئىدرەك يوق بولۇپ كەتسە،
ھېچكىم دىمەس ئوز ئوزىنى ئەخمەق-نادانمەن.

33

ئون ئادەم بىر داستىخاندا تاڭام يەيدۇ، ئەمما ئىككى ئىت بىرتاپ ئۇستىدە چىقىشالمايدۇ. ئاچكوز ئادەم پۈتۈن جاھان بىلەنمۇ تويمايدۇ. قانائەت قىلغۇچى بىر نان بىلەن توق يۇرىدۇ، شۇڭا دانىشمەنلەر ئېيتىدۇ: "مال-مۈلۈك بىلەن باي بولغاندىن كورە قانائەت بىلەن باي بولغان ياخشىراق".

تار ئۇچەينى تولدۇرار ھەرئاندا بىرنان بەركىتى،
تويدۇرالماس كوزى ئاچنى يەر يۈزىنىڭ نېمىتى.

* * *

ئاتامنىڭ ئومرىمۇ ئاخىرغا يەتتى،
ماڭا مۇنداق نەسىھەت قىلدى، كەتتى:
"سىرئوت شەھۋەت، ئۇنىڭدىن ئەيلە پەرھىز،
جەھەننەمگە ئوزەڭنى ئاتما ھەرگىز.
قىلالمايسەن بۇ ئوتقا زەررە تاقەت،
سەۋىر سۈيىنى چاچ، بۇگۈنلا يوق ئەت!"

34

كىمكى كۈچ-قۇۋۋىتى بار چېغىدا ياخشىلىق قىلمىسا، ياماندىن كۈنگە قالغاندا جاپا-مۇشەققەت تارتىدۇ.

زالىملاردەك ھىچكىم شۇم تەلەي ئەمەس،
ئېغىر كۇنىدە ئۇنى كىشى دوست دېمەس.

35

تېز قولغا كەلگەن نەرسىنىڭ ئومرى ئۇزۇن بولمايدۇ.

شەرقتىكى يۇرتلاردا ئاڭلىدىم، چىقار
قىرىق يىلدا ئارانلا بىر جانان چىنە.
مەردەشتە① ھەركۇنى ياسايدۇ يۇزلەپ،
كورىسەن، قىممىتى توت تىيىنگىنە.

* * *

چوجىلەر چىقسا تۇخۇمدىن، شۇ زامات ئىزلەيدۇ دان،
يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقتا ئەقىل-پەمدىن يوقتۇر ئىز.
ئۇنىسى تېز ئەي بولۇپ، ھەچنەرسىگە ئۇلاشمىغاي،
بۇنىسى قۇدرەت-كامالدا بارچە جاندارىدىن ئىگىز.
شىشە كوپتۇر ھەممە جايدا، شۇ سەۋەپتىن قەدرى يوق،
لەئلىنى تاپماق قىيىن، شۇڭلاشقا قىممەت، بەك ئەزىز.

36

ھەرقانداق ئىش سەۋىرچانلىق بىلەن ۋۇجۇتقا چىقىدۇ. ئالدىراڭ-غۇلۇق كىشىنى پۇشايمانغا قالدۇرىدۇ.

① مەردەشت — پارىس تۇپرىغىدىكى ئۇچ رايونىنىڭ بىرى.

كوزۇم بىلەن كوردۇم چولدە مەن شۇنى:
يۇگرىگەندىن ئۇزدى سالماق ماڭغىنى.
شامالدەك يۇگرۇك ئات ھاردى بىر دەمدە،
توگىمچى ماڭاتتى پۇختا قەدەمدە.

37

نادانغا سۇكۇت ساقلاشتىن ياخشى نەرسە يوق، ئەگەر بۇ مەسلە-ھەتنى چۈشەنسە، ئۇ نادان بولماس ئىدى.

ئەگەردە بولمىسا خسلەت، كامالىك،
تىلىگىنى ئاغزىغدا ساقلاش ياخشىراق.
تىل دېگەن ئادەمنى بۇلغاپ قويىدۇ،
پۇچەك بىر ياڭاقتا يوق قىلچە سالماق.

* * *

ئېشەككە بىر نادان تەلىم بېرەتتى،
كۇچىنى سەرپ قىلىپ بىھۇدە ھەرچاق.
دېدىكى بىر ھەكىم: "ئاۋارە بولما،
كېيىن تەستۇر يامان تىلدىن قۇتۇلماق.
ئېنىقكى، سەندىن ھايۋان تىل ئۇگەنمەس،
ئۇنىڭدىن سەن ئۇگەن سۇكۇتتا بولماق."

* * *

جاۋاپنى ئويلانماي بەرسە بىر ئىنسان،
سوزىدە كوپىنچە بايقىلار نۇقسان.

ياكى بەر سوزۇكگە ئەقىلدىن زىننەت،
يا ئولتۇر ھايۋاندەك جەمجەت داۋامەت.

38

كىمكى دانالىغىنى كىشىلەر بىلسۇن، دەپ ئۇزىدىن داناراق كىشى بىلەن بەس-مۇنازىرە قىلسا، ئۆزىنىڭ نادانلىغىنى بىلدۇرۇپ قويىدۇ.

ئۇزەكدىن چوڭ كىشى بىر سوز باشلسا،
بىلسەكمۇ ياخشىراق، ئېتىراز قىلما.

39

كىمكى نادان بىلەن ئۇلپەت بولسا، ياخشىلىق كورمەيدۇ.

پەرىشتە گەر بولسا دۇنيا ئۇلپەت،
ئۇگەنگەي ۋەھشىلىك، مىكىر، خىيانەت.
ياماندىن ياخشىلىق ئۇگەنمەس كىشى،
بولالمايدۇ بورە جۇۋا تىككۇچى.①

---

① بورە مالنىڭ تېرىسىنى يىرتىدىغان يىرتقۇچ تۇرسا قانداقمۇ جۇۋىچى بولالسۇن دېمەكچى.

40

كىشىلەرنىڭ يوشۇرۇن ئەيىبىنى تاتىلاپ ئاچما، چۈنكى ئۇلارنى رەسۋا قىلىش بىلەن بىللە ئۆزەكنىمۇ ئىشەنچسىز ئادەم قىلىپ قويىسەن.

41

كىمكى ئىلىم ئۇگىنىپ، ئەمەلدە ئىشلەتمىسە، يەرنى ھەيدەپ قويۇپ، ئۇرۇغ چاچمىغانغا ئوخشاش.

42

دىلسىز تەن تائەت-ئىبادەتكە يارىمايدۇ، پۇچەك شاكال مال قاتارىغا كىرمەيدۇ.

43

ھەرقانداق ئادەم كۆرەشتە چاققان، مۇئامىلدە توغرا بولۇشەرمەيدۇ.

كوپلىگەن چۇمبەلدە كېلىشكەن قامەت،
بىر موماي كورىسەن ئاچساڭ شۇ سائەت.

44

بارلىق كېچىلەر قەدىر كېچىسى بولسا، قەدىر كېچىسىنىڭ قەدرى

بولماس ئىدى.①

بارچە تاش بولسا بەدەخشان ياقۇتى،
تەك بولاتتى تاش ۋە ياقۇت قىممىتى.

45

ھەركىم تاشقى كورۇنۇشتە چىرايلىق بولسا، ئىچكى دۇنياسى گۈزەل بولۇۋەرمەيدۇ. ئىش كۆڭۈلدە، ھەرگىز تېرىدە ئەمەس.

بىلەلەيسەن ئادەمنى تۇرقىدىنلا بىركۈندە،
قانچىلىك ئېرىشكەن ئۇ ئىلىم-بىلىم تەلىمگە.
لېكىن قەستىن ھۇشيار بول، ئالدامغا چۈشۈپ قالما،
رەزىل يۈرەك ئۆزۈن يىل مەلۇم بولماس ھېچكىمگە.

46

كىمكى ئۇلۇغلار بىلەن ئېلىشسا، ئۆز قېنىنى توكىدۇ.

ئۆزەڭنى بەكمۇ چوڭ چاغلايسەن ئەجەپ،
راست گەپ شۇ: ئالغاي كوز بىرنى كورەر قوش.

① قۇرئاننىڭ 97 - سۈرىسىدە: "قەدىر كېچىسى مىڭ ئايدىنمۇ خەيىرلىك" دەپ ئېيتىلغان. بۇ كېچە رامىزان ئېيىنىڭ 27 - كېچىسى بولۇپ، قۇرئان دەسلەپ شۇ چاغدا چۈشۈرۈلگەن.

بېشىڭنى يېرىلغان كورسەن تېزلا،
قوشقار بىلەن قىلساڭ بىركالا سوقۇش.

47

شىر بىلەن پەنجەمۇ-پەنجە ئېلىشىش ۋە قىلچىقا مۇشت ئېتىش ئاقىلانىڭ ئىشى ئەمەس.

كۈچ سىناشما مەس① بىلەن سەن، ئال ئۆزەڭنى دالدىغا،
قولتۇغۇڭغا قىس قولۇڭنى كۈچلۈك پەنجە ئالىدىدا.

48

كۈچلۈك ئادەمگە باتۇرلۇق كورسەتكەن زەئىپ ئادەم ئۆز ھالاكىتىدە دۈشمىنگە يار-يولەكتە بولىدۇ.

ئەكە-نازۇكتا نەدە كۈچ، تاقەت،
باتۇرلار بىلەن جەڭگە چىقىشقا؟
ئاجىز قول چۈشەر نادانلىق قىلىپ،
تومۇرىدەك پەنجە بىلەن ئېلىشىشقا.

① "مەس" سوزى بۇ يەردە "قۇتۇرغان" مەنىسىدە بولۇپ، قۇتۇرغان شىرنى كورسىتىدۇ.

49

كىمكى نەسىھەت ئاڭلىمسا، ئۇنىڭ نېسۋىسى تاپا-تەنە ئاڭلاش بولىدۇ.

تۇتمىساڭ قۇلاقنا نەسىھەتنى،
ئۇنچۇقما ئاڭلىساڭ مالامەتنى

50

قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان كىشىلەر قابىلىيەتلىكلەرنى كۆرەلمەيدۇ، خۇددى بازار ئىتلىرى ئۆز ئىتلىرىنى كۆرسە قاۋاشقا باشلاپ، قېشىغا يېقىن بارالمىغاندەك.

پەس ئادەملەر ھۇنەر-پەزىلەتتە باشقىلار بىلەن تەڭ كېلەلمىسە، رەزىللىگى بويىچە ئارقىدىن غاجاشقا باشلايدۇ.

ناتۇۋان ئاجىز ھەسەتچى ئارقىدىن غەيۋەت قىلار،
چۈنكى، ئاغزى گەپكە كەلمەس يۇزمۇ-يۈز تۇرغاندا ئۇ.

51

ئەگەر قوساق ئالدىراتمىسا، ھېچبىر قۇش توزاقىغا چۈشمەس ئىدى، شۇنداقلا ئۆۋچىنىڭ ئوزىمۇ توزاق قۇرماس ئىدى.

52

ھەكىملەر ئۇزاق-ئۇزاقتا تاماق يەيدۇ، ئابدىلار يېرىم توق غىزالىنىدۇ، زاھىتلار جېنى ئامان قالغۇدەكلا تاماق يەيدۇ، ياشلار قاچا-تاۋاقنى يېغىشتۇرغانغا قەدەر يەۋېرىدۇ، قېرىلار تەرلىگىچە يەيدۇ. ئەمما قەلەندەر شۇنداق كوپ يەيدىكى، قوسىغىدا نەپەس ئالغۇدەك يەر قالمايدۇ، داستىخاندىن باشقىلارنىڭ رىزقى-نېسۋىسىنمۇ سۇپۇرۇۋېتىدۇ.

قوساقنا ئەسىر بەندە ئۇخلىيالماس ئىككى كېچە:
بىركېچە قوساق تاشتەك، بىركېچە تاماق غېمىدە.

53

ئايالنىڭ بىلەن مەسلىھەتلەشكەن ئىش بۇزۇلىدۇ، يامان ئادەملەرگە مەسلىھەت سالما.

قىلىش چىش قايىرىغان يولۋاسقا شەپقەت
بولۇر قويلارغا شەكسىز جەۋرى-كۆلپەت.

54

كىمكى ئالدىدىكى دۇشمەننى ئولتۇرمىسە، ئۇزىگە ئۇزى دۇشمەن.

قولۇڭدا تاش تۇرسا، يىلان ھەم تاشتا،
ئويلانساڭ ئولتۇرمەي، ئەقىل يوق باشتا.

بەزىلەر بۇ پىكىرنىڭ تەتۇرسىنى ماقۇل كورۇپ مۇنداق دەيدۇ:
"ئەسرلەرنى ئولتۇرۇشتە ئويلانغان ياخشىراق، چۈنكى ئىمكانىيەت قالىدۇ: ئولتۇرۇشمۇ مۇمكىن، خۇنىدىن ئوتۇشمۇ مۇمكىن. ئەگەر ئويلانماستىنلا ئولتۇرۇۋېتىلسە، ئۇ چاغدا بىر ياخشى مەسلىھەت بەربات بولۇپ كېتىپ، ئۇنى ئورنىغا كەلتۇرۇش مۇمكىن بولمايدىغان ئەھۋال كېلىپ چىقىش ئېھتىمالى بار.

تىرىكنى جەننىدىن ئايرىش بەك ئاسان،
ئولگەننى تىرگۈزۈشكە يوق ئىمكان.
ئوقياچىدا تاقەت — پەمدىن ئالامەت،
ئوقيادىن چىققان ئوق قايتمايدۇ پەقەت."

55

نادان بىلەن سوز تالىشىپ قالغان دانا كىشى ئوزىگە ھورمەت قىلىشنى كۆتمەسلىگى كېرەك، ئەگەر نادان كىشى دانانى سوزدە يېڭىۋالسا، ئەجەپلىنىشنىڭ ھاجىتى يوق، چۈنكى تاش گوھەرنى پارچىلاپ تاشلايدىغۇ!

تاڭ قالما، سايراشنى تاشلىسا بىر يول
قاغىغا قەپەسداش بولغان بىر بۇلبۇل.

* * *

ياخشى ئادەم كورسە پەسكەشتىن ئەلەم،
چەكمىسۇن دەرت، بولمىسۇن دىل ھەسرىتى.
زەر قەدەھنى قىلسا پارە ئەسكى تاش،
زەر پەسەيمەس، ئوسمەس تاشنىڭ قىممىتى.

56

ئاقىل ئادەم بىر توپ چۇپرەندىلەر ئارىسىدا سوزىنى ئاقتۇرالمىسا، ئەجەپلەنمىگۈلۈك، چۈنكى دۇمباقنىڭ گۈمبۇرلىشى تەمبۇرنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاتقۇزمايدۇغۇ، ھەمدە سامساقنىڭ پۇرىغى ئەنبەرنىڭ ھىدىنى بېسىپ كېتىدۇغۇ.

چىقىراق بىر نادان كەتتى كورەڭلەپ،
سوكۇشتە دانانى باپلىدىم مەن دەپ،
بۇ ئەخمەق بىلمەسكى، ھىجاز كۇيىنى
ئۇرۇش دۇمبىغىنىڭ يوق ئەتكىنىنى.

57

گوھەر پاتقاقتا چۈشۈپ كەتسىمۇ، يەنىلا قىممەتلىك، چاڭ-توزاڭ ئاسمانغا ئورلىسىمۇ، ھامان يارامسىز. قابىلىيەت بولغان بىلەن تەربىيە بولمىسا بىكار، ئۇنۇمسىز تەربىيىنىڭمۇ پايدىسى يوق. كۇل ئالى نەسەپتىن كېلىپ چىقىدۇ، چۈنكى ئوتنىڭ ئەسلى زاتى

ئۇستۇن، لېكىن ئۇزىدە بىرەر ئارتۇقچىلىق بولمىغانلىقتىن توپا بىلەن باراۋەر. شېكەرنىڭ قىممىتى قومۇشتىن ئەمەس، بەلكى ئۇزىدىكى خۇسۇسىيەتتىن.

لاياقەتسىز ئىدى ئەسلىدە كەنئان،①
رەسۇل ئوغلى بولۇش كەلتۈرمىدى شان.
پەزىلەت كورسەت، ئاچما گەپ شەجەردىن②
تىكەندىن چىقتى گۈل، ئىبراھىم ئازەردىن.

58

مۇشۇك خۇش پۇراق چاچقانلىغى ئۈچۈن مۇشۇك، ھەرگىز ئەتتار-نىڭ③ ماختىغانلىغى ئۈچۈن مۇشۇك ئەمەس. دانا كىشى ئەتتارنىڭ قۇتىسىغا ئوخشايدۇ، ئۇ سوز ئاچماستىلا ئوز پەزىلىتىنى كورسىتىدۇ؛ نادان ئادەم جەڭ دۇمبىغىغا ئوخشايدۇ، گۈلدۇرى بار، ئىچى قۇرۇق.

نادانلار ئارا بولغان بىر ئالىمنى
بىر مەسىلدە كىشىلەر دەل ئېيتقان:
"كورلارنىڭ ئارىسىدا مەھبۇپ ئۇ،

① كەنئان — نۇھ پەيغەمبەرنىڭ ئوغلى بولۇپ، رىۋايەتتە ئېيتىلىشچە، دىنسىزلار بىلەن توپان سۇيىدە غەرق بولغان.
② شەجەر — دەرەخ. بۇ يەردە كېلىپ چىقىش، نەسەپ مەنىسىدە.
③ ئەتتار — خۇش پۇراق نەرسە ساتقۇچى تىجارەتچى.

ياكى بىتىئەتچى ئويىدىكى قۇرئان."

59

ئومۇر بويى ئاران قولغا كەلتۈرگەن دوستىنى بىر دەمدىلا رەنجىتىش يارىمايدۇ.

تاش ئۇزاق يىلدا ئاران ياقۇت بولۇر،
بىر نەپەستە چاقما زىنھار تاش بىلەن.

60

ئەقىل دېگەن نەپسنىڭ ئىلكىگە چۈشۈپ قالغانكى، گويا ئاجىز ئەر جاڭجالچى خوتۇننىڭ قولغا چۈشۈپ قالغاندەك.

خوشاللىق ئىشىگى ئېتىلگەي شۇ ئان،
شۇ ئويدە ئايال بىر كوتەرسە چۈقان.

61

كۈچسىز ئوي-پىكىر ھىلە-مىكىردىن ئىبارەت، تەدبىرسىز كۈچ ياۋايىلىق ۋە تەلۇلۈك.

ئاۋال پاكلىق، ئەقىل، تەدبىر، ئاندىن كېيىن سەلتەنەت،
چۈنكى نادان قورال قىلغاي ھەققە قارشى دولەتنى.

62

ئۇزى يەپ-ئىچىپ، باشقىلارغىمۇ بېرىدىغان مەرت ئادەم روزا تۇتۇپ مال يىغدىغان سوپىدىن ياخشى.

كىمكى خەلق مېنى ئەزىز دېسۇن دەپ، دۇنيانىڭ لەززىتىدىن ۋاز كەچسە. ھالال لەززەتنى ھارامغا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ.

سوپى دېگەن ئولتۇرماس خۇدانى دەپ خىلۋەتتە،
نىمە كۆرەر بىچارە قاپ-قاراڭغۇ ئەينەكتە.

63

ئاز-ئاز نەرسە كوپ بولۇر، تامچە-تامچە كول بولۇر؛ يەنى بىلىگىدە كۆچ-قۇۋۋىتى يوق كىشىلەر ئۇشتاق تاشلارنى يىغىپ ساقلاپ قويسۇن، پۇرسەت كەلگەندە زالىمنىڭ مىڭىسىنى يەنچىپ پۇخادىن چىقىدۇ.

تامچە-تامچىلار ئېقىن بولۇر تېز،
ئېقىن قوشۇلۇپ بولىدۇ دېڭىز.

* * *

ئاز-ئاز نەرسە يىغىلىپ بىسىيار بولۇر،
دانە-دانە غەللە-دان ئامبار بولۇر.

64

ئالىم كىشى ساۋاتسىز نادانىنىڭ ئەخمەقلىغىنى يۇمشاقلىق بىلەن ئوتكۇزۇۋەتمەسلىگى كېرەك، چۇنكى بۇنىڭ ھەر ئىككى تەرەپكە زىيىنى بار: ئاۋالقىسىنىڭ ھورمىتى چۈشسە، كېيىنكىسىنىڭ نادانلىغى كۆچىيىدۇ.

نادانغا ئەگەر سوزدە خوش-خوش دېسەڭ،
ئوسۇپ كىبرى بىردىنلا بولغاي كورەڭ.

65

گۇنا دېگەن ھەرقانداق ئادەمدىن سادىر بولسا ئۇياتلىق بىر ئىش بولىدۇ، ئەگەر ئالىملاردىن ئوتۇلۇپ قالسا، تېخىمۇ يامان؛ چۈنكى ئىلىم شەيتانغا قارشى جەڭ قورالىدۇر، قورالسىز كىشى ئەسىرگە چۈشۈپ قالسا تېخىمۇ شەرمەندىلىك بولىدۇ.

تۇرمۇشى پەرىشان بىلىمسىز نادان
ئۆز نەپسىنى يىغماس ئالىمدىن ئوبدان.
ئۇ كورمەي، يول ئازار كوزىدە توساق،
بۇ چۈشەر قۇدۇققا ئىككى كوزى ساق.

ئىنسانىنىڭ جېنى بىر دەملىك ۋاقتىنىڭ ئىلكىدە تۇرىدۇ، دۇنيا بىر بارلىقكى، ئۇ ئىككى يوقلۇقنىڭ ئارىسىدا تۇرىدۇ. كىمكى دىنىنى دۇنياغا ساتسا، ئۇ بىر ئېشەك، يۇسۇپ (پەيغەمبەر)نى ساتقانلار پۇلغا نىمە ئالارکىن. تاڭ!

"ئەي ئادەم باللىرى، شەيتانغا ئىتائەت قىلماڭلار، ئۇ سىلەرگە ئوچۇق بىر دوشمەن دەپ، سىلەرگە نەسىھەت قىلمىدىممۇ؟"①

ئىشىنىپ دۇشمەن سۆزىگە دوستىنى ئايرىلدىڭ، قارا، كىم بىلەن جاڭجاللىشىپ، سەن كىمگە بولدۇڭ ئاشنا؟!

67

شەيتان ساپدىل كىشىلەر بىلەن چىقىشالمايدۇ، سۇلتان سۇنغان سودىگەر بىلەن.

كىمكى بولسا بىنامازقەرز بەرمىگىن،
ئېغىز ئاچسا يوقسۇللۇقتىن، كەت دېگىن.
ئۇ خۇدانىڭ پەرزىنى ھېچ ئوتىمەس،
سېنىڭ قەرزىڭ توغرىلىق ھەم غەم يېمەس.

---

① قۇرئان، 36 - سۈرە (ياسىن)، 60 - ئايەت.

بىر كىشىنىڭ ھايات ۋاقتىدا ئاش-نېنىنى ھېچكىم يېمىگەن بولسا، ئولگەندىن كېيىن ئۇنىڭ نامىنى ھېچكىم ئەسلىمەيدۇ.

* * *

ئۇزۇمنىڭ لەززىتىنى تۇل خوتۇن بىلىدۇ، تەكىنىڭ ئىگىسى بىلمەيدۇ.

* * *

يۇسۇپ ئەلەيھىسسالام مىسرنىڭ قۇرغاقچىلىق يىلىدا ئاچلارنى ئۇنتۇپ قالماي دەپ، تويغىچە تاماق يىمىگەن ئىدى.

كىمكى كۇن كەچۇرسە راھەتتە،
نەدىن بىلسۇن ئاچلار نىمە ھالەتتە؟
كىمكى ئوز ھالى بولسا ياماندا،
ئاجىزلار ھالىنى بىلىدۇ ئوبدان.

* * *

ئۇچقۇر ئاتقا مىنگەن ئەي غەمسىز كىشى ئالدىڭغا باق،
ئەنە پاتقاقتا ياتار يانتاقچى مىسكىن ئېشىگى.
كەمبەغەل خوشنا ئويىمگە ئوت سوراپ سەن كىرمىگىن،
موردىدىن چىققان توتۇن، بىل، چەككەن ئاھى دىلدىكى.

69

قۇرغاقچىلىق يىلىنىڭ قىيىن مەزگىلىدە ھالىدىن كەتكەن يوقسۇل-

دىن: "قانداقراق تۇردۇڭ؟" دەپ ئەھۋال سورىما، پەقەت ئۇنىڭ دەردىگە دەرمان بولالىساڭ ۋە ئالدىغا ئاز-تولا پۇل قويالىساڭ، ئاندىن سورا.

بىر ئېشەكنى يۈك بىلەن پاتقاقتا كورسەڭ يولدا سەن،
يېنىغا بارماي يىراقتىنلا ئېچىن شەپقەت بىلەن.
گەر يېقىن بارساڭ قېشىغا ھالىنى بىلمەك ئۈچۈن،
قۇيرۇغىدىن دەس كوتەر ئەرلەرگە خاس ھىممەت بىلەن.

70

ئىككى نەرسە ئەقىلغە توغرا كەلمەيدۇ: بىرى ئەزەلدە تەقسىم قىلىنغان رىزقىدىن ئارتۇق يىيىش، يەنە بىرى (خۇدا تەرەپتىن) بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن بالدۇر ئولۇش.

تەقدىر-قىسمەت ئۇزگەرمەس مىڭ پىغان ھەم ئاھ بىلەن،
مەيلى چىقسۇن ئېغىزدىن قاغىش ياكى شىكايەت.
شامال غەزىنەسىنىڭ مۇئەككىلى — پەرىشتە
تۇل خوتۇننىڭ چىرىغى ئوچسە، قىلماس رىئايەت.

71

ئەي تىرىكچىلىك غېمىدە يۈرگەن كىشى (جايىڭدا) ئولتۇر، ئۇز نېسىۋەڭنى يەيسەن. ئەي ئەجەلنىڭ نىشانى بولغان كىشى، نەگە

بارساڭ بار، ئەمما جېنىڭنى قۇتقۇزالمايسەن.

خاھ تىرىشقىن، خاھ تىرىشما رىزق ئۈچۈن،
ئۇلۇغ ئىگەم ئۇزى بەرگەي رىزقىڭنى.
چۈشسەڭ يولۋاس ياكى شىرنىڭ ئاغزىغا،
ئەجەل يەتمەي، يىمەس ئۇلار جىسمىڭنى.

72

قويۇلمىغان نەرسىگە قول يەتمەيدۇ، قويۇلغان ئىكەن نەدىلا بولسا يېتىدۇ.

ئاڭلاپمىدىڭ، ئىسكەندەر يەڭگەن ئىدى زۇلۇماتنى.①
بىكار كەتتى ئەمگىگى، ئىچتى خىزىر ئابىھايات ئىنى.

73

نېسىۋىسىز بىلىقچى دەجلە دەرياسىدىمۇ بېلىق تۇتالمايدۇ، ئەجىلى يەتمىگەن بىلىق قۇرۇقلۇقتىمۇ ئولمەيدۇ.

تاما بىلەن كېزىدۇ مىسكىن پۇتۇن زېمىننى،
ئۇ رىزقىنى قوغلايدۇ، ئەجەل قوغلار مىسكىننى.

---

① زۇلۇمات — قاراڭغۇچىلىق، رىۋايەت بويىچە، ئابىھايات بىر قاراڭغۇ-چىلىق ئىچىدە بولۇپ، ئۇنى پەقەت خىزىر پەيغەمبەر ئىچكەن ئىكەن.

74

پاسق باي ــ ئالتۇن يالتىلغان كېسەك؛ تەقۋادار كەمبەغەل ــ توپىغا بۇلانغان مەھبۇپ. بۇ ــ مۇسانىڭ قۇراق پەرىجىسىگە ئوخشايدۇ، پاسق باي فىرئەۋننىڭ سوكە ـ مۇنچاق ئېسىلغان ساقلى.

75

ياخشىلارنىڭ بېشىغا كەلگەن قىينچىلىق بەخت تەرەپكە يۈز ـ لەنگەندۇر، يامانلارنىڭ دولتى بېشىنى توۋەنگە قاراتقاندۇر.

مەرتىۋە، دولەت كىشىگە يار تۇرۇپ،
سورىمىسا مىسكىن ـ پەقىرلار ھالىنى.
ئېيىت ئۇنىڭغا، ئاخىرەتتە تاپمىغاي،
بەختۇ ـ دولەت، مەرتىۋە، مۇلك ـ مالىنى.

76

ھەسەتچى ئادەم خۇدانىڭ نېمەتلىرىدىن قىزغىنىدۇ ۋە بىگۇنا بەندىلەرنى دۇشمەن كۆرىدۇ.

كوردۇم مەن بىر ھەسەتچىنى،
ئۆزىدىن ئۇستۇننى غاجايىتتى راسا.
مەن دىدىم: "ئەي خوجا بەختسىز بولساڭ،
بەختلىك كىشىدە، ئېيىت، نېمە گۇنا؟"

* * *

ھەسەتچىگە ھەرگىز تىلىمە بالا،
چۇنكى بۇ شۇم تەلەي بالا ئىلكىدە.
ئۇنىڭغا ئاداۋەت ساقلاش نە ھاجەت؟
ھەسەت ئۆزى دۇشمەن ئۇنىڭ كەينىدە.

77

ئىرادىسىز ئوقۇغۇچى پۇلى يوق ئاشقىغا ئوخشايدۇ، بىلىمسىز ساياھەتچى قانىتسىز قۇشقا ئوخشايدۇ، ئەمگىگى يوق ئالىم مۇنسىز دەرەخقە ئوخشايدۇ، ئىلىمسىز زاھىت ئىشسىگى يوق ئۈيگە ئوخشايدۇ.

78

قۇرئاننىڭ چۈشۈرۈلۈشى ياخشى ئەخلاقنى بارلىققا كەلتۈرۈش ئۈچۈندۇر، يېزىقلىق تۇرغان سۇرىلەر قۇرۇقلا قىرائەت قىلىش ئۈچۈن ئەمەس.

79

ساۋاتسىز سوپى پىيادە قالغان يولۇچىدۇر، ھورۇن ئالىم ئۇخلاپ ماڭغان ئاتلىقتۇر.

* * *

توۋا قىلىشقا قول كوتەرگەن گۇناكار ئادەم غادىيىڭ الغان سوپىدىن ياخشىراق.

خۇلقى گۈزەل بىر ھەربى قوماندان،
بىرەھىم زالىم ئالىمدىن ئوبدان.

80

بىر ئادەمدىن: "ئەمەلسىز ئالىم نىمىگە ئوخشايدۇ؟" دەپ سوراشقان
ئىكەن. ئۇ: "ھەسەلسىز ھەرىگە" دەپ جاۋاپ بەرگەن.

رەھىمسىز زىياندىش ھەرىگە ئىبىتقىن،
"ھەسەل بەرمىسەڭمۇ نەشتەر سانچما!"

81

نامەرت ئادەم خوتۇن كىشىدۇر، تاماگەر سوپى قاراقچىدۇر.

ئەي كىشى ئۇلۇغۋار كورۇنمەك ئۈچۈن
ئاق تون كىيىدىك، لېكىن دەپتىرىك قارا.
دۇنيادىن قولۇڭنى تارتمىغىك لازىم!
يەڭ ئۈزۈن يا قىسقا بولسا نە پايدا؟

82

ئىككى كىشىنىڭ يۈرىگى ھەسرەتتىن خالى بولمايدۇ ۋە ئايىغى
يۇشايمان پاتقىغىدىن چىقالمايدۇ: بىرى كېمىسى ۋەيران بولغان

سودىگەر، يەنە بىرى قەلەندەرلەر بىلەن ئۇلپەتلەشكەن مىراسخور
ئادەم.

بارچە دەرۋىش ئالدىدا قانىغىنى توكمەكلىك راۋا،
قىلمىساڭ ئېھسان ئۇلارغا قولدا مال-مۇلكۇڭ تۇرۇپ.
ياكى يۇرمە دوست بولۇپ ھەرگىزمۇ "كوك كوينەك" بىلەن،
ياكى ئوي-مۇلكۇڭگە چەك كوك رەڭ كىرىسىت قاملاشتۇرۇپ.
ياكى بولما دوستۇ-ئاشنا پىل باقارغا ھىچقاچان،
يا بىنا قىل چوڭ ساراي پىل پاتقۇدەك تام تۇرغۇزۇپ.

83

سۇلتان بەرگەن تون ئەزىز بولسىمۇ، لېكىن ئۇزەڭنىڭ كونا
چاپىنى ئۇنىڭدىن قىممەتلىك. كاتتا كىشىلەرنىڭ راستىلىغان داستە-
خىنى لەززەتلىك بولسىمۇ، ئەمما ئۇزەڭنىڭ بويۇن خالتىسىدىكى
پارچە-پۇرات نان ئۇنىڭدىن تەملىك.

ئۇز قولى بىلەن تاپقان سىركە، پىياز
يۇز بېشى بەرگەن نان، قوزىدىن ساز.

84

ئىككى ئىشنى قىلىش ئاقىلانىلىق ئەمەس ۋە دانىشمەنلەرنىڭ
پىكرىگە زىت: بىرى تەخمىن بىلەن دورا ئىچىش، يەنە بىرى مېڭىپ
باقمىغان يولدا كارۋانسىز يۇرۇش.

ئىمام مۇرشد مۇھەممەت غەززالى (خۇدا ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) دىن كىشىلەر سوراشتى: "سەن ئىلىم-پەنىنىڭ بۇنداق ئىگىز چوققىسىغا قانداق يېتىشتىڭ؟" ئۇ جاۋاپ بەردى: "بىلمىگەنلىرىمنى سوراشتىن نومۇس قىلمىدىم!"

ساقىيىشنىڭ ئۈمىدى شۇ چاغ بولۇر ئورۇنلۇق:
تومۇرۇڭنى كورسەتسەڭ تەجرىبىلىك دوختۇرغا.
بىلمىگەننى سورىغىن، چۈنكى خورلۇق تارتىسىمۇ
بۇ ئىش باشلار شەرەپلىك، پارلاق ئىگىز چوققىغا.

ھەر ھالدا ئۇزەڭگە مەلۇم دەرىجىدە بىلىنىۋاتقان نەرسىنى كىشىلەردىن سوراشقا ئالدىرىما، چۈنكى بۇ ئىش ھورمىتىگە زىيان يەتكۈزىدۇ.

داۋۇتنىڭ قولىدا كوردىكى لۇقمان،
تومۇر موجىزىدىن نەق موم بولاتتى.
"ياسايسەن نىمە" دەپ شۇڭا سورىمىدى،
سوئالسىز ھەم بۇ ئىش مەلۇم بولاتتى.

ئۇزۇنارا مۇناسىۋەتنىڭ زورۇر قائىدىلىرىدىن بىرى مۇنداق: ياكى ئۇزەڭگە ئوي سېلىۋال، ياكى ئوي ئىگىسى بىلەن چېقىشىپ ئوت.

سوھبەتچىڭ كوڭلىگە ماسلا سوزۇڭنى،
ئەگەر بولسۇن دىسەڭ ئاڭلاشقا مەيلى.
ئەگەر مەجنۇن بىلەن ئولتۇرسا ئاقىل،
سوزىدە باشتىن-ئاخىر بولسۇن لەيلى.

كىمكى يامان ئادەملەر بىلەن ئۇلپەتتە بولسا، ئۇلارنىڭ مىجەز-خۇلقىنى يۇقتۇرۇۋالمىسمۇ. "يامان بىلەن بىر يولدا ماڭغان ئادەم" دېگەن بەتنامغا قالىدۇ. ئەگەر ئۇ ئادەم نامراز ئوتەيمەن دەپ قاۋاق تەرەپكە ماڭسا، كىشىلەر ئۇنى ھاراق ئىچكىلى بارىدۇ، دەپ گۇمان قىلىدۇ.

كىشى نادان بىلەن گەر بىللە بولدى،
"نادان" دېگەن ئاتاقنى شەرتى تولدى.
دىدىم دانالىغا مەن: "قىل بىر نەسىھەت!"
دىدى: "نادان بىلەن سەن قۇرما سوھبەت!

زامان داناسی بولساڭ خەر① بولۇرسەن،
نادان بولساڭ تېخى بەتتەر بولۇرسەن!"

89

توغىنىڭ قانچىلىك يۈڭاش ئىكەنلىگى ھەممىگە مەلۇم، ئەگەر كىچىك بالا تىزگىنىدىن يېتىلسە، يۈز چاقىرىم يەرگە كېتىۋېرىدۇ، ھەرگىز بالىنىڭ سىزىغىدىن چىقمايدۇ. ئەمما ھالاكەتكە سەۋەبچى بولۇش ئېھتىمالى بولغان خەتەرلىك بىر ساي ئۇچراپ، بالا نادانلىق قىلىپ ئۇ يەرگە مېڭىۋەرمەكچى بولسا، ئۇ چاغدا توگە بالىنىڭ قولىدىن تىزگىننى ئۈزۈپ، ئىككىنچى بوي سۇنماي قويىدۇ، چۈنكى قاتتىق قول بولۇش پەيتىدە يۇمشاقلىق قىلىش ئورۇنسىزدۇر. شۇ سەۋەبتىن كىشىلەر ئېيتقانكى، دۇشمەننى يۇمشاق مۇئامىلە بىلەن دوستقا ئايلاندۇرالمايسەن، بەلكى ئۇنىڭ خورىگىنى ئوستۇرۇپ قويسەن.

كىشى بولسا مۇلايىم، ئايىغىدا تۇپراق بول،
ئەگەر ئوشۇقچىلىق قىلسا، كوزلىرىگە چاچ تۇپراق.
كىشى ئەگەر قوپال بولسا، قىلما ھەرگىز يۇمشاق سوز،
تومۇردىن ھەرگىز دات كەتمەس، ئىكەك بولسا بەك يۇمشاق.

90

كىمكى بىلىم دەرىجەمنى كىشىلەر بىلسۇن، دەپ باشقىلارنىڭ

① خەر ــ ئېشەك.

سوزىگە ئارىلىشۋالسا، ئەملىيەتتە ئۇزىنىڭ ئەڭ بىلىمسىز ئىكەنلىگىنى بىلدۇرۇپ قويىدۇ.

ئەقىللىق كىشى بەرمەيدۇ جاۋاپ،
ئۇنىڭدىن كىشى سوئال سورىماستا.
ئېيتقان سوزلىرى بولسىمۇ بەرھەق،
قۇرۇق سوز بولۇپ ئوتمەس ھېچ جايدا.

91

كوينىگىمنىڭ ئېچىدە بىر جاراھىتىم بار ئىدى، ئۇستازىم (ئۇنىڭغا خۇدا رەھمەت قىلسۇن!) ھەر كۈنى "قانداقراق؟" دەپ سوراپ قوياتتى، ئەمما "قەيەردە ئۇ؟" دەپ سورىمايتتى. ئۇستازىمنىڭ ئېھتىياتكارلىق بىلەن سوزلىگىنىدىن شۇنى بىلدىمكى، ھەممە ئەزانى تىلغا ئېلىۋېرىش توغرا ئەمەس ئىكەن. ئاقىللار ئېيتقانكى، "كىمكى سوزنى چاغلاپ سوزلىمىسە، ئاچچىق جاۋاپ ئاڭلايدۇ."

بىر سوزكى، تېخى راستلىغا يوقتۇر ئىشەنچىڭ،
ئاغزىڭنى يۇمۇپ، ئاچما پەقەت، سوزگە تۇتۇلساڭ.
راست سوزنى قىلىپ چۈشسەڭ ئەگەر بىردىن كىشەنگە،
يالغاننى توقۇ، ئەۋزىلى شۇ، ئۇندىن قۇتۇلساڭ.

92

يالغان سوزلەش ئىز قالدۇرىدىغان زەربىگە ئۇخشايدۇ: يارا

ساقايغان تەقدىردىمۇ بەلگىسى قالىدۇ. يۇسۇپ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاكىلىرى ياللغانچىلىق بىلەن نام چىقارغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ راست سوزلىرىگىمۇ ئىشەنچ قالمىغان ئىدى. (ئاتىسى ئۇلارغا) دېدى: "خەير، سىلەر نەپسىڭلارنىڭ كەينىگە كىرىپ بۇ ئىشنى ئويلاپ چىقارـ دىڭلار، ئەمدى مېنىڭ ئىشىم سەۋرى جەمىلدۇر..."①

بىراۋ قىلسا ئادەت راستلىقنى مۇدام،
كېرەك يوق، بىرەر سوزنى قىلسا خاتا.
ئەگەر نام چىقارسا يالغانچى دېگەن،
كېيىن قىلسا راست سوز، ئىشەنچ يوق ئاڭا.

تاشقى قىياپەت جەھەتتە مەخلۇقاتنىڭ ئەڭ ئۇلۇغى ئادەمدۇر، مەۋجۇداتنىڭ ئەڭ خارـتوۋىنى ئىتتۇر. ئەمما دانىشمەنلەرنىڭ بىردەك پىكرى بويىچە، ياخشىلىقنىڭ قەدرىنى بىلىدىغان ئىت ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان ئادەمدىن مىڭ ياخشى.

ئۇنۇتماس ئىت پەقەت بىر پارچە نانىنى،
ئاڭا ئاتقان بىلەنمو يۈز قېتىم تاش.
بىراق باقسا رەزىلنى بىر ئۇمۇرچە،
بىرئاز رەنجىش بىلەن باشلايدۇ مۇشتلاش.

① قۇرئان، 12 ـ سۈرە، 18 ـ ئايەت.

ئۇز نەپسىنىلا ياخشى كۆرىدىغان ئادەم قابىلىيەتلىك كىشى بولالـ مايدۇ، قابىلىيەتسىز ئادەم باشلىق بولۇشقا يارىمايدۇ.

رەھىم قىلما تويماس ھوكۇزگە پەقەت،
يىسە قانچە كوپ، شۇنچە يالقاۋ پەقەت.
كېرەك بولسا سەمرىش ھوكۇزدەك ساڭا،
ئېشەك بول، كوتەر يەتسە ئەلدىن جاپا.

ئىنجىلدە مۇنداق دېيىلگەن: "ئەي ئادەم پەرزەندى! ئەگەر ساڭا بايلىق بەرسەم، مال بىلەن بولۇپ كېتىپ، مەن بىلەن كارىڭ بولمايدىكەن، ئەگەر سېنى كەمبەغەل قىلىپ قويسام، غەم ـ غۇسسىدە ئولتۇرىسەن. شۇنداق ئىكەن، مېنى ئەسلەشنىڭ ھالاۋىتىنى قەيەردىن تاپسەن ۋە ماڭا ئىبادەت قىلىشقا قاچانمۇ ئالدىرايسەن؟"

راھەتتە ئوتسەڭ، مەغرۇر ۋە غاپىل،
بىچارە بولساڭ كۆڭلۈڭ جاراھەت.
ھالىڭ شۇ بولسا، ئۇنتۇپ ئوزەڭنى،
قاچان قىلارسەن ھەققە ئىبادەت؟

خۇدانىڭ تەۋرەنمەس ئىرادىسى بىراۋنى شاھلىق تەختىدىن چۈشۈرسە، يەنە بىرىنى بېلىقنىڭ قارنىدا سالامەت ساقلايدۇ.

بەختلىكتۇر كىمكى قىلسا ئۆزىگە زىكرىڭنى يار،
بولسا بېلىق قارنىدا يۇنۇسقا ئوخشاش ئولتۇرار.①

97

ئەگەر خۇدا قەھرى-غەزەپ قىلىچىنى قىنىدىن سۇغارسا، پەيغەمبەر بولسۇن، ئەۋلىيا بولسۇن، ھەممىسى بېشىنى ئېچىگە تىقىۋالىدۇ. ئەگەر مېھرىۋانلىق قېشىنى مىدىرلىتىپ قويسا، يامانلارمۇ ياخشىلار بىلەن بىر دەرىجىدە بولىدۇ.

قەھرىنى ياغدۇرسا ھەق قىيامەتتە،
بىكاردۇر ھەرنەچۈك پەيغەمبەر ئۆزرى.
مەرھەمەت يۇزىدىن پەردىنى ئالسا،
شەپقەت② ھەم تېگەر كېچىرىم نۇرى.

---

① رىۋايەت بويىچە، يۇنۇس پەيغەمبەر كىتىنىڭ قارنىغا چۈشۈپ قېلىپ 40 كۈندىن كېيىن سالامەت چىققان.

② شەپقەت — تەلىيى ئۆكىدىن كەلمىگەن شۇم ئادەم.

كىمكى دۇنيانىڭ تەربىيىسى بىلەن توغرا يولدا ماڭمىسا، ئاخىرەتتە ئازاپقا قالىدۇ. "تەھقىق بىز ئۇلارغا ئەڭ چوڭ ئازاپ (جەھەننەم ئازاۋى) دىن بۇرۇن دۇنيادىكى بەزىبىر يېنىكرەك ئازاپلارنى تېتىتىپ قويىمىز."①

كۆچلۈكلەر جازاسىدۇر ئاۋال پەند، كېيىن زەنجىر،
پەندىنى ئىشتىمىسەڭ، زەنجىرە ئۇزەكنى كور.

99

بەختيار كىشىلەر ئۆز قىلمىشلىرى كەلگۈسى ئەۋلاتلارغا ئۈلگە بولۇشتىن بۇرۇنلا ئوتمۇشتىكى ئەجداتلارنىڭ ئىش-ھەرىكەتلىرىدىن ساۋاق ئالىدۇ. ئوغرىلارمۇ قولىنى قىسقارتىۋەتمىگىچە② قولىنى قىسقارتمايدۇ.

دان قېشىغا بارمىغاي قۇش زادىلا،
باشقا قۇش ياتسا توزاقتا بىر كورۇپ.
باشقىلار كورگەن بالادىن ئال ساۋاق،
بولما ئىبرەت باشقىغا قىلغىر يۇرۇپ.

---

① قۇرئان، 32 — سۈرە، 21 — ئايەت.

② شەرىئەتنىڭ ھوكمى بويىچە ئوغرىلىق قىلغانلارنىڭ قولى كېسىلىدۇ.

ئىراده قۇلىغى پاك يارىتىلغان كىشى نەسىھەتكە قانداقمۇ قۇلاق سالالىسۇن؟ بەخت ئارغامچىسى بىلەن يېتەكلەنگەن كىشى ئالغا ماڭماي نېمە قىلسۇن؟!

ھەقنىڭ دوستلىرىغا قارىغۇ تۇنمۇ
گويا كى يوپ-يورۇق بىر كۈندۈز كۈنى.
سائادەت ئەگ كۈچلۈك بىلەكتە ئەمەس،
ساخاۋەتلىك ئاللا بەرمىسە ئۇنى.

* * *

زارلىناي كىمگە سېنىڭدىن؟ يوق ئىگەم سەندىن بولەك،
يوق پەقەت سېنىڭ قولۇڭدىن ئۇزگە ئۇستۇن قول-بىلەك.
سەن يېتەكلىگەن كىشىنى ئازدۇرالماس ھېچكىشى،
قالدۇرۇپ قويساڭ بىراۋنى، يوق كىشى ماڭدۇرغىدەك.

101

ياماڭ ئاقىۋەتكە قالدىغان پادىشادىن كېلىچىگى بەختلىك بولغان گاداي ياخشى.

خوشاللىق بەخش ئەتسە ئاقىۋەت بىر غەم
ياخشىدۇر شاتلىقتىن تارتساڭ سەن ئەلەم.

ئاسماندىن يەرگە نېمەت ياغىدۇ، يەردىن ئاسمانغا چاڭ-توزان ئورلەيدۇ. قاچا-ئىدىشىڭ ئىچىدە نېمە بولسا تېشىغا شۇ نەرسە تېشىپ چىقىدۇ.

مېنىڭ خۇلقۇم ساڭا كورۇنسە ناچار،
گۈزەل خۇلقۇڭنى قولدىن بەرمە زىنھار.

103

خۇدايى تائالا (ئوز بەندىلىرىنىڭ كەمچىلىكلىرىنى) كورۇپ تۇرسىمۇ ياپىدۇ، لېكىن خوشنا ئادەم ھەمچىمنى كورمەستىنلا غەۋغا كوتىرىدۇ.

ۋاي، خۇدا كورسەتمىسۇن! غايىپنى بىلسە گەر كىشى،
بىر بىرىنىڭ دەستىدىن ئارام تاپالماس ھەر كىشى.

104

ئالتۇن دېگەن كاندىكى مەدەندىن قېزىپ ئېلىنىدۇ، بېخىلىنىڭ قولىدىن بولسا جېنىنى سۇغۇرۇۋالغاندىن كېيىنلا ئېلىش مۇمكىن.

پەسكەشلەر يەپ-ئىچمەي. تۇتىدۇ مەھكەم.
ئېيتاركى: "يىگەندىن ئۇمىت ياخشىراق".
كورىسەن بىر كۈنى دۈشمنى خوشال،
چۈنكى زەر قېپقالغان، ئۇ قۇچقان تۇپراق!

105

كىمكى قول ئاستىدىكىلەرگە كەك قوساق بولمىسا، ئوزىدىن ئۈستۈنلەرنىڭ جەۋرىگە ئۇچرايدۇ.

بولالماس ھەر بىلەكتە كۈچ-قۇۋۋەت،
زەئىپلەر قولىنى يەنچىشكە قۇدرەت.
زەئىپلەر كۆڭلىگە بەرمىگىن ئازار،
سائا ھەم يەتكۈسى كۈچلۈكتىن دېشۋار.

106

ئەقىللىق كىشى جىدەل بولغان يەردىن قاچىدۇ، ئەمما قەيەردە تېچلىق بولسا شۇ يەرگە لەنگەر① تاشلايدۇ، چۈنكى ئاۋالقى جاي تېچلىق-ئامانلىقتىن يىراقتا، كېيىنكى جايدا ھوزۇر-ھالاۋەت ياندىلا.

① لەنگەر — كېمىنى توختىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان يوغان زەنجىرلىك ئەسۋاپ.

107

قىمارۋازغا (ئۇتۇش ئۈچۈن) ئۇچ ئالتىلىك كېرەك، لېكىن ئۇچ بىرلىك كېلىپ قالىدۇ.

مەيداندىن مىڭ مەرتە ياخشىدۇر ئوتلاق،
ئات قولىدا بولماس تىزگىنى بىراق.

108

بىر دەرۋىش كېچىلىك ئىبادەتتە مۇنداق دەيتتى: "ئەي خۇدا، يامانلارغا رەھمەت قىل، ياخشىلارغا رەھمىتىڭنى قىلىپ بولغانسەن، چۈنكى ئۇلارنى ياخشى قىلىپ ياراتقانسەن."

109

كىيىمىگە گۈل-كەشتە تىكتۇرۇپ، بارمىغىغا ئۈزۈك سالغان ئەكە دەسلەپكى كىشى جەمشىت① ئىدى. كىشىلەر سوراشتى: "نېمىشقا ھەممە زىننەتنى سول قولۇڭغا بەردىڭ، ھالبۇكى، پەزىلەت ئوڭ تەرەپتە ئىدىغۇ؟" ئۇ جاۋاپ بەردى: "ئوڭ قولغا ئوڭ بولغانلىق زىننىتى يېتەرلىك!"

① جەمشىت — قەدىمقى ئىراننىڭ ئەپسانىۋى بىر پادىشاھى.

فەرىدۇن دىدىكى، چىن رەسىمغا
نەقىش قىل چېدىرغا مۇنۇنى تولۇق:
"ياخشى بول يامانغا، ئەي ھۇشيار كىشى،
ياخشىلار ئۆزلىرى ئۆلۈغ ھەم قۇتلۇق!"

110

بىر دانىشمەندىن (كىشىلەر) سوراشتى: "ئۇق قول شۇنچىلىك ئارتۇقچىلىققا ئىگە تۇرۇقلۇق، نىمىشقا ئۆزۈكنى چەپ قولنىڭ بارمىغا سالىدۇ؟" ئۇ جاۋاپ بەردى: "بىلمەمسەن، پەزىلەت ئىگىلىرى ھەمىشە مەھرۇملۇقتا بولىدۇ."

رىزق بىلەن نېسىۋە ياراتقان ئاللا
بەخش ئېتەر پەزىلەت ياكى بەخت ساڭا.

111

بېشىنىڭ كېتىشىدىن قورقمىغان ۋە پۇل-مېلىدىن ئۈمىت ئۈزگەن كىشى پادىشالارغا نەسىھەت قىلسۇن.

مۇۋەھھىدكە① سەن زەرنى توكتۇق نىمە،
بېشىغا قىلىچ-شەمشەر تۇتتۇق نىمە.

① مۇۋەھھىد — خۇدانىڭ بىرلىگىگە پۇتكۈچى.

كىشىدىن ئۈمىت ياكى قورقۇنچى يوق،
بۇ — تەۋھىد① ئاساسى، بۇنى بىل ئوچۇق.

112

شاھنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ئەسلىدە زالىملارنى توساش ئۈچۈن، ساقچى-ئەمەلدارلارنىڭ بولۇشى ئوغرى-كاللا كېسەرلەرنى يوق قىلىش ئۈچۈن، قازى بولسا ئالدامچى مۇتەھەملەرنىڭ مەسلەھەتچىسى. ھەققە بوي سۇنغۇچى ئىككى دەۋاگەر ھەرگىز قازىنىڭ ئالدىغا بارمايدۇ.

كىشىلەر ھەققىنى بەرمەك بولسا كۆلۈگىدە زەرۇر،
ياخشىدۇر ۋاقتىدا بەرمەك، جەڭ-جىدەل دىلغا جاپا.
ئۆزلۈگىدىن ياخشىلىقچە باج-خىراجنى بەرمىسە،
كۈچ بىلەن ئالغاي ئۇنى، قويغاي جەرىمانە يانا.

113

ھەممە كىشىنىڭ چىشى ئاچچىق-چۈچۈك نەرسىلەردىن قامسا، قازىلارنىڭ چىشى تاتلىق نەرسىدىن قامايدۇ.

قازى بەش تال تەرخەمەكنى ئالسا گەر سەندىن پارا،
سەن ئۇچۇن مولاپ بىرەر ئون باغچىنى مۇلك ئورنىدا.

① تەۋھىد — خۇدانىڭ بىرلىگى ئەقىدىسى.

114

قهرىپ قالغان پاهىشه خوتۇن ئوزىنىڭ قىلغان-ئەتكەنلىرىگە توۋا قىلماي نىمە قىلسۇن، ئىشتىن بوشىتىلغان ساقچى ئەمەلدارى خەلقىگە زۇلۇم قىلغانلىغىغا توۋا قىلماي نىمە قىلىدۇ؟

نەپسىنى يەڭگەن يىگىتنى ھەق يولىدا شىر دىگەن،
قەھرىلاردا يوق ھەۋەس، چىقالمىغاي خاس ئويىدىن.

115

بىر ھەكىمدىن (كىشىلەر) سوراشتى: خۇدايىي تائالا شۇنچىلىك ئاتىغى چىقىقان مۇنىلىك دەرەخلەرنى ياراتتى. ئەمما نىمشقا ئۇلارنىڭ ھىچقايسىسىغا "ئازاد" دىگەن سۆزنى بېرىلمەيدۇ، پەقەت مۇنىسى بولمىغان سەرۋ دەرىخىگە بېرىلىدۇ؟ ئىيتىڭچۇ، بۇنىڭ ھىكمىتى نىمە؟ ھەكىم دىدى: ھەرقانداق دەرەخ بەلگىلىك شەرت-شارائىت ۋە مۇئەييەن ۋاقىتقا باغلىق، ئەنە شۇ شەرت بولغاندا كوكىرىپ ياشنايدۇ، شەرت-شارائىتى بولمىغاندا سولۇشقا باشلايدۇ. سەرۋ دەرىخىدە بۇلارنىڭ ھىچبىرى يوق، شۇڭا ئۇ ھەمىمە ۋاقىت ياشىرىپ تۇرىدۇ، "ئازاد"لارنىڭ سۆپىتى ئەنە شۇنداق.

كۆڭۈل بەرمىگەن ھەرگىز ئوتكۈنچى بۇ دۇنياغا،
خەلىپە ئوتۇپ كەتسە، دەجلە بىلەن قالار باغداد.

ئەگەر كەلسە قولۇڭدىن، خورما ئوخشاش سېخى بول،
بولمىغاندا بۇ ئىمكان، سەرۋ كەبى بول ئازاد.

116

ئىككى كىشى ھەسرەت بىلەن ئولۇپ كېتىدۇ: بىرى بار تۇرۇپ يەپ-ئىچمىگەن، يەنە بىرى بىلمىگە ئىگە بولۇپ تۇرۇقلۇق ھىچ ئىش قىلمىغان.

خاتمه

گۈلستان كتاۋى تامام بولدى، ئاللا يارەمدە بولدى! ئسمى ئۈلۈغ يارانقۇچىنىڭ مەدىتى ئارقىسىدا، مۇئەللىپلەرنىڭ ئادىتى بويىچە، ئوتكەن شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىنى ئىستىئارە تەرىقىسىدە قوبۇل قىلىپ بىزەش بۇ توپلامدا قوللىنىلمىدى.

كونا جەندەكنى ياماپ كىيىش ياخشى،
خار بولۇر تون سوراپ كىيسە كىشى.

سەئدىنىڭ كوپىنچە سوزلىرى ھەزىل-چاقچاق ۋە كىشىنىڭ بەھرىنى ئاچىدىغان خاراكتېرغا ئىگە. شۇ سەۋەپتىن يىراقنى كورمەيدىغانلار ئاغزىغا كەلگەننى دەپ ۋالاقشىيدۇ، گويا (بۇ كىتابنى ئوقۇشقا) مىكىنى بەھۈدە سەرپ قىلىش ۋە بىكاردىن چىراغ ئىسىنى يۇتۇش ئاقىللارنىڭ ئىشى ئەمەسمىش! لېكىن بۇ كىتابنىم ساپدىل كىشىلەرگە قارىتىلغان، ئۇلارنىڭ روشەن پىكىرلىرى ئۈچۈن شۇ نەرسە مەخپى قالمىسۇنكى، شېپالىق ۋەز-نەسىھەت مەزمۇنايىتىلىرى نەپىس ئىبارە يېپىغا تىزىلدى، ئۇلارنىڭ زېرىكىشلىك تەبىئىتى قوبۇل قىلىش دولىتىدىن مەھرۇم بولۇپ قالماسلىغى ئۈچۈن، نەسىھەتنىڭ ئاچچىق دورىسى چاقچاقنىڭ ھەسلىگە ئارىلاشتۇرۇلدى.

بىز نەسىھەتنى جايىدا يەتكۈزدۇق،
بۇ بىلەن بىر بولۇك چاغنى ئوتكۈزدۇق.
بىراۋلار مەيلى قىلمىسا رىغبەت،
ئەلچىنىڭ بۇرچى خەۋەر بېرىشلا پەقەت.

* * *

مەرھەمەت سورىغىن خۇدادىن، ئەي نەزەر سالغان كىشى،
بۇ كىتاپ مۇئەللىپىگە، ھەم ئوزۇڭ ئۈنى كەچۈر.
بۇ كىتاپتىن تاپ ئوزۇڭگە قايسى بولسا پايدىلىق،
سوڭرە كاتىپنى دۇئادا ئەسكە ئال. (بۇ ھەم زورۇر).

本书根据德黑兰 1971年波英对照版本和莫斯科 1959年 波俄对照版本，并参考人民文学出版社1980年汉文版本译出。

بۇ كىتاب 1971-يىل تېھرانىدا نەشر قىلىنغان پارسچە-ئىنگلىزچە نۇسخىسى بىلەن 1959-يىلى موسكۋادا نەشر قىلىنغان پارسچە-رۇسچە نۇسخىسىغا ئاساسەن، 1980-يىل 1-ئايدا خەلق ئەدەبىياتى نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان خەنزۇچە نۇسخىسىدىن پايدىلىنىپ تەرجىمە قىلىندى.

شەيخ سەئدى

گۈلىستان

تەرجىمە قىلغۇچى: رەھمىتۇللا جارى

مەسئۇل مۇھەررلىرى: خوجائابدۇللا ئوسمان
تېيىپجان ئېلىيوپ

مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى
شىنخۇا كىتاپخانىسى تەرىپىدىن تارقىتىلدۇ
مىللەتلەر باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى

1984-يىل 6-ئايدا 1-قېتىم نەشر قىلىندى
1992-يىل 3-ئايدا بېيجىڭدا 2
ئاددى مۇقاۋىلىغىنىڭ باھاسى ¥9.50